Volume XII 1954-'55 **Parts 1 & 2**

ANNALS
OF
ORIENTAL RESEARCH

CONNEMARA PUBLIC LIBRARY
31 JUL 1956
MADRAS

UNIVERSITY OF MADRAS

Editor-in-chief

Sri N. VENKATA RAO

Editorial Board

Sri R. P. SETHU PILLAI
Sri M. MARIAPPA BHAT (on leave)
Sri M. GOVINDA RAO (in charge)
Dr. S. K. NAYAR
Dr. V. RAGHAVAN
Sri A. S. USHA
Sri S. SHANKAR RAJU NAIDU

1955

Annals of Oriental Research

EDITORIAL BOARD

SRI N. VENKATA RAO (Editor-in-Chief)	*Head of the Dept. of Telugu*
SRI R. P. SETHU PILLAI	*Tamil*
SRI M. MARIAPPA BHAT (On Leave)	,, *Kannada*
SRI M. GOVINDA RAO (in charge)	,, *Kannada*
DR. V. RAGHAVAN	,, *Sanskrit*
DR. S. K. NAYAR	,, *Malayalam*
SRI S. SHANKAR RAJU NAIDU	,, *Hindi*
SRI A. S. USHA	,, *Arabic Persian and Urudu*

Published by the University of Madras
Twice a Year

Annual Subscription : Rs. Four

31 JUL 1958
MADRAS

CONTENTS

PAGES

All-India Oriental Conference
Presidential Address (Dravidian Section) — 1—12
By R. P. Sethu Pillai.

Tamil

Rise of Tamil Cult in Saivism
with Special Reference to Tevaram — 1—11
By M. A. Dorai Rangaswamy.

Telugu

Ellis Dissertation on the Telugu Language
(contd. from previous issue) — 1—35
By N. Venkata Rao

Andhra Kavulu Ekanama Dharulu — 1—25
By S. Ramakrishna Sastri

Kannada

Obsolete words in Kannada — 1—6
By M. M. Bhat

Kannada Yakshagana Poets. — 1—33
By M. Govinda Rao

Malayalam

History of the Kings of Taruswarupam — 1—26
By K. N. Ezhuthacham

Sanskrit

The Yuktidipika on Samkhyakarika — 1—14
By V. Raghavan

Narayana Bhatta of Melaputhur — 1—38
By K. Kunjunni Rajah

Nyaya Dipavali — 21—42
By S. Subramania Sastry

Hindi

Andal and Meera — 1—3
By S. Shankar Raju Naidu — 1—27

Arabic, Persian and Urdu

Baqir Agah — 33—96
By K. Muhammad Yousuf Koken

31 JUL 1956
MADRAS

LIST OF EXCHANGES

ENGLISH

1. *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona*
2. *Viswabharati Quarterly Santiniketan, Bengal*
3. *Epigraphia Indica*
4. *The Indian Historical Quarterly, Calcutta*
5. *The Indian Culture, Calcutta*
6. *The Journal of the Mythic Society, Bangalore*
7. *The Journal of Sri Venkateswara Oriental Institute, Tirupati*
8. *The Journal of the Oriental Institute, Baroda*
9. *The Journal of the Uttar Pradesh Historical Society, Lucknow*
10. *The Journal of Oriental Research, Madras*
11. *The Journal of the Madras University, Madras*
12. *The Journal of the Osmania University, Hyderabad (Deccan)*
13. *The Journal of the Gauhati University, Gauhati (Assam)*
14. *The Journal of the Bombay University, Bombay*
15. *Half-yearly Journal of the Mysore University, Mysore*
16. *Bulletin of the Government Oriental Manuscripts Library, Madras*
17. *Bulletin of the Archeological Survey of India—Ancient India*

TAMIL

18. *Tamil Pozhil*

TELUGU

19. *Andhra Sahitya Parishat Patrica, Kakinada, East Godavary Dt.*
20. *Parisodhana (Research Journal), Madras*

KANNADA

21. *Kannada Sahitya Parishat Patrica, Bangalore*
22. *Prabuddha Karnataka, Mysore*

MALAYALAM

23. *The S. P. Traimasikam*

HINDI

24. *The Nagari Pracharini Sabha Journal, Benares*

3 1 JUL 1958

ALL-INDIA ORIENTAL CONFERENCE

EIGHTEENTH SESSION

DRAVIDIAN SECTION

PRESIDENTIAL ADDRESS BY

Prof. **R. P. SETHU PILLAI,**

UNIVERSITY OF MADRAS.

The All-India Oriental Conference is held to-day at the Annamalai University which was established, nearly a quarter of a century ago, for promoting the cause of University Education in general, and of Dravidian culture and literature in particular. The people of Tamil Nad look upon this University with legitimate pride as a centre of learning, specialising in South Indian literature and culture.

Great changes are taking place in our political and educational affairs at present. The States Reorganization Commission set up by the Central Government, has submitted a momentous report, and there is little doubt that most of its recommendations will be implemented at an early date. In the new set up, it may be confidently stated that the regional languages of India will receive the consideration and support that they deserve. Sooner or later the regional language will become the language of administration in the State and the medium of instruction in the Universities situated within the State. The observations of B. G. Kher, Chairman of the Official Language Commission, in the address delivered by him at the Autumn School of Linguistics in Poona, in October 1955, clearly reflect the aspirations of millions of people in this country. He says: "The fourteen languages mentioned in the Constitution of India

have an enormous wealth of literature and a literary tradition going back several centuries and in the case of some of them, more than 2,000 years. Intrinsically I believe each of these languages is fully capable of expressing the most complex or abstruse thought, notion or shade of meaning. Mahatma Gandhi with his astonishing insight into the fundamentals of controversial issues said as long ago as 1928 that there never was a greater superstition than that a particular language can be incapable of expansion or expressing abstruse or scientific ideas."

The dawn of Independence in India has raised great expectations in the minds of the people regarding the regeneration of the regional languages..It has been authoritatively declared that all the fourteen languages enumerated in the Constitution are national languages, and that Hindi is the official language of India. The Government of India have realized the paramount importance of promoting the interests of all these languages. They have constituted the Sahitya Akademi in Delhi to achieve this object. It was declared by Dr. S. Radhakrishnan on the occasion of its inauguration that "it is the purpose of this Akademi to recognise men of achievement in letters, to encourage men of promise in letters, to educate public taste and to approve standards of literature and literary criticism." In pursuance of this policy the Government of India awarded a cash prize of Rs. 5,000 each, to the most outstanding book, in twelve out of the fourteen Indian languages, published after the advent of Independence. The Government have also made, on the recommendations of the Sahitya Akademi, a grant of Rs. 15,000 to a distinguished Malayalam poet to enable him to publish his translation of the Rig Veda into Malayalam.

31 JUL 1958

It is the policy of the Akademi to co-ordinate the literary activities in the various languages of India in order to promote its cultural unity. As Sardar Panikkar said, "it will easily be granted that in a country in which fourteen languages, each with a long history and a growing literature, are recognised, it is of vital national importance that their development should be co-ordinated with a view to promoting the cultural unity of India." With this object the Sahitya Akademi has set up an Advisory Board for each of the languages and the programme of the Akademi has been so framed as to foster better mutual acquaintance and understanding between writers in the different languages of our country. The foremost item of the programme is the preparation of a Bibliography of Indian Literature. The compilation of Bibliographies in the four main Dravidian Languages is in progress and the work has been entrusted to competent scholars or institutions. These bibliographies will be very useful sources of information regarding the books published in the first half of the present century.

The Sahitya Akademi has also decided to sponsor the publication of 'The History and Development of Modern Indian Literatures' which will be originally written either in the language concerned or in English, and would then be translated into Hindi and other Indian languages. At the request of the UNESCO, a list of classics in all the Indian languages suitable for translation in English and other European languages is being prepared by the Akademi. The Advisory Board for Tamil has recommended that selections from Kambaramayanam may be translated into English and other Indian languages.

It is a matter of gratification that historical and linguistic research in recent years has laid greater emphasis than ever before, on the Dravidian contribution to Indian culture. Prof. S. K. Chatterjee says that "in culture, speaking in the Indian way, one may say that over twelve annas in the rupee is of non-Aryan origin," meaning thereby that more than three-fourths of Indian culture is non-Aryan and predominantly Dravidian. Western savants are beginning to realize that the Dravidian element in the Sanskrit vocabulary is certainly more than what was admitted by the scholars of an earlier generation. The question of Dravidian loan-words in Indo-Aryan has attracted the attention of linguists in recent years. Dr. Caldwell, Kittel and Gundert were the pioneers in this line of investigation. Dr. S. K. Chatterjee pursued the subject and gave a list of Dravidian words in Vedic and later Sanskrit in the introduction to his book entitled 'The Origin and Development of the Bengali Language.' Some years ago Mr. Burrow, Professor of Sanskrit in the university of Oxford, has published some articles on the Dravidian words in Sanskrit and set forth the criteria for identifying such words. The need for philological research in the Dravidian languages is being increasingly recognised by the Madras and Annamalai Universities. A 'Dravidan Comparative Vocabulary' setting forth the primary words common to the five principal languages commonly known as Dravidian, namely Tamil, Telugu, Malayalam, Kannada and Tulu is being printed by the Madras University. The Annamalai University has decided to utilize the grant of three lakhs of rupees graciously made by the Government of India on the occasion of its Silver Jubilee to the creation of a Department in

'Dravidian Philology.' It is understood that the compilation of an 'Etymological Dictionary of Tamil' will be one of its main activities. Besides these Universities, an Academy of Tamil Culture has been recently started in Madras for fostering scientific research in the Tamil language, and a quarterly review entitled 'Tamil Culture' is published by the Academy in English. The Deccan college in Poona has given an impetus to the study of Philology by organising schools of linguistics under the grant received from the Rockefeller Foundation of New York. During the last two years, three Conferences have been held in which a large number of scholars from different parts of India representing the regional languages, have participated. The Deccan College has rendered a great service to the Dravidian languages by bringing out an English version of the 'Grammatical Structure of Dravidian Languages' by Jules Bloch. Prof. Bloch was one of the most sagacious of linguists produced by France and his contributions have always tended to inspire our scholars to similar achievements. The inter-relationship of Dravidian and Indo-Aryan and vice versa was a subject of abiding interest to him. His demise on the 29th November 1953 is a great loss to the world of Dravidian Philology. The Deccan College has also published 'A Historical Grammer of old Kannada' by G. S. Gai and 'The Evolution of Malayalam' by A. C. Sekhar. Mr. B. Emeneau, Professor of Sanskrit, University of California made a field study of the language of the Kotas in the Nilgiri Hills and published a grammar of the Kota language.

In the field of literature a great deal of interest is evinced in India and elsewhere, in the study of the

Sacred Kural which holds a unique place in Tamil literature. The great savant Albert Schweitzer says: "There hardly exists in the literature of the world a collection of maxims in which we find so much of lofty wisdom." Several commentries were written on this work by eminent scholars, but only a few of them exist at present. All the available commentaries have been collected and published as a Variorum edition of the Kural by the Dharmapuram Adhinam in South India. An English commentary on some of the maxims of the Kural was published nearly a hundred years ago by F. W. Ellis of the Madras Civil Service. This valuable commentary which was not available for several decades, has been re-printed by the University of Madras. The latest translation of the Kural in English is by Prof. Chakravarti of Madras. He is a Jain scholar and his commentary has been written from the Jaina point of view. It is his opinion that the doctrine of Ahimsa which is fundamental in the Jaina religion, is the bed-rock on which the structure of the Kural is raised.

It is interesting to note that the Kural has been translated into several Indian languages. Nearly thirty years ago, it was translated into Sanskrit by Appa Vajapaiyan, a descendant of the well-known Appayya Dikshitar. The translation is entitled 'Suniti Kusuma Mala,' i.e. 'A Garland of the Flowers of Good Morals.' Translations of the Kural have been published in Hindi in recent years. Prof. B.D. Jain of the Benaras University has rendered it into Hindi in three parts at the instance of the Head of the Tirup-panandal Mutt in South India. Another translation of the Kural is entitled 'Tamil Veda' and the author of it is Kshemanand Rahat, and published by the Sahitya Mandal in 1950. The translation is in simple prose and covers eight-nine chapters of the Kural.

This great ethical work has been rendered into the Dravidian languages as well. In Telugu Venkata rama Vidyananda, who lived for nearly ninety-five years in the last century, translated it under the caption 'Trivarga Deepika.' Dharma, Artha and Kama which are the Sanskrit equivalents of the Tamil Aram, Porul and Inbam are denoted by the word 'Trivarga.' The author lived only to complete the first two parts of the work. It is a metrical translation and contains an introduction on the life of the author. In Kannada the Kural has been translated by R. Narasimhacharya under the title 'Neetimanjari.' In Malayalam the *Kural* was translated nearly three centuries ago by Ravi Varma who is said to be a Kavirāya. His translation covers the whole work. Recently Parameswaran Pillai has brought out a Malayalam commentary of the Kural under the title 'Ratna-Uddharakam.' He omitted the third part dealing with Kama, as there was already abundant literature on the subject in Malayalam.

The highest place in epic literature is assigned to Kambaramayanam in Tamil. Although the work is very popular in the Tamil country, there is no authentic edition of it. The Annamalai University has undertaken to produce a definitive edition and the first part of Sundarakandam was released on the occasion of the Silver Jubilee of the University. A thousand poems of this epic were translated into English by V. V. S. Iyer and the Tamil Sangam at Delhi has recently published the translation. The Kambar Kazhakam in Madras has taken up the work of translating two thousand stanzas of Kambaramayanam and a few selected stanzas from the first two books have been recently published under the caption 'Leaves from Kambaramayanam.' At the instance of the Sahitya Akademi an English translation of

selections from Kambaramayanam by Sri C. Rajagopalachari has been recommended to the UNESCO for publication. In Telugu this great work has been translated by two scholars. The translation of Somanathakavi of Kakinada is still in manuscript and Sri Ramulu Reddi's translation has been published. These translations are said to be elegant and accurate.

There is at present a revival of Tamil learning in the Madras State. The general public are taking a keen interest in the study of the Tamil classical literature. There is a general desire that cultural words found in the ancient classics should be resuscitated for enriching the vocabulary of the modern language. For instance, the word for the 'light-house' in classical Tamil is 'Kalam Karai Viḷakku.' The existence of this word was not generally known before the Sangam classics were published. Therefore, in the text-books written in the last century the word 'Deepastambam' was used to denote the light-house. But now not only scholars, but even popular Journals in Tamil are using the word 'Kalam Karai Viḷakku.' The market was called 'Aṅgāḍi' in ancient times. Silappadhikaram, the Epic of the Anklet, speaks of a day-market and night-market, which flourished in the capital city of the ancient Chola country. 'Nāḷangāḍi' is day-market and 'Allangāḍi' is night market. But the word 'Angāḍi' became obsolete and the Persian word 'bazaar' and English word 'market' have taken its place. Now there is a tendency to revive the classical word 'Angāḍi' which is current in all the other Dravidian languages.

In Telugu the Desi types of poetry are becoming increasingly popular. The distinguishing feature of the Desi is that it is based on Mātrā chandas and,

therefore, more suitable for singing. Much of this poetry is centuries old. It was not committed to writing, but handed down by memory from generation to generation. In this connection the songs of the Tāllapāka poets of Tirupati deserve special mention. They were a family of devotees of Sri Venkateswara in the 15th and 16th centuries. They composed thousands of verses in Desi metres in praise of the Lord, and they were fortunately preserved for posterity in copper plates. They were discovered a few years ago and the Tirupati Devasthanam has undertaken to publish these songs and appointed a competent scholar to edit them with proper musical notation. A dissertation on the 'Desi in South Indian Languages and Literatures' was published by Sri K. Ramakrishnayya in 1949. In this work an attempt has been made to deal with the various Desi types of Dravidian prosody.

In the Tamil country an impetus to the revival of ancient music was given by Raja Sir Annamalai Chettiar, the founder of the Annamalai University. Nearly twelve years ago he started the Tamil Isai Movement with a view to popularising the ancient system of Tamil music and establishing it on a scientific basis. An important feature of this movement is the institution of researches in the Devotional hymns known as Tēvāram and Tiruppukal. The custodians of the ancient classical Tamil tunes known as 'Othuvars' are being invited year after year to the annual conference held in Madras to give practical demonstrations of the Ragas and Talas pertaining to the ancient hymns, so that the identity of tunes between the ancient music and Karnatic music of the present day could be established, "The history of the Tamil Isai Movement," says Dr. C. P. Ramaswami Iyer, "has emphasized the uniqueness of the special contribution made by the Tamil language and litera-

ture to that composite culture of India whose marvellous and age-long trait is its ability to absorb, to assimilate and to reconcile its several composite elements."

The stupendous task of producing an Encyclopædia has been undertaken in two of the Dravidian languages. The Tamil Academy known as 'Tamil Valarchi Kazhakam' has published so far two volumes of the work under the caption 'Kalaikkalañciyam.' The object of this endeavour is to bring within the reach of the average educated Tamilian all modern knowledge in Humanities and Sciences. Tamil equivalents for nearly thirty thousand words relating to technical and scientific subjects have been settled by expert committees, and these terms have been used in the articles contributed to the Encyclopædia. The Academy hopes to bring out the remaining eight volumes in the course of the next four or five years. The Telugu Bhasha Samiti which is in charge of the Telugu Encyclopædia has produced two volumes, the first dealing with History and Politics and the next with Physical Science.

The question of adopting Tamil as the medium of instruction in the University of Madras, is engaging the attention of the State Government and the University. A Committee of Experts has been recently constituted by the Government of Madras to devise ways and means of producing a suitable terminology in subjects relating to Science and the Humanities. It is hoped that under the guidance of the Vice-Chancellor of the University of Madras who is its Chairman, and the co-operation of the experts in various subjects, it will be possible to achieve the object of adopting Tamil as the medium of instruction as early as possible. It is expected that the Anna-

malai University which is essentially a Tamil University will take the lead in this matter.

It was brought to the notice of the Government of India a few years back by the Vice-Chancellor of the Annamalai University that some of the ancient capital cities of the Tamil country lie buried in the Coromandal Coast and elsewhere, and that these historic sites should be excavated in the interest of Indian history and culture. The city known as Kāviripūmpattinam was, once upon a time, a great emporium of commerce and its splendour is portrayed in the ancient Tamil poems. A good part of this city is now submerged, and hence the excavation will involve under-water exploration. Similarly the ancient sea-port city of the Pandya country known as Korkai which is mentioned by Ptolemy as a great centre of commerce, is now a petty village on the sea coast in the Tirunelveli District. Excavations at these sites may be expected to tell a story as interesting as that of the Indus Valley.

The French Government at Pondicherry started publishing the Diary of Anandaranga Pillai who was a distinguished Dubash and Courtier at the time of Dupleix. The historical importance of the Diary as a record of contemporary events is fully recognised, and the work has been translated into English and French. But the original Diary maintained in Tamil remained unpublished till recently. The French Government has brought out four out of twelve volumes. But the execution of the work is unsatisfactory. The Diary is important not only to the student of South Indian History, but also to the student of the Tamil language. It is written in the colloquial dialect and the vocabulary of the spoken

language is preserved in it. Now that Pondicherry is merged in the Indian Republic, it should be possible for the State Government of Madras or the Government of India to undertake the publication of this useful work in a satisfactory manner.

There is little doubt that before the next session of the Oriental Conference, the formation of linguistic states in South India will become an accomplished fact. I hope and trust that the four principal states in South India will be linguistically united, working for the common cause of Indian Culture.

31 JUL 1953

Rise of Temple Cult in S'aivism with special reference to Tēvāram.

DR. M. A. DORAI RANGASWAMY.

I

The most ostensible expression of Dravidian culture takes the form of temples all over the Dravidian country with their sky scrapers of gōpurams. The origin of the temples in their present form has to be traced to the Tamil country The devolopment of the temples is attempted to be traced in this essay in the light of references in Tēvāram.

The Temple Cult gradually devoloped, thanks to the Tēvāram saints, into Āgama public worship. Ārūrar himself has explained the importance of the temples in the spiritual development of the soul in his hymn on Ālakkōyil: " Cālak kōyil uḷanin kōyil avai en talaimēl koṇṭāṭi mālait tīrntēn vinaiyum turantēn vānōr-ariyā neriyānē" (41 ; 3) - " O, Lord! whose path is not known even to the Heavenly beings; many are your temples. Considering them as my crest jewel, I adored and worshipped and danced. I got rid of my illusions, My karma, I escaped by brushing it aside." How this importance came to be placed on the temple is indeed an interesting study. As the Tēvāram verses were sung in relation to the temples, the development of the temples has to be understood.

Tirumurukārruppaṭai of the Caṅkam age gives us the various places of natural beauty and social congregation which were held sacred. The Caṅkam poems and Calappatikāram refer to the temples of S'iva probably built of bricks. Most of the

S'aivite temples of the later times grew out of the original places of worship in and around natural scenery in forest areas (Kaṭampavanam, Puṉṉaivaṉam, Nellikkā, Ālaṅkāṭu, Tillaivaṉam), on mountain tops (Erumpi, Kāḷatti, Iṅkōymalai), on the banks of rivers (Mayilāṭuturai, Tiruvaruṭṭurai, Tiruvāvaṭuturai), of tanks (Kuḷam) or on the seashore (Neytalaṅkāṉal, and Puṉṉaiyaṅkāṉal of Mylapore). When the country became richer, the temples arose in cities (Ūr) with elaborate gates (Vāyil, Ālavāyil etc.), where in course of time the ancient historical festivals came to be attached to these temples (See Campantar's Mylai hymn beginning with "Maṭṭiṭṭa puṉṉaiyaṅkāṉal" and Iraiyaṉār Kaḷaviyal cūtram 16, commentary, "Maturai Āvaṇi Aviṭṭamē, Uraiyūrp paṅkuṉi uttiramē, Karuvūr uḷḷi vilavē).

Some of these temples remind us of the 'Potiyil' and 'Ampalam' and 'Maṉṟam' of the Caṅkam Age, all connected with communal and religious gatherings. Perhaps there was the tree cult as well. In every S'iva temple there is a special tree or plant connected with the temple (Iṭaimarutu, Mullaivāyil, Pāṭirippuliyūr etc.). Probably because there was no other temple except the tree to start with, a few temples have come to be known after the names of such trees or plants as Ñāḷal kōyil, Kokuṭikkōyil, Ālakkōyil, Pāṭirippuliyūr etc. The temples came to be built as tiled houses with platforms all around, even as we see in Malabar today.

They are called 'Ampalams' and the Citamparam temple, called even now 'Ampalam' preserves this appearance even today in the sacred hall of Naṭarāja. Even in other old temples, the place where the idol of Naṭarāja is worshipped suggests from outside this ancient appearance. Vauvāṉātti maṇṭapas, otherwise known as 'Vauvālneṟṟi maṇṭapas' are of this type.

II

There are references in literature to the construction of temples and other places with 'cuṭumaṉ' or brick (Mani. 3:127; 6:59; 18:33). The various shapes of the old temples of brick are probably represented by the varying shapes of rathas in Mahābalipuram. Even in the times of Ārūrar there must have been one such temple of brick which he refers to in his poems as 'Paravai uṇ maṇṭaḷi', often understood as a place of private worship inside the house of Paravai Nācciyār. Because the meaning of this term has not been well appreciated, a mythological story based on folk philology came to gain currency. It is said that the sea (paravai) overflowed into the city of Ārūr and this temple (Maṇṭaḷi) alone remained rearing up its head gloriously above the waters of the great flood and swallowed (uṇ) its waters sent by Varuṇa. This temple is shown as the one existing on the South-west of the Temple car. What the great Temple could not do, this minor shrine is said to have done.

At this stage the word 'Taḷi' may be examined and explained. A distinction is made by Tirunāvukkaracar between Tirukkōyil and 'Pala taḷikaḷ' (Ap. 309:5) both of which according to him should be in any city worth the name and in their absence, a city is but a thick forest: "Tirukkōyil illāta tiruvil ūrum ....pāṅkiṉoṭu paḷā taḷikaḷ illā ūrum....avai ellām ūr alla aṭavi kāṭe" (Ap. 309:5). If Tirukkōyil is a temple, the taḷis must be something like choultries or mutts with many rooms where the pilgrims could rest and perform their private worship before visting the temple for public or congregational worship. Probably they are places of tapas as is made clear by Nampi Ārūrar: "Taḷi cālaikaḷ tavam āvatu tammaip peṟil aṉṟē" (78;6). These taḷis for private worship in due

course of time would have become independent temples.

Taḷi is a temple (Cintāmaṇi 306). 'Kurakkuttaḷi' is referred to by Nampi Ārūrar (47 : 2). We have the usage Kaccimēṟṟaḷi, Paḻaiyāṟai mēṟṟaḷi, Paḻaiyāṟai vaṭataḷi, and Paḻaiyārait teṉṟaḷi. Appar mentions in his hymns Kaccimēṟṟaḷi (H. 43) and Paḻaiyāṟai vaṭataḷi (H. 172). Palace is known as 'Āyiraṃ taḷi' or 1,000 rooms (Vīracōḻiyam-Tokaippaṭalam, verse 3: commentary: "Ayiram taḷi kūṭiṉa iṭam āyiram taḷi" and an inscription speaks of the Paḻaiyāṟai Palace as Āyiram taḷi—S.I.I., Vol. IV, No. 372, 1.24). Temples in addition to gates grew as guardian angels on the four sacred points of the compass.

Tirupputtūr in Ramanad District has traces of a fort wall and in this wall must have been built the present temple of Tiruttaḷinātar, establishing once again the connection between Taḷi and the fort wall. When Taḷi developed into a temple of public worship, we have a temple official called 'Kaṟṟaḷippiccaṉ' who was a sculptor and engraver on the wall. Kaccimēṟṟaḷi (H. 21 and Ap. 43) may be taken, on this basis, to be also a temple on the west of the fortress and palace of Kāñci. There is also a place called Ōṇakāntaṉ Taḷi in Kāñci (H. 5). Tiru Ārūr also was a place of special importance to the Cōḻas, and they must have had a palace at least since the times of Maṉuccōḻa. If 'Parvai uḷ maṇṭaḷi' does not refer to Paravai Nācciyar, it may refer to a temple within the fortress walls, for, according to Piṅkalantai, Paravai means a wall.

But it is not here intended that this temple 'Paravai uḷ maṇṭaḷi' was built of mud. The artistic work of giving shape to the brick framework with plaster and attractive painting is now practised by

those 'kottans' who work on modern gōpurams (towers). This meaning of plaster on bricks (cutai) is given for the word 'maṉ' by the commentator Parimēlaḻakar in explaining the term 'Maṉ māṉ puṉai pāvai' (Kuṟaḷ: 407). The word 'cutai' is used in the sense of lime plaster even now, especially with reference to the plaster giving human and other forms to the bricks. This usage is as old as the Twin Epics (c.f. "Veḷḷi veṉ cutai iḻukiya māṭam"—Maṇi. 6:43). This name arose probably because of its pure white colour. This reference really explains the meaning of 'maṉ' in other places: "Neṭu nilai maṇṇīṭu niṉṟa vāyil" (Maṇi. 6:47) and "Pāṅkuṟa maṇṇīṭṭiṟ paṉpuṟa vakuttu" (Maṇi 6:200). "Maṇṇīṭu" seems to be the technical term for this art and the experts in this art were called 'Maṇṇīṭṭāḷar' in Cilappatikāram (5:30) and Maṇimēkalai (28:37)— the very people whom modern Tamilians call 'Cutai vēlaikkārar.'

Tirukkuṟaḷ also takes us back to an anterior period when instead of bricks wood was used. When the plastering art developed and constructions in brick grew in number, the old decaying wood works were also probably plastered for restoring the former shape. This leads to a new art of plastering on wooden frame as a skeleton. It is this which is referred to according to some commentators in the Kuṟaḷ which speaks of such artistic works (Maṇṇōṭiyainta maram-Kuṟaḷ: 579).

Such artistic plaster work continued to beautify the temples and cities in the Pallava period as well. Tiruñāṉacampantar refers to such 'cutai' work in māṭams: "Culavu mā matilum cutai māṭamum nilavu taṇṭalai nīṇeṟi" (3:50:10). Maturai was famous for this kind of work: Nilā muḷaikkum aṅkaḷakac cutai māṭak kūṭal Ālavāy" (1:7:2). 'Kaḷakam' is probably 'Kaḷapam' another name for this mixture of lime

used as plaster as is seen from Māṇikkavācakar's Tirukkōvaiyār: 'Nuṇ kaḷapat toḷi pāya' (15). This suggestion is strengthened by the use of the word 'kaḷakam' by Campantar himself: "Kaḷakap puricaik kaviṉār cārum kalik kāḻi" (1:102:3). This reference reveals the way in which the fortress walls were beautified by such artistic plaster work and 'Paravai-uṇ-maṇṭaḷi' may be one such work of plaster art.

III

A systematic attempt at spreading this temple cult by building imposing temples was made in the reign of Kōccenkaṇāṉ. This was such an important event that Tirumankai Āḻvār, though a Vaiṣṇavite himself, refers to the construction of seventy-eight temples by the Cōla in his sacred hymns. These were built on high basements with running steps on the style of 'māṭa māḷikais.' These were therefore called 'māṭak kōyils.' As compared with old puny temples, these were huge and big. Therefore, these were called 'perunkōyils' or the big temples (Naṉṉilattup-perunkōyil-98). Kōccenkaṇāṉ must have lived before the Pallavas came into power and after Cēraṉ Cenkuṭṭuvaṉ. It was probably from his time that the temples came to be known as kōyil or kōvil. Kōyil originally meant the palace of the king (Cilap. 20:47), fortified by fortress walls, on the model of the Tanjore temple. Kōccen-kaṇāṉ thought of building the temples like palaces. The Tamil Lexicon (by referring to verse 2363, Canka Ilakkiyam, Samajam edition) gives the meaning of temple for the word kōyil as having obtained in the Cankam age; but a reference to the poem shows that 'Aṇṇal kōyil' is really the palace of the Pāṇḍya king. Cintāmaṇi speaks of the Queen as 'kōyilāḷ'. By the time of Tirunāvukkaracar it has come to mean any temple (Ap. Taṉitiruttāṇṭakam 309: 5, 6).

Peruṅkōyil, therefore, refers to a particular kind of temple (Ap. 285:5). As contrasted with these peruṅkōyils, we have references to 'Iḷankōyils' (the contrast between 'Iḷañcēral Irumporai' and 'Peruñcēral Irumporai' may be noted) either because they are new temples or because they are smaller in size (Ap. 285:5). We have the 'Tūṅkāṉaimāṭam temples' with what are called 'Gajapṛṣṭa vimānas.' There is a reference to 'Karakkōyil' (Ap. 133-1-11; 285:5) probably because the approaches and steps being in the form of the trunk of the elephant. It is said that these temples are in the form of chariots. Tēvāram also refers to 'Maṇikkōyil' (Ap. 285:5) probably because of the maṇi-like (bead-like) spherical domes in those temples. Campantar speaks of Maturai Temple as Maṇikkōyil (3:120:4). These Maṇikkōyils were probably modelled on the Buddhist Caityas with apsidal domes. Perhaps 'Ālakkōyil', 'Ñāḻal koyil,' 'Kokuṭikkōyil' (Ap. 285:5) were also names after the peculiar shape of the domes.

Later on, the 'paḷḷis' or caves of the Jains and the 'pāḻis' of the Buddhists attracted the attention of the people, and cave temples developed during the reign of Mahēndravarma Pallava. From then onwards started the building of temples in rocks. This development can be traced from the sixth to the twentieth century. The Śaiva temples came to be called the 'Iccurams' either after the patrons who built the temple, such as Mahēndreccuram, Cōḷīccuram, or after the particular sect worshipping there, Kapālīccuram.

Rev. Father Heras speaks of the rock temples first starting as cave temples with Garbagṛha, developing during the time of Narasimha I, the Mahāmalla, into Rathas and rock cut sculptures, and during the time of Narasimha II or Rājasimha into craft-cons-

tructed temples of hewn and hand placed stones. He also notes that during the reign of Mahāmalla, the development of Mukha maṇṭapa, Navaranga, Pradakṣiṇas round garbagṛha and of smaller shrines, the pradakṣiṇas according to him increasing in number after Mahāmalla. But these may be new developments with reference to the temples in rocks, but these must have been old features in ancient temples built by Kōcceṅkaṇāṉ and others. The pradakṣiṇas were old gardens.

This conception of new kind of temples which is preserved even now as against the old temples of brick and wood which have all disappeared, is the gift of Mahēndra, the disciple of Appar. In his Maṇḍagappaṭṭu cave inscription he is rightly proved of his eternal achievment and he speaks with all the joy of a new discovery and creation: "This is the temple caused to be constructed by Vicitracitta for Brahma, Īśvara and Viṣṇu without bricks, without timber, without metals and without mortar" (S. I. I., Vol. XII, No. 12). He is justified in calling himself Vicitracitta or 'Man of original conceptions.' Kōcceṅkaṇāṉ was thefirst great Temple-builder, and Mahendra, the second great Temple-builder.

The temples in rocks have become a natural insititution of South India. On the banks of Kāviri, where there is not a single block of granite available, these temples of rock with their heavenward looking 'gōpurams' of rock brought from distant mountains speak even today in their majestic voice of the Titanic labour involved in the transportation of the rocks, of the great engineering skill involved in the construction of the temples themselves, of the great love of the people for the temples and of their sincere reverence to God which inspired them to raise the domes and halls.

First starting with the garbagṛha or the sanctum sanctorum adorned with a 'vimāna' or dome, for worshipping the liṅga in the centre, it began to grow in ever enlarging circles, from age to age with a 'naṭu-manṭapam' or central hall in front, with the putting up of compound walls, thus giving place for enclosing with a certain amount of vacant space within the compound. Gradually there developed within the compound, the 'cuṟṟālai' or a pillared corridor accommodating therein the shrines of Caṇḍēsvara, Gaṇēsa, Saptamātru, Subrahmanya, Sūrya, Candra, Jyēṣṭa etc. Still later, gateways were opened on the four points of the compass with small gōpurums raised on their tops, gōpurams which soon eclipsed the vimāṇas and grew to gigantic heights. These inspired in time, the devotees to dig tanks and to build more prākāras or compounds with māḷikais and māṭams full of beautiful workmanship, wherein Purāṇas were expounded, or to build *mutts* and colleges and Sarasvati panṭārams or libraries attached to the temples. These were under supervision of great spiritual men called Tirumāḷikaittēvar, one of whom had composed some verses of Tiruvicaippa included in the ninth Tirumuṟai. The devotees were also inspired to construct a separate shrine, Kāmakkōṭṭam, for the Mother Goddess, who till then was housed as Bōgha Śakti in the Lord's shrine itself or in a shirne in the cuṟṟālai.

IV

These developments clearly reveal the place the temples came to occupy in the minds of the people and in the social life of the country. The architect, the sculptor, the painter, the dancer, the musician, the philosopher, the religious man, the pourāṇika, the administrator, the humanitarian and the poet found their vocations there. When the temples thus became the centre of the political, social, cultural, religious,

artistic and educational life of the Tamil Country, maṇṭapas or halls where these varied activities could be carried on, were built in these temples by kings and patrons to perpetuate their memories or the memories of Saints (cf. Ciruttoṇṭar maṇṭapam) or the particular forms of God they worshipped or the memories of the particular activity for which the hall was built. The maṇṭapas were originally bowers or gardens as is made clear by such terms as 'Tēvaciriyak kāvaṇam' and they became gardens in stone. The hall of grammar, the hall of dance, the hall of drama, the hall of music, the hall of hymns (Tirukkaikkōṭṭi) and the hall of purāṇa, the open air theatre, the round of wrestling and other tournaments with four pillars, 'sixteen pillars, hundred pillars and thousand pillars—all these came into existence. Election to the local self governing assemblies and committees took place in these halls and their meetings also were held under their roof.

Public documents and grants were preserved by being inscribed on these temple walls. On account of this great importance, elaborate rules were laid down for renovating and preserving these charters when temples were rebuilt. 'Kaṟṟaḷippiccaṉ,' the sculptor and engraver, therefore, assumes such a great importance that we find in one place at least, his image being erected in a temple (132/1925).

On account of this importance, the temple administration became a matter of state concern and we have temple assemblies of Māhēśvaras or Sri kāriyam ceyvār or Kōyil kaṇapperumakkaḷ or Pātamūlattār in those places where the village assemblies themselves did not look after these temples. The Amṛta Gaṇa, probably, was the Temple committee. There was provision (1) for the maintenance of the accounts,

Sripaṇṭārappottakam, (2) for a treasurer, Sivapaṇṭāri, in charge of the treasure of the temple called Sripaṇṭāram, (3) for the auditing of the accounts by the Government officers and (4) for the condemnation of the Śiva-drōhis. Dēvadānas were granted sometimes in the form of whole villages for the families living therein in connection with the temple service—the kōyilparivāram—Dēvakarmi, Arccakar or Kulaṅkiḻār, Taṭṭalikkoṭṭuvār or Tiruppali koṭṭuvār, Taḷiyāḻvar, Viḷakkuttavacikaḷ, Patiyam pāṭuvār, Mantirācāryar, Pūkkoyvār, Māṇikaḷ (Students), Maṭattuc cāṭṭap perumakkaḷ, Dancing girls like Kūttikaḷ, Māṇikkattār, Uruttira kaṇikaiyār, Uvaccar etc. There were regular feeding houses and sometimes what may be called hospital arrangements within the temple. A compulsory contribution called 'makamai' or 'makaṉmai' was also collected. This explanation, of the story of the development of Temples, shows how the Tēvāram Saints played an important part in the history of Temples. Mahēndran was Appar's disciple and provisions were made for singing Tēvāram.

Ellis-Dissertation on the Telugu Language (1816)

Continued from the previous Issue

N. VENKATA RAO, M.A.,

Telugu	Cannadi	Tamil
Aggu to worship		Ahgu to decrease Angar to gape
Ats to give by compulsion —incur debt	Atchu as in Telugu. The consonant in this root which agrees with the first of the second series of the Consonants in the Sanscrit alphabet is pronounced 'tsa' and 'cha' in Telugu; Cha in Can. and sa, sha, cha and ja in Tam. according as it is final or medial single or double	
	Anju to be alarmed fear-frighten	Anju as in Can.
Antu, to touch stick or adhere annoint the head	Antu to join—stick together	Antu to join—adjoin - approach befit This root, spelt with the same letters in the

Telugu	Cannadi	Tamil
		three dialects is in Tamil pronounced Andu.
Aḍangu, Aṅangu, Aaṅugu — to be destroyed submit be subdued or suppressed	Adagu or Adangu — to be contained enclosed subdued or suppressed submit recede	Aḍangu as in Can.
Aḍaru to shine shoot at. In the second sense it takes the formagive inst.	Aḍaṁ to ascend climb—ride	Aḍam to throng press together be connected.
Aḍalu to weep bitterly		
Aḍu to slap	Aḍu to cook. This root with final ade means the same as in Telugu ahd also it to obtain—move	Adu to join—be near—be connected to kill—fight—Cook with a final ei this root means as in Can. to obtain and also to tie unite.

NOTE—This root is the primitive of all those in the three languages commencing with the letters 'ad' in which the leading idea of nearness junction variously modified is very apparent: the several modes of forming the secondary root by inserting a nasal before the final syllable, as in Andu or Antu or by adding the syllables ei, or e, ar, al, gu, angu, as here exemplified is common to them all. This formation of a member of secondary roots from a primitive

by the adjuncts mentioned, is constantly observable under every letter of the alphabet. The primitive is found sometimes in Tam. sometimes in Can. and some times in Tel. sometimes it exists in all three, sometimes in none of them.

Telugu	Cannadi	Tamil
Aḍugu—to ask beg alms		
Aḍḍagu to interrupt prevent	Addagu as in Telugu	
Caccu to omit	Caccu as in Telugu	Caccu as in Telugu
	Cangedu to be come lean	
	Cargu to become black by fire.	Carugu as in Can.
Cats to play dice chess etc.		Casa to be modest or diffident Casangu to be bruised by the hand-squeezed Casi to be moist or damp to weep-entreat.
	Chechini tojoin together two things of the same kind pair-	
	Carchu to bite wash rice	Cada to pass beyond Cadavu to pay - fulfil, give attention reflect – nail up.

Telugu	Cannadi	Tamil
Caṭṭu to tie-build become pregnent said of cattle only. Cadugu to wash off as dust from the hands - wash out as stains from a cloth.	Caṭṭu to tie build	Caṭṭu as in Can. This root in Tamil is pronounced cazhavu ḍa in Telugu and ḷa in Can. are constantly substituted for the Tamil za ழ and roots of which, the final is 'gu' in the former end in the latter in 'vu': thus the root meaning to stroke gently caress is in Tamil Tazhu in Tel. Tadugu & c
Cadangu or Canagu } to swell-boil or bubble	Caḍangu as in Tel. In both languages, the verb is primarily used of water and secondarily of the effection of wind in expressions similiar to the seaswells his anger boils; his wealth over flows.	This root is not in Tamil but it is evidently the same in meaning and the derivation with the two following the last of which cadu is the primitive of all these commencing with Cad the three languages.
	Cadi. to cut-bite	Caḍi - to cut, bite, guard swell or be angry Caḍu to cut - plough

Telugu	Cannadi	Tamil
		snatch or seize suddenly steal-be angry.
	Cade key to hurry. hasten	Cadagu as in Can.
	Cate-to churu	Cadai - to stir up with a stick etc. to turn by a lath.
	Canmelei - to think-Con. Give in the mind. This is evidently a compound of the simple root Can. but the second member m a l a i has no separate meaning.	Can. or Cani. as in Canarese also to consider mark-determine
	Cattu to kill	Cattu to call alond roar bellow croak
	Cadadu to dissolve in liquids	
Cadasu. to call alond from any affection of the mind-to exclaim	Cadru to call or weeep alond,- bellow as a beast	Cadam as in Can.
Cadalu or Cadulu to move or shake	Cadalu as in Tel.	Cadalu as in Tel.
	Cadi - to steal	Cadi to sound make a noice-be haughly.

Telugu	Cannadi	Telugu
Cadiy to approach-obtain		
Cadu to draw gold or silver		
Cadumu to punish away	Cadruchu or Candrunchu to peck as a bird	Caduvu to be confused or perplexed.
Candu to fade or decay as flowers and fruit by heat	Candu as in Telugu	Candu as in Tel. & Can. It has this meaning in Tamil when the last syllable is written 'ru' but pronounced 'du' when written with the same final consonant as in Tel. & Can. it signifies to be spoiled to perish generally
	Canam to become rancid to acquire taste or smell by smoke or keeping. This root is used as a noun in Telugu in the same sense	
Canalu to become angry fade	Canalu to kindle as fire to become angry.	Canal and Candal to become angry.

Telugu	Cannadi	Telugu
Canu— to see, to bring forth a child	In the first sense to see this root in the present and future of the Can. and Tam. is written with a long 'a' and with the usual of the third series of consonants Can. and Canu; in the past it is a short Canden, Candenu as in Tel. the second sence is peculiar in the latter language but Kaṇdu a calf in Tamil is evidently derived from it.	
Cappu to cover	Coppu to dig a pit - ex Cavate-hallow out This root is not used in Tamil either in its Tel. or Can. sense but it is evident that that from its latter acceptation is derived the Tamil terms Cappara a hollow basin carried out by beggars and Cappal a ship.	

But though radical connection may be proved to exist between languages, their actual connection, as regards terms used for the expression of ideas may not be intimate and it becomes necessary, therefore, to establish this point to enter further into detail and compare the words of the three Cognate dialects, as well as the roots when they are derived. Māmidi Vencaya, the author of the Andhra Dīpica, an excellent dictionary of Telugu, has, in the preface to the work, introduced a concise analysis of the language, the the substance of which, as affording the means of making this comparison is translated in the following paragraph.

The modes of derivation in the Andhra language are four: they are Tatsamam Tadbhvam, Desyam and Grāmyam.

"Of pure Sanscrit terms received in Telugu."

Tatsamam consists of Sanskrit terms, pure as spoken in heaven the Telugu terminations being substituted for those of the original language of which the following are examples.

Sanskrit	Tatsama	Meaning
Rāmah	Rāmandu	a proper name
vanam	Vanamu	a forest
Gangā	Ganga	the river
Harih	Hari	a proper name
Bhagavatī	Bhagavati	a Godess
Srīh	Srī	prosperity
Sambuh	Sambuvu or Sambundu	a proper name
Vadhuh	Vadhu	woman
Gauh	Govu	a cow
Glau	Glau	the moon
Vāc	Vāccu	a word

Bishag	Bishacu	a physician
Bhubhrut	Bhubhruttu	a king
Hanuman	Hanuma	
	Hanumantudu and Hanumānudu	a proper name
Sampada	Sampadu and Sampattu	wealth
Cshut and Cshud	Cshuttu	appetite
Āpah	Appu	waters
Dyau	Divamu	the heavens
Payah	Payasu	milk
Anadwān	Anadwa hamu	an ox

Of terms derived from the Sanscrit

"Tadbhavam consists of terms formed either from the Sanskrit direct, or through one of the six prakrits, varied by the substitution, increment and decrement of letters, as explained in the Vaikruta-Chundrika: the several modes of derivation, here indicated are exemplified in the following lists.

Tadbhâvam terms derived immediately from Sanskrit.

Sanskrit	Tadbhavam	Meaning
Samudrah	Sandramu	the sea
Chandrah	Tsandurudu	the moon
Cananam	Cāna	a forest
Cudyam	Gōda	a wall
Yatra	Dzatara	pilgrimage
Aturam	Atramu	hurry
Pangtih	Banti	a line or a row
Churali	Gandi	a fencing School

Tadbhavam terms derived from Sanskrit through the Pracrutam spoken in the country of Maharastra.

Sanskrit	Prakrit	Telugu	meaning
Chacravacah	Chacavāyo	Dzaccavu	a species of water fowl
Upādhyayaha	Ojjahao	Oddza	a preceptor
Brahma	Bamha	Bomma	Braha
Dwīpa	Dīvo	Dīvi	an island
Camsyam	Camso	Cantsu	bell, metal
Yaśah	Yaso	Asamu	fame

Tadbhavam terms derived through sauraseni the language of the country of Surasena.

Sanscrit	Sauraseni	Telugu	meaning
Yajnōpavītam	Dzannīdāmu	Dzannovidam	the Brahminical thread
Pratijnyātam	Padinnadam	Pannidamu	a vow
Hintala	Hindalo	Indu	a date
Haritalah	Haridalo	Aridalamu	orpiment
Dhātu	Dādu	Dzadu	Colour

Tadbhavam terms derived through Magadhi spoken in the country of Magadha.

Sanskrit	Magadhi	Telugu	Meaning
Nēdishtam	Nēdistam	Nestamu	friendship
Gehastah	Gēhastā	Gēstu	a house holder
Castam	Castam	Casti	difficulty
Rama	Lama	lēma	a woman

Tadbhavam terms derived through the Paishachi, spoken in the countries of Pandya and Cecaya.

Sanscrit	Paisachi	Telugu	Meaning
Alactah	Alatto	Latuca	lac-dye
Sashculi	Sackhuli	Tsackilamu	a contorted cake
Urṇa	Unna	Unni	wool

Trilingah	Tilingo	Telungu Telugu Tennugu	The Telugu Language
Swernam	Sannam	Sanna	gold
Nisrēni	Nisena	Nittesena	a ladder

Tadbhavam terms through the Chulica or Chulica Pisāchi spoken in the countries of Gandhara, Nepala and Cuntala.

Sanscrit	Chulica	Telugu	Meaning
Brundah	Pundo	Pindu	an assemblage
Buddah	Puddo intilligent	Pedda	great Peddavadu a wise man
Swernam	Panao	Ponnu	gold
Mrugah	Mēco	Mecamu	a beast
Bradhnah	Paddo	Proddu & Poddu	Sun rise

Tadbhavam terms derived through the Apabhramsa spoken in the country of Abhira, the coast of the western ocean.

Sanskrit	Apabhramsa	Telugu	meaning
Brahmanah	Bambhadu	Bāpadu	a brahmin
Abadham	Abaddhan	Baddu	an untruth
Stanam	Tanu	Tsannu	the bosom
Srutam (heard)	Sudu	Tsaduva	reading or learning

Note: Apabhramsa means, literally a corrupted language; but the author says the word is not to be taken in this sense, but as the proper name of the dialect, and to this purpose quotes a verse from Appacavi, one of the commentators on Nannayabhattiyam, who states the same, and addes it was the speach of the godesses Saraswati in her youth, and that its terms, therefore are without exception pure. Words which have passed through this dialect to the

Telugu are however more frequently used by the Sūdra tribes than by the Brahmans.

The proportion of corrupt, or, more appropriately permuted terms in Telugu of the several derivations above noticed, may be stated as follows:

Sanscrit	Tadbhavam	one half
Pracrit	,,	one quarter
Sauraseni	,,	one tenth
Magadhi	,,	one twentieth
Paisachi / Chulica / Apabrama	,,	one tenth

Mr. Colebrooke in his dissertation on the Sanscrit and Pracrit languages, admits but of three distinctions; these two, and the Magadhi or Apabrhamsa, which he considers the same. The six pracrits here enumerated however, are six distinct dialects each formed as to terms according to its own rules of permutation, but all following the idiom, collocation, and with special exoeptions, the general grammar of the Sanscrit; in the Shadbhäshächandrica by Lakshmidhasa, a joint grammar of the six pracrits, after general rules applying to all, the Pracrit (Pracrutam maharastrodbhavam) is deduced immediately from the sanscrit the Sauraseni from the Pracrit and Sanscrit and so on, the Magadhi Paisāchi, and Apabramsa each declining a degree in purity, and the last varying more than any of the rest from the parent stock: this however, the author does not allow to be, as Mr. Cole brooke considers it "a jargon destitute of regular grammar" for he says Apabramsa tu bhäshäsyād abhīrādi giränchayah c a v i prayogenerhetwdan napasabhadas sa tu cwachit, Apabramsa is the language spoken in Abhira and other countries, and as it is used by the poets, it is not in any respect corrupted

and he proceeds accordingly to detail its grammati cal rules.

The work here noticed is confined to these dialects as they now exists in the natacas and treats therefore only of Tatsamam and Tadbhavam terms of Sanscrit origin, it is expressly stated however, that each possess its proper Dēsyam, or native terms, and it is probable as many of these dialects prevailed in countries for distant from each other, that each was connected with Desyam words of various derivations, in conjunction with which they produced spoken languages differing considerably with each other: this is in fact is declared to be the case with respect to Paisachi in the following passage:—

Pisācha dēsa niyatam Paisachī dwayam viduh
Pisacha desastu Vruddhair uctah
Pandya, Cecaya, Chahlica, Sahya
Nēpala, Cuntalah, Sudhesha,
Bhota, Gandhara Haiva Canojanas
tatha Etc. Paisacha desassyus
tad desyas tadgunobhavati.

The two Paisachi dialects are said to prevail in all the countries here mentioned commencing with the Pandyan at the Southern extremity of India and extending to Canoj. Canojāna in the north and Siam (Sahya) in the east, and it is added "These are paisāchi countries, and the Desyam terms of each have their own particular quality."

"Dēsyam in other words Āndhra or Telugu is of two kinds: the language which originated in the country of Telingana and Anyadesyam or the language of foreign countries intermined with it.

Of terms which originated in Trilingam.

"Previously to shewing what part of the language originated in Trilingam the following stanzas from the

Adharvana Vyākarnam are here inserted to describe the country to which this name applies."

A quotation from the Adharvana Vyākaranrm is omitted: the author explains that part of which relates to the boundaries of Trilinga as follows:—

"As it is here said, in the country between Srī Sailum, the station of Bhimeswara at Draksharamam, the greater Caleswaram and as the fourth, the mountain of Mahēndra, in these holy places were three Lingams and the language which originated in the country known by the name of Trilinga Dēsam, is that now under; this is the 'Atsu' or pure Telugu, and is thus described in the Appacavīyam.

VERSE

" All those words which are in use among the several races, who are aborigines of the country of Andhra which are perfectly clear and free from all obscurity these shine forth to the world as the pure native speech of Andhra (Suddha Andhra Desyam)

Of these the following are examples.

Pālu milk
Perugu curdled milk
Ney clarified butter
Rolu a mortar
Rōncali a pestle
Utti a long net for holding pots etc.
Pudami the earth
Padatuka a woman
Pasidi-paindi gold
Bangaru gold
Coducu a son
Tala the head
Nela 'the moon, a month
Vasavi and Vesangi sultry weather
Gudi a temple
Madi a field
Puli a tyger
Tsali cold
Madugu a natural pool or lake
Uru a vlllage
Magāvandu a man
Andadi a woman
Aluca, Vexation—displeasure.

Of terms introdnced into Telugu from Foreign countries.

The following verse in from Appakaviyam

"O Cēsava, the natives of Andhra having resided in various countries by using Telugu terms conjointly with those of other countries, they have become Andhra terms of foriegn origin."

"The people of Andhra, otherwise called Trilingam have, as, Appakavi states above frequented other countries and mixed their language with that of those several countries; of such Anya-Desyam terms the following examples.

The examples of Anya Desyam in which aspirates not belonging to the thirty letters proper to the Telugu, occur such as bhali an eulogistic exclamation avadharu an exclamation of entreaty; t, havu a place-station; d, hāca a haughty high spirited man: of those which have a final long vowel; such as anā the sixteenth of a Rupee; navalā an excellent woman; Cōḍi a flag, jirā; armour; and, lastly, of difficult words, inappropriately ranked among Anya-désyam terms, such as Calam battle, toyyali a woman; mēnu the body; Ullamu the mind. Of the list given by the author as examples of the several kinds of Anya-déṣyam terms, the whole of the words in the first are of uncertain derivation; those in the second are either Hindustani or they are terms the last syllable of which has been casually lengthened; thus Cōḍi is the same as Cōdi and navala is either of Sanscrit derivation from Nava new or a native time from the Tamil navam affection. Most of those in the last line are common to the southern dilects; thus Calam in Tamil cal is derived from the root Cala to join commmon to the three dilects; Toyyili, in Tamil Tay-yil from Tay to

beautify, mēnu in Tamil meni from mēl upward outward and ullamu from ul inward mind,

Of terms and form of Rustic or Vulgur speech

Terms which cannot be subjected to the rules of grammar and in which an irregular increment and decrement of letters occur are called Gramyam; they are corruptions and are described in the following verse from the Appacaviyam.

VERSE

Such Tenugu words as are commonly used by rustic folk are known as Gramyam terms; these lose some of their regular letters and are not found in poetry unless as in abusire language the use of them cannot be avoided for example.

Vastada Hari Somulu
Destada golladanti dittaca carunan
Tsustada caungili nid
Istada tsepamannan ivi gramyoctul."

In this verse vastada for vatstsunnanda; testada for tetstsusnnnanda; tsustada for tsutsutsunnada; istada for itstsutsunnanda and tseppamu for tseppaumu, are Gramyam terms.

In the preceding extracts, the author, supported by due authority, teaches that, rejecting direct and indirect derivatives from the Sanscrit, and words borrowed from foreign languages, what remains is the pure native langunge of the land: this constitutes the great body of the tongue and is capable of expressing every mental and bodily operation, every possible relation and existent thing; for, with the exception of some religious and technical terms, no word of Sanscrit derivation is necessary to the Telugu. This pure native language of the land, allowing for dialectic differences and variations of termination, is, with

the Telugu, common to the Tamil, Cannadi, and the other dialects of southern India: this may be demonstrated by comparing the Desyam terms contained in the list taken by Vencaya from the Appacaviyam, with the terms expressive of the same ideas in Tamil and Cannadi. It has been already shewn that the radicals of these languages, mutatis mutandis, are the same, and this comparison will show that the native terms in general use in each, also correspond.

It would have been easy to have selected from the three dialects a far greater number of terms, than these, exactly agreeing with each other; but it is considered preferable to follow a work of known authority, and to which no suspicion of bias to any system can attach: the author, though a good Sanscrit scholar, was ignorant of all the dialects of southern India, his native tongue excepted.

Telugu	Cannadi	Tamil
Pālu Milk	*Hālu* when P begins a word in Tamil or Telugu it is in Cannadi changed to H as Tamil Palli Tel Palle Can. Halli a small village but in the old Can, all such words may also be written as P.	Pāl
Perugu Curdled Milk.		Perugu
Ney Clarified butter.	The Telugu term is not used	*Ney.* of these terms, the first

Telugu	Cannadi	Tamil
	by itself in Can. but is found in compounds as Beune, white ghee butter.	and last or common to the high and low Tamil, the second is confined to the dialect.
Rōlu a mortur	Orulu.	Urul high Tamil
Rōnkali a pestle.	Onake.	*Uroncali* High Tamil. The Telugu terms are contractions of these: many similar instances might be adduced; thus iru night in Tamil becomes rey in Telugu irandu two rendu Avan that man iven this man becomes Vāṇḍu and Vīṇḍu.
Uṭṭi a long net for holding pots or other house hold utensils.	This term may be used in Can. butnelu is more correct.	*Uri.* In Tamil the letter ṟ ( ) is doubled if it is pronounced tt and in similar Telugu terms is written tt (ట్ట)
Puḍami, the earth.	Podavi	Pudavi High Tamil.
Padatuca a woman. This term is probably		

Telugu	Cannadi	Tamil
a Compound but it is not easy to reduce it to its element.		
Pasidi or Paindi gold	Pasaru or Hasaru with which the Telugu term is derivatively connected is used in Can. in the acceptation of green colour only.	*Pasuppu* Golden colour Pasamei Green Colour whence this term is derived means also beauty, purity, Pasum the adjective derived from it is frequently contracted pain as pasum pon, paimpon pure gold and from this contraction the second of the Tel. term is derived.
Ban. garu gold	Bangāru.	*Bāangru* L. Tam.
Coḍucu a son Cōdalu a daughter-in-law.		Cuz'handi } High Cuz'havi } Tam. *Cozh'andai* L. Tamil signifying a child of either sex. These are the same as the Tel. terms the anomolous letter z'h ( ) being as usaual changed to d' and the dialectic terminations added.

Telugu	Cannadi	Tamil
Tala the head	Tale.	Talei A short a ends in all words in Telugu which in Tamil end in ei.
Nela the moon a month.		Nilavu the moon.
Vēsaavi and Vēsangi } Sultry whether the hot season.	Besagi. As usual in Cannaḍi the Tel. V is changed to B.	This compound is not used as a nonu in Tamil, though it may be as in epithet as Vēsavi Calam it is derived from Ve head savi light.
Gudi a temple.	Gudi.	*Gudi or Gudī* This used in Tamil signifies any habitation Tirugudi or Devara Gudi is a temple. The first member of the latter compound may be added or omitted in Telugu.
Madi a field.	Madi. In Can. this word properly means beds in which vegetables are sown;the sub division of salt pans.	*Maḍi.* This word may be used in the same sense as in Tel. but it means derivatively a section from the root madu to devide into sections.

Telugu	Cannadi	Tamil
Puli a tiger.	Huli.	Puli.
Tsali Cold.	Chali.	....
Mad'ugu, a natural pool or lake	Mudugu.	Madu.
U'ru a village.	U'ru.	U'r.
Magavaudu a man Vandu is a merely the personal termination equivalent to en in Tamil; without this termination the word means a male of any species and Magadu in the masculine is therefore a husband.	Magenu.	Magen.
And'adi a woman.	....	Adavel The termination only differs. The nasal in the first syllable of the Telugu word being scarcely heard in pronunciation.
Aluca vexation displeasure.		Alappu the only difference is the termination.

From the preceding extracts and remarks on the composition of the Telugu language, as respects terms it results that the language may be divided into four

branches, of which the following is the natural order. Desyam or Atsa-Telugu pure native terms, constituting the basis of this language and, generally, also, of the other dialects of southern India: Anya-desyam terms borrowed from other Countries, chiefly of the same derivation as the preceding: Tatsamam, pure sanscrit terms the Telugu affixes being substituted for those of the original language: Tadbhavam, Sanscrit derivatives, received into the Telugu, direct, or through one of the six Pracrits, and in all instances more or less corrupted. The Gramyam (literally the rustic dialect from Gramam Sans. a village) is not a constituent portion of the language, but is formed from the Atsu-Telugu by contraction, or by some permutation of the letters not authorized by the rules of Grammar. The proportion of Atsu-Telugu terms to those derived from every other source is one half; of Anya-desayam terms one tenth; of Tatsamam terms in general use three twentieths; and of Tadbhavam terms one quarter.

With little variation, the composition of the Tamil and Cannadi are the same as the Telugu and the same distinctions, consequently, are made by their grammatical writers. The Telugu and Cannadi both admit of a freer adoption of Tatsamam terms than the Tamil: in the two former, in fact, the discretion of the writer is the only limit of their use; in the high dialect of the latter those only can be used, which have been admitted into the dictionaries by which the language has long been fixed, or for which classical authority can be adduced; in the low dialect the use of them is more general—by the Brahmans they are profusely employed, more sparingly by the Sudra gribes. The Cannadi has a greater and the Tamil a less proportion of Tadbhavam terms than the other dialects; but in the latter all Sanscrit words are liable to greater variation than is produced by the

mere difference of termination, for, as the alphabet of this language rejects all aspirates, expresses the first and third consonant of each rdgular series by the same character, and admits of no other combination of consonants than the duplication of mutes or the junction of a nasal ahd a mute, it is obviously incapable of expressing correctly any but the simplest terms of the Sanscrit; all such, however, in this tongue are accounted Tatsamam when the alteration is regular and produced only by the deficiencies of the alphabet.

But, though the derivation and general terms may be the same in cognate dialects, a difference in idiom may exist so great, that, in the acquisition of one, no assistance, in this respect, can be derived from a knowledge of the other. As regards the dialects of southern India this is by no means the case, in collocation of words, in syntaxical government, in phrase and, indeed, in all that is comprehended under the term idiom, they are, not similar only but the same. To demonstrate this and to shew how far they agree with, or differ from, the Sanscrit the following comparative translations of examples taken from the section on syntax in Dr, Wilkins Sanscrit Grammar have been made into Tamil, Telugu, and Cannadi; from these also, will appear the relation these languages bear to each other in the minuter parts of speech and in casual and temporal terminations

Sanskrit

1 2 3 4 5 6
कुमारास्शेरते स्वैरं रोरुयन्ति च नारकः
7 8 9 10 11
जेगीयन्तिच गीतज्ञ मिम्रियन्ति रुजाजिताः

Telugu

1 3 2 6 6
కుమారులు స్వేచ్ఛగా నిద్రించుచున్నారు. నరకములో నుండే

5 4 4 9 7
వారున్నా, మిక్కిలి యఱచుచున్నారు. గాయకులు, మిక్కిలి పాడు
7 II II 8 10 10
చున్నారు. రోగముచేత కొట్టబట్ట వారున్నా బాగా చచ్చుచున్నారు.

Kannada

I 3 2 6 6 4
ಕುಮಾರರು ಯಥೇಚ್ಛೆಯಾಗಿ ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಾರೆ. ನರಕದಲ್ಲಿ ಇರುವರನ್ನು ಹೇರಳ
4 9 7 II II
ಕೂಗುತ್ತಾರೆ. ಗಾಯಕರು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಹಾಡುತ್ತಾರೆ. ರೋಗದಿಂದ ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟವ
10 10
ರನ್ನು ಬಹಳ ಸಾಯಿತ್ತಾರೆ.

Tamil

I 3 3 3 2 6
குழந்தைகள் தம் மனதின் படிச்சுக நித்திரை பண்ணு
5 4 9
கிறார்கள்; நரகத்தில் உள்ளவர்களும் நில்லாமல் கூப்பிடு
7 7 II II
கிறார்கள், பாடுவார் மிகவும் பாடுகிறார்கள் ரோகத்தினால்
8 10 10
ஒடுக்கப்பட்டவர்களும் குறையாமல் சாகிறார்கள்.

English Translation

I 2 3 5 6 6
The Children sleep freely and the infernal beings
4 4 9 7 7 7
are constantly crying; The songsters are always sing
8 II II II 10 10 10
ing and those overcome by disease are always dying.

The costruction of the Sanscrit sentence is aa follows. The figures throughout refer to the colloca- tion of the Sanscrit.

1. A noun in the 1st case plural governing. 2. a verb in the 3rd per. plu. pres. of sete he sleeps. 3. a noun in the 2nd case neu. used adjectiverly, composed of swa own and iram motion. 4. the 3rd per. plu. pres. of the reiterative form, medial voice, of rauti he roars. 5. a conjunction. 6. a defivative from narach by the taddhita affix an with the meaning of

the 7th or locative case, being in a place. 7. the same as 4 from gayati to sing. 8. the same as 5. 9. a compound formed of gitah a song and gnyah part. past act. (caprateya) from janati to know. 10. the same as 4 from mrityati to die. 11. a compound from ruja disease fem. and jitah past part. pas. (ctaprateva) from jayati to conquer.

The construction of the Telugu sentence is:

1. Sans. a noun in the first case plural. 2. an adverbial phrase, formed from swechcha, of Sanscrit derivation, being from swa own and ichchha desire, and ga, changed from ca by sandhi, the inseparable part. from cavadamu to be become. 3. the 3rd pers. plue of the compound present, formed by nidrintsutsu, the gerund of present tense, derived from nidra Sans, sleep, and unnaru, the third per. plu. pres. of undadamu to be-exist. 4. sans. a noun in the seventh or locative case. 5. a compound formed by the sorist part. of undadamu and the plu. pro. vadu he-that man. 5. a conjunction; it is inseparably attached to the word it conjoins. 4. an adverb qualifying the following verb. 4. the same as 2 from the Telugu verb aravadamu to roar. 9. the same as 1. 7. an adverb. 7. the same as 2 from the Telugu verb padadamu to sing. 11. sans. a noun in the 3rd, or instrumentive case. 11. a Telugu compound from cotta the inf. of cottadamu to beat, badda, by sandhi for padda the past part. of padadamu to suffer, used to form the passive voice, and the plu. of vadu. 8. the same as 5. 10. the same as 2 from the Tel. verb tsavadamu to tsavadamu to die.

The construction of the Cannadi is exactly the same as the Telugu, one or two of the compounds only differing.

3 is composed of Sans. adverb yatha as and ichha The verbs marked 2, 4, 7 and 10 are not compounds.

6. the 7th case is formed by the adjunct alli place, united to naracada the genitive form of naracam. 7. is a compound used adverbially from adhica excessive, a Sans. crude noun, and agi the gerund or the past tense agavadu to become. The compound marked 11 is from the verbal noun hodeyel the beating, instead of the inf. as in Tel.

The construction of the Tamil is:

1. as in Tel. 2 the gen. plu. of the pronoun tan himself. 3. gen. of manadu, from the Sans. manas mind, will. 3. the dat. of padi a measure, used as a preposition and signifying according to. 2. a hybrid compound formed from nitterei, the same as nidra Sans. and pannudel to do-make, the Tamil seldom allowing a simple verb to be formed from from a Sanscrit word with a long final vowel. 6. as in Tel. 6. a compound formed by ulla, indefinite part. of the defective ul to be-have, and avergal the plu. of the pro. aven he-that man. 5. as in Tel. 4 the neg. part. of nilludel to stand-stay. 4. this with 7 and 10 are simple verbs, as in Cannadi, not compounds, as in Tel. 9 an attributive noun from padudel to sing. 7. the inf. of migudel to increase, with the conjunction um used adverbially. 7. as in Cannadi. 11. as in Telugu. 11. a compound from oducca the inf. of oduccudel to oppress and patta the same as in Tel. and Can. 8 as in Tel. 10. the neg. part. of cueidel to lessen. 10. as in Can.

In the preceding sentence the Sanscrit differs in every point from the southern dialects; in the following, the variation, except in the formation of cases, is not so great.

Sanskrit

1 2 3 4 5 6

संयमाय श्रुतं धत्ते नरे धर्माय संयमम् ।

31 JUL 1953

7 8 9 10 11 12
धर्मम् मोक्षाय मेधावी धनं धानाय भुक्तये

Telugu

9 4 1 2 5
మేధావియైన నరుఁడు సంయమముకొఱకు శ్రుతమును, ధర్మంబు
6 8 7 11
కొఱకు సంయమమును, మోక్షంబుకొఱకు ధర్మమును దానంబుకొఱ
12 10 3
కును భుక్తికొఱకును ధనంబును ధరించుచున్నాఁడు.

Kannada

9 4 1 2 5
ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಮನುಷ್ಯನು ಸಮ್ಯಮಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಶ್ರುತವನ್ನು ಧರ್ಮಕ್ಕೋ
6 8 7 11
ಸ್ಕರ ಸಮ್ಯಮವನ್ನು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಧರ್ಮವನ್ನು ದಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರವಾಗಿಯೂ ಭುಕ್ತಿ
12 10 3
ಗೋಸ್ಕರವಾಗಿಯೂ ಧನವನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಾನೆ.

Tamil

9 4 1 2
அறிவுள்ள மனிதன் அடக்கத்துக்காக வேதத்தையும்
3 8 7
தருமத்துக்காக அடக்கத்தையும் மட்டிக்காக தருமத்தையும்
11 12 10
தானத்துக்காகவும் போகத்துக்காகவும் தனத்தையும் சேர்க்
3
கிறான்.

English Translation

9 4 3 2 2 1
A wise man keepeth the divine law for constraint,
6 5 7 8
constraint for religion and religion for salvation;
10 11 12
wealth for donation and enjoyment.

CONSTRUCTION OF THE SANSKRIT.

1. a noun sub. neu. in the 4th or dative case. 2. the same in the 2rd, or ac. governed by the following verb. 3. the third person sing. 4. noun submasc.

in the first or nom. 5, 6, 7 and 8 the same as 1 and 2 respectively. 9. a noun of quality agreeing with narah; this word medhavi, has the force of an adjective, though it is actually a substantive. 10. the same as 2. 11 and 12 the same as 1 & c.

CONSTRUCTION OF THE TELUGU.

9. a compound having the force of an adjective, formed by affixing, to the Sanscrit word, aina the past part. of cavadamu to become. 4. as in the Sans. formed by affixing the Tel. termination udu. 1 as in Sans. except that, in place of being declined, the case is formed from the sixth in cu by the adjunct orucu for the sake of; when orucu or osarm, which has the sme meaning, are added to this case the druttam or nunnation, if interposed between the theme and affix is dropped; thus these compounds, though derived from danamunucu, become danamuc or ucu and danamuc osaram. 2. as in the Sans. 5, 6, 7, 8, 11 and 12, as is in the Sanscrit, with the Tel. terminations and affixes; the two last are connected by the conjunction nu and, repeated after each. 10 as in the Sans. it takes the druttam before the following dha. 3 the third person sin. pres. of dharintsadamu to dress-assume, from the Sanscrit.

NOTE:—The compound dative, answering to the Tadarthya chaturt, hi of the Sanscrit and to the noun governed by the preposition for in English, is formed in the three dialects from the fourth case in cu by the addition of the same of similar adjunets; in Tel. by ai, orucu and osaram; in Can. by agi and oscaram, and in Tamil by aga and osaram: ai and agi, are the gerunds and agi, are the gerunds and agi is the inf. derived from the root a be-become; osaram in Tel. signifies a side, inclination, bias, but this and orucu, from oray to join-obtain, intimately correspond with the English term sake, as, like the latter, they are

used only in the formation of this dative, the meaning of which may always be appropriately expressed by the phrase for the sake of.

The Canadi construction is exactly the same as the Tel. the datives are formed by adding oscara for the sake of to the fourth case in cu. 11 and 12 agi, the gerund of the past tense of agavadu to become, is added to these datives, and the conjunction copulative nu. is changed to yu, to mark their special connection with the following word.

CONSTRUCTION OF THE TAMIL

9. a compound having the form of an adjective from arivu knowledge and ullu the part of the defective ul to have. 4. as in Sans. 1. the dative case formed by adding aga, the inf. of adel to become, to become, to the dative of declension in cu. The sentence does not differ, otherwise than as here notices, from the Telugu.

In the following short sentence and all similar constructions the Sanscrit agrees exactly with the southern dialects.

Sanscrit

1 2 3 4
तस्य बहु घनं अस्ति ।

Telugu

1 2 3 4
వానికి బహాలు ధనము ఉన్నది.

Kannada

1 2 3 4
ಅವರಿಗೆ ಹೇರಳ ಧನವಿದೆ.

Tamil

1 2 3 4
அவனுக்கு மிக்க பொருள் உண்டு.

English Translation

1 2 3 4
He possesses or hath much wealth or nearer in Latin Illi multa res est

Again, in constructions like the following, when the sati saptami, or ablative case absolute, is used, as in Latin, or when the relative pronoun occurs, the Sanscrit idiom is totally different from that of the southern dialects; in these there is no relative pronoun. but the interrogative may, as these examples will shew, be used for it.

Sanskrit

1 3 4 5 6 7
यस्य सर्वेषु भूतेषु नाशयेत्सु न विनश्यति

Telugu

1 4 5 1 6 7
సమస్తమైన భూతములు నశించుచుండగా ఎవడు నశించడో
2
వాడు.

Kannada

1 4 5 1 6 7 2
ಸಮಸ್ತ ಭೂತಂಗಳ್ ನಶಿಸುತ್ತಿರಲಾಗಿ ಯಾವನು ನಶಿಸನೋ ಅವನು.

Tamil

1 3 5 5 5
பூதங்கள் எல்லாமும் நாசம் அடையும் பொழுதில் நாச
1 2
மடையான் எவனோ? அவனே

English Translation

1 3 5 7 6 7
He who upon all things perishing does not perish or in Latin. Ille qui omnibus entibus perintibus non perit.

In the Sanscrit sentence 3-4 and 5 have the form of the 7th or locative case and are in the grammatical connection denominated the ablative case absolute; in Tel. this meaning is expressed by the gerund of the present tense of the verb nasintsadamu, united with the inf. of undadamu to be, and followed by the inseparable gerund of Cavadamu to become; literally the destroying becoming to be. The Can. is the same except that instead of the inf. the verbal noun the being, is used. The Tamil differs; in this the future part. of the verb compounded of nasam Sans. destruction and adeidel to obtain-arrivs is followed by the 7th case of pozhadu time, and literal meaning, therefore, is in the time in which (when) destruction shall have reached. Again 1 and 2, the relative and it's antecedent, is in each of the southern dialects expressed by the interrogative pronoun yevadu with o, the sign of dubitative interrogation, added, either to it, or to the verb it governs, followed by the words respecting which the doubt is expressed, or the question asked, so that the sense is who may it to be that is not destroyed? he. The relative, however, may be as well, if not better, expressed, by any of the participles followed by the word which in the Sanscrit connection would be antecedent; thus this example is properly in Telugu translated by srmastamaina bhutamaulu nasintsutsundaga nasintsanivandu the last term being composed of nasintsani the negative of nasintsadamu united with the indicative pronoun vandu.

The preceding translations have been made into what may, not inappropriately, be called the Sanscrit

dialect of the southern tongues; the terms employed being chiefly from that language, and, when they could be used without affectation, the same as in the original passages: in the translations of the following sentence, the puree native terms of the three dialects only are used.

Sanskrit

1 2 3 4 5 6
ददातु सद्द्य स शुचम् हरि स्मरात्

7 8 9 10 11
गोपीगणो सुयति कुप्यतीर्षति

12 13 14 15
स्मरोचते हृष्यति तिष्ठमेहुते

16 17 18 19 20
श्लघेषु यस्मैस्पृहयात्यसात्र च

Telugu

17 17 7 6 8 6 6 9
ఎవని గురించి గొల్ల ఆడవారి గుంపు తమకము వెళ్ళ, లేని

10 11 12 13
తప్పులు ఎంచెనో, అలిగినో, ఓర్చకపోయెనో ఇంపాయెనో చేదోర్చెనో,

14 15 16 18 19 3 5
కాచియుండెనో, బొంకెనో, పొగడెనో, కోరెనో, తిట్టెనో, ఆ హరి

2 1 2
పెద్దలకు హాయి నిచ్చుగాక.

Kannada

17 17 7 8 6 9
ಯಾವನನ್ ಕುರಿತ್ತು ಗೊಲ್ಲಟಿಕ ಗುಂಪು ಸೊಕ್ಕುನಿಂದ ಅಳ್ಕಜಂ ಪಟ್ಟಿತ್ತೊ,

10 11 12 13 14 15
ಮುಸಿಯಿತೊ, ಸಣಸಿತೊ, ಬೈತೊ, ಕೆದಗೊರಿಕ್ರೊ, ಕಾಡಕೊಂಡಿತ್ರೊ, ಬೊಂಕಿತ್ರೊ,

16 18 19 3 5 6 1
ಹೊಗಳಿತ್ರೊ, ಬಯುಲಿತ್ರೊ, ಗೋರಿತೊ, ಬೈತ್ರೊ, ಆಂಘಾ ಹರಿ ವಲ್ಲೆವಂಗೆ ಸೊಂಪನ್ನು

1
ಕೊಡಲಿ.

Tamil

17 7 8 6 9
எவனுக்காக விடையாள் கூட்டம் நசையினால் அழக்காறு
10 11 12
பட்டதோ, முனிந்ததோ, போராடிருந்ததோ, வின்பானதோ,
13 14 15
கேடக்கோரினதோ, காத்துக்கொண்டிருந்ததோ, பொக்கன்
16 18 19
சொன்னதோ புகழ்ந்ததோ, கோரதோ, துவந்ததோ அவ்வரி
3 . 5 2
நல்லவர்களுக்குச் செல்வம் கொடுக்கவும்.

English Translation

1 5 1 4 2 2 2 11
Let Hāri grant happiness to the just for whom
7 6 6 9 9
the females of the cowherds from desire were Calun-
10 10 12 11 17
nious shewed anger were pleasant, shewed malice,
15 16 18 20
waited, were sly and insidious flattered, hoped and
19
cursed.

The observations made on the preceding example, repecting the construction of the relative and antecedent in Sanscrit, and the modes of supplying it in the southern dialects, may be made on this. The original in the work whence it is taken, exemplifies the government of the fourth or dative case by the several verbs which therein occur; in Telugu and Cannadi these verbs do not govern this case, but the upapada dwitiya of the Sanscrit with the uapserga prati; this in these languages, is expressed by the accusative governed by gurinchi or curitu- mark, determine, used

as a preposition: in Tamil these verbs may have the same government, or as in the translation into this language, they may govern the dative, as in the Sanscrit, with the preposition for as explained in the note on the foregoing example.

In translating this last sentence into the southern dialects, the difficulty has rather been in the selection of appropriate terms whereby to express the shades of meaning which the verbs, in the original, convey; in general, however, it will be found difficult to express any sentiment clearly and precisely in Telugu or Cannadi, without using Sanscrit words in a greater or less proportion, while in Tamil, in the higher dialect (Shen Tamiz) especially, this may always be done with facility. Thus in the present examples, smarah, a name of the Indian Cupid, but signifying, the cause being put for the effect, love, is appropriately translated in Tamil nasel sexual love: in the other two dialects, however, there is no such native word, the Sanscrit camam being used for it; tamacamu, the word substituted in Telugu, means lust merely, and soccu in Cannadi desire in general. Again, asapta the third person of the past tense lang of sapati he curses cannot be rendered strictly into any of the three dialects, except by a term from the same root; tittadamu in Telugu, and bayvadu in Cannadi, mean to vilify-abuse, either of these, v being substituted for the b of the last, may be used in Tamil, but turidel is preferred, as it is no more frequently applied when abuse by women is meant. Again hnut in Sanscrit means to dissemble this is exactly rendered by bonkadamu in Tel. and Can. but poccam in Tamil though

derived from the same root, scarcely extends to this meaning, nor is it in common use.

To enable a comparison to be madе of the superior dialacts of the southern languages with each other, and with the Sanscrit, the following versions of an English sentence have been made; they are necessarily in verse as this is the appropriate style of the three dialects and, and with the preceding observations, will sufficiently establish the positions maintained at the commencement of this note, relative to the affilion of the Telugu.

Sanskrit

कूटो भूत्वा कूट इव विनम्यत्वां अन्योघ्नः
भूत्वायोघ्नवत् गाढं धैर्यवान् प्रहरद्विषः

Tamil

அடையேலாட்டடெலாடங்கி அடையேலாய்
சத்தியே லட்டாட்டெல் அடி.

Telugu Dwipada

దాయ వేళ నణిగి దాయ్యై వెనక
తీయక సుత్తియ తీరున కొట్టు.

Kannada

ಅಡಿಗಲ್ಲು ಸರಿಬಗ್ಗಿಯಾಗಿಯಾಗಲ್ಲು
ಮಂಡಿ ತಿರಸದ ಚಮಲಿಗೆ ಸರಿಬಡಿ.

English Translation

When thou art an anvil, endure like an anvil
When a hammer, strike like a hammer.

3 1 JUL 1958

ఒక్కటే పేరుగల వివిధాంధ్ర కవులు

శిష్టా రామకృష్ణ శాస్త్రి, M.A., B.O.L.,

ప్రపంచమున నొక వ్యక్తిని బోలిన మఱియొక వ్యక్తి యుండ వచ్చును. అప్పు డొకరినిజూచి మఱియొకరినిగా జనులు భ్రాంతిజెందుట సహజము. రెండు జంటల కవల బిడ్డలను సృజించి వారి తబ్బిబ్బుల కథను 'షేక్స్పియరు' మహాకవి 'కామెడి ఆఫ్ ఎఱ్ఱరస్' అను నాటక మును రచించినాఁడు. రూప సాదృశ్యముచేతను, కంఠ సామ్యముచేతను భరతునిగాంచి రామునిగా భ్రాంతిచెందినట్లు ప్రతిమానాటకమున భాస కవి ప్రతిపాదించినాఁడు. సంస్కృతమున నాశ్చర్యచూడామణి యను నాటకమున శక్తిభద్రకవియు, ఆంధ్రమున కళాపూర్ణోదయ కావ్యమున పింగళి సూరనకవియు, కామ రూపధారణమువలన సదృశ మైన పాత్రలను సృష్టించి, పరస్పర భ్రాంతి గల్గఁజేసి చమత్కరించినారు. ప్రత్యక్షమున నిట్టి భ్రాంతి చెందినట్లే, పరోక్షమున నామ సామ్యమున భ్రాంతి చెందుటయు మానవులకు సహజమే. ప్రతి దేశమందును దమ యిష్ట దేవతల నామములనో, చారిత్రక మహాపురుషుల యభిమాన నామములనో, దైవభక్తుల పేర్లనో తమ పిల్లలకుఁ బెట్టుట పరిపాటియై పోయినది. అందుచే దేశ చరిత్రలో నేకనామ ధారులగు ననేక మానవు లుండుట సంభవించినది. దాన నాంధ్రకవి లోకమునఁగూడ నేక నామధారులగు కవు లుండుట సంప్రాప్తమైనది. అంతమాత్ర మున నొకరి నింకొకరినిగా భ్రమింపరాదు. ఏకనామధారు లైనంత మాత్రమున నొక కవిని మఱియొక చారిత్రక పురుషునితో సరిపెట్టరాదు. ఇట్టి ప్రమాదము లాంధ్ర రామాయణమును రచించిన భాస్కరకవి విషయమునను, భీమకవినిగూర్చియు నింక మఱికొందరి విషయములం దును జరుగుచున్నవి. కాన నేక నామధారులైన వివిధాంధ్ర కవులను వారి యింటి పేర్లను, వారు రచించిన గ్రంథములు నిందు దెలుపఁబడు చున్నవి :

1. i. అనంతుఁడు — భోజరాజీయము
ii. ,, ఉషాపరిణయము (యక్షగా.)
iii. ,, గోవర్ధన — ముహూర్త వైభవము
iv. ,, చిత్రకవి — ఇందుమతీపరిణయము
v. ,, బాలకవి — శైవగ్రంథము
vi. అనంతార్యుఁడు — గాధేయోపాఖ్యానము
vii. అనంతయజ్వ, రేపూరి — వృద్ధాచల మాహాత్మ్యము

2. i. అనంత భూపాలుఁడు, మట్ల — కాకుత్స్థవిజయము
ii. ,, తుపాకుల — వచన విష్ణుపురాణము

3. i. అన్నమయ్య, యథావాక్కుల — సర్వేశ్వర శతకము
ii. ,, తాళ్లపాక — కీర్తనలు

4. i. అన్నయ, మోచర్ల — సాంబోపాఖ్యానము
ii. ,, తెనాలి — సుదక్షిణాపరిణయము
iii. ,, వెన్నెలకంటి — షోడశకుమార చరిత్ర

5. i. ఎఱ్ఱన, చదలవాడ — ఆరణ్యపర్వశేషము, నృసింహ పురాణము మొ॥
ii. ,, కూచిరాజు — సకలకథా నిధానము & కొక్కోకము
iii. ,, ఎడపాటి — మల్హాన చరిత్ర & కుమార నైషధము
iv. ,, పెదపూడి—యువజన హృదయరంజనము(యక్షగా.)

6. i. ఎల్లనార్యుఁడు, పింగళి — తోభ్యచరిత్ర
ii. ,, చింతలపూడి — రాధామాధవము
iii. ఎల్లన — బాలగోపాల శతకము

7. i. కామేశ్వరకవి, లింగనమఖి — సత్యభామా సాంత్వనము
ii. ,, ప్రయాగ — గోపాల లీలాసుధాలహరి; రామప్రభు శతకము
iii. ,, సత్యవోలు — సత్యభామాసాంత్వనము
iv. ,, కట్టమూరి — లక్ష్మీనరసింహ చరిత్ర & కర్మవిపాకము
v. ,, జయంతి — జానకీవర శతకము

8. i. కేతన, మూలఘటిక — దశకుమార చరిత్ర
ii. ,, నందూరి — కువలయాశ్వ చరిత్ర
iii. ,, భాస్కరుని — కాదంబరి (నష్టము)

9. i. కొండయ, బొడ్డపాటి — తిరుకాళహస్తి శతకము
ii. ,, తటువర్తి — రామశతకము
iii. ,, పల్నాటి వీరచరిత్ర, భాగము (ద్విపద)
iv. ,, వేఁగినాటి — వివేకసింధువు

9. a i. కోటయ — భోజసుతాపరిణయము
ii. ,, వాలె — చిరుతొండ భక్త కథానిధానము (యక్షగా.)

10. i. కోదండరామకవి, కొటికలపూడి — నృసింహపురాణము
ii. ,, చింతకుంట — సునందాపరిణయము
iii. ,, భట్ల పెనుపర్తి — వల్లభాభ్యుదయము
iv. ,, — రుక్మవతీ చరిత్రము
v. ,, యామునచెర్ల — చెంగల్వరాయ శతకము
vi. ,, పిల్లారిశెట్టి — రంగనాయక శతకము

11. i. కృష్ణయ్య, కామనూరి — ఇందుమతీపరిణయము
ii. కృష్ణకవి, రేవణూరి — శకుంతలాపరిణయము
iii. కృష్ణయ్య, కోటిచింతల — కిరాతార్జునీయము
iv. ,, కాకరపర్తి — శశిరేఖాపరిణయము
a ,, ప్రోలుగంటి — శారదా కురువంజి (యక్షగా.)
v. ,, జేతపూడి — జానకీ రాఘవము
vi. ,, కొటికలపూడి — శ్వేతాచల మాహాత్మ్యము
vii. ,, వెలగపూడి — చతుర్విధ కంద శతకము
viii. ,, చెఱుకుమూడి — శృంగార రాఘవము
ix. ,, ఆదూరి — నారాయణ శతకము
x. ,, పార్వతీ పరమేశ్వరపరిణయము

xi. ,, చాగంటి — హైమవతీపరిణయము

xii. ,, గునుకుటూరి — నలరాఘవ యాదవ పాండవీయము

xiii. ,, ముత్తరాజు — బ్రహ్మోత్తరఖండము

xiv. ,, ముడుంబి — అద్భుత రామాయణము

xv. ,, పులకండం — జాంబవతీ పరిణయము

xvi. ,, మంచెళ్ల — వెంకట నగాధిప శతకము

xvii. ,, తడకమళ్ల — కంబుకంధర చరిత్ర

xviii. ,, — సీతా విజయము

a ,, అకలంక — జలక్రీడావిలాసము (యక్షగా.)

12. i. గంగాధరుఁడు, కాకమాని — బాలభారతము (నష్టం)

ii. ,, అద్దంకి — తపతీ సంవరణము

iii. ,, చిత్తారు — భల్లాణ చరిత్రాదులు

iv. ,, చిరుమూరి — ఐరావత చరిత్ర

v. ,, కోసూరి — కురవంజి (యక్షగా.)

vi. ,, చెన్నమల్లేశ్వర శతకము

vii. గంగరాజు, చౌడయ — నందన చరిత్రము

viii. గంగన్న, బొప్పరాజు — భాగవతము

13. i. గురవయ్య, గుండ్రేటి — రామరసామృతసింధు రామాయణము

ii. ,, రావుపురం — సురాభాండేశ్వరము

iii. గురవయ్య, చల్లా — యాజ్ఞవల్క్య విజయము

14. i. చంద్రశేఖరకవి, గద్దె — ఉత్తర హరిశ్చంద్ర చరిత్ర (ద్విపద)

ii. ,, కంచెర్ల — భానుకల్యాణము (ద్విపద)

15. i. చెంగళ్వరాయకవి — సోమశైలాదీయము

ii. ,, విజయనగరపు—మదనగోపాల శతకము

iii. ,, గొల్లకథ. మొ॥ (యక్షగా.)

16. i. జగన్నాథకవి, అగుమంచి — తారకబ్రహ్మ రాజీయము
ii. ,, ఓగిరాల — సుమనో మనోరంజనము
iii. ,, పెదపాటి — ప్రబంధ రత్నాకరము
iv. ,, సన్నిధిరాజు — జ్ఞానకురవంజి (యక్షగా.)

17. i. తమ్మయ, గరికపాటి — సిరియాళ చరిత్ర
ii. తమ్మన, సారంగు — వైజయంతీ విలాసము

18. i. తిమ్మకవి, కూచిమంచి — నీలాసుందరీపరిణయము
ii. ,, నంది — పారిజాతాపహరణము
iii. ,, పుష్పగిరి — భర్తృహరి నీతిశతకాదులు
iv. ,, తామరపల్లి — శేషధర్మము
v. ,, ఆత్రేయపు — సముద్రమథనము (యక్షగా.)
vi. ,, ఇటికెల — కన్యకాపురాణము (యక్షగా.)
vii. ,, లింగముగుంట — సులక్షణసారము
viii. ,, కుంటముక్కల — శైవాచార సంగ్రహము
ix. ,, ఆత్మకూరి — భారతము (ద్విపద)
x. ,, పరమయోగి విలాసము
xi. ,, దండనాథుఁడు — కృష్ణవిలాసము (యక్షగా.)
xii. తిమ్మభూపతి — అనర్ఘరాఘవము
xiii. తిమ్మనార్యుఁడు — భాగవత వచనము
xiv. తిమ్మభూపాలుఁడు, పూసపాటి — శ్రీకృష్ణవిజయము

19. i. తిరుమలకవి, పాతూరి — మైరావణ చరిత్ర (ద్విపద)
ii. ,, చిత్రకూట మహాత్మ్యము (యక్షగా.)
iii. తిరుమలార్యుఁడు — అనంతవ్రతోపాఖ్యానము
iv. ,, గీత రఘునందనము (యక్షగా.)
v. తిరుమలరాజు, రుద్రరాజు — నీలరాజు చరిత్ర

20. i. తిరువెంగళకవి, పచ్చకప్పురము — చొక్కనాథచరిత్ర
ii. తిరువెంగళనాథుఁడు, తాళపాక — పరమయోగి విలాసము
iii. ,, వ్యాస తాత్పర్య నిర్ణయము

21. i. త్రిపురాంతకుఁడు, రావిపాటి — త్రిపురాంతకోదాహరణము
ii. ,, అయ్యలరాజు — రఘువీర శతకము

22. i. నరసింహకవి, అల్లాడ — నారదీయ పురాణము
ii. ,, ఎల్లకర - మార్కండేయ పురాణము(ద్విపద
iii. ,, సంకుసాల — కవికర్ణ రసాయనము
iv. ,, తులసీదళ మాహాత్మ్యము
v. ,, అంగర — రాజరాజాభిషేకము
vi. ,, వల్లూరి — నాగ్నచిత్రీపరిణయము
vii. నరసింహకవి, కానాల— శేషధర్మము
viii. ,, అక్కెనపల్లి—ఆది లక్ష్మీవిలాసము ; వల్లభాంబా పరిణయము
ix. ,, పైడిపాటి — నృసింహ విలాసము, రామచంద్ర శతకము
x. ,, అట్లూరి — పురుషోత్తమ చరిత్ర
xi. ,, కొత్ర — తపతీ సంవరణోపాఖ్యానము
xii. ,, చెన్నపురీ విలాసము
xiii. ,, పాటూరి — లక్ష్మీనృసింహ శతకము
xiv. ,, శకుంతల నాటకము (యక్షగా.)
xv. ,, (1760) కృష్ణ శతకము
xvi. ,, నంజరాజ యశోభూషణము
xvii. నరస కవి, వంగూరి — ప్రసన్న రాఘవ శతకము
xviii. నరసింహ సూరి — నీలాపనిందా నివారణము
xix. నరసింహశాస్త్రి, పుల్లంభట్ల — నాగరఖండము
xx. నరసింహాచార్యులు, నల్లాన్ — పద్మినీపరిణయము
xxi. ,, మరింగంటి — తాలంక నందినీ పరిణయము
xxii. ,, కృష్ణశతానందీయము
xxiii. ,, రామానుజ విజయము (యక్షగా.)
xxiv. ,, వంగిపురం — ఆంజనేయ శతకము

23. i. నాగభూషణ కవి, తుమ్మలపల్లి — బసవ విజయము
ii. ,, చెన్నాప్రగ్గడ — శైవసిద్ధాంత శిఖామణి

24. i. నారన, నల్లనగండ్ల — బసవ విజయము
ii. ,, పులిగడ్డ — సురాభాండేశ్వరీయము (ద్విపద)
iii. ,, వెలిగందల — భాగవత భాగము

25. i. నారాయణ కవి, దిట్టకవి — రంగరాయ చరిత్ర
ii. ,, అయ్యలరాజు — హంస వింశతి
iii. ,, దూబగుంట — పంచతంత్రము
iv. ,, మద్దుల — సహస్రకంఠ రామాయణము
v. ,, కానుకొల్లు — హాలాస్య మహాత్మ్యము
vi. ,, బొడ్డు — హేలాపురీ శతకము.
vii. ,, వజ్రాభ్యుదయము
viii. ,, కైవరపు— అమర నారాయణ శతకము
ix. ,, చల్లా.— పారిజాత నాటకము (యక్షగా.)
x. ,, పురిజాల — పారిజాత చరిత్ర (యక్షగా.)

26. i. పట్టాభిరామ కవి — పట్టాభిరామాయణము
ii. ,, వజ్రపంజర శతకము

27. i. పాపయ్య ; తుమురాడ — కాళిందీ కల్యాణము
ii. ,, అత్తలూరి.— చెన్న బసవపురాణము
iii. పాపరాజు, కంకంటి — ఉత్తర రామాయణము.
iv. పాపయ్య — హరభక్త విలాసము
v. ,, సేతుఖండము
vi. ,, మాచవరపు — నందవరీక చరిత్ర
vii. ,, ఆతుకూరి — లలితాంబోపాఖ్యానము
viii. ,, పచ్చమెట్ట — కామయచంద్ర శతకము
ix. పాపయారాధ్యుడు — సరస్వతీ తారామళి ; సరస హృదయానురంజనము
x. పాపారాయ సుధి — రుక్మాంగద చరిత్ర (యక్షగా.)

28. i. సార్వతీశం, మండపాక — కృష్ణాభ్యుదయము
ii. ,, పల్లి — రఘురామ శతకము

29. i. పురుషోత్తమకవి, కొండమడుగుల — సానంద చరిత్ర
ii. ,, పల్లి, — రఘురామ శతకము
iii. ,, అనుమకొండ — అంగజ విజయము
iv. ,, నాదెళ్ల — రామాయణము
v. పురుషోత్తమ దీక్షితుడు — తంజావూరన్న దాన యక్షగాన నాటకము
vi. ,, పాటిబండ కంస విజయము (ఆ.సా.ప.)

30. i. పెద్దన, అల్లసాని — మనుచరిత్ర
ii. ,, బడ్డెపూడి — వాయుపురాణ భాగము
iii. ,, విన్నకోట — కావ్యాలంకార చూడామణి
iv. ,, ఎలుగంటి — ప్రకీర్ణ గణితము
v. ,, దేవాదుల — ఉమామహేశ్వర శతకము

31. i. పేరయ, బొడ్డపాటి — సూర్యశతకము
ii. ,, భల్లా — భద్రగిరిశతకము

32. i. బసవయ్య, అంగద — ఇందుమతీకల్యాణము
ii. బసవన, పిడువర్తి — వీరశైవ దీక్షాబోధ
iii. బసవప్ప, పిడువర్తి — ప్రభులింగలీలలు
iv. బసువయ్య, తులసి — సావిత్రికథ,
v. బసవన్న, కాచన — కవి సర్పగారుడము
vi. ,, సోమయ — కపోతవాక్యము (యక్షగా.)
vii. ,, భల్లాణచరిత్ర (ద్విపద) ఆ.సా.ప. భాండా
viii. ,, భృంగిరిట — వీరభద్రశతకము
ix. ,, అంబాశతకము

33. i. బాపిరాజు, దంతులూరి — మూర్తిత్రమోహాపాఖ్యానము
ii. ,, నండూరి — విఘ్నేశ్వరచరిత్ర

34. i. భాస్కరుడు, దామయ — రుక్మాంగదచరిత్ర
ii. ,, హుళక్కి — రామాయణభాగము
iii. ,, కన్యకాపురాణము
iv. ,, వాసవీ మాహాత్మ్యము
v. ,, శ్రీపతి — చిత్రశతకము (1700)
vi. ,, (బాల) అడిదము — శుద్ధాంధ్ర రామాయణము (నష్టం.)
vii. ,, అయ్యల — రెట్టమతము

35. i. మల్లయ్య, మాదయగారి — రాజశేఖరచరిత్ర
ii. ,, నంది — ప్రబోధ చంద్రోదయము
iii. ,, ప్రౌఢకవి — రుక్మాంగదచరిత్ర
iv. ,, పాతూరి (తిరుపతి) — మైరావణచరిత్ర
v. ,, శివలెంక — వీరభద్రవిజయము (యక్షగా.)
vi. ,, మద్దికాయల — రేవతీపరిణయము
vii. ,, నందూరి — హరిదత్తోపాఖ్యానము
viii. ,, తరిగొప్పుల — చంద్రభానుచరిత్ర
ix. మల్లన, చదలవాడ — విప్రనారాయణ చరిత్ర
x. ,, — రామస్తవరాజము
xi. ,, రాధాముకుందము
xii. ,, పావులూరి — భద్రాద్రిరామశతకం (1750)
xiii. ,, ,, గణితము
xiv. ,, పల్నాటి చరిత్ర భాగము (ద్విపద)

36. i. మల్లికార్జునుడు — భాస్కరరామాయణ భాగము
ii. ,, పండితుడు — శివతత్త్వసారము
iii. ,, మిక్కిలి — రామచంద్రోపాఖ్యానము
iv. ,, శ్రీగిరి — సోమవార మాహాత్మ్యము
v. ,, అండలూరి — సోమవారవ్రతమాహాత్మ్యము
vi. ,, మల్లంపల్లి — అగస్త్యేశ్వర శతకము

37. i. రమణకవి, దివి — శృంగారధామము
ii. ,, చిత్రకవి — సాంబవిలాసము
iii ,, పొత్తపి — లక్షణ శిరోమణి

38. i. రంగనాథుడు, చక్రపాణి — శివశక్తి దీపిక
ii. ,, ఓగిరాల — సుధీరంజనము (ఆ. సా. ప.)

39. i. రంగశాయి, హర్యపరాజు — అంబరీష చరిత్ర
ii. ,, అల్లంరాజు — చంపూభారతము
iii. ,, ఉేకుమళ్ళ — ద్విపద భాగవతము

40. i. రామకవి, తురగా — నగరఖండము
ii. ,, వాసిరాజు — బృహన్నారదీయము
iii. ,, ఆంధ్రకవి — విష్ణుకాంచీ మాహాత్మ్యము
iv. ,, లింగముగుంట — చతుర్కోటికామాహాత్మ్యము
v. ,, ఓరుగంటి — సుభద్రాపరిణయము
vi. ,, నడకుదుటి — ప్రభులింగ లీలలు
vii. ,, గోపాలుని — చిత్రాంగద పరిణయము
viii. ,, కొచ్చెర్లకోట — ప్రభులింగలీలము
ix. ,, కాపూరి — నిమిషాంబా శతకము
x. ,, పోతుల — కుక్కుటేశ్వర శతకము
xi. ,, రేటూరి — మదనకామేశ్వరీ విలాసము
xii. ,, — గయోపాఖ్యానము
xiii. ,, పిట్టల — సనాథనాయక శతకము (1887)
xiv. ,, చెళ్లపిళ్ల — సత్యహరి శతకము
xv. ,, ఘనగిరి — యథా వాల్మీకి రామాయణము ; సీతాకల్యాణము
xvi. ,, నాగుల — ఋష్యశృంగ చరిత్ర
xvii. ,, చీదెళ్ళ — కృష్ణగురు శతకము (1840)
xviii. ,, అగస్త్యరాజు — సీతాకళ్యాణము (యక్ష)

40. i. రామమూర్తి, పరశురామ పంతుల — సీతారామాంజనేయ సంవాదము
ii. ,, రఘుపతుల — భావబోధన రసాయన శతకము

41. i. రామకృష్ణకవి, తెనాలి — పాండురంగ మాహాత్మ్యము
ii. ,, అల్లంరాజు — కవిచకోర చంద్రోదయాదులు.
iii. ,, బెహరా — నలచరిత్ర
iv. ,, మందపాటి — శ్రీరామశతకము
v. ,, బందరుపల్లి — మాయా నిరాలంబమంజరి (ద్విపద)
vi. ,, పట్టాభిరామాయణము
vii. ,, ద్రౌపదీ పరిణయము

43. i. రామచంద్రకవి, నాగవరపు — గణచతుర్థ్యుపాఖ్యానము
ii. ,, దిట్టకవి — రఘుతిలకాది శతకములు
iii. ,, షట్చక్రవర్తిచరిత్ర

44. i. రామభద్రకవి, అయ్యలరాజు — రామాభ్యుదయము
ii. ,, తెనాలి — ఇందుమతీ పరిణయము
iii. ,, శ్రీపతి — హాలాస్య మాహాత్మ్యము (వచనము)
iv. ,, దేవగుప్తాపు — మహాదేవ శతకము (1790)

45. i. రామలింగకవి, గద్దె — చోడలింగ శతకము
ii. ,, కొమ్మరాజు — శ్రీగిరి మల్లికేశ్వర శతకము
iii. ,, తెనాలి — ఉద్భటారాధ్య చరిత్ర

46. i. లక్ష్మణకవి, ఏనుగు — రామేశ్వర మాహాత్మ్యము, భర్తృహరి శతకములు
ii. ,, పిండిప్రోలు — రావణదమ్మీయము
iii. ,, నిమ్మల — ఏకామ్రలింగ శతకము
iv. ,, దామరాజు — సీతారామశతకము
v. ,, జూలూరి — ముకుందరాఘవ శతకము

47. i. లక్ష్మీపతి, వారణాసి — రామకృష్ణోపాఖ్యానము
ii. ,, కాళ్లకూరి — భద్రాకల్యాణము
iii. ,, పీసెం — అభిమన్యు పరిణయము
iv. ,, రాపాక — శంకర విజయము

48. i. లింగన, పర్వతమంత్రి — వీరమాహేశ్వరాచార సంగ్రహము
ii. ,, పోలిశెట్టి — నవచోళ చరిత్ర
iii. ,, ధూర్జటి — కాళహస్తి మాహాత్మ్యము
iv. ,, తక్కెళ్లపాటి — విద్యుత్ప్రభా విలాసము (యక్ష.)
v. ,, తోలేటి — తోలేటి కేశవశతకము
vi. లింగమూర్తి, పరశురామ పంతుల — శుకచరిత్ర
vii. ,, శివపారిజాతము (యక్షగా)
viii. లింగరాజు — సూర్యతనయా పరిణయము

49. i. వెంకటకవి, గణపవరపు — ప్రబంధరాజ వెంకటేశ్వర విజయవిలాసము
ii. ,, చేమకూర — విజయవిలాసము
iii. ,, గోపీనాథం — రామాయణము
iv. ,, ఎడవల్లి — పతితపావన చరిత్ర
v. ,, చెల్లపిల్ల — శ్రమణానందాదులు
vi. ,, తిరువాయిపాటి — యానగిరీంద్ర శతకము

vii. వెంకటకవి — చమత్కార మంజరి

viii. ,, కొలనుపాక — రాసక్రీడలు [ము

ix. ,, —విష్ణుమాయావిలాసము, కార్తికమాహాత్మ్య

x. ,, ఆకుండి — తత్త్వసంగ్రహ రామాయణము

xi. ,, చిలకమర్తి— రుక్మిణీగోపాల సంవాదము

xii. ,, వంకాయలపాటి — మదనగోపాల శతకము

xiii. ,, వేల్పూరి — జానకీరామశతకము (1800)

xiv. ,, ఇంద్రకంటి — వేంకటాచలరమణ శతకము

xv. ,, గో — కృష్ణజన్మఖండము

xvi. ,, పెనురాజు — సుందరకాండము (యక్ష.)

50. i. వెంకటపతి, రోసనూరి — విష్ణుమాయా విలాసము

ii. ,, పైడిమర్రి — చంద్రాంగద చరిత్ర

iii. ,, వెలిదండ్ల — రాధా మాధవవిలాసము

iv. ,, బహులాశ్వ చరిత్ర

v. ,, ఎడవల్లి — రాధామాధవ సమాగమము

vi. ,, నడిమింట — అభిషిక్త రాఘవము

vii. ,, రాయసం — లక్ష్మీవిలాసము

viii. ,, పద్మినీ పరిణయము (యక్ష.)

ix. ,, పూసపాటి — ఉషాభ్యుదయము

x. ,, కామరసు — విజయరాఘవ చంద్రిక విలాసము (యక్షగా.)

xi. ,, శేషము — తారాశశాంక విజయము

51. i. వెంకటదాసకవి, పోడూరి — సుకుమారీ పరిణయము

ii. ,, కొండూరి — భార్గవ పురాణము

iii. ,, —ద్రౌపది అక్షయ వస్త్రములు

iv. ,, —శర్మిష్ఠావిలాసము, (యక్ష.)

52. i. వెంకటాచలకవి, కోడూరు — శివరహస్య ఖండము
ii. ,, కుందుర్తి — మిత్రవిందాపరిణయాదులు
iii. ,, శ్రీపాద — రామకృష్ణోపాఖ్యానము
iv. ,, ఋగ్వేదకవి — చంపూరామాయణము
v ,, భాస్కర—సేతూమాహాత్మ్యము(ఆ.సా.ప.)

53. i. వెంకటాచార్యుడు, సింహాద్రి — లక్షణావివాహము
ii. ,, ముడుంబి — రసప్రదీపిక
iii. ,, మాడభూషి — భరతాభ్యుదయము
iv. ,, తిరుమల బుక్క పట్టణము — అచలాత్మజా పరిణయము
v. ,, అద్దంకి — నీరజాక్ష శతకము
vi. ,, వైష్ణవ — భద్రరాజపుత్రి చరిత్రము
vii. ,, జగన్నాథ మాహాత్మ్యము
viii. ,, విశ్వకర్మ పురాణము
ix. ,, తిరుమల నల్లాన్ — తిరుమలగిరి వెంకటేశ్వర శతకము

54. i. వీరరాఘవకవి, చింతలపల్లి — మధురవాణీ విలాసము
ii. ,, రాయభట్టు — కస్తూరిరంగ శతకము
iii. ,, నెల్లూరు — యాదవరాఘవపాండవీయము

55. i. వీరభద్రకవి, అయ్యగారి—యాదవరాఘవ పాండవీయము
ii. ,, వక్కలంక — వాసవదత్తా పరిణయము
iii. ,, కానూరు — బసవ మహిమామృతము
iv. ,, ఈవని — సోమవార మాహాత్మ్యము
v. ,, రొబ్బి — దేవాంగ పురాణము
vi. ,, వంకాయలపాటి — శివరహస్య ఖండము
vii. ,, (పిన) పిల్లలమఱ్ఱి — జైమిని భారతము
viii. ,, సంభవకాండము (ఆ. సా. ప.)

56. i. వీరన, పోచిరాజు (కొలకలూరి) — భల్లాణ చరిత్ర
ii. ,, పోతరాజు — త్రిపురవిజయము

57. i. వీరారాధ్యుడు, కాశీనాథుని — ధర్మగుప్తాభ్యుదయము
ii. ,, రెంటాల — పంచాక్షరీ మాహాత్మ్యము

58. i. వెంకటరమణకవి, — రామాయణము
ii. ,, ముడియం — కళాధరోపాఖ్యానము
iii. ,, గూళికల్లు — కనకరంజిత శిఖామణి పరిణయము
iv. ,, జ్ఞానవాసిష్ఠము

59. i. శివరామకవి, కోట — సానందోపాఖ్యానము
ii. ,, నెల్లూరి — కామకళానిధి

20. i. శంకరకవి — హరిశ్చంద్ర
ii. ,, మోదుకూరి — ధీరధీ శతకము
iii. ,, వాలకపు — భైరవ శతకము
iv. ,, శంకర — రాచబిడ్డ శతకము

61. i. శ్రీనివాసకవి — మహారాజచరిత్రము
ii. శ్రీనివాసాచార్యుడు — మన్నారుగుడి మహిమ
iii. శ్రీనివాసయ్యంగారు, శృంగారకవి—రంగపురి పారిజాతము (యక్షగా)
iv. శ్రీనివాసయ్య — శ్రీరంగమహిమ
v. శ్రీనివాసకవి — ఉషాపరిణయము (యక్షగా)

62. i. సన్యాసి, అమలాపురం — విశ్వనాథశతకము ; రుద్రాక్షఫల మాహాత్మ్యము
ii. ,, అనుమోద — బసవకల్యాణము (యక్షగా)

63. i. సింగన, మడికి — వాశిష్ఠ రామాయణము
ii. ,, ఏర్చూరి — భాగవతభాగము, కువలయాశ్వ చరిత్ర

iii. సింగన, ఘంట — ప్రబోధ చంద్రోదయము
iv. ,, కర్లపాలెం నరసింహ శతకము (1790)
v. ,, నందవరము — పారిజాతకథ (యక్షగా)
vi. ,, గోపాలుని — ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము (యక్ష)

64. i. సింగరాచార్యులు, ముడుంబ — యామునాచార్యుల చరిత్ర
ii. ,, చిత్రకవి — బిల్హణీయము
iii. ,, మరింగంటి — దశరథరాజనందన చరిత్ర
iv. ,, వంగిపురం — తోతాద్రి మాహాత్మ్యము
v. ,, సంపన్ముడుంబ — భాగవతము స్క. 11 & 12.
vi. ,, పల్లవీ పల్లవము (యక్ష.)

65. i. సీతారామకవి, తెన్నేటి — నీలాచల మాహాత్మ్యము
ii. ,, ఏటకూరి — రామచంద్ర శతకము
iii. ,, కొల్లము—శ్రీ రమాకాంత రంగశతకము (1880)
iv. ,, బులుసు — ఛంపూరామాయణము
v. ,, వంగిపురం — ఆచార్య రత్నహారము
vi. ,, అణివెళ్ల — జానకీపతి శతకము

66. i. ఫంజీవకవి, రావూరి — రుక్మిణీ పరిణయము (1790)
ii. ,, కొమరగిరి — శశాంకశేఖర శతకము (1790)
iii. సంజీవరాయకవి, భాగవతము స్క. 7, 8, 10.
iv. ,, ఎన్నచింతల—వచన దశకుమార చరిత్ర
v. ,, నక్కలపాటి—గొల్లభామకథ(యక్షగా)

67. i. సూరన, పింగళి — కళాపూర్ణోదయాదులు
ii. ,, అడిదము — కవిజనరంజనము
iii. ,, వెన్నెలకంటి — విష్ణుపురాణము

iv. సూరన, నారన—వనమాలీవిలాసము, ఉదయనోదయము
v. ,, గోంతేటి — కృష్ణాభ్యుదయము
vi. ,, నూతనకవి — ధనాభిరామము
vii. ,, కంచిరాజు — కన్నప్ప చరిత్ర
viii. ,, విస్సప్రెగడ — లక్ష్మీనారాయణ శతకము
ix. ,, చల్లా — వివేక విజయము
x. ,, జగన్నాథ మాహాత్మ్యము

68. i. సూర్యప్రకాశకవి, ఎల్లమిల్లి — హనుమచ్ఛతకము
ii. ,, మంత్రిప్రగడ — భీమలింగ శతకము
iii. ,, చిరావడుల—దీనచింతామణి శతకము

69. i. సోమనాథకవి, పాల్కురికి — బసవపురాణాదులు
ii. ,, పిడుపర్తి — పద్య బసవపురాణము
iii. ,, పెనుమళ్ళ — సీమంతినీ పరిణయము
iv. ,, రేకపల్లి — రుక్మవతీ పరిణయము
v. ,, పట్టమెట్టు — సూతసంహిత
vi. ,, నాచన — ఉత్తర హరివంశము
vii. ,, దామరాజు — భరతము
viii. ,, ఆత్మకూరి — భారతము (ద్విపద)
ix ,, కొటికలపూడి — విశ్వామిత్రోపాఖ్యానము
x. ,, పెదపాటి — అరుణాచల పురాణము
xi. ,, బలభద్ర విజయము (యక్షగా)

70. i. సోమసుందరకవి, సత్యవోలు — రాజశేఖర శతకము
ii. ,, కూచిమంచి—భక్తచింతామణి శతకము
iii. ,, మొదలి—పరతత్త్వ సుధానిధి (యక్ష.)

71. i. మూర్తికవి, భట్టు — వసుచరిత్ర
ii. ,, కాకమాని — పాంచాలీ పరిణయము

అనుబంధము

ఒక్కటే పేరుగల వివిధాంధ్ర కవివంశములు

1. i. అడిదము, సూరకవి — కవిజనరంజనాదులు
   ii. ,, బుచ్చి వెంకటరాయుడు — (1820) శంకర శతకము
   iii. ,, బాలభాస్కరకవి—శుద్ధాంధ్ర రామాయణము
   iv. ,, ,, — వెంకటేశ్వర శతకము

2. i. అయ్యలరాజు, రామభద్రుడు — రామాభ్యుదయము
   ii. ,, నారాయణకవి — హంసవింశతి
   iii. ,, అయ్యల భాస్కరకవులు — రెట్టమతము 1769.
   iv. ,, త్రిపురాంతకుడు 1460—రఘువీర శతకము

3. i. అల్లమరాజు, రామకృష్ణకవి — కవిచకోర చంద్రోదయాదులు
   ii. ,, సుబ్రహ్మణ్యకవి — శ్రీకృష్ణ కల్యాణాదులు
   iii. ,, రంగశాయి — చంపూ భారతము
   iv. ,, బాపయ్య — గౌతమీ మాహాత్మ్యము
   v. ,, రంగధాముడు — నారాయణాచల మాహాత్మ్యము

4. i. ఆతుకూరి, మొల్ల — రామాయణము
   ii. పాపయ్య — లలితాంబోపాఖ్యానము
   iii. సోమన — ద్విపద భారతము (కర్ణాది స్వర్గారోహణపర్వ పర్యంతము)

5. i. ఎడపల్లి, వెంకటపతి — రాధామాధవ సమాగమము
   ii. ,, వెంకటపతి — పతితపావన చరిత్ర

6. i. ఓరుగంటి, రామయ్య — సుభద్రాపరిణయము ; శకుంత
లాభ్యుదయము
ii. ,, సోమశేఖరకవి — రామకృష్ణార్జున రూప
నారాయణీయ (త్ర్యర్థికావ్య)ము

7. i. కంకంటి, పాపరాజు — ఉత్తర రామాయణము
ii. ,, నరసింహరాజు — విష్ణు మాయావిలాసము
(ద్విపద)

8. i. కాకమాని, మూర్తికవి — పాంచాలీ పరిణయము
ii. ,, గంగాధరుడు — బాలభారతము

9. i. కాకరపర్తి, కృష్ణకవి — శశిరేఖా పరిణయము
ii. ,, బుచ్చిపాత్రకవి — సత్యవతీపరిణయము

10. i. కాకునూరి, అప్పకవి — అప్పకవీయం (చందస్సు)
ii. ,, కృష్ణయ్య — ఇందుమతీపరిణయము

11. i. కూచిమంచి, తిమ్మన — నీలాసుందరీ పరిణయాదులు
ii. ,, జగ్గకవి — చంద్రరేఖావిలాసము
iii. ,, సోమసుందరుడు—భక్తచింతామణి శతకము

12. i. కొటికలపూడి, కోదండరామకవి — నృసింహపురాణము
ii. ,, సోమనాథుడు — విష్ణుమిత్రోపాఖ్యానము
iii. ,, వెంకటకృష్ణకవి — శ్వేతాచల మాహా
త్మ్యము

13. i. గోపాలుని, రామకవి — చిత్రాంగదా పరిణయము
ii. ,, సింగయకవి — సౌగంధికాపహరణం, ప్రభా
వతీ ప్రద్యుమ్నము (యక్షగా).

14. i. చల్లా, గురవయ్య — యాజ్ఞవల్క విజయము
ii. ,, సూరయ్య — వివేక విజయము
iii. ,, నారాయణ — పారిజాతనాటకం (యక్షగా)

15. i. చదలవాడ, ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ—భారతారణ్య పర్వశేషాదులు
ii. ,, మల్లయ్య — విప్రనారాయణచరిత్ర
iii. ,, సుందరరామశాస్త్రి (1900)

16. i. చామర్తి, సుందరశేషయ్య — కాళిందీకళ్యాణము
ii. ,, శేషగిరి రాయకవి — రామకథాసుధాలహరి

17. i. చిత్రకవి, అనంతకవి — ఇందుమతీ పరిణయము
ii. ,, సింగరాచార్యులు — బిల్హణీయము
iii. ,, రామాచార్యులు — భోజ భూపాలీమో
పాఖ్యానము
iv. ,, పెద్దన — లక్షణసార సంగ్రహము
v. ,, రమణకవి — సాంబ విలాసము

18. i. చిలకమర్తి, వెంకటకవి — రుక్మిణీగోపాల సంవాదము
ii. ,, లక్ష్మీనరసింహం — గయోపాఖ్యానాదులు

19. i. చెన్నాప్రెగ్గడ, నాగేశ్వరకవి — శైవసిద్ధాంత శిఖామణి
ii. ,, భానుమూర్తి (1900-

20. i. చెల్లపిళ్ల, నరసకవి — యామినీ పూర్ణ తిలకావిలాసము
ii. ,, రామకవి — సత్యహరి శతకము
ii. ,, వెంకటకవి — శ్రవణానందాదులు

21. i. తాళ్ళపాక, అన్నమాచార్యులు — శృంగారాధ్యాత్మిక
కీర్తనలు
ii. ,, అన్నయ్య — కీర్తనలు
iii. ,, తిరువెంగళనాథుడు (చిన్నన్న)— పరమయోగి
విలాసం, ఉషాపరిణయం, అష్టమహిషీ
కళ్యాణం
iv. ,, పెదతిరుమలార్యుడు—వెంకటేశ్వరవచనములు
v. ,, తిమ్మక్క — సుభద్రా పరిణయం (ద్విపద)

22. i. తిరుమల బుక్కపట్టణం, వెంకటాచారి —
ii. ,, చినతాతాచారి — విశ్వగుణా
దర్శము

23. i. తెనాలి, రామకృష్ణకవి — పాండురంగ మాహాత్మ్యము
ii. ,, రామభద్రకవి — ఇందుమతీ పరిణయము
iii. ,, అన్నయ్య — సుదక్షిణా పరిణయము

24. i. దామెర్ల, అంక భూపాలుడు — ఉషాపరిణయము
ii. ,, వెంకటరాయకవి — సేతుబంధము
iii. ,, వెంకట భూపతి, or, వెంగళనాయకుడు — బహుళాశ్వ చరిత్ర, కృష్ణ చరిత్ర

25. i. దిట్టకవి, నారాయణకవి — రంగరాయ చరిత్ర
ii. ,, రామచంద్రకవి — రఘుతిలక శతకం, రుక్మిణీపతి శతకము

26. i. ధూర్జటికవి — కాళహస్తిమాహాత్మ్యము
ii. కుమార ధూర్జటి — కృష్ణరాయ విజయము
iii. ధూర్జటి, లింగరాజు — పెద్దకాళహస్తి మాహాత్మ్యము
iv. ,, వెంకటరాయకవి — రత్నావళీ పరిణయము

27. i. నంది, మల్లయ్య — ప్రబోధ చంద్రోదయము
ii. ,, తిమ్మన — పారిజాతాపహరణము

28. i. నండూరి, కేతన, —కువలయాశ్వ చరిత్ర
ii. ,, పుల్లయ్య — హరిదత్తోపాఖ్యానము (నష్టం)
iii. ,, బాపిరాజు — విఘ్నేశ్వర చరిత్ర

29. i. నందవరము, ఓబయమంత్రి — గరుడాచలం (యక్ష.)
ii. ,, సింగన — పారిజాత కథ (యక్షగా.)

30. i. నాదెండ్ల, గోపన — కృష్ణార్జున సంవాదము
ii. ,, పురుషోత్తం — రామాయణం (1900)

31. i. నెల్లూరు, ముత్తరాజు — పద్మావతీ కల్యాణము (నష్టం)
ii. ,, శివరామకవి — కామకళానిధి (రతిశాస్త్రము)
iii. ,, వీరరాఘవకవి — యాదవరాఘవపాండవీయము

32. i. పట్టమెట్ట, సోమనాథకవి — సూతసంహిత
ii. ,, సరస్వతీ సోమయాజి — పృథు చరిత్ర

33. i. పరశురామపంతుల, రామమూర్తి — శుకచరిత్ర
ii. ,, లింగమూర్తి — సీతారామానుజేయ సంవాదము

34. i. పిడుపర్తి, బసవన — వీరశైవదీక్షాబోధ
ii. ,, సోమన — బసవపురాణం (చంపువు)
iii. ,, బసవన — ప్రభులింగ లీలలు (,,)

35. i. పింగళి, సూరన — కళాపూర్ణోదయాదులు
ii. ,, ఎల్లన — తోభ్య చరిత్ర

36. i. పూసపాటి, కొండరాజు — వెంకటాచల మాహాత్మ్యము
ii. ,, తమ్మ భూపాలుడు — కృష్ణవిజయం (నష్టం)
iii. ,, విజయరామరాజు — విష్ణుభక్తి సుధాకరము
iv. ,, వెంకటపతి మహీపాలుడు — ఉషాభ్యుదయము
v. ,, రాచిరాజు — నవభారతము

37. i. పెనుమల్ల, బాపన — సీతావిజయం
ii. ,, సోమన — సీమంతినీ కల్యాణం

38. i. పోడూరి, వెంకటరామకవి — సుకుమారీపరిణయము
ii. ,, పెదరామామాత్యుడు — శివరామాభ్యుదయము (ద్వ్యర్థికావ్యం)

39. i. ప్రోలుగంటి, చెన్నశౌరి — సౌబరిచరిత్ర (యక్షగా.)
ii. ,, వెంకటకృష్ణయ్య — శారదాకురవంజి (రుక్మిణీకళ్యాణం. యక్షగా.)

40. i. బాణాల, శంభుదాసుడు — సారంగధర (ద్వి)
ii. ,, వీరశరభేంద్రుడు — సాంబశివా, మహాప్రభో శతకములు

41. i. బెహరా, రామకృష్ణకవి — నలచరిత్ర
ii. ,, అప్పల నరసింహం — ధ్రువోపాఖ్యానం (యక్షగా)

42. i. బొడ్డపాటి, పేరయ — సూర్యశతకము
ii. ,, కొండయ — కాళహస్తిశతకం

43. i. మరింగంటి, వెంకటాచార్యుడు — మల్లారిచరిత్ర
ii. ,, వెంకటనరసింహాచార్యులు — కృష్ణశతానందీయం
iii. ,, నరసింహాచార్యులు — తాలంకనందినీ పరిణయం (శశిరేఖాపరిణయం)
iv. ,, సింగరాచార్యులు — దశరథరాజనందనచరిత్ర

44. i. మట్ల, అనంతభూపాలుడు —
ii. ,, కుమారానంతరాజు —కుముద్వతీపరిణయము

45. i. మల్లంపల్లి, మల్లికార్జున పండితారాధ్యుడు — అగస్త్యేశ్వరశతకం
ii. ,, నాగభూషణకవి — బసవవిజయం
iii. ,, బుచ్చికవి — హాలాస్యమాహాత్మ్యం; మధురాఖండము

46. i. మండపాక, కామకవి — బలరామక్షేత్ర మాహాత్మ్యము
ii. ,, పేరయ — కుముద్వతీపరిణయము
iii. ,, పార్వతీశ్వరకవి — కృష్ణాభ్యుదయం

47. i. మాడభూషి, నరసింహాచార్యులు — వల్లవీవల్లవోల్లాసం
ii. ,, వెంకటాచార్యులు — భరతాభ్యుదయము

48. i. ముడుంబి, వెంకటాచార్యులు—రసప్రదీపిక (వైద్యగ్రంథం)
ii. ,, సింగరాచార్యులు — యామునాచార్య చరిత్ర పరమభాగవత విలాసము
iii. ,, కృష్ణయ్య — అద్భుత రామాయణము
iv. ,, వెంకటరామ నృసింహాచారి — రంగేశ కృష్ణ శతకం

49. i. రాయసం, గణపయ్య — సౌగంధికాపహరణం (నష్టం)
ii. ,, వెంకటపతి — లక్ష్మీవిలాసం

50. i. రావ్రూరి, అనంతయజ్వ — శివరహస్యఖండము
ii. ,, సంజీవకవి — రుక్మిణీపరిణయం

51. i. లింగముగుంట, రామకవి — చతుర్వాటికా మాహాత్మ్యము
ii. ,, తిమ్మన — సులక్షణసారము

52. i. వంగిపురం, సింగరాచార్యులు—తోతాద్రి మాహాత్మ్యం
ii. ,, సీతారామకవి — ఆచార్యరత్నహారం

53. i. వెన్నెలకంటి, అన్నయ — షోడశకుమార చరిత్రము
ii. ,, సూరన — విష్ణుపురాణము
iii. ,, జన్నయ — శతకము

54. i. వెలగపూడి, కృష్ణయ్య — భానుమతీ పరిణయము
ii. ,, వెంగనార్యుడు — ఆంధ్రకృష్ణకర్ణామృతం

55. i. వెలిదండ్ల, వెంకటపతి — శృంగారాధామాధవము, రాధికాసాంత్వనము
ii. ,, ముద్దులగిరి — సుదంతాపరిణయం

56. i. వేములపల్లి, వెంకటసుబ్బకవి—ఉషాపరిణయము (యక్ష)
ii. ,, కృష్ణమాచార్యులు — విరాటపర్వం (యక్ష)

57. i. శేషము, వెంకటపతి — తారాశశాంక విజయము
ii. ,, చెన్నుభట్టు — అభిమన్యు వివాహము
iii. ,, రఘునాథాచార్యులు — కులశేఖరమహీపాల చరిత్ర
iv. ,, రంగాచార్యులు — భావనారాయణవిలాసం, రతీమన్మధవిలాసం (యక్షగా)

58. i. శ్రీపాద, వెంకటాచలకవి — రామకృష్ణోపాఖ్యానం
ii. ,, కృష్ణమూర్తి శాస్త్రి — భారతాదులు (1900-

N. B: పై పేర్లలో నంతములగు 'అయ్య-అన్న' అను ప్రయుక్తములు తారుమారుగ వ్యవహరింబడుట లోక సహజము. ఉదా. మల్లన - మల్లయ్య; సింగయ - సింగన; వెంకయ్య - వెంకన్న: కాన

నొకదానికొకటి విరుద్ధముగగాని, దోషముగగాని పరిగణింపరాదు. మఱియు ఎఱ్ఱా ప్రెగ్గడ, ఎఱ్ఱన యనయు, వీరభద్రుని, వీరన యనియు, వెంకటేశ్వరుని, వెంకన, వెంకయ్య యనియు నిట్లు కొంచెము మార్పుతో వ్యవహరింపఁబడుట లోక సిద్ధమైనను, గొందరు కోడిగ్రుడ్డునకు కూడ నీకలు పీకు మహనీయులుండుటచే వానిని వివరింప వలసివచ్చినది. ఒక గ్రంథమిద్దరు కవులచే రచింపబడినను నొకే కవిని గూర్చి వ్యవహరించునపుడా కావ్య కర్తృత్వము చెప్పుట లోక సహజమే. ఇఁక నీ ప్రసిద్ధకవుల, గ్రంథములను గూర్చి ప్రమాణ మొసగుటయు ననవసరము. అప్రసిద్ధ కవి గ్రంథములను గూర్చి పండితులకు తెలియనే తెలియును. పండితేతరుల కా గొడవయే యనవసరము. కావున ప్రమాణముల నొసగలేదు.

OBSOLETE WORDS IN KANNADA

BY

M. M. BHAT, M.A.,L.T., *Head of Kannada Dept.*

In this article an attempt has been made to collect fifteen old Kannada words and study their history. Almost all of them are taken from Pampa Bharata, a Kannada Classic of the tenth century. Since they are Dravidian words, they are compared with their cognates (if any) in the other languages of the group.

1. **Oragu**: Pampa uses it in the sense of "lie down" and "sleep" (Pampa Bharata 11-47). In Sabdamaṇi Darpana, the standard Kannada Grammatical work of the 13th century, Oṟagu is equated with sleep (*supti*). But today this word is absent from Kannada, except in the case of some dialects, in the sense of "sleep." Modern Kannada, however, uses it in the sense of "recline." But in Tamil, Malayalam and Tulu, the word is still used in the sense of "sleep." Tamil: "Uṟangu"; Malayalam: "Uṟaṅṅu"; Tulu: "Oṟagu" It is interesting to note that Malayalam, Tulu and certain dialects of Kannada (such as Havyaka, Gowda, etc.) have derived a noun form "Oṟakku" (Sleep) by the duplication of the surd. In passing, it may be said that there is no other native (desya) word in Kannada for sleep except "Oṟagu." It has not developed "tūkam" from the root "tūgu" as Tamil has. Modern literary Kannada uses the word Nidde (derived from Sanskrit *nidra*).

2. **Made**: This must have meant originally "cook" or "cooking." In Tamil, it is used in the same sense even to this day. Tamil: maḍai-paḷḷi—cooking place. T. Madaiyan—cook. But in Kannada

Pampa uses it in the sense of "leavings" (uchhista) as in "Maḍagūḷ" (Pampa Bharata 14th Aswasa 10th Stanza). In Telugu, we have the word in the combination "maḍa-gūḷu vritti" (i.e. Profession of eking out existence by eating the leavings of others). In Tulu, it is used in the sense of "leavings." In Modern literary Kannada, this word is altogether absent. Only in some local dialects, we can see it still lingering. Thus here is a word which got degraded in meaning (in all the Dravidian languages except Tamil) finally making its exit.

3. **Urdu**: Here is a Kannada word correspond-ing to the Tamil word Urai meaning "to rub," Telugu has it as ruddu (by the usual metathesis). In Mala-yalam it is ure. In Tulu it is urdu. If we look into the different words having this element, we find that Kannada has developed three forms viz. urdu, ore, rubbu—having three fine shades of meanings : (i) Urdu —to rub with lesser application of force, such as rub-bing the surface of some object etc. (ii) Ore - to rub with the application of greater force, as rubbing a piece of gold to a touchstone etc. (iii) Rubbu - to grind and make fine as in a mortar. Urdu is used in Pampa Bharata (8-15) and in Sabdamaṇi Darpana, its meaning is given. But today it is missing in Kannada. In its place, another word ujju has come in with a restricted sense. That too has not got a high literary status.

4. **Odda**: This word is used by Pampa (6-71) in the sense of "stake" in gambling or sport. It must have been derived from the verb oḍḍu meaning "to put forward." From the same root, the word has developed other meanings (1) heap or pile and (2) army. In certain dialects of Kannada, oddi means "four", a numerical jargon in sport. This word has its cognates in the other Dravidian languages. Tamil ; Oṭṭu (stake),

Telugu: oḍḍu (Stake). Malayaḷam: oṭṭa (stake). Modern Kannada has lost this word in the sense of stake. However, there are two other variants: Otte and Oṭṭa with different meanings. Otte means "pledge" or "pawn" and Oṭṭa means "discount." (Some say that the latter must have been derived from Hindusthani or Mahratti). Today "oḍḍa" has become obsolete in Kannada.

5. **Ekkasakka**: In Pampa Bharata (11-137) the word "Ekkasakka" is used. In Tamil it is in the form of ekkachakka. In Telugu it is ekkasaka. This word has two meanings (i) Confusion or doubt and (2) ridicule *(avahelana)*. But in Tulu and certain dialects of Kannada, it has another meaning - in excess or beyond limit. Now this word is not present in Kannada.

6. **Pulincu**: Pampa uses this word in his Bharata (8-67). Except in Tulu, there does not seem to occur any cognate in the other Dravidian Languages. In Tulu, there is the word 'puruncu." It means—"to press and convert a mass into a semisolid or liquid state." This is different from 'pili' which means "to press out juice" from a fruit etc. In local dialects, it is preserved to this day, but literary Kannada has lost it.

7. **Pasumbe**: In Pampa Bharata (8-77) this old word is used in the sense of a bag. Its cognates are Pay in Tamil, Paymbe in Malayalam, Asimi in Telugu and Pasmbe in Tulu. This again is now preserved in the dialects of Kannada.

8. **Bona**: In Pampa Bharata (3-79) and Nagachandra's (12th Century) Ramachandra Charita Purana (7-49) we come across with this word. It means cooked rice. In Tulu and Telugu it is present in the same form. In Tamil, it appears as "Pōnaga"

This is the only Dravidian word for "cooked rice" in Kannada and it is obsolete to-day, though it was very current till about the 15th Century, (Basava Purana 59-5). To-day it is used in a restricted sense as a technical term for a paste prepared with "cooked rice" and "ashes" for application to a musical drum.

9. **Kadupu**: In Pampa Bharata (3-18) this word occurs in the sense of valour. Abhinava Pampa (Ramachandra Charita Puranam 7-123) uses it in the same sense. In Tamil, it is Kaḍuppu. In Malayalam it is Kaṭupu. In Telugu it is Kaḍimi. In Tulu it is Kaḍme. Kannada has lost this word now. Only the original element Kaḍu, meaning "abundant," "great" is remaining in the language. However, in certain dialects the word "Kaḍupu" is used to denote concentration of solutions.

10. **Key**—meaning crop is an ancient word. It has been used for the standing crop, as is evident from the combination "Keyvola" (crop-field) in Pampa (1-57). In Tulu, even to this day the word "Key" denotes "crop", especially paddy crop. In Tamil, its cognate is cey. In Telugu, cē or Kayye. In Telugu Keyvralu means coming out of the ear of the corn. In Malayalam, Kaye means "to thrive." In the beginning of this century, some writers in Kannada tried to re-introduce such words into our language. But the experiment has not proved very successful.

11. **Madil**: Wall. (Pampa 4-10). In Sabdamaṇi Darpana it is quoted in the combination "ponmadil" (golden wall). In Tamil and Tulu and Malayalam, it is present in the same form. In Telugu, it is madulu or maduru. This is not prevalent throughout Karnataka of to-day. Gōḍe (derived from Koṭe or Kuḍya) is the current word for wall.

12. **Mundadu**: Kiss, caress or fondle. (Pampa 1-106). Abhinava Pampa uses the word mundidu in the same sense. "Mundu" is an ancient Dravidian word for forhead. In Tulu and certain dialects, it is in vogue even now. Elders play with children saying "mundu, mundu" and contact their heads with the children's heads and kiss them. From literary Kannada this has now disappeared. In Telugu "mindu" means embracing.

13. **Attatti** meaning messenger is a beautiful word derived from the duplication of the verb attu which means "send for." We find this usage in PampaBharata in two or three places (7-27, 9-95). Abhinava Pampa uses it (11-23). Here is an instance of our ancestors coining words in an intelligent and rational manner. What a fertile age it was! Now not only we are not developing the language on such lines, but we are losing the good products handed over by them.

14. **Vemaru**: (Pampa Bharata 3-32). This is a very rare usage. By the context it appears to mean "deceit", corresponding to the Tamil word "ēmaru." Now Kannada does not have this word.

15. **esar**: Ranna (10th century) uses this word in his famous work Gadayuddha. It means "the water in a cooking pot when in a state of boiling into which rice will be put later on for cooking." Now this word is current only in certain Kannada Dialects. In all probability, from this word, we must have got the compound "esimuccal" which means a special "lid" or "covering." (muccal i.e., lid placed to cover the esar).

Thus we see that there are several ancient Kannada words which have fallen into disuse and hence become obsolete. It is a pity that it has happened so, especially when we see them in current use in the same form in other Dravidian languages or Dialects of the group. In the days to come, when we will have a need for enriching our vocabulary, may we not resuscitate the words which once played their part admirably, before we think of setting out into new vista of foreign words.?

3 1 JUL 1958

ಕೆಲವು ಯಕ್ಷಗಾನ ಕವಿಗಳ ವಿಚಾರ

ಎಂ. ಗೋವಿಂದ ರಾವ್, ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಟಿ.,ಎಲ್.

ಕನ್ನಡಸಾಹಿತ್ಯದ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಬರೆಯುವಾಗ ಮಿ। ಇ. ಪಿ. ರೈಸ್ ಎಂಬವರು ಯಕ್ಷಗಾನದ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ: "೧೮ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯಪುರಾಣಗಳಿಂದ ತೆಗೆದ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಹೊಸ ಸಾಹಿತ್ಯಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದ ಒಂದು ಗುಂಪಿನ ಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಯಕ್ಷಗಾನ ಪ್ರಬಂಧಗಳು ಅಥವಾ ಪ್ರಸಂಗಗಳು ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ." ಯಕ್ಷಗಾನವೆಂದರೆ ಜನಪ್ರಿಯವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಸಂಗೀತ. ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಶಾಲಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮ್ಯ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರ ಮುಂದೆ ಅಭಿನಯಿಸಲ್ಪಡುವ ಒಂದು ತರದ ನಾಟಕವಿಧಾನಕ್ಕೂ ಯಕ್ಷಗಾನವೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಬಹಳ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದೆಂದೂ, ಕವಿರಾಜಮಾರ್ಗದ ಕರ್ತೃವಾದ ನೃಪತುಂಗನ ಕಾಲಕ್ಕೆ (ಕ್ರಿ. ಶ. 814-877) ಹಿಂದೆಯೇ ಇದು ಕರ್ಣಾಟಕದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿತ್ತೆಂದೂ, ಆತನು ತನ್ನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ 'ಚತ್ತಾಣ' 'ನಾಟ್ಯಗರಣ' ಮುಂತಾದ ಪದಗಳು ಯಕ್ಷಗಾನಕ್ಕೇ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತವೆಂದೂ ಕೆಲವು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದರೆ ಅಷ್ಟು ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಯಾವೊಂದು ಯಕ್ಷಗಾನಗ್ರಂಥವಾದರೂ ಇದುವರೆಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿ. ಶ. 1430) ಕೂಡ ಯಕ್ಷಗಾನವು ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿದ್ದಿತೆಂದೂ, ಅದನ್ನು 'ನಾಡಾಡಿಗಳ ನಾಟಕ' ವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರೆಂದೂ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ.[1] ಆದರೆ ಅವನ ಕಾಲದ ಯಕ್ಷಗಾನ ಪ್ರಸಂಗಗಳೊಂದೂ ಇದುವರೆಗೆ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿಲ್ಲ. ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ, ಕುಮಾರವಾಲ್ಮೀಕಿ, ನಿತ್ಯಾತ್ಮಶುಕಯೋಗಿ ಮತ್ತು ಕವಿಲಕ್ಷ್ಮೀಶ ಮುಂತಾದ ಕನ್ನಡ ಕವಿಗಳು ಯಕ್ಷಗಾನ ಕವಿಗಳಿಗೆ ಬಹಳ ಸ್ಫೂರ್ತಿಯನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಜನಪ್ರಿಯವಾದ ಅವರ ಕಾವ್ಯಗಳು ಯಕ್ಷಗಾನ ಕವಿಗಳಿಗೆ ಕಥಾವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟಿವೆ. ಅವುಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಹಲವು ಯಕ್ಷಗಾನ ಪ್ರಸಂಗಗಳು ಹುಟ್ಟಿವೆ. ಕೆಲವು ಯಕ್ಷಗಾನ ಪ್ರಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಉದ್ದಾಮ ಕವಿಗಳ ಪದ್ಯಗಳು ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದ ಹಾಗೆಯೇ ಉದ್ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಈ ಕನ್ನಡಕವಿಗಳ ಕಾವ್ಯಗಳು ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟು ಜನಪ್ರಿಯವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ನಮ್ಮ ಯಕ್ಷಗಾನ ಕವಿಗಳೇ ಕಾರಣಕರ್ತರೆಂದು ಹೇಳಿದರೂ ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿಯಾಗದು. ಆದರೂ ಕನ್ನಡ ಜನತೆಯು ಈ ಯಕ್ಷಗಾನ ಕವಿಗಳ ವಿಚಾರವನ್ನು ಸಾಕಷ್ಟು ತಿಳಿದಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಶೋಚನೀಯವಾದ ವಿಷಯ. ಯಾವ ಕವಿಗಳು ಹಳ್ಳಿಯ ಅನಕ್ಷರಜ್ಞರಲ್ಲಿ ಸಂಗೀತನಾಟಕಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಅಭಿರುಚಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿರುವರೋ, ಯಾವ ಯಕ್ಷಗಾನ ಪ್ರಬಂಧಕಾರರು ಹಳ್ಳಿಯ ಜನತೆಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಕೃತಿಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಜ್ಞಾನ ಪ್ರಸಾರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿರುವರೋ, ಯಾವ ಕಲಾವಿದರು ಈ ನಾಡಾಡಿಗಳ ನಾಟಕಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಚೀನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಉಳಿಸಿ, ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವರೋ ಅವರ ವಿಷಯವನ್ನು ಆದಷ್ಟು ಮಟ್ಟಿಗೆ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಕನ್ನಡ ಜನತೆಯ ಕರ್ತವ್ಯ.

1. ಎಂ. ಗೋವಿಂದ ಪೈ: "ನಾಟಕಗಳ ಹಳವೆ"

ನಮಗೆ ತಿಳಿದಮಟ್ಟಿಗೆ ಕೆಲವು ಯಕ್ಷಗಾನ ಕವಿಗಳ ವಿಚಾರವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೇವೆ :

ಶಾಂತವೀರ ದೇಶಿಕ :—ಇವನು ಸೌಂದರೇಶ್ವರನ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಶಿವಲಿಂಗಚಾರಿತ್ರ, ಶಿವಗಣಚಾರಿತ್ರ ಮುಂತಾದ ಇತರ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನೂ ಇವನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ. ಶೈವನೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಕೆಣೆಯನೂರು ಎಂಬುದು ಈತನ ವಾಸ ಸ್ಥಳ. ಪರಕವಿಗಜೇಂದ್ರ ಕಂಠೀರವ, ಶಿವಕವಿಭೃತ್ಯ ಎಂದು ತನ್ನನ್ನು ವಿಶೇಷಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಇವನ ತಂದೆ ಚೆನ್ನಾರ್ಯ. ಆತನೂ ಕವಿಯಾಗಿದ್ದಂತೆ ಅವನಿಗಿದ್ದ 'ಸರಸಕವಿ ಕರ್ನಾಟ ಚಕ್ರೇಶ್ವರ' ಎಂಬ ಬಿರುದೇ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಆತನು ಯಾವ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುವನೋ ತಿಳಿಯದು. ಈ ಕವಿಯು ತನ್ನ ಸೌಂದರೇಶ್ವರನ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ಕ್ರಿ. ಶ. 1678ರಲ್ಲಿ ಬರೆದು ಮುಗಿಸಿದಂತೆ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಜನವೈಶ್ಯ ತಿಲಕವೆಂಬ ಹೆಸರೂ ಉಂಟು. ಇದರಲ್ಲಿ 63ಮಂದಿ ಶಿವಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ಸೌಂದ ರೇಶ್ವರನ (ನಂಬಿಯಣ್ಣನ) ಕಥೆಯು ಹೇಳಿದೆ.

ವಿಮಲಾನಂದ :— ಇವನು ಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರ ಕಾಳಗವೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕವಿ. ಇವನು ಹದಿನೇಳನೆಯ ಶತಮಾನದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಜೀವಿಸಿದ್ದಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ತನ್ನ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಕ್ರಿ. ಶ. 1685ರಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವಂತೆ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಉತ್ತರಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹೊನ್ನಾವರದ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ ಬೈಲೂರು ಈತನ ವಾಸಸ್ಥಳವು. ಚಿದಾನಂದನೆಂಬವನು ಇವನ ಗುರುವಾಗಿದ್ದನು. ಭಟಕಳದ ಅಪ್ಪಯ್ಯನೆಂಬ ಕವಿಗೆ ಈತನು ಗುರುವಾಗಿದ್ದಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇವನು ಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರ ಕಾಳಗವನ್ನು ಭಾಮಿನೀ ಷಟ್ಪದಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಬರೆದಿರುವನೆಂದು ಊಹಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಆಸ್ಪದವಿದೆ. ಯಾಕೆಂದರೆ ಆ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಬರೆದವನು "ಚಿದಾನಂದನಶಿಷ್ಯ" ಎಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹೆಸರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಚಿದಾನಂದನೂ ಕವಿಯು ಗುರುವಾದ ಚಿದಾನಂದನೂ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯೇ ಆಗಿರಬೇಕು. ಇವನು ಇನ್ನಾವ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುವನೋ ತಿಳಿಯದು.

ಬೊಂಬೆಯಾಟದ ಸಿದ್ದಯ್ಯ :— ಬೊಂಬೆಯಾಟವು ಯಕ್ಷಗಾನ ನಾಟಕಪ್ರದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದವೆಂಬುದನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಾದರೆ, ಈ ಕವಿಯು ಯಕ್ಷಗಾನ ಕವಿಗಳ ಗೋಷ್ಠಿಗೆ ಸೇರತಕ್ಕವನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇವನು ಸುಮಾರು 1725ರಲ್ಲಿ ಜೀವಿಸಿದ್ದಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇವನು ವೀರಶೈವನೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಇವನ ಹೆಂಡತಿ ಅಲ್ಲಮಾಂಬಾ; ಮಗ ಯಕ್ಷಗಾನಕವಿಯಾದ ಸಾಂಬಯ್ಯ. ಈ ಸಾಂಬಯ್ಯನು ತನ್ನ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನ ತಂದೆಯ ಕುರಿತು ಹೇಳುವಾಗ ಆತನು ನೋಹನಕವಿಯೆಂಬ ಬಿರುದುಳ್ಳವನೂ, ಸಂಗೀತ ಸಾಹಿತ್ಯಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ ಬಹಳ ನುರಿತವನೂ ಆಗಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ಅವನೂ ಕೆಲವು ಯಕ್ಷಗಾನಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರಬಹುದೆಂದು ಊಹಿಸಲವಕಾಶವಿದೆ. ಆದರೆ ಅವನ ಗ್ರಂಥಗಳಾವುವೂ ದೊರೆತಿಲ್ಲ; ಅವುಗಳ ಹೆಸರೂ ತಿಳಿದುಬಂದಿಲ್ಲ. ಕವಿಯ ಹೆಸರೇ ಸೂಚಿಸುವಂತೆ, ಆತನು ಬೊಂಬೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದನು.

ನಂದಿನಾಥ :— ಇವನು ವೀರಶೈವಕವಿ. ವಲ್ಲಿಕಂಠಾಭರಣವೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಕಂದಗಳೂ, ವೃತ್ತಗಳೂ, ಪದಗಳೂ ಇವೆ. ಈಶ್ವರನ ಪುತ್ರನಾದ ಷಣ್ಮುಖನ ದಿಗ್ವಿಜಯ ಮತ್ತು ವಲ್ಲಿಯೊಡನೆ ಅವನ ವಿವಾಹ—ಇವು ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆ. ತನ್ನ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಕವಿಯು ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಇವನ ತಂದೆಯ ಹೆಸರು ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ; ವಿದ್ಯಾಗುರು ಪುಟ್ಟವರ್ಯ. ಇವನು ನಂದಿಯ ಬೆಟ್ಟದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಪಿನಾಕಿನೀ ತೀರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ತನ್ನ ಗ್ರಂಥವು ಕ್ರೋಧನ ಸಂವತ್ಸರದಲ್ಲಿ ಮುಗಿಯಿತೆಂದು ಕವಿಯು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಕ್ರೋಧನ ಸಂವತ್ಸರವು ಕ್ರಿ. ಶ. 1745 ಆಗಿರಬಹುದೆಂದು ಕವಿ ಚರಿತ್ರೆಯಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಇವನು ತನ್ನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಸೋಮಾರಾಧ್ಯ, ನಿಜಗುಣೇಂದ್ರ, ಷಡಕ್ಷರದೇವ—ಈ ಪೂರ್ವ ಕವಿಗಳನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈತನು ಷಡಕ್ಷರದೇವನಿಗಿಂತ ಈಚಿನವನೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟ. ಗ್ರಂಥದ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಶಿವಸ್ತುತಿಯಿದೆ. ಇದರ ಕಥೆಯನ್ನು ಸೂತನು ಶೌನಕಾದಿ ಋಷಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಕವಿಯು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಗ್ರಂಥದ ಕೊನೆಯ ಗದ್ಯವು ಹೀಗಿದೆ: "ಶ್ರೀಮದವಿರಳಾನಂದ ಪದಪ್ರದಾಯಕ ತೋಂಟದ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗೇಶ್ವರ ವರಪ್ರಸಾದದಿಂದುಸಿರ್ದ ವಲ್ಲಿಕಂಠಾಭರಣ." ಈ ತೋಂಟದ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗೇಶ್ವರನು ಸುಮಾರು 1470ರಲ್ಲಿದ್ದ ವೀರಶೈವ ಕವಿಯೇ ಆಗಿರಬೇಕು. ತನ್ನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷಯವನ್ನು ಕವಿಯು ಈ ಕೆಳಗಿನ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ:

" ಪಶುಪಸೂನು ವರವಲ್ಲಿಯ ಮು । ನ್ನೊಸಗೆಯಿಂದ ಬೆರೆದಂದವನು ।
ರಸೆಯೊಳೆಲ್ಲ ರಚಿಸುವಂದದೊಳಾಂ । ಕುಶಲನಾಗಿ ಪದನಾಗಿಸುವೆಂ ॥ "

ಚೆನ್ನಪ್ಪ :— ಇವನೂ ವೀರಶೈವಕವಿ; ಶಿವಶರಣ ಲೀಲಾಮೃತವೆಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಯಕ್ಷಗಾನದಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ. ಇವನ ಕಾಲವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾದ ಆಧಾರಗಳಾವುವೂ ಇಲ್ಲ. ಸುಮಾರು 1750ರಲ್ಲಿ ಈತನು ಇದ್ದಿರಬಹುದೆಂದು ಕವಿಚರಿತೆಗಾರರು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹಂಪೆಗೆ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿರುವ ನಿಡುಗಲ್ಲು ಎಂಬುದೇ ಈ ಕವಿಯ ವಾಸಸ್ಥಳ. ಅಲ್ಲಿಯ ಬಸವನಗುಡಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಕವಿಯು ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆದಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಬಸವಾದಿ ವೀರಶೈವಭಕ್ತರ ಕಥೆಯು ಹೇಳಿದೆ. ಪಂಚವಣ್ಣಿಗೆ ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನೆಂಬವನು ಈತನ ಗುರು. ಇವನ ಶಿವಶರಣ ಲೀಲಾಮೃತದ ಆಧಾರದಿಂದ ಕ್ರಿ. ಶ. ಸುಮಾರು 1825ರಲ್ಲಿ ಸಿರಿಯಾಳ ಚರಿತ್ರೆಯೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವು ರಚಿತವಾಗಿದೆ. ಪೂರ್ವ ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ಈತನು ಹರೀಶ್ವರ, ರಾಘವಾಂಕ, ಸೋಮನಾಥ, ಪದ್ಮರಸ, ಭೀಮಕವಿ, ಚಾಮರಸ, ನಿಜಗುಣ ಶಿವಯೋಗಿ, ಗುಬ್ಬಿಯ ಮಲ್ಲಣಾರ್ಯ — ಇವರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಗ್ರಂಥದ ಕಥಾವಿಷಯವನ್ನು ಕವಿಯು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ: "ಹಿಂದೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಕಾದಾಡಿ ಸತ್ತುಹೋದವರ ಕಥೆಯು ಇದಕ್ಕೆ ಸಾಟಿಯಲ್ಲ; ಹುಸಿ ಕಳವು ಹಾದರ ಅನ್ಯಾಯಗಳಿಂದ ಬದುಕಿ ಸತ್ತವರ ಕಥೆಯು ಇದರ ಕಥಾವಸ್ತುವಲ್ಲ. ಹರಶರಣರು ಶಿವನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಮೆರೆದು ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದು, ಪುಷ್ಪಕವನ್ನೇರಿ ಹೋದ ಪರಮಪವಿತ್ರವಾದ ಕಥೆಯಿದು."

ರಾಮಕವಿ :— ವೀರಶೈವ ಕವಿಗಳಂತೆಯೇ ಜೈನಕವಿಗಳೂ ಯಕ್ಷಗಾನಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುವರು. ಅಂಥವರಲ್ಲಿ ರಾಮಕವಿಯು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇವನು ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಜಿನದತ್ತರಾಯನು ಪದ್ಮಾವತೀ ದೇವಿಯನ್ನು ತಂದ ಕಥೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಕವಿಯು ದಕ್ಷಿಣ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮೂಲಿಕೆಪುರದಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದನು. ಅಲ್ಲಿಯ ದೊರೆಯ ಇಷ್ಟಾನುಸಾರವಾಗಿ ಈತನು ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆದಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇವನ ಕಾಲವು ಕ್ರಿ. ಶ. ಸುಮಾರು 1750 ಆಗಿರಬಹುದು.

ತಿಪ್ಪಯಾರ್ಯ :— ಇವನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕವಿ ; ಹನುಮದ್ವಿಲಾಸ, ಕಾಳೀಯ ಮರ್ದನ, ಕುಚೇಲೋಪಾಖ್ಯಾನ ಎಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನಗಳನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಇವನು ತನ್ನ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ನವಸಾಲಪುರಿ (ಹೊಸಕೋಟೆ)ಯ ನರಸಿಂಹದೇವರಿಗೆ ಅಂಕಿತಮಾಡಿ ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇವನ ಇಷ್ಟದೇವತೆಯು ನರಸಿಂಹಸ್ವಾಮಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೊಸಕೋಟೆಯೇ ಈತನ ವಾಸಸ್ಥಳವಾಗಿರಬೇಕು. ರಂಗನೆಂದು ಇವನ ತಂದೆಯ ಹೆಸರು ; ಗಿರಿಯಂಬಿಕೆಯು ಇವನ ತಾಯಿ ; ಚಂದ್ರರಸನೆಂಬವನು ಈತನ ಗುರು. ಹನುಮದ್ವಿಲಾಸದಲ್ಲಿ ಈತನು ಆಂಜನೇಯನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಕಾಳೀಯ ಮರ್ದನದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಬಾಲಲೀಲೆಯೂ, ಕುಚೇಲೋಪಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಕುಚೇಲನ ಕಥೆಯೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆ. ಇವನೂ ಕ್ರಿ. ಶ. ಸುಮಾರು 1750ರಲ್ಲಿ ಜೀವಿಸಿದ್ದಂತೆ ಊಹಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಪದ್ಮರಾಜ :—ಇವನು ಜೈನಕವಿ ; ವಿಜಯಕುಮಾರನಕಥೆ ಎಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ. ಇವನು ಶಾಂತಿಪಂಡಿತನ ಮಗನು ; ಅಕಲಂಕಮುನಿಯ ಶಿಷ್ಯನು. ಇವನ ವಾಸಸ್ಥಳವು ಮೈಸೂರು. ಗ್ರಂಥಾವತಾರದಲ್ಲಿ ಶಾಂತಿಜಿನನನ್ನೂ, ಸರಸ್ವತಿಯನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇವನ ಕಾಲವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಆಧಾರವೂ ಇಲ್ಲ. ಸುಮಾರು 1750ರಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ಜೀವಿಸಿದ್ದಿರಬಹುದೆಂದು ಊಹಿಸಲಾಗಿದೆ.

ನಂಜಯ್ಯ :— ಯಕ್ಷಗಾನ ಪ್ರಬಂಧ ರಚನೆಯು ಕೇವಲ ಸಾಮಾನ್ಯಜನರ ಕಾರ್ಯವೇ ಆಗಿ ಉಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ದೊಡ್ಡದೊಡ್ಡ ಪದವಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದವರೂ, ಅರಸುಮನೆತನದವರೂ ಈ ಉದ್ಯಮಕ್ಕೆ ಕೈ ಹಾಕಿ ಯಶಸ್ವಿಗಳಾಗಿರುವರು. ನಂಜಯ್ಯನೆಂಬವನು ಅಂಥವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು. ಈತನು ಮೂಗೂರು ರಾಜವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು. ಶಬರ ಧನಂಜಯ ವಿಲಾಸಮಂಜರಿ, ಕಪೋತವಾಕ್ಯ ಎಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ. ಇವನ ಕಾಲವು ಕ್ರಿ. ಶ. ಸುಮಾರು 1750 ಎಂಬುದಾಗಿ ನಿರ್ಧರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇವನ ತಂದೆ ಆಹವವಿಜಯ ಲಿಂಗರಾಜೇಂದ್ರ. ಇವನ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು ಕಿರಾತಾರ್ಜುನೀಯದ ಕಥೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟದ್ದು ; ಎರಡನೆಯದರಲ್ಲಿ ರಾಮನು ಸುಗ್ರೀವನಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಕಪೋತದ ಕಥೆಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಗಂಗ :— ಇವನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕವಿಯೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಗಿರಿಜಾಕಲ್ಯಾಣವೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕುಮಾರಸಂಭವವೆಂಬ, ನಾಮಾಂತರವೂ ಉಂಟು. ಈ ಕವಿಯು ತನ್ನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಕೆಲವು ಅಂಶಗಳನ್ನು ಈ ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ :

" ಕಕುದಾದ್ರಿ ಪುರವಾಸ । ಕಾತ್ಯಾಯನ ಸೂತ್ರ
ಅಕಳಂಕ ಚರಿತ್ರ । ಶಾಂಡಿಲ್ಯಗೋತ್ರಾ ॥
ಶರಧಿಯ ಚಂದ್ರ । ಗೋಪಯತಂ ಮುನಪುತ್ರ
ಹರಗಂಗೇಶನ ಚರಣ । ಸರೋಜಭೃಂಗಾ ॥
ಅಂಗಜೆಯು ಪಾರ್ವತ । ಮ್ಮನ ತನುಜಾತಾ
ಗಂಗನೀಕೃತಿಯ ಗಂ । ಗೇಶಗೊಪ್ಪಿಸಿದಾ ॥

ಇದರಿಂದ ಕವಿಯ ತಂದೆಯ ಹೆಸರು ಗೋಪಯನೆಂದೂ, ತಾಯಿಯ ಹೆಸರು ಪಾರ್ವತಮ್ಮನೆಂದೂ, ಇವನ ವಾಸಸ್ಥಳವು ಕಕುದದ್ರಿಪುರ (ಶಿವಗಂಗೆ) ನೆಂದೂ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕವಿಯು ತನ್ನ ಕೃತಿಯನ್ನು ಗಂಗೇಶನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದಂತೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಈತನು ಕಕುದ್ಗಿರಿಯ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಬಹಳ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಗ್ರಂಥಾವತಾರದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರಸ್ತುತಿಯಿದೆ. ಬಳಿಕ ವಿಷ್ಣು, ವಿಘ್ನೇಶ, ಶಾರದೆ, ಪಾರ್ವತಿ ಮುಂತಾದವರನ್ನು ಕವಿಯು ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಇದರಿಂದ ಕವಿಯು ಶೈವಬ್ರಾಹ್ಮಣನೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಈ ಕತೆಯನ್ನು ಶುಕಯೋಗಿಯು ಪರೀಕ್ಷಿತನಿಗೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಬರೆದಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಯಾಗ, ಗಿರಿಜಾಕಲ್ಯಾಣ, ಕುಮಾರಸಂಭವ, ತಾರಕಾಸುರವಧೆ — ಈ ಕಥೆಗಳು ಅಡಕವಾಗಿವೆ. ಕವಿಯ ಕಾಲವನ್ನು ನಿರ್ಧರವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಆಧಾರಗಳೂ ಇಲ್ಲ. ಕ್ರಿ. ಶ. ಸುಮಾರು 1750 ಆಗಿರಬಹುದೆಂಬ ಕವಿಚರಿತ್ರೆಗಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗಿದೆ. ಈತನ ಗ್ರಂಥದ ಒಂದು ಹಸ್ತಲಿಖಿತ ಪ್ರತಿಯ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ " ಶುಭಕೃತು ಸಂವತ್ಸರದ ಕಾರ್ತಿಕ ಶುದ್ಧ ೧೦ ಬುಧವಾರ ದಿವಸ ಮೂಗೂರಿನ ಲಿಂಗಯ್ಯನ ಮಗ ಗೌಡಯ್ಯನು ಈವೂರಲ್ಲಿರುವ ಬಸವಯ್ಯನ ಮಗ ವಡೇರಿಗೆ ಬರದುಕೊಟ್ಟ ಗಿರಿಜಾ ಕಲ್ಯಾಣ " ಎಂದಿದೆ.

ಸಾಮಿಕವಿ :— ಇವನು ವೈಷ್ಣವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ದೇವನೂರ ವಾಮನಾಚಾರ್ಯರೇ ಇವನ ಗುರುಗಳು. ಸುಮಾರು 1750ರಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ಜೀವಿಸಿದ್ದಿರಬೇಕೆಂದು ಕವಿಚರಿತ್ರೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಮಾದವನ ಹಳ್ಳಿಯ ವೆಂಕಟಯ್ಯನ ಸುಪುತ್ರ ರಾಯಪ್ಪಯ್ಯಗೆ ಆಯುರಾರೋಗ್ಯೈಶ್ವರ್ಯವಾಗಲೆಂದು ಕವಿಯು ತನ್ನ ಪಾರಿಜಾತ ಪ್ರಸಂಗವೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನ ಕೃತಿಯನ್ನು ರಚಿಸಿದಂತೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ತನ್ನ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಈತನು ಬಿಳಿಗಿರಿಯ ರಂಗಸ್ವಾಮಿಗೆ ಅಂಕಿತವಮಾಡಿದಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕವಿಯ ಪೋಷಕನಾದ ರಾಯಪ್ಪಯ್ಯನು ಯಾವುದೋ ಒಂದು ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಿಯಾಗಿದ್ದಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕವಿಯು ಆತನನ್ನು ಹಲವು ಸಲ ರಾಯಮಂತ್ರಿಯೆಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾನೆ; ತನ್ನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಆತನನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹೊಗಳಿದ್ದಾನೆ. ಆತನು ಬಿಳಿಗಿರಿ ರಂಗಸ್ವಾಮಿಯ ಪರಮ ಭಕ್ತನೆಂದೂ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ರಂಗೇಶನನ್ನು ಕುರಿತು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವಾಗ ಕವಿಯು ಈರೀತಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :

ಗರುವ ದ್ರಾವಿಡವಂಶ । ಶರಧಿ ಚಂದ್ರಮನಾದ
ನೆರೆಜಾಣ ರಾಯಮಂತ್ರಿಯ ಮನದೊಳು ॥

ಕುರಿತುದನು ಕೊಟ್ಟು ದಿನ । ಚರಿಯು ಸೇನೆಯ ಕೊಂಬ
ಸರಸಿಜಾಂಬಕ ಸ್ವೇತ । ಗಿರಿಯ ರಂಗೇಶಾ ॥

ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ರಂಗನಾಥನನ್ನು ಕುರಿತು,

" ಖ್ಯಾತರಾಯಮಂತ್ರಿ ದಾತಗೊಲಿದಿಹ
ಶ್ವೇತಗಿರಿ ರಂಗನಾಥನೇ" ಎಂದು ಆ ದೇವರನ್ನು ಕೊಂಡಾಡಿದ್ದಾನೆ.

ಮತ್ತೊಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ರುಕ್ಮಿಣಿಯರ ಸರಸಸಲ್ಲಾಪಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತ, ಕೃಷ್ಣನ ಬಾಯಿಯಿಂದ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಸಿರುವನು :

ಶೃಂಗಾರದ ರಾಯಮಂತ್ರಿಗೆ । ಬಂಗಾರದ ಭಾಗ್ಯವೀವೆ ।
ತುಂಬು ಜವ್ವನೆಯೇ ನೋಹ । ನಾಂಗಿ ರುಕ್ಮಿಣೀ ॥

ಜಾಂಬವತಿಯು ವಿರಹವರ್ಣನಾವಸರದಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ಆಕೆಯ ಬಾಯಿಯಿಂದ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಸಿದ್ದಾನೆ :

ಭೂತಳದೊಳು ವಿ । ಖ್ಯಾತನು ವೆಂಕಟಾರ್ಯ
ಜಾತನು ರಾಯಮಂತ್ರಿ । ದಾತನಿಗೊಲಿದಿಹ ॥
ಶ್ವೇತಾಗಿರಿಯ ರಂಗ । ನಾಥನು ನೆರವಂತೆ
ಜಾತಿನಾಯಕಿ ಮಾಡೆ । ಸೋತೆ ನಾನವಗೆ ॥

ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ಶೃಂಗಾರರಸದ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳನ್ನು ಬಹಳ ಹೃದಯಂಗಮವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಲೇಖಕನಿಗೆ ದೊರೆತ ಒಂದು ತಾಳೆಯೋಲೆಯ ಪ್ರತಿಯಲ್ಲಿ ಜಾಂಬವತಿ ಕಾಳಿಂದಿಯರ ವಿರಹತಾಪವರ್ಣನೆಯ ವರೆಗಿನ ಕಥಾಭಾಗವು ಮಾತ್ರವಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾಗಿರುವ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ರುಕ್ಮಿಣೀ ಸಂವಾದವು ಬಹು ಮನೋಜ್ಞವಾಗಿದೆ. ಆದರಿಂದ ಕೆಲವು ಪದಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಉದ್ಧರಿಸಲಾಗಿವೆ :

ಮನುಮುನಿ ವಂದಿತ ನಿನ್ನ । ಮನದ ಬಗೆಯನ್ನು ಕಂಡೆ ।
ಇನಿತು ಮಾಯವೇಕೆ ಪೇಳು । ವನಜಾಕ್ಷಾ ಕೃಷ್ಣಾ ॥

ಅನುದಿನ ನಿನ್ನಯ ತಕ್ಕೆ । ಗನುಕೂಲವಾಗಿರ್ದನೊಳು ।
ಮುನಿಸೇಕೆ ಬಾರಲೆಯಿತ್ತು । ವನಿತೆ ರುಕ್ಮಿಣೀ ॥

ಚೋರನು ಬಲ್ಲವರಿಗೆ । ತೋರುವೆಯೋಲೆಯ ತಂದು ।
ಜಾರತನ ಕೊಳ್ಳದತ್ತು । ನಾರೆಲೊ ಕೃಷ್ಣಾ ॥

ನೀರೆ ನಿನ್ನ ಮಾತುಗಳ । ಮೀರಿದವನಲ್ಲ ಹೊಂತ ।
ಕಾರಿಯೆ ಮನ್ನಿಸಯಿನ್ನು । ನಾರಿ ರುಕ್ಮಿಣೀ ॥

ಬೊಲ್ಲೆಯ ಮಾತುಗಳಿಂದ । ಮೆಲ್ಲನೆ ಹತ್ತಿರ ಸೇರಿ ।
ಗಲ್ಲವ ಪಿಡಿಯದಿರು । ನಿಲ್ಲೆಲೋ ಕೃಷ್ಣಾ ॥

ಪಲ್ಲವಾಧರೆಯೆ ಇಷ್ಟು । ಕಲ್ಲೆದೆಯ ಮಾಳ್ಪುದೇನು ।
ನಿಲ್ಲದು ಎನ್ನಯ ಪ್ರಾಣ । ನಲ್ಲೆ ರುಕ್ಮಿಣೀ ॥

ಅವರಿವರವೋಲುಯೆನ್ನ । ಭುವನದಿ ನೋಡಿದೆಯೈಸೆ ।
ನವನೀತ ಚೋರನು ನೀನು । ಸವಿಗಾರ ಕೃಷ್ಣಾ ॥

ನವಮೋಹನಾಂಗಿಯೆ ನಿನ್ನ । ಪವಳದಾಧರ ಸುಧೆಯ ।
ತವಕದಿಂದ ಕೊಟ್ಟುಳುಹೆ । ಯುವತಿ ರುಕ್ಮಿಣೀ ॥

ಹೊಲಸಿನ ದೇಹವನಾಂತು । ಜಲವ ಪೊಕ್ಕೆ ಬೇಗದೊಳು
ತಿಳಿಯ ಬಾರದೈಯ್ಯ ಬಗೆ । ಬಳಿಕ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾ ॥

ತಳುವದೆ ಶ್ರುತಿಯ ತಂದು । ಉಳುಹಿದೆ ಬ್ರಹ್ಮನನಂದು ।
ಕಳಹಂಸಯಾನೆಯೆ ಕೇಳು । ಲಲನೆ ರುಕ್ಮಿಣೀ ॥

ಹೀಗೆಯೇ ವಿಷ್ಣುವಿನ ದಶಾವತಾರಗಳ ವರ್ಣನೆಯೂ ಬಹಳ ಚಮತ್ಕಾರವಾಗಿ ಮುಂನೆ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಸಾಂಬಯ್ಯ :— ಇವನು ವೀರಶೈವಕವಿ; ಕರಿಯಭಂಟನ ಕಥೆ, ಸಾರಂಗಧರನ ಕಥೆ ಎಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನಗಳನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಇವನ ತಂದೆ "ಶಾಸ್ತ್ರಾಗಮನಿಪುಣ, ಶಂಕರನ ಸದ್ಭಕ್ತರ ಚರಣಸೇವಕನಾದ, ಅಘಟಿತಮೋಹನಕವಿಯೆಂಬ ಬೊಂಬೆಯಾಟದ ಸಿದ್ದಯ್ಯ"; ತಾಯಿ ಅಲ್ಲಮಾಂಬೆ. ತಾನು ಎಲ್ಲ ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನೂ ಬಲ್ಲವನೂ, ಗಾಂಭೀರ್ಯವಾರಿಧಿಯೂ, ಕವಿಗಳ ಪ್ರೇಮಿಯೂ ಆಗಿದ್ದಂತೆ ಕವಿಯು ತನ್ನ ಸಾರಂಗಧರನ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಇವನ ತಂದೆಯ ಕಾಲವು ಸುಮಾರು 1725 ಎಂಬುದಾಗಿ ನಿರ್ಧರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇವನ ಕಾಲವು ಸುಮಾರು 1750 ಆಗಿರಬಹುದು. ಈ ಕವಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಇನ್ನೇನೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಗತಿಗಳು ತಿಳಿದುಬಂದಿಲ್ಲ. ಇವನ ಸಾರಂಗಧರನ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಶಿವಭಕ್ತನೂ, ರಾಜನರೇಂದ್ರ ಮತ್ತು ರತ್ನಾಂಗಿಯರ ಪುತ್ರನೂ ಆದ ಸಾರಂಗಧರನ ಕಥೆಯು ಹೇಳಿದೆ. ಕಥೆಯು ಬಹಳ ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬರುವ ವರ್ಣನೆಗಳೂ ಮನೋಹರವಾಗಿವೆ. ಒಂದೆರಡನ್ನು ದಿಗ್ದರ್ಶನಾರ್ಥವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ :

ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲ

"ಮಗನ ಕೊಲಿಸುವ ನೃಪನ ನೋಡಲು । ಮನಸು ಬಾರದೆ ಪೋದ ತೆರದೊಳು ।
ಗಗನಮಣಿಯಾ ಸಮಯದಲಿ ಪಡು । ಗಡಲ ಸಾರ್ದಾ ॥ ೧ ॥

ಅಂಬರಾಂಗನೆ ಕೋಪದೊಳು ರ । ಕ್ತಾಂಬರವ ಮುಸುಕಿಟ್ಟ ತೆರದಲಿ ।
ಅಂಬರವು ಕೆಂಪೇರಿತಾ ಸಂ । ಧ್ಯಾನುರಾಗಾ ॥ ೨ ॥

ತೇಜವಳಿದಾ ನೃಪನಿಗೆ ಅಪ । ಕೀರ್ತಿ ಮುಸುಕುವ ತೆರದಿ ಕತ್ತಲೆ ।
ಮೂಜಗಕೆ ಪರ್ಬಿತ್ತು ಪೆಟ್ಟಿಗೆ । ಮುಚ್ಚಿದಂತೆ ॥ ೩ ॥

ರೂಢಿಸುವ ಸಾರಂಗಧರನಾ । ನೋಡಬಂದಾ ಸುರರ ತೆರದಲಿ ।
ಮೂಡಿದವು ಚುಕ್ಕಿಗಳು ಅಂಬರ । ಮುಚ್ಚಿ ಬೆಳಗೆ" ॥ ೪ ॥

ಚಂದ್ರೋದಯ

"ವಿರಹಿ ಜನರಿಗೆ ಕಾಟ । ವಿಬುಧವರ್ಗಕೆ ಊಟ ।
ಚಿರಜೀವಿಯರ ಪಾಟ । ಚೆಲುವರಿಗೆ ನೋಟಾ ॥ ೧ ॥

ಜಾರಚೋರರ ವೈರಿ । ಸಕಲಲೋಕವಿಹಾರಿ ।
ವಾರುಧಿ ಮನೋಹಾರಿ । ವರದನಾ ಶೌರೀ ॥ ೨ ॥

ಕುವಲ ನೇತ್ರನ ಬಾವ । ಕಬ್ಬುವಿಲ್ಲನ ಮಾವ ।
ಕುಮುದಗಳ ಜೀವನೇ । ಗುರು ಚಂದ್ರಮಾವಾ ॥ ೩ ॥

ಚಂದ್ರಕಾಂತವು ಕರಗೆ । ಚಕ್ರವಾಕವು ಮರುಗೆ ।
ಚಂದ್ರನುದಯಿಸೆ ಮೂ । ಜಗವು ತಂಪೇರೇ ॥ ೪ ॥

ಈ ವರ್ಣನೆಗಳನ್ನು ಕವಿಯು ಸಮಯೋಚಿತವಾಗಿ ಮಾಡಿರುವುದು ಮೆಚ್ಚತಕ್ಕ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಸಂಧ್ಯಾವರ್ಣನೆಯು ಸಾರಂಗಧರನಿಗೊದಗಲಿರುವ ಆಪತ್ತನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆಯದಾದ ಚಂದ್ರೋದಯವರ್ಣನೆಯು ಅವನು ತನಗೊದಗಿದ ಆಪತ್ತಿನಿಂದ ಪಾರಾಗುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕಾಶೀರಾಮ :—ಇವನು ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಚರಿತೆಯೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೆಂದು ಕವಿಚರಿತೆಕಾರರು ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಇವನು ಪೂರ್ವಕವಿಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವಾಗ ಭೀಮಕವಿ, ಕೆರೆಯ ಪದ್ಮರಸ ಮುಂತಾದ ವೀರಶೈವ ಕವಿಗಳನ್ನೂ ಸ್ಮರಿಸಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಇವನೂ ವೀರಶೈವಕವಿಯಾಗಿರಬಹುದೆಂಬ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಆಸ್ಪದವಿದೆ. ಇವನ ಗ್ರಂಥದ ಹೆಸರೂ ಈ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಬಲಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಇವನ ತಂದೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣದಾಸ; ತಾಯಿ ಕಮಲಾಂಬೆ; ಗುರು ವಿಮಲಾರ್ಯ. ಇವನ ಕಾಲ ಸುಮಾರು 1750 ಆಗಿರಬಹುದೆಂದು ಕವಿಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಇವನು ತನ್ನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ತನ್ನನ್ನು ಮೋಹನಕವಿಯೆಂದು ವಿಶೇಷಿಸಿ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಈತನು ತನ್ನ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಕುರುಗಲ್ಲಿನ ಮಲ್ಲೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ಅಂಕಿತಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಪೂರ್ವ ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ಇವನು ಬಾಣ, ಮಯೂರ, ಕಾಳಿದಾಸ, ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯ ಇವರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಶಾಲ್ಯದ ಕೃಷ್ಣರಾಜ :—ಇವನು ಧರ್ಮಗುಪ್ತಚರಿತೆಯೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಇವನ ಗ್ರಂಥಗಳೆಲ್ಲವೂ ದೊರಕಿಲ್ಲ. ದೊರಕದಿರುವ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಯಕ್ಷಗಾನಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ಇರಬಹುದು. ಇವನ ಇತರ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಭವರಸಾಯನ, ಪ್ರಾಣೇಶ್ವರಶತಕ, ವಿವೇಕಾಭರಣ, ಸದಾಶಿವಶತಕ ಮುಂತಾದುವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ.

ಈ ಕವಿಯು ರಾಜಮನೆತನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು. ಮೈಸೂರು ಅರಸುಗಳ ಸಮುದಾಯದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು. ಇವನಿಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತ, ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ತೆಲುಗು ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಪಾಂಡಿತ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ಗ್ರಂಥರಚನೆಗೆ ಬಹಳ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರಬೇಕು. ಇವನು ತನ್ನ ಧರ್ಮಗುಪ್ತ ಚರಿತೆಯನ್ನು 1748ರಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿರುವುದಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದರಿಂದ ಇವನ ಕಾಲವು ಸುಮಾರು 1750 ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು.

ಧರ್ಮಗುಪ್ತಚರಿತೆಯು ಸ್ಕಾಂದಪುರಾಣದ ಬ್ರಹ್ಮೋತ್ತರ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಶನಿಪ್ರಶಂಸಾ ವಸರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆ ಕಥೆಯನ್ನೇ ಕವಿಯು ಪ್ರಾಕೃತಜನ ಮೆಚ್ಚುವಂತೆ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಯಕ್ಷಗಾನ ರೂಪವಾಗಿ ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ.

ಪಾರ್ತಿಸುಬ್ಬ :—ಇವನು ರಾಮಾಯಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ—ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ, ಪಂಚವಟಿ, ವಾಲಿಸುಗ್ರೀವರ ಕಾಳಗ, ಉಂಗುರ ಸಂಧಿ ಅಥವಾ ಚೂಡಾಮಣಿ, ಸೇತುಬಂಧನ, ಅಂಗದ ಸಂಧಾನ, ಕುಂಭಕರ್ಣನ ಕಾಳಗ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಜಿತುವಿನ ಕಾಳಗ - ಈ ಯಕ್ಷಗಾನಗಳನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಕಾಸರಗೋಡು ತಾಲೂಕಿನ ಕುಂಬಳೆಯೇ ಇವನ ವಾಸಸ್ಥಳ. ಅಲ್ಲಿಯ ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣದೇವರ ಅಂಕಿತದಲ್ಲಿ ಈತನು ತನ್ನ ಪ್ರಬಂಧಗಳನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಇವನು ಸ್ಥಾನಿಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು. ಪಾರ್ವತಿಯೆಂಬವಳ ಮಗನು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಜನರು ಇವನನ್ನು ಪಾರ್ತಿಸುಬ್ಬನೆಂದು ಸಂಬೋಧಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವನ ತಂದೆ ವೆಂಕಟಾಚಾರ್ಯನು ಈತನು ಚಿಕ್ಕವನಿರುವಾಗಲೇ ಕಾಲವಾಗಿರಬೇಕು. ಪಾರ್ತಿಸುಬ್ಬನು ಕ್ರಿ. ಶ. ಸುಮಾರು 1730ರಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿ, ಕ್ರಿ. ಶ. 1801ರಲ್ಲಿ ಮರಣಹೊಂದಿದಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇವನು ರಸಿಕನಾದ ಸರಳಕವಿ; ಸುಲಭವಾದ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಈತನು ತನ್ನ ಪ್ರಬಂಧಗಳನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಇವನು ಬರೆದ ಪ್ರಬಂಧಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳು ಗಾದೆಯ ಮಾತುಗಳಂತೆ ಜನರ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಹೊರಡುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಈಗಲೂ ಕೇಳಬಹುದು. ಇವನ ಪಂಚವಟಿ, ಚೂಡಾಮಣಿ, ಅಂಗದ ಸಂಧಾನ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಸಂಗಗಳು ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿನ ಸಂಭಾಷಣೆಗಳು ಹೃದಯಾಂಗಮವಾಗಿವೆ : ಪಂಚವಟಿಯಲ್ಲಿ ಶೂರ್ಪನಖಿಗೂ ರಾವಣನಿಗೂ, ರಾವಣನಿಗೂ ಮಂಡೋದರಿಗೂ ; ಚೂಡಾಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಹನುಮಂತನಿಗೂ ಸೀತೆಗೂ; ಅಂಗದ ಸಂಧಾನದಲ್ಲಿ ಅಂಗದನಿಗೂ ರಾವಣನಿಗೂ ನಡೆವ ಸಂಭಾಷಣೆಗಳೇ ಇದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆ.

'ಒಟ್ಟಿನಮೇಲೆ ಯಕ್ಷಗಾನ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಸಾಧನವಿದೆಯೋ ಅದನ್ನು ಪಾರ್ತಿಸುಬ್ಬನು ತೀವೆ ಬಳಸಿದ್ದಾನೆ; ಯಕ್ಷಗಾನದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ತಂತಿಯನ್ನು ಬಾರಿಸಿದ್ದಾನೆ; ಆ ಬಾರಿಸುಹದಲ್ಲಿ ತುಂಬ ಯಶಸ್ವಿಯೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಆತನ ಪ್ರಸಂಗಗಳು ಹಳ್ಳಿಯವರನ್ನೇ ಅಲ್ಲ, ಹೊಳಲಿನವರನ್ನೂ ಮೆಚ್ಚಿಸಲಾಪವು ; ಅವರನ್ನು ಎಷ್ಟೋ ಅಷ್ಟೇ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಇವರನ್ನೂ ಸೈಸೈ ಎನಿಸಲಾಪವು '[1].

ದೇವಚಂದ್ರ :—ಇವನು ಜೈನಕವಿ; ರಾಮಕಥಾವತಾರವೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ಬರೆದಿರುವಂತೆ ಇವನ ರಾಜಾವಳೀಕಥೆಯಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈ ಯಕ್ಷಗಾನ ಗ್ರಂಥವು ದೊರಕಿಲ್ಲ. ಇದೇ ಹೆಸರಿನ ಚಂಪೂ ಗ್ರಂಥವೊಂದು ಸಿಕ್ಕಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ನಾಗಚಂದ್ರಾದಿಗಳು ಹೇಳಿದ ರಾಮಚಂದ್ರ ಚರಿತ ಪುರಾಣದ ಕಥೆಯನ್ನೇ ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ರಾಜಾವಳೀಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಇವನ ಇತರ ಗ್ರಂಥಗಳ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಇವನ ಪರಂಪರೆಯನ್ನೂ, ಅನೇಕ ರಾಜರ ಚರಿತ್ರೆಗಳನ್ನೂ, ಕೆಲವು ಕನ್ನಡ ಕವಿಗಳ ವಿಚಾರವನ್ನೂ ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಇವನ ತಂದೆ ದೇವಯ್ಯ ; ತಾಯಿ ಕುಸುಮಾಜಮ್ಮ. ಅಣ್ಣಂದಿರು ಚಂದಪಾರ್ಯ ಪದ್ಮರಾಜರು. ಇವರಲ್ಲಿ ಪದ್ಮರಾಜನು ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು

1. ಎಂ. ಗೋವಿಂದ ಪೈ : " ಸರ್ವೋದಯ "

ಬರೆದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಕವಿಯು 1770ರಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ, 1841ರ ವರೆಗೆ ಜೀವಿಸಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇವನು ತನ್ನ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ವರ್ಷದಿಂದಲೇ ಕವನಗಳನ್ನು ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಆರಂಭಿಸಿದ್ದಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕನಕಗಿರಿಯು ಇವನ ವಾಸಸ್ಥಳ.

ಬೆನಕಯ್ಯ ಭಾಗವತ:— ಇವನು ಯಕ್ಷಗಾನದ ಪೀಠಿಕಾರೂಪವಾದ 'ಸಭಾಲಕ್ಷಣ'ವನ್ನೂ ಇತರ ಕವಿತೆಗಳನ್ನೂ ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಸಾರಸ್ವತ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು. ದಕ್ಷಿಣ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕಾಸರಗೋಡು ಪ್ರಾಂತ್ಯದವನು. ಈತನಿಗೆ 'ಆತ್ಮರಾಮ'ನೆಂಬ ಅಂಕಿತವಿದ್ದಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈತನು ಮದವೂರಿನ ಮಹಾಗಣಪತಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಸಭಾಲಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಮುದದಿಂದ ಕೊಂಡಾಡಿರುವನು. ಆದುದರಿಂದ ಆ ಗಣಪತಿಯೇ ಈತನ ಇಷ್ಟದೇವತೆಯಾಗಿರಬೇಕು. ಇವನ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಬೈಲಾಟವಾಡುವ ರಂಗಸ್ಥಳದ ಉದ್ದ, ಅಗಲ, ಉನ್ನತಗಳು ಇಂತಿಷ್ಟೇ ಗಜ ಇರಬೇಕೆಂದು ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ; ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಭಾಗವತ, ಮೃದಂಗವಾದಕ, ಮುಂತಾದವರು ನಿಲ್ಲತಕ್ಕ ಕ್ರಮ, ಭಾಗವತನ ಲಕ್ಷಣ, ಹಾಸ್ಯಗಾರ, ಪಾತ್ರವರ್ಗದವರ ವಿವರಣೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಷಯವಾಗಿ ಶ್ರೀ ಮಂಜೇಶ್ವರ ಗೋವಿಂದ ಪೈಗಳವರು ಹೀಗೆ ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ: "ದಶಾವತಾರ ಆಟಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನೂ ಕ್ರಮಗಳನ್ನೂ ಸೂತ್ರಕಲ್ಪವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದು, ಸಂಸ್ಕೃತಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಪಾಣಿನಿಯ ಅಷ್ಟಾಧ್ಯಾಯಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಅವಕ್ಕೆ ಮೂಲಾಧಾರವಾಗಿರುವ ಸಭಾಲಕ್ಷಣವೆಂಬ ಆ ಉತ್ತಮವಾದ ಗ್ರಂಥದ ರಚಕನು ಪಾರ್ತಿಸುಬ್ಬನೆಂದೂ, ಆತನಲ್ಲ, ಆತನಿಗಿಂತ ಹಿಂದಣ ಹಾಗೂ ಕಾಸರಗೋಡಿನ ಕೆಲದ ಮದೂರು ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ವಿಘ್ನೇಶ್ವರದೇವರ ಆರಾಧಕನಾದ ಬೆನಕಯ್ಯ ಭಾಗವತನೆಂದೂ ಬಲ್ಲವರಲ್ಲಿ ದ್ವೈಧವಿದೆ."

ಅಂತಪ್ಪ:— ಇವನು ಜೈನಕವಿ; ಅಹಿಂಸಾಕಥೆಯೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಇವನು ವೈಶ್ಯವಂಶಾಗ್ರಣಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ತನ್ನನ್ನು ವಿಶೇಷಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಇವನ ತಂದೆ ಚಂದಣ್ಣ ಸೆಟ್ಟಿ, ತಾಯಿ ಚೆನ್ನಮ್ಮ; ವಾಸಸ್ಥಳ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ. ಕವಿಯು ಸಮಂತಭದ್ರರ ವರಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದಂತೆ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಇವನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೈಚಭೂಪನು ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಬೈಚಭೂಪನ ಕಾಲವು ಸುಮಾರು 1720 ಎಂದು ತಿಳಿಯುವುದರಿಂದ ಕವಿಯ ಕಾಲವೂ ಅದೇ ಆಗಿರಬೇಕು.

ಇವನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ 'ವ್ರತವೊಂದಜಿತಿಶಯದಿ ದುರಿತವ ಹರಿಸಿ ಮುಕ್ತಿಯ ಸುಖವ ಪಡೆದ' ಧನಕೀರ್ತಿಯ ಚರಿತ್ರೆ ಹೇಳಿದೆ. ಕವಿಯು ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಯಾರ ಸಹಾಯವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಆರು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆದು ಮುಗಿಸಿರುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ತನ್ನ ಕೃತಿಯು ಎಲ್ಲರ ಮೆಚ್ಚಿಕೆಗೂ ಪಾತ್ರವಾಗದಿರದೆಂಬುದನ್ನು ಕವಿಯು ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ:

"ನವರಸಾಲಂಕಾರ ಮಧುರಾಲಾಪದಿಂದೊಪ್ಪುವಳನೀಕೃತಿ ।
ಯುವತಿಯನು ಕಂಡವರು ಸೋಲದರುಂಟೆ ಜಗದಿ ॥"

ಗ್ರಂಥದ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ವೀರಜಿನನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಬಳಿಕ ಸಿದ್ಧಾದಿಗಳು, ಸರಸ್ವತಿ, ಸಮಂತಭದ್ರ, ಲಕ್ಷ್ಮೀಸೇನಮುನಿ ಇವರ ಸ್ತುತಿಯಿದೆ.

ರಾಯಣ್ಣ :— ಇವನು ಜೈನಕವಿ; ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಕೊರವಂಜಿ ಎಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಇವನ ತಂದೆ ಬೊಬ್ಬಣ್ಣನೂ ಕವಿಯಾಗಿದ್ದಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅವನ ಗ್ರಂಥಗಳಾವುವೋ ತಿಳಿಯದು. ಈ ಕವಿಯು ಶ್ರವಣ ಬೆಳುಗೊಳಕ್ಕೆ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿರುವ ವೇಣುಪುರಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈತನು ಮೈಸೂರು ದೊರೆಯಾದ ಕೃಷ್ಣರಾಜನ ಸಮಕಾಲೀನನೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ; ಇವನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜೇಂದ್ರನು ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಕವಿಯು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಕೃಷ್ಣರಾಜನು ಕ್ರಿ. ಶ. 1713 ರಿಂದ 1731 ರವರೆಗೆ ಆಳಿದ ಮೊದಲನೆಯ ಕೃಷ್ಣರಾಜನೇ ಆಗಿರಬೇಕು. ಆದುದರಿಂದ ಕವಿಯ ಕಾಲವು ಸುಮಾರು 1725 ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು.

ಇವನ ಯಕ್ಷಗಾನಕ್ಕೆ ರಾಮಜನನವೆಂಬ ಹೆಸರೂ ಇದ್ದಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಾವತೀದೇವಿಯು ಕೊರವಂಜಿಯ ವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿ, ಕೌಸಲ್ಯೆಯ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ, ಅವಳಿಗೆ ಗಂಡುಮಗು ಹುಟ್ಟುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದ ಕಥೆಯು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ವೆಂಕ :— ಇವನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕವಿ; ಪಾರ್ವತಿಯ ಕೊರವಂಜಿ ಎಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ. ಇವನ ತಂದೆ ವೆಂಕಟೇಶಯ್ಯ; ತಾತ ತಿರುಮಲಯ್ಯ. ಮೆಳೆಯ ಕೋಟೆಯೇ ಈತನ ವಾಸಸ್ಥಳ. ಇವನು ತನ್ನನ್ನು 'ಸರಸವರಕವಿ' ಎಂದು ವಿಶೇಷಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಈ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಈತನು ಗ್ರಂಥಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ; 'ಭೂಮಿಯ ಸಲಹುವ ಬಸವೇಶ್ವರಂಗೆ ಸಾಷ್ಟಾಂಗವೆರಗಿ ಸದ್ಭಕ್ತಿಯೊಳ್ ಪೇಳ್ದ ಮೆಳೆಯ ಕೋಟೆಯ ತಿರುಮಲೈಯ್ಯನ ಕುಮಾರನೊಲವಿನಿಂದ ವೆಂಕಟೇಶಯ್ಯನ ಪುತ್ರ ಸರಸವರಕವಿ ವೆಂಕಸಾರೆ ರಾಘವನ ಕೃತಿಯನತಿಶಯ ಚಮತ್ಕಾರದಿಂದೊರೆದಿಹನು.'

ಮೇಲಿನ ಪದ್ಯದಿಂದ ಈತನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಸವೇಶ್ವರನು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಈತನು ಕ್ರಿ. ಶ. 1697 ರಿಂದ 1714ರ ವರೆಗೆ ಆಳಿದ ಕೆಳದಿಯ ದೊರೆಯಾದ ಬಸವಪ್ಪನಾಯಕನೇ ಆಗಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕವಿಯ ಕಾಲವು ಸುಮಾರು 1700 ಆಗಬಹುದು. ಗ್ರಂಥಸಮಾಪ್ತಿಯ ಕಾಲವನ್ನು ಕವಿಯು ತನ್ನ ಗ್ರಂಥದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದ್ದಾನೆ: "ವಿಶ್ವಾವಸು ನಾಮ ಸಂ। ರದ ಶ್ರಾವಣ ಬಹುಳ 12ನೇ ಗುರುವಾರ ಪಾರ್ವತಿ ಕೊರವಂಜಿ ಮುಕ್ತಾಯವಾದದ್ದು." ಕವಿಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಇವನ ಕಾಲವು ಸುಮಾರು 1800 ಇರಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವೇನೋ ತಿಳಿಯದು.

ಕಥಾರಂಭದಲ್ಲಿ "ನಿಜಾಂಕಿತನಾದ ದಶರಥರಾಯನ ಕುಮಾರನಾದ ರಾಮಚಂದ್ರನ ಚರಿತ್ರೆಯ ಕೈಲಾಸವಾಸಿಯಾದಂಥ ಪಾರ್ವತೀದೇವಿ ಕೌಸಲ್ಯಾದೇವಿಗೆ ಪೇಳ್ದ ಕೊರವಂಜಿ ಕಟ್ಟಳೆಯ ಯಕ್ಷಗಾನ" ಎಂದಿದೆ. ಕಥನ ರೀತಿಯು ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ. ವರ್ಣನೆಗಳು ಮನೋಹರವಾಗಿವೆ. ಕೊರಚಿಯ ವರ್ಣನೆಯ ಪದಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಉದ್ಧರಿಸಲಾಗಿದೆ:—

"ತಳಿರಡಿಯು ಸೆಳೆನಡುವು ನಳಿತೋಳು ಸುಳಿನಾಭಿ।
ಬಳಲು ಮುಡಿಯಿಡಿದಲರುಗಳ ಹಂಸಗಮನೆ ॥ ೧ ॥

ಕುಡಿತೆಗಂಗಳ ಚಪಲೆ ನುಡಿಗಿಣಿಯ ಸೋಲಿಪಳು ।
ಬೆಡಗಿನಿಂದಡಿಯಿಡುತ ಕಡುಚೆಲ್ವೆ ಕೊರಚಿ ॥ ೨ ॥

ಕೆಂದಳಿರು ಹಸ್ತದಲಿಯಿಂದ್ರನೀಲದ ಬೆತ್ತ ।
ಚಂದ್ರಬಿಂಬಾನನೆಯು ಇಂದುಮುಖಿ ಕೊರಚಿ ॥ ೩ ॥

ಪೆರೆನೊಸಲು ಕಸ್ತೂರಿಯು ಮೆರೆವ ಮುತ್ತಿನ ಬೊಟ್ಟು ।
ತುರುಬು ನಾಗರಟಿಕ್ಕೆ ಹರದಿ ಕೊರವಂಜಿ ॥ ೪ ॥

ಹೊಳೆವ ಮುತ್ತಿನವಾಲೆ ತಳತಳಿಪ ಕದಪಿನಲಿ ।
ನೆಳಲು ಸುಳಿಯುತ ಬರಲು ನಳಿನಾಕ್ಷಿ ಕೊರಚಿ ॥ ೫ ॥

ಹೊಸಮುತ್ತು ಹೊಳೆವ ಮೂಗುತಿ ಕಂಠಮಾಲೆಗಳು ।
ವಸುಧೆಗಚ್ಚರಿಯಾದ ಹಸನಾದ ಕೊರಚಿ ॥ ೬ ॥

ಅನಂತನಾಥ:— ಇವನು ಜೈನಕವಿ; ಮನ್ಮಥ ಕೊರವಂಜಿ ಎಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಮನ್ಮಥನು ಕೊರಚಿಯ ವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿ, ತನ್ನ ಸೋದರ ಮಾವನ ಮಗಳಾದ ವಿದರ್ಭೆಗೆ ಕಣಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ ಕಥೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಗ್ರಂಥದ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ನೇಮಿಜಿನನ ಸ್ತುತಿಯಿದೆ. ಬಳಿಕ ಜೈನ ಕವಿಗಳ ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ಸರಸ್ವತಿಯೇ ಮೊದಲಾದವರ ಸ್ತೋತ್ರವಿದೆ.

ವಾಸುದೇವ ಪ್ರಭು:—ಈತನು ಗೌಡಸಾರಸ್ವತ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು. ಬಿಲ್ಲಹಬ್ಬ, ಸಮುದ್ರಮಥನ, ಚಂದ್ರಹಾಸ, ರಾಧಾವಿಲಾಸ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಸಂಗಗಳನ್ನೂ ಅನೇಕ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನೂ ಇತರ ತುಂಡು ಪದಗಳನ್ನೂ ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ದಕ್ಷಿಣ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮೂಲಿಕೆಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಮಟ್ಟಿಯೆಂಬುದು ಇವನ ವಾಸಸ್ಥಳ. ಇವನು ಸುಮಾರು 1815ಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಹಿಂದೆ ಹುಟ್ಟಿ ಸುಮಾರು 1865ರಲ್ಲಿ ಕಾಲವಾದಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಯಕ್ಷಗಾನ ಕವಿಯೂ ರಾಮಾಶ್ವಮೇಧವೇ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಗ್ರಂಥಗಳ ಕರ್ತೃವೂ ಆದ ನಂದಳಿಕೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಣಪ್ಪನು ತನ್ನ "ಶ್ರೀರಾಮ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಸಿರುವ ವಾಸುದೇವ ಕವಿಯು ಈತನೇ ಆಗಿರಬೇಕು. ಇವನು ಪಾರ್ತಿಸುಬ್ಬನಷ್ಟು ಪ್ರತಿಭಾವಂತನಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅವನಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿದ್ಯಾವಂತನಾಗಿದ್ದನು. ಇವನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಭೆಯೂ ಉಪಜ್ಞೆಯೂ ಸರಿಬರಿಯಾಗಿದ್ದವು. ತುಳುನಾಡಿನ ಯಕ್ಷಗಾನ ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸುದೇವ ಪ್ರಭುವಿನ ಸ್ಥಾನವು ಅತ್ಯುನ್ನತದ್ದಾಗಿದೆ."

ಮಧ್ವದಾಸ:— ಇವನು ಮಾಧ್ವಕವಿ, ಅಭಿಮನ್ಯು ಕಾಳಗವನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ. ಚಿತ್ರಸೇನ ಕಾಳಗವನ್ನು ಈತನೇ ಬರೆದಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಅಭಿಮನ್ಯು ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಇವನು ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನೂ ವಾದಿರಾಜರನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇವನ ಕಾಲವು ಸುಮಾರು 1800 ಆಗಿರಬಹುದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಕುಡುಮಪುರೀಶನಾದ ಮಂಜುನಾಥ ದೇವರನ್ನು ಇವನು ತನ್ನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವುದರಿಂದ, ಕುಡುಮಪುರವೇ ಈತನ ವಾಸಸ್ಥಳವಾಗಿದ್ದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಕುಡುಮಪುರವೆಂಬುದು ಧರ್ಮಸ್ಥಳದ ಹಿಂದಣ

ಹೆಸರೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇವನ ಚಿತ್ರಸೇನಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಕುಡುಮುಪುರದ ಗಣಪತಿಯ ಮತ್ತು ಶಿವನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗಳಿವೆ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ನಾಂದಿ ಪದ್ಯವೂ ಇದೆ. ಈತನು ಕೆಲವು ಹಾಡುಗಳನ್ನೂ ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಬೇರೆ ಯಕ್ಷಗಾನ ಕೃತಿಗಳನ್ನೂ ರಚಿಸಿರ ಬಹುದು. ಇವನ ಕೃತಿಗಳು ಬಹಳ ಜನಾದರಣೀಯವಾಗಿವೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಣಾಂಕ :— ಇವನು ಜೈನಕವಿ; ಕಂದರ್ಪ ಕೊರವಂಜಿಯೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನ ವನ್ನೂ, ಜಿನಭಾರತವನ್ನೂ ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಇವನ ಯಕ್ಷಗಾನ ಗ್ರಂಥವು ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿಲ್ಲ. ಜಿನಭಾರತದಲ್ಲಿ ಜೈನಸಂಪ್ರದಾಯಾನುಸಾರವಾಗಿ ಭಾರತದ ಕಥೆಯು ಹೇಳಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪಾಂಡವರ ಕೌರವರ ಚರಿತ್ರೆಯೆಂದೂ ಹೆಸರುಂಟು. ಇದು ಭಾಮಿನೀಷಟ್ಪದಿಯಲ್ಲಿ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮಂಗರಸನ ಗ್ರಂಥದ ಆಧಾರದಿಂದ ಇದನ್ನು ಬರೆದಂತೆ ಕವಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

ಇವನ ತಂದೆ ಚಂದಣ್ಣ, ತಾಯಿ ಪೊಂಬುಜೆ. ತೋವಿನ ಕೆರೆಯು ಇವನ ವಾಸಸ್ಥಳ ವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ರಂಗಾಚಾರ್ಯ :— ಇವನು ವೈಷ್ಣವಕವಿ; ತಾನು ವೀರವೈಷ್ಣವನೆಂದು ಕವಿಯು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಪ್ರಹ್ಲಾದಚರಿತ್ರೆಯೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ. ಇವನ ಕಾಲವು ಸುಮಾರು 1800 ಆಗಿರಬಹುದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಇವನ ತಂದೆಯ ಹೆಸರು ಲಕ್ಷ್ಮಣಾರ್ಯ, ತಾಯಿ ವೆಂಕಟಾಂಬೆ. ಇವನ ವಾಸಸ್ಥಳ ಮುಳ್ಳೂರು. ಇವನ ವಿಷಯ ವಾಗಿ ಮತ್ತೇನೂ ತಿಳಿದುಬಂದಿಲ್ಲ.

ಕಸ್ತೂರಿಸಿದ್ಧ :— ಇವನು ವೀರಶೈವಕವಿ; ಚೋರಕಥೆಯೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಇವನ ತಂದೆ ಕಸ್ತೂರಿನಾಗಣ್ಣ; ತಾಯಿ ಗುರುವಮ್ಮ. ಇವನ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಚಿತ್ರಶೇಖರ, ಸೋಮಶೇಖರ ಕಥೆಯೆಂಬ ಹೆಸರೂ ಇದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಈ ರಾಜಪುತ್ರರು ಚೋರರಾದ ಕಥೆಯು ಬಹಳ ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ಕವಿಯು ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು "ಬೋಳೇಶನೆಂಬೆಂಬ ಕರ್ತೃವಿನ ಕೃಪೆಯಿಂದ ಪೇಳ್ದೆಂ" ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ತೋಂಟದ ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರನ (ಸುಮಾರು 1470) ಶಿಷ್ಯನೊಬ್ಬನು ಬೋಳೇಶನೆಂಬ ಹೆಸರಿನವನಿದ್ದಂತೆ ಕವಿ ಚರಿತ್ರೆಯ ಮೂರನೆಯ ಭಾಗದ ಪು. 380ರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಆತನೇ ಕವಿಯು ಸ್ತುತಿಸಿರುವ ಬೋಳೇಶನಾಗಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕವಿಯ ಕಾಲವು ಸುಮಾರು 1500 ಆಗಬಹುದು. ಕವಿ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಇವನ ಕಾಲವು ಸುಮಾರು 1800 ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಆಧಾರ ವೇನೋ ತಿಳಿಯದು. ಇವನ ಕೃತಿಯಿಂದ ಉತ್ತಮವಾದ ಒಂದೆರಡು ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಉದ್ಧರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ತಾಯಿಯ ಹಂಬಲ :—

ದ್ವಿಪದೆ : ಕಂದರಾಡಿದ ನುಡಿಗೆ ನೊಂದುಕೊಂಡಳು ಜನನಿ ।
ಹಂದೆಯನು ಹಾವಡರಿದಂದದಲಿಯಿರುತಾ ॥
ಚಂದ್ರನನು ರಾಹು ತುಡುಕಿದರೆ ಕಂದುವ ತೆರದಿ ।
ಕಂದುತಿರ್ದಳು ಬಳಲಿ ಕಂಬುಕಂಧರೆಯು ॥

ಮರಹುಟ್ಟಿ ಮರಬಿದ್ದ ತೆರದೆನಾವಿರದೆಯಿೂ ।
ಹರನ ವರದಲಿ ಪಡೆದ ಫಲವು ಸಿದ್ಧಿಸಿತೂ ॥

ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದೆ ನಾವು ಹಲವು ಕಾಲದೊಳಿದ್ದು ।
ಅಕ್ಕರಿಂದಲಿ ಪಡೆದ ಮಕ್ಕಳಿರ್ಸಿವಮ್ಮಾ ॥
ಪುತ್ರರಿಂದಲಿ ದುಃಖವೆಂದು ರಾಯನು ನುಡಿದ ।
ಸತ್ಯದಾ ಮಾತೀಗ ಸರಿಬಂದುದೆನಗೇ ॥

*   *   *

ನೀವಿಂತು ನಮ್ಮನಗಲಿ ಪೋಪುದು ನಿಮಗೆ ।
ಆಯವಲ್ಲವು ಕೇಳಿರಪ್ಪ ನಮ್ಮ ಮಾತ ॥

ನಿಮ್ಮ ರೂಪನು ನಿಮ್ಮ ವಿದ್ಯೆ ಸಾಹಸವ ಮಿಗೆ ।
ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಲಿ ನೋಳ್ಪ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ನಮಗಿಲ್ಲ ॥

ಇದರಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸಂಧ್ಯಾವರ್ಣನೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಭಾಮಿನಿಷಟ್ಪದಿಯ ಪದ್ಯಾರ್ಧವು ಹೀಗಿದೆ :

ಗಗನದೊಳಗಿಹ ರವಿಯು ಚೋರರು ।
ನೆಗೆದು ಪಿಡಿದಾರೆಂಬ ಭಯದಿಂ ।
ಜಗುಳಿದನು ಪಶ್ಚಿಮದ ಕಡಲಿಗೆ ಸೊಗಸಿನಿಂದಾ ॥

ಏರಿಶೇಷ :— ಇವನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕವಿ; ಮಾಧ್ವನೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಕಲ್ಯಾಣವೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ, ಇವನ ತಂದೆ ಏರಿ ಕೃಷ್ಣಾರ್ಯ, ತಾಯಿ ರುಕ್ಮಿಣಿ, ಗುರು ಏರಿ ವೆಂಕಟಾಚಾರ್ಯ. ಇವನು ಸುಮಾರು 1800ರಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂತೆ ಕವಿ ಚರಿತೆಕಾರರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಇವನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸನಿಗೆ ಪದ್ಮಾವತಿ ಯೊಡನಾದ ಕಲ್ಯಾಣವೃತ್ತಾಂತವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಭವಿಷ್ಯೋತ್ತರ ಪುರಾಣ ದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕಥೆಯ ಆಧಾರದಿಂದ ಬರೆದಿರುವುದಾಗಿ ಕವಿಯು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

ಭಾಳಾಕ್ಷ :—ಇವನು ಕರಿಯಭಂಟನ ಕಥೆ ಎಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಇವನ ತಂದೆ ಕೆಂಪಣ್ಣ ; ತಾಯಿ ಹಲಗಮ್ಮ. ಇವನು ಸುಮಾರು 1800ರಲ್ಲಿ ಜೀವಿಸಿದ್ದಿರ ಬಹುದೆಂದು ಊಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇವನು ತನ್ನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಕೃತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು "ಕನ್ನಡ ಜಾಣರ ಕರ್ಣಕಿಂಪೆನಿಸುವ ವರ್ಣಕ ಕೃತಿಯನು ಬಿನ್ನಣದಿಂದೊರೆವೆ" ನೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ ಇವನಿಗಿಂತ ಸುಮಾರು 50 ವರ್ಷಗಳಿಗೆ ಹಿಂದೆ ಇದ್ದ ಸಾಂಬಯ್ಯ ನೆಂಬ ಕವಿಯು ಕರಿಯಭಂಟನ ಕಥೆಯನ್ನು ಯಕ್ಷಗಾನರೂಪವಾಗಿ ರಚಿಸಿದ್ದನೆಂಬುದನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿದ್ದೇವೆ. ಇದನ್ನೇ ಆಧಾರವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕವಿಯು ತನ್ನ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿರಬೇಕು.

ಚಂದ್ರಸಾಗರವರ್ಣಿ : — ಇವನು ಜೈನಕವಿ; ಚಂದನೆಯ ಯಕ್ಷಗಾನ, ರುದ್ರ ಯಕ್ಷಗಾನ, ಸ್ಮರಕೊರವಂಜಿ ಎಂಬ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇವಲ್ಲದೆ

ಕದಂಬ ಪುರಾಣ, ಜಿನಭಕ್ತಿಸಾರ, ಜಿನಮುನಿ, ಪರಶುರಾಮ ಭಾರತ, ಪುರಾಣ ಸ್ತೋತ್ರ, ವಾಸುದೇವ ಪಾರಿಜಾತ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನೂ ಬರೆದಿರುವಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇವನ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹಲವು ಇನ್ನೂ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿಲ್ಲ. ಇವನ ವಾಸುದೇವ ಪಾರಿಜಾತವು ಯಕ್ಷಗಾನವಾಗಿರಬಹುದು. ಗ್ರಂಥವು ಸಿಕ್ಕದಿರುವ ಕಾರಣ ಇದನ್ನು ಖಂಡಿತವಾಗಿ ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇವನು ಧರ್ಮಪುರಿಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ತೋವಿನಕೆರೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇವನ ಪರಶುರಾಮ ಭಾರತವು 1830ರಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದುದೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದರಿಂದ, ಇವನ ಕಾಲವು ಸುಮಾರು ಅದೇ ಆಗಿರಬೇಕು.

ಮುಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜ:— ಈ ಕವಿಯು ಮೈಸೂರು ಮಹಾರಾಜರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾಗಿದ್ದು, ಕ್ರಿ. ಶ. 1799ರಿಂದ 1868ರ ವರೆಗೆ ರಾಜ್ಯವಾಳುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ತಿಳಿದುಬಂದಿದೆ. ಇವನು ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಮಾಕಥೆಯೆಂಬುದು ಯಕ್ಷಗಾನವೆಂದು ತಿಳಿದು ಬಂದಿದೆ. ದಕ್ಷಾಧ್ವರಕಥೆಯೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನೂ ಈತನೇ ಬರೆದಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಇವನ ಇತರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವಾದರೂ ಯಕ್ಷಗಾನಗಳಿರಬಹುದು. ಈತನು ಸ್ವತಃ ಯಕ್ಷಗಾನಕವಿಯಾಗಿದ್ದುದಲ್ಲದೆ ಹಲವುಮಂದಿ ಯಕ್ಷಗಾನಕವಿಗಳಿಗೆ ಪೋಷಕನೂ ಆಗಿದ್ದನು. ಈತನು ಸುಮಾರು 1812ರಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಸ್ಥಳದ ಆಗಿನ ಧರ್ಮಕರ್ತನಾದ ಕುಮಾರ ಹೆಗ್ಗಡೆಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ಆಸ್ಥಾನದ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಯಕ್ಷಗಾನ ಮೇಳವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಈತನಿಗೆ ಯಕ್ಷಗಾನದ ಮೇಲಿದ್ದ ಅಭಿರುಚಿ ಎಷ್ಟೆಂಬುದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇವನ ತಂದೆ ಚಾಮರಾಜ; ತಾಯಿ ಕೆಂಪನಂಜಾಂಬೆ. ಈತನು ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತ — ಈ ಎರಡು ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷ ಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದನು. ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಬಡವರ ಸ್ವತ್ತನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದವರಲ್ಲಿ ಈತನು ಪ್ರಮುಖನಾಗಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಇವನ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನವು ಗದ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿವೆ. ಇವನು ಕೆಲವು ಹಾಡುಗಳನ್ನೂ ಬರೆದಿರುವಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇವನ ಭಾಮಾಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಪಾರಿಜಾತಾಪಹರಣದ ವೃತ್ತಾಂತವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ:— ಇವನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕವಿ; ತಾರಾಶಶಾಂಕ ನಾಟಕವೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ. ಇವನು ಮುಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜೇಂದ್ರನ ಪೋಷ್ಯವರ್ಗದವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು. ಆ ರಾಜನ ಆಜ್ಞಾನುಸಾರವಾಗಿ ಶೃಂಗಾರರಸಪೂರವಾದ ತನ್ನ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿರುವಂತೆ ಕವಿಯು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಇವನ ಕಾಲವು ಸುಮಾರು 1830 ಆಗಬಹುದು.

ಇವನ ತಂದೆ ನಾರಾಯಣಾರ್ಯ; ಇವನು ಬಾಡಾಲವಂಶದವನು. ಅಣುಪ್ರಸ್ಥಪುರವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರವೇ ಈ ಕವಿಯ ವಾಸಸ್ಥಳವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ.

ಗೇರಸೊಪ್ಪೆ ಶಾಂತಯ್ಯ:— ಇವನು ಸಾರಸ್ವತ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು; ಅನೇಕ ಯಕ್ಷಗಾನ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಏಕಾದಶೀ ಪ್ರಸಂಗ, ಕರ್ಣಪರ್ವ,

ಜರಾಸಂಧನ ಕಾಳಗ, ದ್ರೋಣಪರ್ವ, ಭೀಷ್ಮಪರ್ವ, ರಾವಣ ದಿಗ್ವಿಜಯ, ಲವಣಾಸುರ ಸಂಹಾರ, ಸೀತಾಕಲ್ಯಾಣ, ಸೀತಾವಿಯೋಗ, ಅತಿಕಾಯ ಕಾಳಗ, ವೈರಾವಣ ಕಾಳಗ, ಸುಭದ್ರಾಕಲ್ಯಾಣ, ಸುರಥ ಸುಧನ್ವರ ಕಾಳಗ — ಇವೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿವೆ.

ಇವನು ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ವಕೀಲನಾಗಿದ್ದು, ಅನಂತರ ಮುನ್ಸೀಫನಾಗಿ, ಕೊನೆಗೆ ಉತ್ತರ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಭಲ್ಲಾತಕೀಪುರವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಗೇರಸೋಪ್ಪೆಯಲ್ಲಿ ಸಬೋರ್ಡಿನೇಟ್ ಜಡ್ಜನಾಗಿದ್ದು, ನಿವೃತ್ತನಾಗಿ 1850ರಲ್ಲಿ ಕಾಲವಾದಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇವನ ಧರ್ಮಪತ್ನಿ ಕಾವೇರಿಯಮ್ಮನು 1870ರಲ್ಲಿ ಬಂಟ್ವಾಳದಲ್ಲಿ ದೈವಾಧೀನಳಾದಂತೆ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈತನ ಕಾಲವು ಸುಮಾರು 1830 ಆಗಬಹುದು.

ಪಾರ್ತಿಸುಬ್ಬನ ತರುವಾಯ ಯಕ್ಷಗಾನಕಲಾಸೇವಕರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನೆಂದರೆ ಗೇರಸೊಪ್ಪೆ ಶಾಂತಯ್ಯನೇ! ಇವನು ಬೆಳ್ತಂಗಡಿ ಮಂಗೇಶಯ್ಯನೆಂಬ ಭಾಗವತನನ್ನೂ, ಅನಂತಯ್ಯನೆಂಬ ಮುಖ್ಯ ಸ್ತ್ರೀವೇಷದ ಪಾತ್ರದವನನ್ನೂ, ತಾನು ವಿರಚಿಸಿದ ಯಕ್ಷಗಾನ ಪ್ರಬಂಧಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಮಯ್ಯನೆಂಬ ಗುಮಾಸ್ತನನ್ನೂ ತನ್ನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದಂತೆ ಪ್ರತೀತಿಯಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಪಾತ್ರವರ್ಗದವರಿಗೆ ಬೇಕಾದ ವೇಷಭೂಷಣಗಳನ್ನು ಕೂಡ ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ಸಂಪಾದನೆಯಿಂದ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದನೆಂದೂ, ತನ್ನ ಸಂಪಾದನೆಯ ಅಧಿಕಾಂಶವನ್ನು ಯಕ್ಷಗಾನ ಕಲಾಸೇವೆಗಾಗಿ ವೆಚ್ಚಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನೆಂದೂ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಈತನು ತುಂಬ ದೈವಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಆಸ್ತಿಕಶಿರೋಮಣಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಇವನ ಗ್ರಂಥಗಳಂತೆಯೇ ಇವನ ಕೀರ್ತಿಯೂ ಜನಜನಿತವಾಗಿದೆ.

ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ:— ಇವನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕವಿಯು; ಶಂಬರಾಸುರಕಾಳಗವೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಸ್ಮರರತಿಯರ ಕಲ್ಯಾಣದ ಕಥೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇವನ ತಂದೆಯು ಪೌಂಡ್ರಿಕಕುಲಜಾತ ದೇವಜ್ಞ ವಿಠ್ಠಲ; ತಾಯಿಯು ಗೌರಿ. ಇವನು ಸುಮಾರು 1840ರಲ್ಲಿ ಜೀವಿಸಿರಬಹುದೆಂದು ಕವಿಚರಿತೆಗಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇವನಿಗೆ ಸುಬ್ಬಯ್ಯನೆಂಬ ಹೆಸರೂ ಇದ್ದಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ; ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ 'ರಾವಣೋದ್ಭವ' 'ರುಕ್ಮಿಣೀ ಸ್ವಯಂವರ' ಎಂಬ ಎರಡು ಯಕ್ಷಗಾನಗಳನ್ನೂ ಈತನು ಬರೆದಿರುವಂತೆ ಪ್ರತೀತಿಯಿದೆ. ಬಾಣಾಸುರ ಕಾಳಗವನ್ನು ಬರೆದ ಸುಬ್ಬನೂ ಈತನೇ ಆಗಿರಬಹುದು. ಇವನು ತನ್ನ ರಾವಣೋದ್ಭವದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ:

"ಶ್ರೀಮದುತ್ತರಕಾಂಡ ಕಥನವಮಂ ಪ್ರೀತಿಯೊಳ್ ।
ರಾಮನಿಗಗಸ್ತ್ಯಮುನಿ ಪೇಳ್ದುದಂ ನಿಖಿಲಜನ ।
ಭೂಮಿಯೊಳಗಾಲಿಸುವ ತೆರದಿ ನಗರಾಜ್ಯಪಟ್ಟಣದಿ ಭೂಸುರರ ಕುಲದಿ ॥

ನೇಮದಿಂದೆಸೆವ ವಿಠ್ಠಲನ ಸತಿಗೌರಿ ಸು ।
ಪ್ರೇಮದಿಂ ಪಡೆದ ಸುತ ಸುಬ್ಬಯ್ಯನೆಂಬವಂ ।
ಶ್ರೀಮಹಾ ವೆಂಕಟಾಚಲನನುಗ್ರಹದಿಂದಲೊರೆದನೀ ಸತ್ಕಥೆಯನ್ನೂ ॥

ಈ ಪದ್ಯದಿಂದ ರಾವಣೋದ್ಭವವೆಂಬ ಕೃತಿಯನ್ನು ಬರೆದ ಕವಿಯ ಹೆಸರು ಸುಬ್ಬಯ್ಯನೆಂದೂ ಆತನ ತಂದೆ ವಿಠ್ಠಲನೆಂದೂ ತಾಯಿ ಗೌರಿಯೆಂದೂ ಆತನು 'ನಗಿರ' ಅಥವಾ 'ನಗರ' ರಾಜ್ಯದವನೆಂದೂ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸುಬ್ಬಯ್ಯನೆಂಬುದು ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ತದ್ಭವರೂಪವೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟ. ಆದುದರಿಂದ ಶಂಬರಾಸುರ ಕಾಳಗವನ್ನು ಬರೆದ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯನೇ ರಾವಣೋದ್ಭವವನ್ನು ಬರೆದ ಸುಬ್ಬಯ್ಯನಾಗಿರಬೇಕು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಇಬ್ಬರು ಕವಿಗಳ ತಂದೆ ತಾಯಿಗಳ ಹೆಸರು ಒಂದೇ ಆಗಿವೆ. ಈತನು ರಾವಣೋದ್ಭವವನ್ನು ಬರೆದು ಮುಗಿಸಿದ ಕಾಲವು ಸುಭಾನು ಸಂವತ್ಸರವೆಂದಿದೆ. ಯಾವ ಶಕ ವರ್ಷವೆಂದು ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಇದೇ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಪಾರ್ತಿ ಸುಬ್ಬನ ಪರವಾದ ಒಂದು ಚರಮಶ್ಲೋಕವು ಹೀಗಿದೆ:

'ರಸಿಕಂ ರಸಾರ್ದ್ರ ಚಿತ್ತಂ ।
ಪೊಸದೇಸಿಯ ಕಬ್ಬಿಗನೊವಜಂ ಪಾರ್ವತಿಜಂ ॥
ಕುಶಲಿಗ ಯಕ್ಷರ ಸಾಹಿತಿ ।
ಯಸುವಳಿಸಿದ ದುರ್ಮತಿ ಪೆಸರಿರದಿರ್ಕೆಂದುಂ ॥

ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪಾರ್ವತಿಜನು ದಕ್ಷಿಣ ಕನ್ನಡದ ಕೀರ್ತಿಶೇಷ ಯಕ್ಷಗಾನದ ಆಚಾರ್ಯನೂ, ಸೀಮಾಪುರುಷನೂ ಆದ ಪಾರ್ತಿಸುಬ್ಬನೇ ಆಗಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆತನು ಕಾಲವಾದ ಸಂವತ್ಸರವು ದುರ್ಮತಿಯೆಂದಾಯಿತು. ಈ ದುರ್ಮತಿಗೂ ಸುಭಾನುವಿಗೂ ಇರುವ ಅಂತರ 22 ವರ್ಷ. ಪಾರ್ತಿಸುಬ್ಬನು ಕಾಲವಾದದ್ದು ಕ್ರಿ. ಶ. 1801ರಲ್ಲಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದರಿಂದ ರಾವಣೋದ್ಭವವನ್ನು ಬರೆದು ಮುಗಿಸಿದ ಕಾಲವು ಕ್ರಿ. ಶ. 1823 ಆಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಕವಿಯ ಕಾಲವು ಕ್ರಿ. ಶ. ಸುಮಾರು 1825 ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. ವಿದ್ವಜ್ಜನರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಪಾರ್ತಿಸುಬ್ಬನು ಮರಣ ಹೊಂದಿದ ಕಾಲವನ್ನು 60 ವರ್ಷ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಿ ಕ್ರಿ. ಶ. 1741ಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುತ್ತಾರೆ. ಇದು ದಿಟವಾದರೆ ನಮ್ಮೀ ಕವಿಯ ಕಾಲವು ಕ್ರಿ. ಶ. ಸುಮಾರು 1765 ಆಗುತ್ತದೆ.

ಮೂಲ್ಕಿ ವೆಂಕಣ್ಣ :— ಇವನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕವಿಯೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ; ಕೃಷ್ಣ ಸಂಧಾನ, ರಾಜಸೂಯಾಧ್ವರಗಳೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ. ಇವನ ಪ್ರಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ವೆಂಕಟ, ನರಹರಿ ಎಂಬ ಮುದ್ರೆಗಳಿವೆ. ನಂದಳಿಕೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಣಪ್ಪನು "ಶ್ರೀರಾಮ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ"ದ ಪೀಠಿಕಾಸಂಧಿಯ ಮೂರನೇ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಈತನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಈತನು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕವಿಯಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಈತನು ಬೇರೆ ಯಕ್ಷಗಾನ ಪ್ರಬಂಧಗಳನ್ನೂ ಬರೆದಿರಬಹುದೆಂಬ ಊಹೆಗೆ ಪ್ರಬಲವಾದ ಆಧಾರಗಳಿವೆ. ಕವಿಚರಿತ್ರೆಯಿಂದ ವೆಂಕಟನೆಂಬ ಕವಿಯೊಬ್ಬನು ಪ್ರಹ್ಲಾದ ಚರಿತ್ರೆ, ಕೃಷ್ಣಸಂಧಾನ, ಚಂದ್ರಕಳಾವತೀ ವಿಲಾಸ, ಸುಭದ್ರಾಕಲ್ಯಾಣ, ಸೌಗಂಧಿಕಾಪರಿಣಯ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುವಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆತನು ಈ ಕವಿಯೇ ಆಗಿರಬೇಕು. ಸುಮಾರು 1830ರಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದ ಸುಧನ್ವ ಕಾಳಗನೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನದಲ್ಲಿ ಕ್ಷೇಮಪುರದ ವೆಂಕಟರಮಣನಿಗೆ ಮಂಗಳವು ಹೇಳಿದೆ. ಇದೂ ಏತತ್ಕೃತವೇ ಆಗಿರಬಹುದು. ಕವಿಯ ಕಾಲವು ಸುಮಾರು 1830 ಆಗಿರಬಹುದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಕ್ಷೇಮಪುರವೆಂಬುದು ಮೂಲ್ಕಿಯ ಹಿಂದಿನ ಹೆಸರಾಗಿರಬೇಕು. ಈ ಕವಿಯ ಕೃಷ್ಣಸಂಧಾನದಲ್ಲಿ ರಾಜನೀತಿಯು ಸಾರವೇ ತುಂಬಿದೆ.

ಲಿಂಗ:— ಇವನು ವೀರಶೈವ ಕವಿ; ಮಕರಾಂಕಸೇನಕಥೆ ಎಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಇದೇ ಹೆಸರಿನ ಯಕ್ಷಗಾನವೊಂದನ್ನು ಅಳಿಯಲಿಂಗರಾಜನೂ ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಕವಿ ತದ್ಭಿನ್ನನೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಇವನ ಕಾಲವು ಸುಮಾರು 1850 ಆಗಿರಬಹುದು. ಈತನು ತನ್ನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ನಂಜಪುರಿ ಚೆನ್ನಕೇಶವ, ರಾಘವೇಂದ್ರ ಗುರುಮೂರ್ತಿ ಇವರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಪೂರ್ವ ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ರಾಘವಾಂಕ, ಹರಿಹರ, ಪಂಪ, ನಾಗವರ್ಮ ಇವರನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಕವಿಯು ತನ್ನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ :

> "ವನಿತೆಯ ಸವಿನುಡಿಗಿಂತಂ ।
> ಘನವಾಗಿಹುದಮೃತಸಾರ ಲಿಂಗನ ಕೃತಿಯೊಳ್ ॥"

ಎಂಬುದಾಗಿ ತನ್ನ ಗ್ರಂಥದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟತೆಯನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ.

ಅಪರಾಳ ತಮ್ಮಣ್ಣ :— ಇವನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕವಿಯೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಕೃಷ್ಣ ಪಾರಿಜಾತವೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಇವನ ವಾಸಸ್ಥಳವು ರಾಯಿಚೂರು. ಇವನು ಸುಮಾರು 1850 ರಲ್ಲಿ ಇದ್ದನೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ.

ನಂದಪ್ಪ :— ಇವನು ವೀರಶೈವ ಕವಿ; ಪ್ರಭುಚರಿತ್ರೆಯೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಇವನ ಗುರು ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ; ವಾಸಸ್ಥಳ ಹೊಸಕೋಟೆ. ಇವನು ಸುಮಾರು 1850 ರಲ್ಲಿದ್ದಿರಬಹುದು. ಇವನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ವೀರಶೈವ ಗುರುಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿ ಪ್ರಖ್ಯಾತನಾದ ಅಲ್ಲಮಪ್ರಭುವಿನ ಚರಿತೆಯು ಹೇಳಿದೆ.

ಅಳಿಯ ಲಿಂಗರಾಜ :— ಇವನು ಮೈಸೂರು ಅರಸುಗಳ ಮನೆತನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು. ಅನೇಕ ಯಕ್ಷಗಾನ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ. ಇವನ ಕಾಲವು 1823ರಿಂದ 1874 ರವರೆಗೆಂದು ತಿಳಿದು ಬಂದಿದೆ. ಇವನು ಬಾಲ್ಯದಿಂದಲೂ ಮೈಸೂರು ದೊರೆಯಾದ ಮತ್ತು ಯಕ್ಷಗಾನ ಪ್ರೇಮಿಯಾದ ಮುಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜನ ಪೋಷಣೆಯಲ್ಲಿದ್ದು, ವಿದ್ಯಾವಂತನಾಗಿ, ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಬರೆದನು. ದೊರೆಯಿಂದ ಈತನು ಅಪರಿಮಿತ ಧನಕನಕಾದಿಗಳನ್ನು ಪಡೆದನು. ಇವನಿಗೆ ದೊಡ್ಡ ಪುಟ್ಟತಾಯಮ್ಮಣ್ಣಿ ಮತ್ತು ಚಿಕ್ಕ ಪುಟ್ಟತಾಯಮ್ಮಣ್ಣಿ ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ಹೆಂಡಿರಿದ್ದರೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಕರ್ಣಾಟಕ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಇವನು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಉದ್ದಾಮ ಪಂಡಿತನಾಗಿದ್ದನು. ಸಂಗೀತ ಕಲೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಈತನು ಬಹಳ ನಿಪುಣನಾಗಿದ್ದನು ಇವನಿಗೆ ಉಭಯ ಕವಿತಾವಿಶಾರದನೆಂಬ ಬಿರುದು ದೊರೆಯಿಂದ ಸಿಕ್ಕಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಈತನು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಗ್ರಂಥರಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿರಬೇಕೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವ ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ಇವನು ರಾಘವಾಂಕ, ಹರಿಹರ, ದೇವೇಶ್ವರ, ಹಂಪ, ನಾಗವರ್ಮ — ಇವರನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಇವನು ಚಂಪು, ಸಾಂಗತ್ಯ, ಷಟ್ಪದಿ, ಶತಕ, ಹಾಡು, ಲಾವಣಿ, ಯಕ್ಷಗಾನ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಬರೆದು ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಅಪಾರವಾದ ಸೇವೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಿರುವನು. ಇವನ ಗ್ರಂಥಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ 50ಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮಿಗಿಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿದುಬಂದಿದೆ. ಕೆಲವು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಕಾವ್ಯರೂಪವಾಗಿಯೂ, ಯಕ್ಷಗಾನರೂಪ

ವಾಗಿಯೂ ಈತನು ಬರೆದಿರುವನು. ಇವನ ಯಕ್ಷಗಾನಗಳಲ್ಲಿ ಗಯಚರಿತ್ರೆ, ನಳಕೂಬರ ವಿಲಾಸ, ಗಿರಿಜಾಕಲ್ಯಾಣ, ಅಂಗದಸಂಧಾನ, ಇಂದ್ರಕೀಲ, ಕುಶಲವರ ಕಥೆ, ಕೃಷ್ಣ ಬಾಲ ಲೀಲೆ, ಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರ ಕಾಳಗ, ಚಂದ್ರಾವಳೀಕಥೆ, ಚಿಕ್ಕ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ, ಚೂಡಾಮಣಿ, ಜಲಂಧರಕಾಳಗ, ತಾರಕವಧೆ, ದ್ರೌಪದೀ ಸ್ವಯಂವರ, ನಳಚರಿತ್ರೆ, ಪಾರಿಜಾತಾಪಹರಣ, ಬಭ್ರುವಾಹನಕಾಳಗ, ಬಾಲಲೀಲೆ, ಮಕರಾಂಕಸೇನಕಥೆ, ಮದಾಲಸ ಪರಿಣಯ, ಮೈರಾವಣ ಕಥೆ, ರಾಮೋದಯದ ಕಥೆ, ರುಕ್ಮಾಂಗದ ಚರಿತ್ರೆ, ವನವಾಸ ರಾಮಾಯಣ, ವಾಲಿಸುಗ್ರೀವರ ಕಾಳಗ, ವಿರಾಟಪರ್ವ, ಸೀತಾಕಲ್ಯಾಣ, ಸೀತಾಪಹಾರ, ಸುಧನ್ವ ಕಾಳಗ, ಸೇತುಬಂಧ, ಅಭಿಮನ್ಯು ಕಾಳಗ, ಚಿತ್ರಸೇನ ಕಾಳಗ, ದ್ರೌಪದೀ ವಸ್ತ್ರಾಪಹಾರ, ರುಕ್ಮಿಣೀ ಸ್ವಯಂವರ, ಸುಭದ್ರಾಕಲ್ಯಾಣ — ಇವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿವೆ.

ನಂಜಯ್ಯ :—ಇವನು ತ್ರಿಪುರದಹನ, ರಾಧಾವಿಲಾಸ, ಸೋಮಶೇಖರ ಚಿತ್ರಶೇಖರ ಕಥೆ - ಈ ಯಕ್ಷಗಾನ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಮೋಹವಿವೇಕ ಕಾಳಗ, ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರೋಪಾಖ್ಯಾನ, ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಚರಿತೆ, ಸಾರಂಗಧರನ ಕಥೆ, ಚಂದ್ರಹಾಸನ ಕಥೆ ಎಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನಗಳನ್ನೂ ಬರೆದಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಇವನು ಅಳಿಯಲಿಂಗರಾಜನ ಆಶ್ರಿತನಾಗಿದ್ದನು. ಆದುದರಿಂದ ಇವನ ಕಾಲವು ಸುಮಾರು 1860 ಆಗಿರಬಹುದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಇವನ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಮಂಜುನಾಥ ಎಂಬ ಅಂಕಿತವಿದೆ. ಇದು ಧರ್ಮಸ್ಥಳದ ದೇವರ ಹೆಸರು. ಕವಿಯ ಹೆಸರು ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿಲ್ಲ. ಇವನ ಸೋಮಶೇಖರ ಚಿತ್ರಶೇಖರ ಕಥೆಯ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಪದ್ಯವಿದೆ :—

"ಶ್ರೀರಮಣ ಪ್ರಿಯಮಿತ್ರಂ । ವಾರಣ ವರಚರ್ಮವಸ್ತ್ರ ಸಂವೃತಗಾತ್ರಂ ॥
ಭೂರಿಸುರ ಸ್ತುತಿಪಾತ್ರಂ । ಕೋರಿದನೊಲಿದೀಗೆ ಮಂಜುನಾಥಂ ದಯದಿಂ ॥

ಧರ್ಮಸ್ಥಳದ ಕುಮಾರಹೆಗ್ಗಡೆಯು ಮುಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜನಲ್ಲಿಗೆ ಕ್ರಿ. ಶ. 1812 ರಲ್ಲಿ ಕೆಲವುಮಂದಿ ಯಕ್ಷಗಾನ ಕಲಾಸೇವಕರನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿರುವೆವು. ಹಾಗೆ ಹೋದವರಲ್ಲಿ ಈ ನಂಜಯ್ಯನೂ ಒಬ್ಬನಾಗಿರಬಹುದು ; ಅಥವಾ ಅವರ ಸಂತತಿಯವನಾಗಿರಬಹುದು.

ಶಾಂತ ಕವಿ :— ಇವನು ಮಾಧ್ವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು. ಇವನು ಸುಮಾರು 70 ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುವಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನವು ಯಕ್ಷಗಾನ ರೂಪದಲ್ಲಿವೆ. ಇವನ ಯಕ್ಷಗಾನಗಳಲ್ಲಿ ಕೀಚಕವಧೆ, ಗಜೇಂದ್ರಮೋಕ್ಷ, ಗಿರಿಜಾಕಲ್ಯಾಣ, ಚಂದ್ರಾವಳೀ ಚರಿತ್ರೆ, ವತ್ಸಲಾಹರಣ, ಸಿರಿಯಾಳ ಸತ್ವಪರೀಕ್ಷೆ, ಸೀತಾರಣ್ಯಪ್ರವೇಶ, ಸುಂದೋಪಸುಂದ ವಧೆ — ಇವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಆಂಜನೇಯ ವಿಜಯ, ಜರಾಸಂಧ ವಧೆ, ಮಯೂರಧ್ವಜ ಪ್ರತಾಪ, ರಾವಣ ವಧೆ, ವಿರಾಟಪರ್ವ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ತಪೋಭಂಗ, ಶ್ರೀಮತೀ ಸ್ವಯಂವರ, ಸೀತಾ ಸ್ವಯಂವರ, ಸುಧನ್ವವಧೆ– ಈ ಗ್ರಂಥಗಳೂ ಕೂಡ ಏತತ್ಕೃತವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಯಕ್ಷಗಾನಗಳಾಗಿರಬಹುದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಈತನು ಕೆಲವು ಷಟ್ಪದಿ ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನೂ ಹಾಡುಗಳನ್ನೂ ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ. ಇವನ ಕಾಲ ಸುಮಾರು 1860 ಇರಬಹುದು. ಇವನಿಗೆ ಬಾಳಾಚಾರ್ಯ ಸಕ್ಕರಿ ಎಂಬ ಹೆಸರೂ ಉಂಟು.

ತಿಮ್ಮಪ್ಪದಾಸ :— ಇವನೂ ಮಾಧ್ವಕವಿ; ಲಾಕ್ಷಾಗೃಹ ದಹನ, ಬಕಾಸುರವಧೆ, ಗಾಲವಚರಿತ್ರೆ ಎಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನಗಳನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಮೂರುವರೆವಜ್ರದ ಕಥೆ, ಸುಭದ್ರಾ ಪರಿಣಯ, ಸುರಥಸುಧನ್ವರ ಕಾಳಗ ಎಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನಗಳನ್ನೂ ಬರೆದಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಇವನು ಧಾರಾಪುರವಾಸಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹರಿಕಥೆಯನ್ನು ಕೂಡ ಇವನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಇವನ ಕಾಲವು ಸುಮಾರು 1860 ಆಗಬಹುದು.

ಕರಿಯಪ್ಪ :— ಇವನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕವಿ; ನರಕಾಸುರನ ಕಾಳಗವನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ. ತಿಪಟೂರು ತಾಲೂಕು ಬೊಮ್ಮಲಾಪುರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು. ಯಕ್ಷಗಾನಕವಿಯಾಗಿದ್ದುದಲ್ಲದೆ ಭಾಗವತನೂ ಆಗಿದ್ದಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇವನ ಕಾಲವು ಸುಮಾರು 1860 ಇರಬಹುದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ.

ಕೆಂಪಯ್ಯ :— ಇವನು ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಒಕ್ಕಲಿಗ; ನಳಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಕಥೆ ಎಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಇವನ ತಂದೆ ಕೆಂಪಣ್ಣ; ತಾಯಿ ತಿಮ್ಮಮ್ಮ. ಇವನ ಕಾಲವು ಸುಮಾರು 1760 ಆಗಿರಬಹುದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಬೃಹದಶ್ವಮುನಿಯು ಧರ್ಮರಾಯನಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಈ ಕಥೆಯನ್ನು ಹಿಂದೆ ರಾಘವನು ದ್ವಿಪದ ಕಾವ್ಯವಾಗಿ ಬರೆದಂತೆಯೂ, ಅದನ್ನೇ ತಾನು ಯಕ್ಷಗಾನವಾಗಿ ರಚಿಸಿದಂತೆಯೂ ಕವಿಯು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸ, ವಾಲ್ಮೀಕಿ, ಸೂತ, ಕಾಳಿದಾಸ — ಇವರ ಸ್ತೋತ್ರವಿದೆ.

ಕೃಷ್ಣಯ್ಯ :— ಇವನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕವಿ; ಲಕ್ಷಣಾವಿಲಾಸವೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ. ಇವನ ಕಾಲವು ಸುಮಾರು 1860 ಆಗಿರಬಹುದು. ಇವನ ಜನ್ಮಸ್ಥಳವು ಕೃಷ್ಣಗಿರಿ. ಇವನ ತಂದೆ ಉಲಿಜನಾಡು ನರಸಯ್ಯನೆಂಬವನು. ಇವನ ಅಣ್ಣ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಗಯೋಪಾಖ್ಯಾನವೆಂಬ ಚಂಪೂ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆದು"ಸಂಸ್ಕೃತಾಂಧ್ರಕರ್ಣಾಟ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಸರಳಕವಿ ಸಾರ್ವಭೌಮನೆನಿಸಿ ಪ್ರಖ್ಯಾತನಾದ" ವೆಂಕಟರಮಣಯ್ಯನು.

ನಂಜುಂಡ ಶಿವಯೋಗಿ :— ಇವನು ವೀರಶೈವಕವಿ; ಅಟವೀಶ್ವರ ಚರಿತ್ರೆ, ಸುರಾಭಾಂಡೇಶ್ವರೋಪಾಖ್ಯಾನ ಎಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನಗಳನ್ನೂ, ಅಟವೀಶ್ವರ ಗೀತಾಮಂಜರಿಯೆಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನೂ ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ. ಇವನ ಕಾಲವು ಸುಮಾರು 1860 ಆಗಬಹುದು. ಇವನ ಗುರು ಅಟವೀಶ್ವರ; ಸ್ಥಳ ತುಮುಕೂರು. ಇವನ ಗೀತಾಮಂಜರಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಗುರುಸ್ತುತಿ ರೂಪವಾದ ಹಾಡುಗಳಿವೆ; ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಂದವೃತ್ತಗಳೂ ಇವೆ.

ಸಕ್ಕರೆ ಶಾಂತ :— ಇವನು ವೀರಶೈವಕವಿ; ಪ್ರಭುನಾಟಕನೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ. ಇವನ ಕಾಲವು ಸುಮಾರು 19ನೆಯ ಶತಕದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧವಾಗಿರಬಹುದು. ಇವನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಮಪ್ರಭುವಿನ ಚರಿತೆಯು ಹೇಳಿದೆ.

ಹಟ್ಟಿಯಂಗಡಿ ಮಂಜಯ್ಯ :— ಇವನು ಸಭಾಪರ್ವವೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನೂ ಕೆಲವು ಹಾಡುಗಳನ್ನೂ ರಚಿಸಿರುವಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇವನ ಹಾಡುಗಳಲ್ಲಿ "ಕೇರವರ

ಮಾಧವ" ಎಂಬ ಅಂಕಿತವಿದೆ. ಈತನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಮತ್ತೇನೂ ತಿಳಿದುಬಂದಿಲ್ಲ. ಇವನ ಕಾಲವು ಸುಮಾರು 1860 ಆಗಬಹುದು.

ಹಟ್ಟಿಯಂಗಡಿ ರಾಮಭಟ್ಟ :— ಈತನು ಹವ್ಯಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು. ಮಂಗಳೂರು ಪ್ರಾಂತ್ಯದವನು. ಧ್ರುವಚರಿತ್ರೆ, ಸುಭದ್ರಾಕಲ್ಯಾಣ ಮುಂತಾದ ಯಕ್ಷಗಾನಗಳನ್ನೂ ಕೆಲವು ಹಾಡುಗಳನ್ನೂ ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಇವನ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ "ಗೋಷ್ಠೀಪುರದೆರೆಯ ಲೋಕನಾಥ" ಎಂಬ ಅಂಕಿತವಿದೆ. ಇವನ ಸಂತತಿಯವರು ಈಗಲೂ ಹಟ್ಟಿಯಂಗಡಿಯ ಲೋಕನಾಥ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅರ್ಚಕರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಕವಿಯ ಕಾಲವು ಸುಮಾರು 1860 ಇರಬಹುದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ.

ಬೋಳಾರ ವಾಸುದೇವಯ್ಯ :— ಇವನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕವಿ; ಮಂಗಳೂರು ಪ್ರಾಂತ್ಯದವನು. ಹರಿದಾಸನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ದುಂದುಭಿ ಆಖ್ಯಾನ, ಚಂದ್ರಮೌಳಿ ಕಾಳಗ — ಇತ್ಯಾದಿ ಯಕ್ಷಗಾನಗಳನ್ನೂ ಭಗವನ್ನಾಮ ಸಂಕೀರ್ತನಾವಳಿ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನೂ ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಇವನ ಕಾಲವು ಸುಮಾರು 1860 ಆಗಬಹುದು.

ಪರಮೇಶ್ವರಭಟ್ಟ :— ಈತನು ಸ್ಮಾರ್ತ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ; ಪ್ರಭಾವತೀ ಸ್ವಯಂವರ, ಕಾಲನೇಮಿ ಕಾಳಗ, ಅಭಿಮನ್ಯು ಕಾಳಗ ಮುಂತಾದ ಯಕ್ಷಗಾನಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇವನ ತಂದೆ ವೆಂಕಟೇಶಭಟ್ಟ ; ಸ್ಥಳ ಹರಿಹರಪುರ. ಕೆರೋಡಿ ಸುಬ್ಬರಾಯರು ಈತನನ್ನು ಯಕ್ಷಗಾನ ಕವಿಸಾರ್ವಭೌಮ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಈತನು ಬಹಳ ಪ್ರಖ್ಯಾತನಾದ ಕವಿಯಾಗಿದ್ದನೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಇವನ ಕಾಲವು ಸುಮಾರು 1875 ಇರಬಹುದು.

ಮೋಟಗಾನಹಳ್ಳಿ ರಾಮಶೇಷ ಶಾಸ್ತ್ರಿ :— ಇವನು ಸ್ಮಾರ್ತ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ; ಸಾನಂದ ಗಣೇಶನ ಕಥೆಯನ್ನು ಯಕ್ಷಗಾನರೂಪವಾಗಿ ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ. ಮೈಸೂರು ಪ್ರಾಂತ್ಯದವನು. ಇವನ ಕಾಲವು ಸುಮಾರು 1875 ಆಗಬಹುದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ.

ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಸಿದ್ಧಾಂತಿ :— ಇವನು ಮೈಸೂರು ಪ್ರಾಂತ್ಯದವನೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಕೃಷ್ಣರಾಜೇಂದ್ರ ವಿಲಾಸವೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಇವನ ಕಾಲವೂ ಸುಮಾರು 1875 ಆಗಬಹುದು. ಈತನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಮತ್ತೇನೂ ತಿಳಿದುಬಂದಿಲ್ಲ.

ಇಮ್ಮಡಿ ಮುರಿಗೆಯಸ್ವಾಮಿ :— ಇವನು ಕೊರವಂಜಿ ಎಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ಬರೆದಿರುವಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ವೀರಶೈವಕವಿ; ಇವನ ಕಾಲವು ಕ್ರಿ. ಶ. 1720.

ವೆಂಕಟಕೃಷ್ಣ :— ಇವನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕವಿಯೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ; ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಯಕ್ಷಗಾನರೂಪವಾಗಿ ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ. ಇವನು ಮೈಸೂರು ಪ್ರಾಂತ್ಯದವನೆಂದೂ ಮುಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜನ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದವನೆಂದೂ ಊಹಿಸಲು ಆಸ್ಪದವಿದೆ. ಇವನ ಕಾಲವು 1834.

ಹಟ್ಟಿಯಂಗಡಿ ರಾಮಚಂದ್ರಯ್ಯ :— ಇವನು ಸಾರಸ್ವತ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ; ಮಂಗಳೂರು ಪ್ರಾಂತ್ಯದವನು ; ಯಕ್ಷಗಾನಗಳನ್ನೂ ಹಾಡುಗಳನ್ನೂ ರಚಿಸಿರುವಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇವನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚೇನೂ ತಿಳಿದುಬಂದಿಲ್ಲ.

ಎಣ್ಣೆಮಡಿ ವೆಂಕಟರಮಣಯ್ಯ :— ಈತನು ಸಾರಸ್ವತ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕವಿಯು ; ಉತ್ತರಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕುಮ್ಟದಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದನು ; ಉಪಾಧ್ಯಾಯ ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇವನು ಕೆಲವು ಯಕ್ಷಗಾನಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುವಂತೆ ಪ್ರತೀತಿಯಿದೆ. ಇವನ ರುಕ್ಮಿಣೀ ಸ್ವಯಂವರವು ಯಕ್ಷಗಾನವಾಗಿರಬಹುದು. ದೇವೀಮಾಹಾತ್ಮ್ಯೆ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನೂ ಈತನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ.

ವೆಂಕಟಾದ್ರಿ ಶಾಮರಾಯ :— ಇವನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕವಿ ; ಕೊಡಗು ಪ್ರಾಂತ್ಯದವನು. ಕೆಲವು ಯಕ್ಷಗಾನಗಳನ್ನೂ ಬರೆದಿರುವುದಾಗಿ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ನಾಡಕರ್ಣಿ ಅಣ್ಣಪ್ಪಯ್ಯ :— ಈತನು ಸಾರಸ್ವತ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ; ಉತ್ತರ ಕನ್ನಡ ಪ್ರಾಂತ್ಯದವನು. ಇವನು ಯಕ್ಷಗಾನಗಳನ್ನೂ ಹಾಡುಗಳನ್ನೂ ಬರೆದಿರುವುದಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇವನಿಗೆ 'ಶೀಘ್ರಕವಿ' ಎಂಬ ಬಿರುದಿರುವುದಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ನಂದಳಿಕೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಣಪ್ಪ :— ಇವನು ಸ್ಮಾರ್ತಕವಿ ; ಕುಮಾರ ವಿಜಯ ಮತ್ತು ರತ್ನಾವಳೀಕಲ್ಯಾಣಗಳೆಂಬ ಎರಡು ಯಕ್ಷಗಾನಗಳನ್ನೂ ಅದ್ಭುತ ರಾಮಾಯಣ, ರಾಮಾಶ್ವಮೇಧಗಳೆಂಬ ಎರಡು ಗದ್ಯ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನೂ ಶ್ರೀರಾಮ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವೆಂಬ ಒಂದು ಪದ್ಯ ಗ್ರಂಥವನ್ನೂ ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಇವನ ತಂದೆ ಪಾತಾಳಿ ತಮ್ಮಯ್ಯ ; ತಾಯಿ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿ ; ಹೆಂಡತಿ ಕಮಲಾಬಾಯಿ ; ಸ್ಥಳ ಉಡುಪಿತಾಲೂಕಿಗೆ ಸೇರಿದ ನಂದಳಿಕೆ ಗ್ರಾಮ. ಇವನು ಕ್ರಿ. ಶ. 1870ರಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿ, 1901ರಲ್ಲಿ ದಿವಂಗತನಾದಂತೆ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. "ಹೀಗೆ 19ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಕೊನೆಕೊನೆಗೆ ಉದಯವಾಗಿ 20ನೆಯ ಶತಕದ ಮೊದಲಲ್ಲಿ ಅಸ್ತನಾದ ಮುದ್ದಣನು (ನಂದಳಿಕೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಣಪ್ಪನು) ಹಳೆಯ ಮತ್ತು ಹೊಸ ಸಾಹಿತ್ಯಗಳ ಸಂಧಿಸಮಯದ ಸಂಕೇತವಾದನು. ಸೂರ್ಯಾಸ್ತದ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಬೆಳ್ಳಗೆ ಹೊಳೆದ ಬೆಳ್ಳಿ ಸಂಜೆಯಾದೊಡನೆ ಕೆಲ ಕಾಲಮಾತ್ರ ತಳತಳಿಸಿ ಮುಳುಗಿದಂತೆ ಅವನ ಅಲ್ಪಜೀವನವಾಯಿತು. ನಂದಳಿಕೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ಮತ್ತು ಮುದ್ದಣರು ಇಬ್ಬರೂ ಬೇರೆಯೊ ಒಂದೆಯೊ ಎಂಬ ಭೇದಾಭೇದ ಚರ್ಚೆ ಹಿಂದೆ ನಡೆದು ಭೇದವು ಕವಿ ಮಾಯೆಯಿಂದ ಕಲ್ಪಿತವಾದದ್ದೆಂದು ತಿಳಿದು ಅಭೇದ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಈಗ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿದೆ!" ಇವನು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನಲ್ಲದೆ "ಗೋದಾವರಿ ಎಂಬ ಕಾದಂಬರಿಯ ಕೆಲವು ಪರಿಚ್ಛೇದ, ಭಗವದ್ಗೀತೆ-ರಾಮಾಯಣಗಳ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ, ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಕುರಿತು ಗ್ರಂಥ, ಸಂಶೋಧನೆಯ ಲೇಖನ ಇವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ." ಇವನ ಯಕ್ಷಗಾನ ಪ್ರಬಂಧಗಳು ಉತ್ತಮವಾದ ಪದ್ಯಗಳಿಂದಕೂಡಿ ಬಹಳ ಮನೋಹರ ವಾಗಿವೆ. ಯಕ್ಷಗಾನ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಇವನೊಬ್ಬ ಗಣ್ಯನಾದ ಕವಿಯೆನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲ.

ಕಲ್ಯಾಣಿ ಭೀಮರಾಯ :— ಇವನಿಗೆ ಮಂಗಜೆ ಅಪ್ಪಿರಾಯನೆಂದೂ ಹೆಸರಿದೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. 'ರಾಜಸೂಯ' ವೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಇವನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿವರಗಳೇನೂ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ.

ಬಾಯಾರು ಸಂಕಯ್ಯ :— ಇವನು ಯಕ್ಷಗಾನ ಕವಿಯೂ, ದಶಾವತಾರ ಮೇಳದ ಭಾಗವತನೂ ಆಗಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಕೋನಯ್ಯನ ಗಯಚರಿತೆ ಯನ್ನು "ಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರ ಕಾಳಗ" ವೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವಾಗಿ ಬರೆದನು. ಮತ್ತು ಪಾರ್ತಿ ಸುಬ್ಬಕವಿಯ ಪಂಚವಟಿ, ವಾಲಿಸುಗ್ರೀವರ ಕಾಳಗವನ್ನು ತುಳುವಿನಲ್ಲಿ ಯಕ್ಷಗಾನ ಪ್ರಸಂಗ ವಾಗಿ ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ. ಇವನು ಕಾಸರಗೋಡು ತಾಲೂಕಿನ ವಿಟ್ಲಮಾಗಣೆಯವನು.

ಅದ್ಯಪಾಡಿ ರಾಮಣ್ಣಯ್ಯ :— ಇವನೂ ಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನ ಕಾಳಗವನ್ನು ಬರೆ ದಿದ್ದಾನೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನ ಅರ್ಘ್ಯಜಲಕ್ಕೆ ಗಯನ ಹಯದ ಬೆವರು ಎಂಜಲಂತೆ ಬಿದ್ದುದ ರಿಂದ ಆತನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವೆನೆಂದು ಶಪಥಮಾಡಿದ ಕೃಷ್ಣನಿಗೂ ಗಯನಿಗೆ ಅಭಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ಅರ್ಜುನನಿಗೂ ನಡೆದ ಯುದ್ಧದಕಥೆ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇವನು ಕಾಸರಗೋಡು ತಾಲೂಕು ವರ್ಕಾಡಿಮಾಗಣೆ ಅರಿಬೈಲು ಗ್ರಾಮದ ಮೂಲನಿವಾಸಿಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. "ಅರಿ+ಬೈಲು" ಎಂಬ ತುಳು ಶಬ್ದಗಳು "ಅಕ್ಕಿ+ಊರು" ಎಂಬುದಾಗಿ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ರೂಪಾಂತರವನ್ನು ಹೊಂದಿದಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕವಿಯು ತನ್ನ ವಿಷಯವನ್ನು ಈ ಕೆಳಗಿನ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವನು :—

"ಅಂಬುನಿಧಿ ವಾಮಾಗ್ರಭಾಗದ ।
ಡಿಂಬ ಪ್ರತಿನಾಮಕ್ಕಿಯೂರ ಹಿ ।
ಡಿಂಬಕಾರಿಯ ನಾಮ ವಿಪ್ರನ ತನುಭವನಾ ರಾಮ ॥

ಎಂಬ ತರುಣನ ಬಾಲಭಾಷೆ ಯಿ ।
ದೆಂಬ ಕೃತಿಯನು ತಿದ್ದಿ ಮೆರೆಸುವ ।
ಸಂಭ್ರಮದ ಕವಿಜನರ ಪಾದಾಂಬುಜಕೆ ಶರಣೆಂಬೆ ॥

ಗ್ರಂಥದ ಆದಿಯ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಕಥಾಸಾರವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಬಳಿಕ ವಿಷ್ಣು, ಗಣಪತಿ, ಶಿವ ಮುಂತಾದವರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿದೆ.

ಮಾಯಿಪ್ಪಾಡಿ ವೆಂಕಟ್ರಮಣಯ್ಯ :— ಇವನು ಕಾಸರಗೋಡು ತಾಲೂಕು ಕುಂಬಳೆ ಸೀಮೆಗೆ ಸೇರಿದವನು. ಪ್ರಹ್ಲಾದಚರಿತೆಯೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನ ಪ್ರಬಂಧವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ.

ಮೂಲ್ಕಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ದಾಸ :— ಇವನು ಕೀರ್ತಿಶೇಷ ಮಂಜುನಾಥ ಭಾಗವತನ ಮಗ; ವಾಮನಚರಿತೆ, ರತೀಕಲ್ಯಾಣ ಮುಂತಾದ ಯಕ್ಷಗಾನಪ್ರಬಂಧಗಳನ್ನು ರಚಿ ಸಿದ್ದಾನೆ. ಒಳ್ಳೆಯ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹರಿಕಥಾ ಕಾಲಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದು 'ಹರಿದಾಸ' ನೆಂಬ ಉಪನಾಮಧೇಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದನು. ದಶಾವತಾರದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ ವೇಷಧಾರಿ

ಯಾಗಿಯೂ ಇದ್ದನು. ನಳ, ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ ಮುಂತಾದ ಪಾತ್ರಗಳನ್ನು ವಹಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಮೈಕಟ್ಟು ಅವನಿಗಿದ್ದಿತು. ಇವನು ಮಂಗಳೂರಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಬಡಕಬೈಲು ಪರಮೇಶ್ವರಯ್ಯ:— ಇವನು ಮಂಗಳೂರು ತಾಲೂಕಿಗೆ ಸೇರಿದ ಪೊಳಲಿ ಗ್ರಾಮದವನು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕವಿ. 'ಗರುಡೋದ್ಭವ'ನೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿಯೂ 'ಕಿಟ್ಣೆರಾಜಿ ಪರ್ಸಂಗ' (ಕೃಷ್ಣಸಂಧಾನ) ಎಂಬುದನ್ನು ತುಳುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ 'ಭಜಗೋವಿಂದಂ' ಎಂಬುದನ್ನು ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಪದ್ಯರೂಪವಾಗಿ ಪರಿವರ್ತನೆಗೊಳಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಹಲಸಿನಹಳ್ಳಿ ನರಸಿಂಹಶಾಸ್ತ್ರಿ:— ಇವನು ಯಕ್ಷಗಾನಕಲೆಯಲ್ಲಿ ನುರಿತು, ಯಕ್ಷಗಾನ ಪ್ರಸಂಗಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ವರಕವಿಯೆಂದು ಪ್ರಖ್ಯಾತನಾದವನು. ಸುಮಾರು 25ಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಯಕ್ಷಗಾನಪ್ರಬಂಧಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವಂತೆ ತಿಳಿದು ಬಂದಿದೆ. ಭೀಷ್ಮವಿಜಯ, ಭೀಷ್ಮಾರ್ಜುನರಕಾಳಗ, ವಿದ್ಯುನ್ಮತೀ ಕಲ್ಯಾಣ — ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಸಂಗಗಳು ಇವನು ರಚಿಸಿದ ಕೃತಿಗಳಾಗಿವೆ.

ಕಡಂದಲೆ ರಾಮರಾಯ:— ಇವನು ನೀಲಧ್ವಜ ಕಾಳಗ, ದ್ರೌಪದೀ ಪ್ರತಾಪ ಮುಂತಾದ ಯಕ್ಷಗಾನಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ. ನೀಲಧ್ವಜಕಾಳಗದ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಶೇಷಾದ್ರಿವಾಸನ ಸ್ತೋತ್ರವಿದೆ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಮಂಗಳವು ಹೇಳಿದೆ. ಕವಿಯು ನಾನಾತರದ ಷಟ್ಪದಿಗಳನ್ನು ಇದರಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇವನು ತನ್ನ ದ್ರೌಪದೀ ಪ್ರತಾಪದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ:— "ಕಡಂದಲೆಯ ಗ್ರಾಮದೊಳ್ ಠೀವಿಯಿಂದಿರುವ ಭಕ್ತರಗುತ್ತನಾಳ್ವ ಭೂದೇವಕುಲರತುನ ಸುಬ್ರಾಯನ ಕುಮಾರಕಂ ರಾಮಾಖ್ಯ." ಇವನು ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಯಕ್ಷಗಾನಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರಬೇಕೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ.

ಬವಲಾಡಿ ಹಿರಿಯಣ್ಣ ಹೆಬ್ಬಾರ:— ಇವನು ಪಾಂಡವವಿಜಯವೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಇವನ ವಾಸಸ್ಥಳ ದಕ್ಷಿಣಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕುಂದಾಪುರ ತಾಲೂಕಿನ ಬಿಜೂರು ಗ್ರಾಮದ ಹೊಸಕೋಟೆ. ಇವನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕವಿ; ಭಾರದ್ವಾಜ ಗೋತ್ರದವನು. ಶಂಭುಶರ್ಮನ ಮಗ. ಮಹಾಲಿಂಗೇಶನ ಭಕ್ತ. ಕವಿಯ ಕಾಲವು ಸುಮಾರು 1916 ಇರಬಹುದು.

ರಾಜಗೋಪಾಲ:— ಇವನು ಮಾಧ್ವಕವಿ; ದ್ರೋಣಪರ್ವವೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ವಾಸಸ್ಥಳ ಉಡುಪಿಯೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಕವಿಯು ಕೃಷ್ಣದೇವರ ಭಕ್ತನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ತನ್ನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ವಾದಿರಾಜರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದ್ದಾನೆ. "ಗುರುರಾಜ ಸೇವಕ ರಾಜಗೋಪಾಲ" ಎಂದು ತನ್ನನ್ನು ವಿಶೇಷಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ.

ಚವರ್ಕಾಡು ಶಂಭು ಜೋಯಿಸ:— ಈತನು ಕುಮುದಾಕ್ಷೀಕಲ್ಯಾಣವನ್ನು ಯಕ್ಷಗಾನವಾಗಿ ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಶಿವನ ಸ್ತೋತ್ರವಿದೆ. ಶಿವನಿಗೆ ಮಂಗಳವು ಹೇಳಿದೆ. ಕವಿಯು ತನ್ನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ:—

"ಚವರೀವನಾಲಯಾಖ್ಯವನೀ ನಾರಾಯಣ ।
ಭುವಿಸೇದ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮನಾ ॥
ಕುವರನಾಗಿಹನು ಬಿಂದು ಸುಯೋಗತ್ರಿಂಶತಿ ।
ಗವತರಿಸಿದ ವರ್ಣಕೇ ॥

ಶೃಂಗಸಂಯುತ ಮಾತೃಕಾಂಗದಿ ತೋರ್ಪವ ।
ರ್ಣಂಗಳ ತಿಳಿದಳದೂ ॥
ಸಂಗಡೇಕಾದಶ ಭಂಗಿಸೆ ಶಿರದಿಂದ ।
ಮುಂಗಾಡೆ ವರ್ಣಗೊಂಡೂ ॥

ಸಾರಿ ಜೋಡಿಸಲಪ್ಪ ಚಾರು ಪೆಸರನೋಡ ।
ಲಾರ ಸಾಲದವನಕೇ ॥
ಮೀರಿ ಪರ್ಣವ ಮೆದ್ದು ದೂರಾಲನಡು ಕೃತ ।
ಕಾರಿಗೆ ಕೊರತೆಯುಂಟೇ ॥

ಇದರಿಂದ ಇವನ ತಂದೆ ನಾರಾಯಣನೆಂದೂ, ವಾಸಸ್ಥಳ ಚವರ್ಕಾಡೆಂದೂ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಕವಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಮತ್ತೇನೂ ತಿಳಿದುಬಂದಿಲ್ಲ.

ಕೆರೋಡಿ ಸುಬ್ಬರಾಯ :— ಇವನು ರಾಜಸೂಯ ಅಥವಾ ಜರಾಸಂಧ ವಧೆ, ಪಲಾಂಡುಚರಿತೆ, ಸೌಭಾಗ್ಯವತೀಪರಿಣಯ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು ಯಕ್ಷಗಾನವಾಗಿದೆ. ಮಿಕ್ಕಿನವು ಯಕ್ಷಗಾನ ಪ್ರಬಂಧಗಳೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದು ತಿಳಿಯದು. ಇವನಿಗೆ 'ಗವಾನಂದ' ಎಂಬ ಬಿರುದಿದ್ದಂದೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಮಳಲಿ ಸುಬ್ಬರಾಯ :— ಈತನು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಯಕ್ಷಗಾನ ಕವಿಯೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಇವನನ್ನು ನಂದಳಿಕೆ ಲಕ್ಷ್ಮಿನಾರಣಪ್ಪನು ತನ್ನ ಕುಮಾರವಿಜಯದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ :

"ಸರ್ಪಭೂಷನ ಭಕ್ತ ಕವಿತಾ । ದರ್ಪಣಾಬ್ಧಿ ಗಭೀರ ಗುರುವೆನಿ ।
ಸಿರ್ಪ ಮಳಲೀ ಸುಬ್ಬರಾಯರಿ ಗರ್ಪಿಸಿದೆನೂ"

ಎಂದೂ ರತ್ನಾವತೀ ಕಲ್ಯಾಣದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ :

"ವಿದುಧರನ ಸದ್ಭಕ್ತ ವಿದ್ಯಾ । ನಿಧಿಗಳೆನಿಸುವ ಸುಬ್ಬರಾಯರ ।
ಪದಸಹಾಯದಿ ಬರೆದೆ ಗುರುವೆಂಬುದನು ಬಗೆದೂ"

ಎಂದೂ ಕೊಂಡಾಡಿ, ಅವನಿಗೆ ಗುರುತ್ವವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ ಮತ್ತು ತನ್ನ ಕೃತಿಯನ್ನು ಆತನಿಗೆ ಸಮರ್ಪಣೆಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಆತನು ಕೆಲವು ಯಕ್ಷಗಾನ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರಬೇಕೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅವು ಯಾವುವೆಂದು ತಿಳಿದುಬಂದಿಲ್ಲ.

ಇದುವರೆಗೆ ಹೆಸರು ಗೊತ್ತಿರುವ ಕೆಲವು ಯಕ್ಷಗಾನ ಕವಿಗಳ ಜೀವನ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನೂ, ಅವರ ಕೃತಿಗಳ ವಿಚಾರವನ್ನೂ ನಮಗೆ ತಿಳಿದಿರುವ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದುದಾಯ್ತು. ಈ ಕುರಿತು ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿವರಗಳು ಯಾರಿಗಾದರೂ ತಿಳಿದಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅವನ್ನು ದಯವಿಟ್ಟು ನಮಗೆ ತಿಳಿಸಿ, ಉಪಕರಿಸಬೇಕಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಇಂದಿನವರೆಗೆ ಅಜ್ಞಾತರಾಗಿರುವ ಹಲವು ಯಕ್ಷಗಾನ ಕವಿಗಳೂ, ಕೃತಿಗಳೂ ಇರಬಹುದು. ಬಲ್ಲವರು ಆ ವಿಷಯವನ್ನು ನಮಗೆ ತಿಳಿಸುವರೆಂದು ನಂಬುತ್ತೇವೆ.

ಕವಿಗಳು ಗೊತ್ತಿಲ್ಲದಿರುವ ಕೆಲವು ಯಕ್ಷಗಾನ ಪ್ರಬಂಧಗಳ ಕುರಿತು ನಮಗೆ ತಿಳಿದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಈ ಕೆಳಗೆ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ :—

ಕರ್ಣಾಟಕ ಕೊರವಂಜಿ :— ಇದು ಮೈಸೂರು ದೊರೆಯಾದ ಕಂಠೀರವ ರಾಜನ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇದರ ರಚನಾಕಾಲವು ಸುಮಾರು 1710 ಆಗಿರಬಹುದು.

"ಶ್ರೀಕಂಠೀರವ । ನೃಪತಿಗೆ ಸೌಖ್ಯಮನೊಡರ್ಚುಗೀರಂಗೇಶಂ"

ಎಂಬುದಾಗಿ ರಂಗನಾಥ ಸ್ತುತಿಯಿದೆ.

ಕುಶಲವರ ಕಾಳಗ :— ಇದರ ರಚನಾಕಾಲವು ಸುಮಾರು 1750 ಎಂಬುದಾಗಿ ನಿರ್ಧರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸೋಲೂರು ಸ್ಥಳದ ಕರಣಿಕ ಚಿಕ್ಕಣ್ಣ ಮತ್ತು ಆತನ ಹೆಂಡತಿ ಚೆನ್ನಮ್ಮ ಎಂಬ ದಂಪತಿಗಳ ಪುತ್ರನಾದ ಹುಚ್ಚನಿಗೋಸ್ಕರವಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಷಟ್ಪದಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಈ ಕಥೆಯನ್ನು ಯಕ್ಷಗಾನರೂಪವಾಗಿ ಬರೆದಂತೆ ಕವಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಕಕುದ್ಗಿರಿಯ (ಶಿವಗಂಗೆ)ಯ ಈಶ್ವರ, ಸ್ವರ್ಣಾಂಬಿಕೆ, ಕವಿಯ ಕುಲಸ್ವಾಮಿಯಾದ ತಟ್ಟೆಯಕೆರೆ ರಂಗನಾಥ, ಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯ, ಸರಸ್ವತಿ, ಇವರುಗಳ ಸ್ತೋತ್ರವಿದೆ. ಈ ಕವಿಯು ಬಭ್ರುವಾಹನ ಕಾಳಗ, ಯಾಗಚರಿತ್ರೆ ಎಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನಗಳನ್ನೂ ಬರೆದಿರುವಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಯಾಗಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಧರ್ಮರಾಜನು ಅಶ್ವಮೇಧ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದಕಥೆ ಹೇಳಿದೆ. ಇವನು ಪೂರ್ವಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ಕನಕ, ಪುರಂದರ ಇವರನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಗಿರಿಜಾ ಕಲ್ಯಾಣವನ್ನು ಬರೆದ ಗಂಗನೇ ಈ ಕೃತಿಗಳನ್ನೂ ಬರೆದಿರಬಹುದು. ಕಕುದಾದ್ರಿಪುರವಾಸಿಯಾದ ಆತನು ಇಲ್ಲಿ ಕಕುದ್ಗಿರಿಯ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿದೆ.

ಗಂಗಾ ಗೌರೀ ಸಂವಾದ :— ಇದನ್ನು ಬರೆದ ಕವಿಯು ವೀರಶೈವನೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ಇದು ಸುಮಾರು 1700ರಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿರಬಹುದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಆರಂಭದಲ್ಲಿ "ಕಲ್ಯಾಣವೆಂಬ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಪರಮ ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿಯಹ ನೀಲಲೋಚನೆ ತನ್ನ ಪುರುಷ ಬಸವೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ಬಿನ್ನಹಂ ಮಾಡಿಪೇಳ್ದ ಗಂಗಾ ಗೌರೀ ಸಂವಾದದ ತ್ರಿವರ್ಣದ ಸಾಂಗತ್ಯ" ಎಂದಿದೆ. ಇದರ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ :

"ಗುರು ರೇವಣಾಚಾರ್ಯ ನೊರೆದು ನೂರೊಂದನಿಗೆ ।
ಹರನೊಚ್ಚಿ ಯಿಸ್ವಾರ್ಥವನೀವ । ತಿಂಕೆ ಕಲಹಬೇಡ ಫೆಲೆ ಗರ್ವನಿನಗೆ"

ಎಂದೂ ಇದೆ. ಬಸವೇಶ್ವರ, ರೇವಣಾಚಾರ್ಯ — ಇವರು ಸಮಕಾಲೀನರು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಗ್ರಂಥವು ಅಷ್ಟು ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದೆಂಬ ಭ್ರಾಂತಿ ಬರಬಹುದು. ಆದರೆ ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಇದರಲ್ಲಿ ಬರುವ ಕೆಲವು ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಗಳು ಇದು ಸುಮಾರು 1700ರಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿರಬಹುದೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. ಒಂದು ಮಹತ್ವದ ಸಂಗತಿ ಯೇನೆಂದರೆ – ಇದುವರೆಗೂ 'ಸಿಡಿಲಮರಿ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪಾರ್ತಿಸುಬ್ಬನೇ (1730 — 1801) ಮೊತ್ತಮೊದಲಾಗಿ ತನ್ನ ಅಂಗದ ಸಂಧಾನವೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದಾಗಿ ಪಂಡಿತರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಈ ಶಬ್ದವು ಗಂಗಾ ಗೌರೀ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿಯೂ ದೊರೆಯುವುದೆಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಈ ಕೃತಿಯನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಕವಿಯೇ ಮೊತ್ತಮೊದಲು ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದವನೆಂದೂ ಇದರಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವುದು.

ಚೂಡಿಕುಡುತ್ತ ನಾಚ್ಚಾರ್ ವಿವಾಹ:— ಇದು ಯಕ್ಷಗಾನರೂಪವಾದ ಗ್ರಂಥ. ಇದರಲ್ಲಿ ಆಂಡಾಳ್ ಎಂಬ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತೆಯು ಶ್ರೀರಂಗದ ರಂಗನಾಥನಿಗೆ ಹೂಮಾಲೆಯನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತಿದ್ದು, ಆತನ ಮೇಲಿನ ಪ್ರೇಮಾತಿಶಯದಿಂದ ಕೊನೆಗೆ ಅವನನ್ನೇ ವರಿಸಿದ ಕಥೆಯು ಹೇಳಿದೆ. ಇದು ಸುಮಾರು 1700ರಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಕವಿಚರಿತೆಕಾರರು ಊಹಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಕವಿಯ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳುವ ಭಾಗವು ನಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಕವಿಯು ವೈಷ್ಣವನೆಂದೂ, ರಂಗನಾಥನ ಭಜಕನೆಂದೂ, ರಾಜಗೋಪಾಲನ ಶಿಷ್ಯನೆಂದೂ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಪದ್ಯದಿಂದ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ :

> "ರಾಜಗೋಪಾಲ ಮುನಿಪದರಾಜೀವಕೆ ಭೃಂಗನಾಗಿ ರಂಜಿಪ ಕೃ....................।
> ....ದೊಳರ್ಚಿಸಿವೆನು ಕವಿರಾಜರಹುದೆನಲು ರಂಗರಾಜನ ಭಜಕಂ ॥"

ಗಯ ಚರಿತ್ರೆ :— ಈ ಯಕ್ಷಗಾನ ಕೃತಿಯು ಸುಮಾರು 1750ರಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಕುಕ್ಕೆಯ ಸುಬ್ಬರಾಯ, ಮೂಕಾಂಬಿಕೆ, ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯ, ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ – ಇವರುಗಳ ಸ್ತುತಿಯಿದೆ. ಉಡುಪಿಯ ಕೃಷ್ಣನ ಅಂಕಿತವಿದೆ.

ಇದೇ ಹೆಸರಿನ ಇನ್ನೊಂದು ಯಕ್ಷಗಾನ ಕೃತಿಯು ಸುಮಾರು 1800ರಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಗೋಕರ್ಣನಾಥ, ಕಾರಕಳದ ವೆಂಕಟೇಶ್ವರ - ಇವರುಗಳಿಗೆ ಮಂಗಳವು ಹೇಳಿದೆ.

ರಾಮ ಚರಿತೆ :— ಇದೂ ಯಕ್ಷಗಾನ ಗ್ರಂಥ. ಸುಮಾರು 1750ರಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿರಬಹುದು. ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಶೃಂಗೇರಿಯ ಶಾರದೆಯ ಸ್ತುತಿಯೂ, ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಚುಂಚನಕಟ್ಟೆ ರಾಮನ ಸ್ತುತಿಯೂ ಇವೆ. ಹೆಸರೇ ಸೂಚಿಸುವಂತೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಾಮನ ಕಥೆಯು ಹೇಳಿದೆ.

ಐರಾವತ :— ಈ ಯಕ್ಷಗಾನವು ಸುಮಾರು 1800ರಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಬರೆದ ಕವಿಯು ಕಾಸರಗೋಡು ತಾಲೂಕಿನ ಕುಂಬಳೆ ಪ್ರಾಂತ್ಯದವನೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಪಾರ್ತಿಸುಬ್ಬನ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ತೋರುವಂತೆ ಇವನ ಈ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೂ

ಕಣ್ವಪುರದ ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣನ ಅಂಕಿತವಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಕುಂತಿಯು ಐರಾವತವನ್ನು ತರಿಸಿ ಪೂಜೆಮಾಡಿದ ಕತೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಲವಕುಶರ ಕಾಳಗ :— ಇದರ ರಚನಾಕಾಲವು ಸುಮಾರು 1800 ಆಗಿರಬಹುದು. ಇದು ಯಕ್ಷಗಾನರೂಪವಾಗಿದೆ. ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಸ್ತುತಿಯು ಹೇಳಿದೆ. ಕವಿಯು ಶೈವನೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ.

ಭಸ್ಮಾಸುರ ಕಾಳಗ :— ಇದೂ ಯಕ್ಷಗಾನ ರೂಪವಾಗಿದ್ದು, ಸುಮಾರು 1800 ರಚಿತವಾದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಈ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ವೇಲಾಪುರದ ಚೆನ್ನಕೇಶವನ ಅಂಕಿತವಿದೆ. ಕವಿಯು ವೈಷ್ಣವನೆಂದೂ ಮೈಸೂರು ಪ್ರಾಂತ್ಯದವನೆಂದೂ ಊಹಿಸಬಹುದು.

ಬಭ್ರುವಾಹನ ಕಾಳಗ :— ಇದನ್ನು ಬರೆದ ಕವಿಯು ಉಡುಪಿಯವನಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಇವನ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅಂಕಿತವಿದೆ. ಇವನು ಮಾಧ್ವನೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಈತನ ಕಾಲವು ಸುಮಾರು 1820 ಎಂಬುದಾಗಿ ಕವಿಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಪ್ರಸನ್ನ ಕೃಷ್ಣ ಕೊರವಂಜಿ :— ಇದು ಯಕ್ಷಗಾನಕೃತಿ. ರಚನಾಕಾಲವು ಸುಮಾರು 1830 ಇರಬಹುದು. ಕಥಾವಸ್ತುವಿನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಕವಿಯು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. "ನರಪತಿ ಕೃಷ್ಣಧರಾಧಿಪ । ವಿರಚಿತ ನವಪಾರಿಜಾತ ವಿಮಲ ಸುಕಥೆಯೊಳ್ ॥ ಮುರರಿಪು ಧರಿಸಿದ ವೇಷದ । ಕೊರವಂಜಿಯು ಕಥೆಯ ನಾನು ಕುಶಲದಿ ಪೇಳ್ವೆಂ॥" ಆದುದರಿಂದ ಕವಿಯು ಮುಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜನ ಸಮಕಾಲೀನನು ಅಥವಾ ಈಚಿನವನೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟ ! ಅವನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇದ್ದವನಾಗಿದ್ದರೂ ಇರಬಹುದು.

ಅಮ್ಮಣ್ಣಿ ಪಾರಿಜಾತ :— ಈ ಯಕ್ಷಗಾನದ ರಚನಾಕಾಲವು ಸುಮಾರು 1830 ಎಂಬುದಾಗಿ ನಿರ್ಧರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯ, ಆಂಜನೇಯ ಮುಂತಾದವರ ಸ್ತುತಿಯಿದೆ. ಕವಿಯು ಮಾಧ್ವನೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಹೆಚ್ಚಿನಾಂಶಗಳೇನೂ ತಿಳಿದು ಬಂದಿಲ್ಲ.

ರುಕ್ಮಾಂಗದ ಚರಿತ್ರೆ :— ಈ ಯಕ್ಷಗಾನ ಕೃತಿಗೆ ಕೃಷ್ಣರಾಜಮುಖೋಲ್ಲಾಸವೆಂಬ ಹೆಸರೂ ಉಂಟು. ಇದರ ರಚನಾಕಾಲವು ಸುಮಾರು 1830 ಇರಬಹುದು. ಮುಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜನ ಆಶ್ರಿತರಲ್ಲೊಬ್ಬನು ಇದನ್ನು ರಚಿಸಿರಬೇಕು.

ಪುತ್ರಕಾಮೇಷ್ಟಿ — ಈ ಯಕ್ಷಗಾನ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಶರಪುರದ ವಿಘ್ನೇಶನ ಅಂಕಿತವಿದೆ. ಇದರ ರಚನಾಕಾಲವು ಸುಮಾರು 1830 ಇರಬಹುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ದಶರಥನು ಪುತ್ರಕಾಮೇಷ್ಟಿ ಯಾಗವನ್ನುಮಾಡಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನುಪಡೆದ ಕಥೆಯು ಹೇಳಿದೆ.

ಕವಿಗಳ ವಿಚಾರವೇನೂ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲದ ಕೆಲವು ಯಕ್ಷಗಾನಗಳ ಹೆಸರನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟು ಈ ಲೇಖನವನ್ನು ಮುಗಿಸುವೆವು: ಅತಿಕಾಯನ ಕಾಳಗ, ಅರ್ಜುನ ಕೊರವಂಜಿ, ಇಂದ್ರಜಿತು ಮೈರಾವಣಾರಕಾಳಗ, ಕಂಸವಧೆ, ಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನ ಸಂಗ್ರಾಮ, ದಾನವ್ರತ ಕಥೆ, ದುರ್ಗಾವಿಜಯ, ನೂತನ ಕುಶಲವರ ಕಥೆ, ಬ್ರಹ್ಮ ಕೊರವಂಜಿ, ಭೀಮಸೇನವಿಲಾಸ, ಮಾನಸ ಪೂಜೆ, ಮೈಲಾರಿರಾಮನಚರಿತ್ರೆ, ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಸ್ವಯಂವರ, ಲವಣಾಸುರಕಾಳಗ, ವಜ್ರಮಕುಟ ರಾಯನ ಕಥೆ, ವರನಂದೀಕಲ್ಯಾಣ, ಸಾವಿತ್ರೀ ಚರಿತ್ರೆ, ಹನುಮದ್ವಿಜಯ.

ಅನಂತಯ್ಯ:— ಈ ಯಕ್ಷಗಾನ ಕವಿಯ ತಂದೆ ಭಂಡಾರಿ ವೆಂಕಟಪ್ಪಯ್ಯ. ಇವರ ವಾಸಸ್ಥಳ ಕುಂಜಿಬೆಟ್ಟು, ಉಡುಪಿ. ಇವರ ಗ್ರಂಥ ರಾವಣ ಪ್ರತಾಪ, ಭಸ್ಮಾಸುರ ಕಾಳಗ.

ಈಶ್ವರಭಟ್ಟ:— ಈ ಕವಿಯು 1872ರಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ 1945 ದಿವಂಗತರಾದಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇವರ ವಾಸಸ್ಥಳವು ಕಾಸರಗೋಡಿಗೆ ಸೇರಿದ ಬಾಯಾರು ಗ್ರಾಮ. ಇವರು ಯಕ್ಷಗಾನ ಹಾಡುವಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಹರಿಕಥೆ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದಿದ್ದರು. ಇವರು ಸಂಪೂರ್ಣ ರಾಮಾಯಣವೆಂಬ ಪ್ರಬಂಧವನ್ನು 1938ರಲ್ಲಿಯೂ ವರಾಹಚರಿತ್ರವೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು 1940ರಲ್ಲಿಯೂ ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ. ಕೀರ್ತನ ತರಂಗವೆಂಬ ಒಂದು ಸಣ್ಣಪುಸ್ತಕವನ್ನೂ ಇವರು ಬರೆದಿರುವರು.

ಕೃಷ್ಣಯ್ಯ:— ಇವರು ಕಾಸರಗೋಡು ತಾಲೂಕಿನ ಪೆರಡಾಲದಲ್ಲಿರುವ ಮಹಾಜನ ಸಂಸ್ಕೃತ ಕಾಲೇಜಿನ ಕನ್ನಡ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಯಾದವಾಭ್ಯುದಯ ವೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಗಂಗಾಧರ ರಾಮಚಂದ್ರಯ್ಯ:— ಇವರಕಾಲ 1866 ರಿಂದ 1946. ಇವರ ವಾಸಸ್ಥಳ ಕಲ್ಯಾಣಪುರದಲ್ಲಿರುವ ಕನ್ನಾರಕುದುರು. ಇವರು ಯಕ್ಷಗಾನ ಶಲ್ಯಪರ್ವವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಗಣಪಯ್ಯಶೆಟ್ಟಿ, ಎಸ್.:— ಇವರು ಶಕುಂತಲಾಪರಿಣಯ, ಸಂಯೋಗಿತಾಪರಿಣಯಗಳೆಂಬ ಎರಡು ಯಕ್ಷಗಾನಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಉಡುಪಿ ತಾಲೂಕು ಹೆಬ್ರಿಯಲ್ಲಿರುವ ನಡ್ಪಾಲ್ ಶಾಲೆಯ ಅಧ್ಯಾಪಕರು.

ಪರಮೇಶ್ವರಭಟ್ಟ, ಜಿ.:— ಇವರು ಚಂದ್ರಹಾಸವೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಮಂಗಳೂರಿನ ಕೆನರಾ ಹೈಸ್ಕೂಲಿನಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಪಕರು.

ಪುಟ್ಟಣ್ಣ ಗೌಡ:— ಇವರು ಪಂಜದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಪಕವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಹಲವು ಕವಿತೆಗಳನ್ನೂ ಅಂಧಕಾಸುರನ ಕಾಳಗವೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನೂ ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ.

ರಾಮಣ್ಣ ಶಗ್ರಿತ್ತಾಯ :— ಇವರು ಪುತ್ತೂರಿನ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಯಕ್ಷಗಾನ ಕವಿಗಳು. ಇವರ ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಮಕರಾಕ್ಷ ಕಾಳಗ, ತರಣಿಸೇನಕಾಳಗ, ಶ್ರೀರಾಮನಿಜಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ, ಲಕ್ಷಣಾಸ್ವಯಂವರ ಹಾಗೂ ಸಾಂಬವಿಜಯ, ಮತ್ತು ಚಂದ್ರಹಾಸಚರಿತ್ರೆ, ಇವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿವೆ.

ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಕವಿ :— ಇವರು ಮೂಲ್ಕಿಯವರು. ವೆಂಕಟಗಿರಿಮಾಹಾತ್ಮೆ ಮತ್ತು ಪದ್ಮಾವತೀ ಕಲ್ಯಾಣ ಎಂಬ ಷಟ್ಪದೀ ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನೂ ಸಮುದ್ರಮಥನ, ಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನ ಕಾಳಗ ಎಂಬೆರಡು ಯಕ್ಷಗಾನಗಳನ್ನೂ ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ.

ರಾಮಕೃಷ್ಣ, ಬಿ. :— ಇವರ ವಾಸಸ್ಥಳ ಬೈಲೂರು. ಇವರು ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಚರಿತ್ರೆಯೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ.

ರಾಜಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯ :— ಇವರು ಉಡುಪಿಯವರು. ದ್ರೋಣಪರ್ವವೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಷ್ಣುಮೂರ್ತಿ ಹೊಳ್ಳ, ಡಿ. :— ಇವರ ವಾಸಸ್ಥಳ ಪುತ್ತಿಗೆ. ಕುಂದಾಪುರದಲ್ಲಿ ಇವರು ಅಧ್ಯಾಪಕರಾಗಿರುವರು ಇವರು ಹಲವು ಯಕ್ಷಗಾನ ಪ್ರಬಂಧಗಳನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮದನಾಂಗಿಕಲ್ಯಾಣ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣವಿಜಯ, ಪಾಂಡವರಾಜ್ಯವಿಯೋಗ, ಅಕ್ಷಯಾಂಬರವಿಲಾಸ - ಇವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿವೆ.

ವೆಂಕಟರಾಯ, ಪಂದುಬೆಟ್ಟು :— ಇವರು ಪಾಳೆಯಂಕೋಟೆಯ ಬೋರ್ಸ್ಟಲ್ ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಪಕರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಜಯಪಾಂಡ್ಯವಿಜಯ, ಬೈದರ್ಕಳ ಪ್ರತಾಪ ಎಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನಗಳನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ.

ವೆಂಕಟರಮಣಯ್ಯ, ಮೈರ್ಪಾಡಿ :— ಇವರ ಜೀವನಕಾಲ 1886 ರಿಂದ — 1944. ಯಕ್ಷಗಾನದಲ್ಲಿ ಇವರಿಗೆ ವಿಶೇಷ ಅಭಿರುಚಿಯಿತ್ತು. ಇವರು ಪ್ರಹ್ಲಾದಚರಿತ್ರೆ, ಮದಾಲಸಾಕಲ್ಯಾಣ ಎಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನಗಳನ್ನೂ ಭೋಜಚರಿತ್ರೆ, ವೆಂಕಟಗಿರಿ ಮಾಹಾತ್ಮೆ ಎಂಬ ಷಟ್ಪದೀ ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನೂ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಹಾಡುಗಳನ್ನೂ ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವೆಂಕಟರಮಣ :— ಇವರು ಉಡಿಪಿ ತಾಲೂಕಿನ ಬ್ರಹ್ಮಾವರದ ನಿವಾಸಿಗಳು. ಮೈರಾವಣ ಕಾಳಗವೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ.

ವೆಂಕಟರಾವ್, ಕೊರಡ್ಕಲ್ :— ಇವರು ಉಡುಪಿಯವರು. ಯಕ್ಷಗಾನದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಅಭಿರುಚಿಯುಳ್ಳವರು. ರಾವಣಾಸುರಕಾಳಗ, ವಿಭೀಷಣ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ, ಶಕುಂತರಾಜಚರಿತ್ರೆ, ಸಹಸ್ರಕಂಠರಾವಣಕಾಳಗ ಅಥವಾ ಸೀತಾವಿಜಯ ಎಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ.

ವೆಂಕಟರಮಣ :— ಇವರು ಉಡುಪಿಯವರು. ರಾವಣಾಸುರನಕಾಳಗವೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ.

ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣಾಚಾರ್ಯ :— ಇವರು ಉಡುಪಿಯವರು. ಯಕ್ಷಗಾನ ಸುಬಾಹುಕಾಳಗವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ.

ವೆಂಕಪ್ಪಯ್ಯ :— ಇವರು ಉಡುಪಿ ತಾಲೂಕಿನ ಮುದ್ರಾಡಿಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರು. ಭೂಕೈಲಾಸ ಅಥವಾ ಮಂಡೋದರೀ ಪರಿಣಯ ಎಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ.

ವೆಂಕಪ್ಪಯ್ಯ :— ಇವರು ವಾರಂಬಳ್ಳಿಯವರು. ಭದ್ರಾಯುಚರಿತ್ರೆ ಎಂಬ ಯಕ್ಷ ಗಾನವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ.

ಶ್ರೀಧರಭಟ್ಟ :— ಇವರು ಕಾಸರಗೋಡು ತಾಲೂಕಿಗೆಸೇರಿದ ಮಂಜೇಶ್ವರದವರು. ತಂಬರಾಸುರಕಾಳಗವೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ.

ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಭಾಗವತ :— ಇವರು ಮೂಲ್ಕಿಯವರು. ಹರಿದಾಸರಾಗಿಯೂ ಇದ್ದರು. ಯಕ್ಷಗಾನ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧರು. ವಾಮನಚರಿತ್ರೆ, ನವೀನ ಸೌಭದ್ರಾಪರಿಣಯ, ರತೀ ಕಲ್ಯಾಣ ಮುಂತಾದ ಯಕ್ಷಗಾನಗಳನ್ನೂ, ದತ್ತಾತ್ರಯಾಂಬರವಿಲಾಸವೆಂಬ ಹರಿಕಥೆ ಯನ್ನೂ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ.

ಸುಬ್ಬರಾವ್, ಕೆರೋಡಿ :— ಇವರು ಉಡುಪಿಯವರು. ಕೃಷ್ಣಸೂಕ್ತಿಯ ಸಂಪಾದಕರಾಗಿದ್ದು ಹಲವು ಲೇಖನಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ. ಸೌಭಾಗ್ಯವತೀ ಪರಿಣಯ, ಪಲಾಂಡುಚರಿತ್ರೆ, ಜರಾಸಂಧ ವಧೆ.- ಎಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸುಬ್ಬಣ್ಣ ಶಾಸ್ತ್ರಿ :—ಇವರು ಪುತ್ತೂರು ತಾಲೂಕಿಗೆಸೇರಿದ ವಿಟ್ಲಸೀಮೆಯವರು. ಸುರಥನಕಾಳಗವೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ.

ಶ್ಯಾಣವಿ, ಎಸ್. ಎನ್. :— ಸುರತ್ಕಲ್ಲಿನವರು. ಯಕ್ಷಗಾನ ಸುಲೋಚನಾ, ಸಹಗಮನ ಮತ್ತು ಸೌಪಾರ್ಶ್ವನ ಕಥೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ.

ಕೆ. ಎಲ್. ಪೈ :— ಬಂಟ್ವಾಳದವರು. ಚಿತ್ರಾಕ್ಷಿಕಲ್ಯಾಣವೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನ ವನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ.

ಅನುಬಂಧ

ಯಕ್ಷಗಾನಗಳಂತೆ ತೋರುವ ಇತರ ಗ್ರಂಥಗಳು

ಕವಿಚರಿತ್ರೆಯ ಮೂರನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನದ ಇತರ ಕವಿಗಳು ಮತ್ತು ಗ್ರಂಥಕರ್ತರು ಎಂಬ ಶೀರ್ಷಿಕೆಯ ಕೆಳಗೆ ಕೆಲವು ಕವಿಗಳ ಮತ್ತು ಅವರ ಗ್ರಂಥಗಳ ಹೆಸರನ್ನು ಕವಿಚರಿತೆಕಾರರು ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಕವಿಗಳ ಕಾಲವನ್ನಾಗಲಿ ಗ್ರಂಥಗಳ ವಿವರವನ್ನಾಗಲಿ ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಆ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಯಕ್ಷಗಾನಗಳಿರಬಹುದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಹೆಸರನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದೆ.

ಗ್ರಂಥ	ಕವಿಯ ಹೆಸರು	ಪುಟ
1. ರುಕ್ಮಿಣೀ ಪರಿಣಯ 2. ಪಾರಿಜಾತಾಪಹರಣ	ಸಿ. ಆರ್. ಚೆಲ್ಲಮ್ಮ ಮೈಸೂರು.	219
3. ದ್ರೌಪದೀ ಸ್ವಯಂವರ 4. ಧ್ರುವಚರಿತ್ರೆ 5. ನಳಚರಿತ್ರೆ 6. ನೇತ್ರಾವತೀ ಕಥೆ 7. ಪಂಚವಟಿ ರಾಮಾಯಣ 8. ರತೀ ಕಲ್ಯಾಣ	ವೀರನಗೆರೆ ಪುಟ್ಟಣ್ಣ ಮೈಸೂರು.	220
9. ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಚರಿತೆ 10. ಮೀನಾಕ್ಷೀ ಕಲ್ಯಾಣ	ಇಗಡೂರು ರುದ್ರಕವಿ	226
11. ಧ್ರುವೋಪಾಖ್ಯಾನ 12. ನಳಚರಿತ್ರೆ 13. ಪ್ರಹ್ಲಾದ ಚರಿತ್ರೆ	ದೇವಶಿಖಾಮಣಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸಯ್ಯಂಗಾರ್	226
14. ಅಜಾಮಿಳ ಚರಿತೆ 15. ಪ್ರಹ್ಲಾದ ಚರಿತೆ	ಕ. ಅನಂತರಾಮಯ್ಯ	227
16. ಕರಿಯಬಂಟನ ಕಥೆ	ಯಜಮಾನ ಸಿದ್ದಲಿಂಗಪ್ಪ	227
17. ದ್ರೌಪದೀ ಸ್ವಯಂವರ 18. ಸುಧನ್ವ ಚರಿತ್ರೆ	ಗಿರಿಭಟ್ಟರ ತಮ್ಮಯ್ಯ	228
19. ಇಂದ್ರ ವಿಜಯ	ವೆಂಕಟರಮಣಭಟ್ಟ, ಉಡುಪಿ	229
20. ಮೈರಾವಣ ಕಾಳಗ 21. ರಾವಣದಿಗ್ವಿಜಯ	ದ್ರಾವಿಡ ವೆಂಕಟಕವಿ	229
22. ನೀಲಧ್ವಜ ಕಾಳಗ	ಶೇಷರಾಮಯ್ಯ, ಹೆಗ್ಗುಂದ	229
23. ಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರರ ಕಾಳಗ	ಮಂಜಯ್ಯ, ಉಡುಪಿ	229

24. ಇಂದ್ರಕೀಲ 25. ಉತ್ತರ ಗೋಗ್ರಹಣ 26. ಬಾಣಾಸುರ ಕಾಳಗ 27. ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಕಲ್ಯಾಣ	ವಿಷ್ಣುಕವಿ	230
28. ಕೃಷ್ಣಪಾರಿಜಾತ	ಅನಂತರಾಮಯ್ಯಂಗಾರ್	”
29. ಚಂದ್ರಾವಳೀ ಕಥೆ	ಭಾಸ್ಕರಕವಿ	”
30. ಜಾನಕೀ ಪರಿಣಯ	ಸೂರ್ಯನಾರಾಯಣಪ್ಪ	”
31. ದ್ರೌಪದೀ ಸ್ವಯಂವರ	ಕೃಷ್ಣಾಜಿ ಬಾಪೂರಾವ್, ಧಾರವಾಡ	”
32. ಪದ್ಮಾವತೀ ಪರಿಣಯ	ಬಾಳಾಚಾರ್ಯ	238
33. ಗೋವರ್ಧನಗಿರಿಯ ಕಥೆ 34. ಪುಂಡರೀಕ ಚರಿತ್ರೆ	ವಿಷ್ಣುದಾಸ	239
35. ವೈಕುಂಠ ನಳಚರಿತ್ರೆ 36. ಸಭಾಪರ್ವ	ಶೇಷದಾಸ	”
37. ಅಕ್ರೂರ ಚರಿತ್ರೆ	ನುಗ್ಗಿಹಳ್ಳಿ ರಂಗಾಚಾರ್ಯ	”
38. ಪಾರಿಜಾತ	ಮುದ್ದಕವಿ	”
39. ಅಂಬರೀಷ ಚರಿತ್ರೆ	ವಾಸುದೇವ	”
40. ಚಂದ್ರಾವಳಿ	ಬೊಮ್ಮಲಾಟಂ ವೀರಭಟ್ಟರ ಶಾಮಣ್ಣ	”
41. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಲೀಲೆ	ಸರಗೂರು ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯ	”
42. ವಿರಾಟಪರ್ವ	ವೀರ ನರಸಿಂಹಮೂರ್ತಿರಾಯ	462
43. ಶ್ರೀರಾಮ ಕಥಾಪ್ರಸಂಗ	ಬಿ. ರಾಮಕೃಷ್ಣರಾಯ	464
44. ಸೀತಾಸ್ವಯಂವರ	ಶ್ರೀಕಂಠೇಶ ಗೌಡ	466
45. ಕೀಚಕ ಸಂಧಿ	ರಾಜಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯ, ಕಡಕೋಳ	”
		ಕ. ಚ. ಭಾ. III ಅನುಬಂಧ
46. ಕರ್ಣಾರ್ಜುನರ ಕಾಳಗ		
47. ಕೀಚಕ ಸಂಹಾರ		
48. ಕುಂಭಕರ್ಣ ಯುದ್ಧ		
49. ಪ್ರಸನ್ನ ಕೃಷ್ಣ ಪಾರಿಜಾತ	ತಾಳೂತು ವೆಂಕಟರಮಣ	
50. ಬಾಣಾಸುರ ಕಾಳಗ	ಸುಬ್ಬ	
51. ರುಕ್ಮಾಂಗದ ಚರಿತ್ರೆ	ತಿಪ್ಪೇಂದ್ರ	
52. ಶಿವಪಾರಿಜಾತ		
53. ಸತ್ಯಭಾಮಾಕಲ್ಯಾಣ		
54. ಸಾರಂಗಧರನ ಕಥೆ	ನಂಜುಂಡ ರಂಗರಾಜೇಂದ್ರ	
55. ”	”	
56. ಸಾರಂಗಧರನ ಚರಿತ್ರೆ		

A HISTORY OF THE KINGS OF TARŪSVARŪPAM.

Edited by

K. N. EZHUTHACHAN,

Junior Lecturer in Malayalam.

PREFACE

Kings as well as local chieftains of old Kerala used to keep Grandhavaris which are documents of their day-to-day activities. Sometimes they would get their history written by some of their court writers also. The story or History of the kings of Tarū Swarūpam published in the following pages is a work of this kind. Tarū, Tarūr and Taruvayūr (the last being the oldest and fullest form) denote Palghat of South Malabar. Another name of the land was Nedumpuraiyūr found in the 10th century inscriptions of old Kerala kings like Bhāskara Ravi. The members of the Palghat royal family are respectfully known as Accans meaning Elders or Fathers.

The history contained in this publication covers a period of nearly 25 years, i.e., from A. D. 1756 to 1780 which is one of the most eventful periods in the history of Malabar. It was in 1756-57 that the Zamorin attacked Palaghat and captured Naduvaṭṭam. Palaghat sought the assistance of Hyder Ali who was then the Faujdar at Dindigal. Then came rapid Mysorean invasions which ultimately crushed the Zamorin's power and the whole of Malabar passed into the hands of the British in A. D. 1792. Our story of the Taru Swarūpam kings begins with the accession of

one Eḷayaccan Edattil Rāman Kōmbi and gives a fairly complete picture of the troubles, both internal and external, that the country had to face at that critical juncture of Malabar history. Wars, Sorrows, intrigues, cruelties etc. mark the dying pangs of an old feudal order. The first-hand information supplied by a local author has an air of more reality and reliability and has to be heartily welcomed. The work is incomplete; but taking us, as it does, up to A. D. 1780, it gives an insight into the last and tragic scenes of the drama which ended twelve years later.

The author of the 'history' is unknown. This edition has been prepared mainly on the basis of MS. No. 266 of the Govt. Oriental Manuscripts Library, Madras.

EDITOR.

തരൂസ്വരൂപം രാജാക്കന്മാരുടെകഥ

അവതാരിക

ആദർശ ഗ്രന്ഥങ്ങൾ

മദ്രാസ് ഗവമ്മെൻറ് ഓറിയൻറൽ മാനസ്ക്രിപ്ററസ് ലൈബ്രറിയിലെ D. 266-ാം നമ്പർ കയ്യെഴുത്തു പകർപ്പാണ് ഈ പ്രസിദ്ധീകരണത്തിന്നവലംബം. ഇതേ ലൈബ്രറിയിലെ D. 263-ാം നമ്പർ ഗ്രന്ഥമായ 'ചേരമാൻ പെരുമാ'ളിൻെറ ഒടുവിൽ ചേൎത്ത ഭാഗം ഈ ചരിത്രത്തിലെയ്ക്കു ചേരേണ്ടതായി തോന്നിയതിനാൽ അതുകൂടി ഇതിൽ ആദ്യം ചേൎത്തിരിക്കുന്നു. പകൎത്തി എഴുതിയ ആൾ ഉപയോഗപ്പെടുത്തിയ ഗ്രന്ഥത്തിൻെറ വൈകല്യമാകാം കുഴപ്പത്തിന്നു കാരണം. കവളപ്പാറ മൂപ്പിൽനായരുടെ കൊട്ടാരത്തിൽ നിന്നു കിട്ടിയ മൂലഗ്രന്ഥത്തിൽനിന്നു 1927-28 ൽ പകൎത്തിയെടുത്തതാണ് മുകളിൽ ചേൎത്ത രണ്ടു ഗ്രന്ഥവും; രണ്ടും ഒരേ ബൗണ്ടു് പുസ്തകത്തിൽ ചേൎക്കയും ചെയ്തിരിക്കുന്നു. അക്ഷരപ്പിഴകൾ ധാരാളമുണ്ടെങ്കിലും ഭാഷ ശക്തവും കാൎയ്യമാത്രപ്രസക്തവുമാണ്. എ. ഡി 18-ാം നൂറാണ്ടിൻെറ ആരംഭത്തിൽ അജ്ഞാതനാമാവായ ഏതോ ഒരാൾ രചിച്ചതാണെന്നും, ആയാൾ പാലക്കാട്ടു രാജാക്കന്മാരുടെ ആശ്രിതനായിരിപ്പാൻ വഴിയുണ്ടെന്നും മാത്രമല്ലാതെ ഈ 'തരൂസ്വരൂപം രാജാക്കന്മാരുടെ കഥ' യുടെ കൎത്തൃത്വത്തെപ്പററി ഒന്നും പറവാൻ വയ്യ. അപൂൎണ്ണമാണ് ഈ ഗ്രന്ഥം.

പേർ.

തരൂർസ്വരൂപം, തരൂസ്വരൂപം എന്നു രണ്ടു രൂപവും ഉപയോഗിച്ചു കാണുന്നുണ്ടു്; രണ്ടും തരുവയൂർ സ്വരൂപത്തിൻെറ തത്ഭവമാണെന്നും വ്യക്തമാണ്. മുകളിൽ പറഞ്ഞ D 263-ാം നമ്പർ കയ്യെഴുത്തു പകർപ്പിൽ ചേരമാൻ പെരുമാൾ 'ദേവലോകേശരാജ്യഃ' എന്ന കലിയ്ക്കു തരുവയൂർനാടു കൊടുത്തിരിക്കുന്നു എന്നെഴുതിയിട്ടുണ്ടു്. പെരുമ്പടപ്പു് (കൊച്ചി), നെടിയിരിപ്പു് (ഏറനാടു്), ആർങ്ങോട്ടു് (വള്ളുവനാടു്), തരുവയൂർ (പാലക്കാടു്), ഈ ക്രമത്തിലാണ് പെരു

മാളുടെ ദാനക്രമം വിവരിച്ചിട്ടുള്ളതു്. പ്രസ്തുത കലിദിനസംഖ്യ എ. ഡി. 325 നെ സൂചിപ്പിക്കുന്നതിനാൽ ചരിത്രപരമായി വിശ്വാസയോഗ്യമല്ല. ഈ ഗ്രന്ഥത്തിൽ വേറെയും ഇത്തരം സാങ്കല്പികങ്ങളായ കലിദിനസംഖ്യകൾ കാണുന്നുണ്ടു്. ഏതായാലും തരുവയൂർ എന്നാണു് തരൂരിൻെറ ആദ്യരൂപമെന്നും, ആ പദത്തിനു ധാരാളം പഴക്കമുണ്ടെന്നും തീർച്ചതന്നെ. എ. ഡി. 17-ാം നൂററാണ്ടിലെ രേഖകളിൽ തരുവൈനാട്ടടയോനെപ്പററി പ്രസ്താവനയുണ്ടു്. പാലക്കാട്ടിനു തരുവയൂർ എന്നതിനു പുറമെ നെടുംപുറൈയൂർ എന്നും പേരുണ്ടായിരുന്നുവെന്നു് കേരളത്തിലെ പഴയ ശിലാശാസനങ്ങൾ തെളിയിക്കുന്നു. തരൂർ പിൽക്കാലത്തു പല താവഴിയുമായിപ്പിരിഞ്ഞ പാലക്കാട്ടു രാജവംശത്തിലെ ഒരു ഉപശാഖ മാത്രമായിരുന്നുവെന്നു ചുവടെ കൊടുക്കുന്ന ഒരു പട്ടികയിൽ നിന്നു കാണാം; എങ്കിലും കുടുംബത്തിൻെറ പൊതുപ്പേരായി ഈ പദം ഉപയോഗിച്ചിരുന്നുവെന്നതിനു സംശയമില്ല. പല താവഴിയിലുംപെട്ട രാജാക്കന്മാരുടെ കഥകൾ നമ്മുടെ ഗ്രന്ഥത്തിൽ വരുന്നതുതന്നെ ഇതിനു തെളിവാണു്.

വിഷയവും പ്രാധാന്യവും

1756 - 1780 വരെയുള്ള പാലക്കാട്ടു രാജ്യകുടുംബത്തിൻെറ ചരിത്രമാണു് ഈ തരൂസ്വരൂപം രാജാക്കന്മാരുടെ കഥയിൽ അടങ്ങുന്നതു്. മലബാറിൻെറ ചരിത്രത്തിൽ ഈ കാലത്തിനുള്ള പ്രാധാന്യം വളരെ വലുതാണു്. 1756 ൽ സാമൂതിരി പാലക്കാട്ടിൻെറനേക്കു തിരിഞ്ഞു നടുവട്ടം കീഴടക്കി. പാലക്കാട്ടു രാജകുടുംബം ഗതിയില്ലാതെ ഡിണ്ടിക്കല്ലിലെ ഫൗജ്ദാറായിരുന്ന ഹൈദരാലിയോടു സഹായം അഭ്യർത്ഥിച്ചു. തുടർന്നുണ്ടായ മൈസൂർ യുദ്ധങ്ങൾ സാമൂതിരിയുടെ ശക്തിയെ തീരെ നശിപ്പിക്കുകയും ചെയ്തു. 1792 ൽ ശ്രീരംഗം ഉടമ്പടിപ്രകാരം മലബാർ ബ്രിട്ടീഷുകാരുടെ കയ്യിൽവന്നു. 1782 ലായിരുന്നു ഹൈദരുടെ മരണം. പാലക്കാട്ടിനു തന്മൂലം 1780 വരെ ഇടപെടേണ്ടിവന്നതു ഹൈദരുമായിട്ടായിരുന്നു. നമ്മുടെ മുമ്പിലിരിക്കുന്ന ചരിത്രഗ്രന്ഥം ഈ ഘട്ടത്തിലെ സൂക്ഷ്മ വിവരങ്ങൾ നൽകുന്നു. തികച്ചും പരവശനിലയിലായിരുന്ന പാലക്കാട്ടു മൈസൂർ ശക്തിയെ എല്ലാററിലും തൻെറ പരമാധികാരിയായി ഗണിച്ചിരുന്നുവെന്നു് ഇതിൽനിന്നു തെളിയുന്നുണ്ടു്. ഒരു പന്തീരാണ്ടുകൂടി കഴി

ഞാൽ അസ്തമിക്കുന്ന ഒരു ദുരന്ത കഥയുടെ വക്കത്തുവെച്ചാണ് ഈ അപൂർണ്ണഗ്രന്ഥം അവസാനിക്കുന്നത്. കൊലയും, വഞ്ചനയും,യുദ്ധവും, ഭീതിയും നിറഞ്ഞ ഒരന്തരീക്ഷം എവിടെയും കാണാം. കേരളത്തിലെ ഫ്യൂഡൽ ഭരണത്തിൻെറ അരാജകത്വം ഇതിൽ തികച്ചും നിഴലിച്ചിട്ടുണ്ട്. ജനങ്ങളുടെ മതപരവും സാമൂഹ്യവുമായ ജീവിതത്തിലേയ്ക്കും എത്തിനോക്കാൻ ഈ തത്ത്വസ്വരൂപകഥ നമ്മെ സഹായിക്കുന്നു. ദ്രുതഗതിയിൽ നാശത്തിലേയ്ക്കു തള്ളിക്കുന്ന ഒരു സമുദായത്തിൻെറ ചിത്രം വ്യക്തമായി ഇതിൽ കാണാം. ചരിത്രത്തിൻെറ ശുഷ്കാസ്ഥികൾക്കു മാംസം വെപ്പിക്കുന്നവയാണ് ഇതിലെ പല വിവരണങ്ങളും.

പാലക്കാട്ടു രാജവംശം.

പാലക്കാട്ടു രാജവംശത്തിൻെറ പഴക്കത്തെപ്പററി മുമ്പു സൂചിപ്പിച്ചു. മലബാർ ഗസററിയർ പാലക്കാട് പഴയ ചേരരാജ്യത്തിൽ ചേർന്നതാണോ എന്നുകൂടി സംശയിക്കുന്നു. പെരുമാൾ കൊടുത്തതായി കേരള മാഹാത്മ്യത്തിൽ കാണാത്തതിനാൽ ഈ രാജ്യം പെരുമാൾ വാഴ്ചയിൻകീഴിലായിരുന്നില്ലെന്നുകൂടി അതു കരുതുന്നു.[1] പൊന്നാനിതാലൂക്കിലെ ആതവനാട് അംശത്തിൽനിന്നുവന്നവരാണ് പാലക്കാട്ട് രാജകുടുംബക്കാരെന്നും, നാട്ടിലുള്ള ഭൂമി ആഴ്വാഞ്ചേരി തമ്പ്രാക്കൾക്കുകൊടുത്തു പകരം ഇവർ പാലക്കാട്ടു ഭൂമിവാങ്ങുകയാണുണ്ടായതെന്നും ആ ഗ്രന്ഥം തുടർന്നു പ്രസ്താവിക്കുന്നു. 18-ാം നൂററാണ്ടിലെ മധ്യകാലംവരെ ഈ രാജാക്കന്മാർ മലബാർ ചരിത്രത്തിൽ പ്രത്യക്ഷപ്പെടുന്നില്ലെന്ന മലബാർ ഗസററിയറിൻെറ വാദം മിക്കവാറും ശരിതന്നെ. ഈ കൂട്ടത്തിൽ മററുപല ചെറു രാജ്യങ്ങളും പെടും എന്നുകൂടി പറയണം; എന്തെന്നാൽ അവയുടെചരിത്രമൊന്നും നമുക്കു ലഭിച്ചിട്ടില്ല. ഏതായാലും പാലക്കാട് ഒരു പഴയ രാജവംശമാണെന്നു കാണിപ്പാൻ തെളിവു ധാരാളമാണ്. ചേരരാജാവായ ഭാസ്കരരവി തൻെറ 38-ാം ഭരണവർഷത്തിൽ മഹോദയപുരത്തെ (കൊടുങ്ങല്ലൂർ) ജോസഫ് റബ്ബാനു അഞ്ചുവണ്ണ സ്ഥാനവും മററും കല്പിച്ചു കൊടുക്കുന്ന ചെപ്പേട്ടിൽ 'നെടുംപുറൈയൂർ നാട്ടുടെയ

1. മലബാർ ഗസററിയർ (മലയാളം) P. 179-180

കോതൈഇരവി'യെ സാക്ഷിയാക്കിനിൎത്തിയിട്ടുണ്ടല്ലൊ. പാലക്കാട്ടും കൊച്ചിയിൽ തലപ്പിള്ളിത്താലൂക്കും മററുംചേൎന്ന ദേശഖണ്ഡമാണ് നെടുമ്പുറൈയൂർ എന്നതിൽ ആൎക്കും സംശയവുമില്ല. മുൻപറഞ്ഞ ജൂതശാസനത്തിന്റെ കാലം എ. ഡി. 8-ാം നൂററാണ്ടാണെന്ന പഴയപക്ഷം ഇപ്പോൾ തിരസ്കൃതമായിരിക്കുന്നു. 10-ാംനൂററാണ്ടോ 11-ാം നൂററാണ്ടോ ആയിരിക്കണമെന്നാണ് ഗോപിനാഥറാവുവിന്റെ ഊഹം. പുതിയ ഗവേഷണത്തിന്റെ വെളിച്ചത്തിൽ എ.ഡി 1000 ാമാണ്ടാണ് പ്രസ്തുത ശാസനത്തിന്റെ കാലം എന്നു വരുന്നു.[2] കേരളരാജാവായ ഗോദരവിവൎമ്മ അഥവാ കോതരവിയുടെ (എ ഡി. 917-947) കാലത്തു് 934ൽ ഒരു വെൺപൊലിനാട്ടു കോത ഇരവി നെടുംപുറയൂരിന്നു അധിപനായി നിശ്ചയിക്കപ്പെട്ടിട്ടുണ്ട്. ഇതുപോലെ ഇന്ദുക്കോതവൎമ്മ (944-962) യുടെ ഭരണകാലത്തു് എ. ഡി 961-ൽ മണൽമൻറത്തു ഇയക്കൻ പ്രസ്തുതരാജ്യം വാഴുന്നതും ചൂണ്ടിക്കാണിക്കപ്പെട്ടിരിയ്ക്കുന്നു.[3] മൂന്നു ഭാസ്കരരവിമാരുണ്ടെന്നും രണ്ടാമത്തെ ആളുടെ (എ. ഡി. 979-1021) കാലത്താണ് നെടുംപുറൈയൂർ ഉടയവരെ സാക്ഷിനിൎത്തിയ ജൂതശാസനം ഉണ്ടായിട്ടുള്ളതെന്നാണ് ഊഹം. ഏതായാലും നെടുംപുറൈയൂർ കേരള ചരിത്രത്തിൽ എ. ഡി. 10-ാം നൂററാണ്ടിൽ പ്രത്യക്ഷപ്പെടുന്നുവെന്നതു് അതിന്റെ പഴക്കം ധാരാളം തെളിയിയ്ക്കുന്നുണ്ട്. പാലക്കാട്ട് രാജവംശം മധുരയിൽനിന്നു വന്നതാണെന്നും, അതല്ല പെരുമാൾ പാരമ്പൎയ്യത്തിൽ പെരുമ്പടപ്പിനോട്ടു ബന്ധമുള്ളതാണെന്നും വേറെ പക്ഷങ്ങളും ഇല്ലാതില്ല. ഇതിൽ ഒടുവിൽ പറഞ്ഞ പക്ഷത്തിന്നു കൂടുതൽ സാംഗത്യവും തോന്നുന്നുണ്ട്. നമ്മുടെ ഈ 'തരൂസ്വരൂപം രാജാക്കന്മാരുടെ കഥയി'ൽ കാണുന്ന ആദ്യഭാഗം പെരുമ്പടപ്പിനോടുള്ള പ്രത്യേക ബന്ധം ചൂണ്ടിക്കാണിക്കുന്നതു നോക്കുക. സാമൂതിരിയുടെ പ്രാബല്യം വരുംവരെ പെരുമ്പടപ്പുകാരായിരുന്നു മിക്കവാറും പാലക്കാട്ടുരാജാക്കന്മാരുടെ യഥാൎത്ഥത്തിലുള്ള രക്ഷാധികാരികൾ എന്നാണ് വിചാരിക്കേണ്ടതു്.

---

2. ഇളംകുളം കുഞ്ഞൻപിള്ള, ചില കേരള ചരിത്രപ്രശ്നങ്ങൾ ഭാഗം 2, പേ. 59

3, ടി, പേ. 34

കുടുംബത്താവഴികൾ

പാലക്കാട് രാജവംശത്തിന്ന എന്തോ കാരണവശാൽ ജാതിഭ്രഷ്ട വന്നതായി കാണുന്നു; ഒരു രാജാവു് ഹീനജാതിസ്ത്രീയെ വിവാഹം ചെയ്കതിൻെറ ഫലമാണെന്നാണ് ഐതിഹ്യം. വടമലപ്പുറത്തും തെമ്മലപുറത്തും താമസമുറപ്പിച്ച രണ്ടുക്ഷത്രിയ സ്ത്രീകൾക്ക ബ്രാഹ്മണരിൽ ഉണ്ടായ സന്താനങ്ങൾ ക്രമത്തിൽ വടക്കെ നായക്കൻ എന്നും തെക്കെ നായക്കൻ എന്നും സ്ഥാനപ്പേർ നേടിയെന്നും അവർ കേരള പെരുമാക്കന്മാരുടെ സേനാധിപന്മാരായി പാലക്കാട്ടു തുറകാക്കുന്നതിൽ വ്യാപൃതരായിരുന്നുവെന്നും, അവരാണ് പിൽക്കാലത്തു രാജാക്കന്മാരായി രൂപാന്തരപ്പെട്ടതു് എന്നും കഥയുണ്ടു്. മുൻപറഞ്ഞ ജാതിഭ്രഷ്ടകാരണം ബ്രാഹ്മണർ രാജ്യംവിട്ടുപോന്നു; എങ്കിലും രാജാക്കന്മാരുടെ അരിയിട്ടുവാഴ്ച കരുവയ്യൂർ നമ്പൂതിരിതന്നെയാണ് നടത്തിവന്നതു്. ഭ്രഷ്ടമൂലം ബ്രാഹ്മണബന്ധം അവസാനിച്ച രാജകന്യകമാർക്ക സേവകരായ നായന്മാരിൽനിന്ന ഭർത്താക്കന്മാരെ സമ്പാദിക്കേണ്ട ഉദ്യോഗം നേരിട്ടു. ഇത്തരം ഇരുനൂറു നായർകുഡുംബങ്ങളുണ്ടായിരുന്നതിൽ നൂററമ്പതെണ്ണം വടക്കെത്താവഴിയോടും, അമ്പതെണ്ണം തെക്കെ താവഴിയോടും ബന്ധം നിലനിർത്തി. ആദ്യത്തെ വകുപ്പിലെ തലവൻ വലിയ വീട്ടിൽ ഇളയനായരും, മററതിൻെറ നായകൻ പുല്ലിയമുനത്തു നായരുമാണു്. രാജകുഡുംബത്തിലെ അംഗങ്ങളുടെ എണ്ണം പ്രതിലോമവിവാഹംമൂലം വളരെ വർദ്ധിച്ചുവെന്നും 1879 ജനവരിയിൽ 249 ആണും 270 പെണ്ണുമടക്കം 519 പേർ അതിൽ ഉണ്ടായിരുന്നുവെന്നും കാണുന്നുണ്ടു്. പ്രധാനപ്പെട്ട തെക്കെത്താവഴിയിലെയും വടക്കെത്താവഴിയിലെയും അവാന്തരശാഖകൾ താഴെ ചേർത്തവയാണു്.[4]

തെക്കെത്താവഴി (തെക്കെ പൊന്മാരി അഥവാ, പെൺവഴി)

(എ) എളയച്ഛൻ എടം
- (1) വടക്കെ എളയച്ഛൻ എടം
- (2) തെക്കെ എളയച്ഛൻ എടം

---

4. Logan:—Collections of Treaties etc. relating to British Affairs in Malabar Part II—p. 153-154.

(ബി) പരുവക്കൽ എടം

(1) തെക്കെ പരുവക്കൽ എടം
(2) വടക്കെ പരുവക്കൽ എടം
(3) അക്കരെ പരുവക്കൽ എടം

(സി) നടുവിൽ എടം

(ഡി) പൊന്മേൽ എടം (അന്യം നിന്നു)

വടക്കെത്താവഴി (വടക്കെ പൊന്മാരി അഥവാ പെൺവഴി)

(ഇ) ചെറുകോട്ടൂർ (ചെറുകോത്തം) എടം

(എഫ്) പുളിക്കൽ എടം

(1) വടക്കെ പുളിക്കൽ എടം
(2) തെക്കെ പുളിക്കൽ എടം
(3) മരുതിങ്കൽപുളിക്കൽ എടം
(4) പൂതൽ പുളിക്കൽ എടം

(ജി) മേൽ എടം

(1) മാളികമേൽ എടം
(2) കേലംകുളങ്ങൂർ മേൽ എടം
(3) കിഴക്കെ മേൽ എടം
(4) തച്ചോട്ട് മേൽ എടം
(5) വെള്ളമ്പലയിക്കൽ മേൽ എടം
(6) വടക്കെ മേൽ എടം
(7) വലിയ മേൽ എടം
(8) ചിററലഞ്ചേരി മേൽ എടം

(എച്ച്) പൂജക്കൽ എടം

(ഐ) കോണിക്കൽ എടം

(1) വലിയ കോണിക്കൽ എടം
(2) കിഴക്കെ കോണിക്കൽ എടം
(3) തരൂർ കോണിക്കൽ എടം
(4) കാവശ്ശേരി കോണിക്കൽ എടം
(5) നെല്ലിക്കൽ എടം

ഇതിലെ കോണിക്കൽ എട(ഐ)ത്തിന്റെ ഒരു ഉപശാഖയായ തരൂർ എടത്തിൽ പഴയ തരുവയൂർ സ്വരൂപത്തിന്റെ പേർ നിലനില്ക്കുന്നതായിക്കാണാം.

പില്ക്കാലചരിത്രം.

പാലക്കാട്ടിന്റെ ക്ഷണനത്തെ പേരിന്നു കാരണമാക്കിത്തുടങ്ങിയ മൈസൂർ ആക്രമണങ്ങളുടെ ഗതി, ചരിത്രം തുടങ്ങിയതെല്ലാം ചരിത്രകാരന്മാർ വേണ്ടപോലെ രേഖപ്പെടുത്തിയിട്ടുണ്ട്.[5] തരൂർ സ്വരൂപത്തിന്റെ അന്ത്യഘട്ടത്തെപ്പററി രണ്ടുവാക്കുമാത്രം ഇവിടെ സംഗതമാണ്. 1792 ജൂലായ് 12-ാംനു- പാലക്കാട്ടുശ്ശേരി ഇട്ടിക്കോമ്പിഅച്ഛൻ ഒരു ഭാഗത്തും ഈസ്റ്റ് ഇന്ത്യാ കമ്പനിയുടെ പ്രതിനിധികളായ വില്യം ഗാമൽ, മേജർ അലക്സാണ്ടർ എന്നിവർ മറുഭാഗത്തുമായി ഒരു കരാർ (നമ്പർ XI) ഒപ്പിട്ടു. ടിപ്പുവുമായുള്ള യുദ്ധത്തിൽ ബ്രിട്ടീഷുകാരെ സഹായിച്ചു എന്ന കാരണത്തിന്മേൽ നാട്ടിന്റെ ഭരണം കമ്പനി തങ്ങൾക്കുവേണ്ടി നടത്തുവാൻ അച്ഛന്നു വിട്ടുകൊടുത്തു. 1792 സപ്തെമ്പർ മുതൽ കൊല്ലംതോറും 80,000 ക അച്ഛൻ അധികാരികൾക്കു കൊടുക്കണമെന്നും കരാറാക്കി.[6] അതേകൊല്ലം നവമ്പർ 20-ാംനു-ത്തെ പുതിയ കരാറു (XXII) പ്രകാരം മുൻപറഞ്ഞ ഇട്ടിക്കോമ്പിഅച്ഛന്റെ മരുമകൻ ഇട്ടിക്കോമ്പിഅച്ഛന്ന് പഴയ അവകാശങ്ങൾ ലഭിച്ചു.[7] ഈ സ്ഥാനിയുടെ കടുംകൈകൾ കാരണം കമ്പനി 1793 ജനവരി 23-ാംനു- മറെറാരുകരാർ കൂടി (നമ്പർXXVI) ഒപ്പിടുവിച്ചു; ഇതുപ്രകാരം അച്ഛന്റെ നാട്ടിലുള്ള ശിക്ഷാധികാരം എടുത്തുകളഞ്ഞു.[8] അതേ വർഷം ജൂൺ 21-ാംനു-യും 1794 നവെമ്പർ 4-ാം തീയതിയും ഒപ്പിട്ട കരാറുകൾ അച്ഛന്റെ ശക്തി വീണ്ടും വെട്ടികുറച്ചതായിക്കാണുന്നുണ്ട്.[9] അങ്ങനെ ക്രമത്തിൽ മാലിഖാനോടുകൂടി ആയിരത്തോളം കൊല്ലം പഴക്കം ചെന്ന ഒരു രാജകുടുംബം കേരളചരിത്രത്തിൽനിന്നു തിരോധാനം ചെയ്തു.

5. Logan, Malabar District Manual, p. 404-478; Krishna Iyer, The Zamorius of Calicut, p. 238-260.
6. Logan, Treaties and Engagements etc. relating to British Affairs in Malabar, pt. II, p. 152.
7. Ibid. p. 170.
8. Ibid. p. 172-73.
9. Ibid. p. 192-93; 221-222.

പരദേശികൃഷ്ണരായർ

ഈ അവതാരികയുടെ ആദ്യം പറഞ്ഞ 'ചേരമാൻ പെരുമാൾ' എന്ന ആദർശഗ്രന്ഥത്തിൽ താഴെ ചേർത്ത പ്രസ്താവന കാണുന്നു :—

" ധീജാബ്ധിസ്സുവന്ദ്യഃ"എന്ന കലി കൊല്ലം 93-ാമതു[10] പരദേശിരായര് വന്നു് രാജ്യത്തു ക്ഷേത്രം മുതലായതൊക്കയും ചുട്ടഴിക്കയും ചെയ്തു. 2-ാമതു് രാമപ്പയ്യൻ ദേവപ്പയ്യനും കുതിരബലത്തോടു കൂടി വന്നു് ആക്രമിച്ചാറെ ആയവരെ വെട്ടിനീക്കേണ്ടതിന്നു് പെരുമ്പടപ്പു സ്വരൂപത്തെയും നെടിവിരിപ്പു സ്വരൂപത്തെയും അർക്കോട്ടു സ്വരൂപത്തെയും അറിയിച്ചു പടയോടും കൂടിവന്ന പരദേശിയരെ വെട്ടിനീക്കി ആളും ആയുധത്തോടും കൂടി പാർക്കേണ്ടതിന്നു് കിഴക്കുന്തലെ നാലുദേശം 50 നായരേയും കുടവര്നാട്ടിൽ പൊത്തമുട്ടി പാറക്കു് വടക്കോട്ടുള്ള നാടും രക്ഷക്കായിട്ടു് 50 നായരേയും പെരുമ്പടപ്പു സ്വരൂപത്തിങ്കലേക്കു കല്പിച്ചിരിക്കുന്നു. "

ഇതുതന്നെ നമ്മുടെ തരൂർ സ്വരൂപം രാജാക്കന്മാരുടെ കഥയുടെ (266-ാം നമ്പർ) മാനുസ്ക്രിപ്റ്റിന്റെ ഒടുവിലും ആവർത്തിക്കുന്നുണ്ടു്. ആവർത്തനവും യോജിപ്പില്ലായ്മയും കണ്ടതുകൊണ്ടു് പകർത്തെഴുതിയ ആളുടെ തെററായിരിക്കാമെന്നു കരുതി ആ ഭാഗം വിട്ടുകൊണ്ടാണു് ഗ്രന്ഥം ഇവിടെ പ്രസിദ്ധീകരിയ്ക്കുന്നതു്. എന്നാൽ ഒരു പരദേശികൃഷ്ണരായർ കോയമ്പത്തൂരിൽനിന്നും പാലക്കാട്ടുവന്നു ജനങ്ങളെ ദ്രോഹിച്ചതായി ഈ തരൂർ സ്വരൂപം കഥയുടെ ഉള്ളിൽ തന്നെ പ്രസ്താവന കാണുന്നു (13-ാം നമ്പർ അടിക്കുറിപ്പു നോക്കുക).

കേരളോൽപത്തിയിൽ ആനഗുണ്ടികൃഷ്ണരായരെ ബ്രാഹ്മണർ സമീപിച്ചു് പെരുമാളെ അയച്ചുകൊടുപ്പാൻ അപേക്ഷിച്ചതായി കഥയുണ്ടു്.[11] അതേഗ്രന്ഥത്തിന്റെ മറെറാരു പാഠത്തിൽ ആനഗുണ്ടി കൃഷ്ണരായരല്ല, മറെറാരു പാണ്ഡ്യൻ കൃഷ്ണരായരാണു് പ്രത്യക്ഷപ്പെടുന്നതു്. ഈ പാണ്ഡ്യൻ ആനമല കടന്നുവന്നു് കേരളത്തിൽ പ്രവേശിച്ചുവെന്നും തരവൂർ രാജ്യത്തിൽ ഒരു കോട്ടയുണ്ടാക്കി

---

10. A.D., 918.
11. Logan, Malabar District Manual, p. 235-36.

യെന്നും ആണു് ഐതിഹ്യം.[12] ഈയാളെ ഓടിപ്പാനാണത്രെ ചേരമാൻ പെരുമാൾ മാനിച്ചനേയും വിക്രമനേയും പാലക്കാട്ടയ്ക്കയച്ചതു്; പരദേശിരായർ പരാജിതനായി നാടുവിട്ടു. തരവൂർ അഥവാ പാലക്കാട്ടാണു് പരദേശികൃഷ്ണരായർ വന്നു താവളമടിച്ചതെന്ന ഈ പ്രസ്താവനയും, മുകളിൽ ചേർത്ത വിധം മദ്ധ്യകേരളത്തിലെ രാജാക്കന്മാർ ഒത്തൊരുമിച്ചു ഒരു പരദേശിരായരെ ആട്ടിപ്പായിച്ചു എന്ന പ്രസ്താവനയും തമ്മിൽ സാമാന്യം യോജിപ്പു കാണുന്നുണ്ടു്. എങ്കിലും ആകപ്പാടെ പരദേശി കൃഷ്ണരായർ ഒരു പ്രശ്നമായിത്തന്നെ അവശേഷിയ്ക്കുന്നു. 18-ാം നൂററാണ്ടിൽ പാലക്കാട്ടെ കുഴപ്പം വർദ്ധിപ്പിപ്പാൻ വന്ന ആ പുതിയ 'പരദേശി'യെപ്പററിയും അന്വേഷണം നടത്തേണ്ടതായിട്ടാണിരിപ്പു്; ഈയാൾ കോയമ്പത്തൂർക്കാരൻ ഒരു സാധാരണ പട്ടാളനായകനാണെന്നും, ചരിത്രപ്രാധാന്യമുള്ള വ്യക്തിയല്ലെന്നും ആണു് കരുതേണ്ടതു്.

---

2. Ibid. p. 238.

തരൂ[1]സ്വരൂപം രാജാക്കന്മാരുടെ കഥ

—: * :—

തരൂർ സ്വരൂപത്തിങ്കൽ രാജാക്കന്മാര് ഇല്ലാതെ വന്നകാലത്തു കൊറയക്കാലം മക്കള് രാജ്യഭാരം ചെയ്തു. അന്നു അവരുടെ രാജ്യഭാരംകൊണ്ടു നാട്ടിൽ പ്രജകൾക്കും തമ്പുരാട്ടിമാര് 2-ാളു ഉള്ളവർക്കും സഹിച്ചുകൂടാത്ത സങ്കടം വരികകൊണ്ടു് തമ്പുരാട്ടിമാര് 2-ാളും തൃശ്ശിവപേരൂർ വടക്കുംനാഥൻെറ ക്ഷേത്രത്തിൽ പള്ളികൊട്ടയിൽ വെള്ളം നിവൃത്തി കൊറഞ്ഞൊരുദിവസം പെരുമ്പടപ്പു സ്വരൂപത്തിങ്കലെ തമ്പുരാക്കന്മാരും അനുസരിച്ച് ഭജനം പാർത്തു.

അവിടെനിന്നു ഗർഭം ധരിച്ചപ്രകാരം ദെരിശനം ഉണ്ടായി. ആവസ്തുത പെരുമ്പടപ്പു സ്വരൂപത്തിങ്കൽ തമ്പുരാനും തിരുമനസ്സറിഞ്ഞു നിങ്ങളെ രാജ്യത്തു കുടിയിരുത്തി ശത്രുവിനെ വെട്ടി ഒതുക്കി തരാമെന്നു് അരുളിച്ചെയ്തു തമ്പുരാട്ടിമാരും ഒന്നിച്ച് തമ്പുരാൻ എഴുന്നെള്ളത്തു പുറപ്പെട്ടു നാട്ടിൽ എത്തി കനിശ്ശീരി ൧൦ നായരെയും ആ നാടും പെരുമ്പടപ്പു സ്വരൂപത്തിങ്കലേക്കു് ഒഴിഞ്ഞു കൊടുത്തു അവിടെ എടവും കോലകവും ഉണ്ടാക്കി അവിടെനിന്നു് ശത്രുക്കളെ കൊല്ലേണ്ടവരെക്കൊന്നും, ഒതുക്കേണ്ടവരെ ഒതുക്കിയും ചെയ്തതിൻെറ ശേഷം തരൂർ സ്വരൂപത്തിങ്കൽ തമ്പുരാന്മാരും ഉണ്ടായി. രാജ്യഭാരം ചെയ്തു കുറയക്കാലം കഴിഞ്ഞതിൻെറശേഷം എ (അ)തെ നടുവട്ടത്തോട്ടുകൂടി കനിശ്ശീരിയും അടക്കി അനുസ്വന്ത (?)രാജ്യമായിത(രു?)ന്ന മിമ്പനാടും(?) അടക്കി പെരുമ്പടപ്പു സ്വരൂപത്തെ ഒഴിപ്പിക്കയും ചെയ്തു.

*　　*　　*　　*　　*

കൊല്ലം 931-ആമതിൽ[2] ചെറുകോതം ഇടത്തിൽ ഒരു വർഷവും ആറുമാസവും നാടുവാണ തമ്പുരാൻ നാടുനീങ്ങി സ്വർഗ്ഗം പുക്കതി

---

1. അവതാരിക നോക്കുക.
2. എ. ഡി. 1756.

ന്റെ ശേഷം എളയച്ഛനിടത്തിൽ[3] രാമൻ കൊമ്പി എന്ന തമ്പുരാന്ന് തിരുമുപ്പു കിട്ടി. പതിനാല് സംവത്സരവും രണ്ടു മാസവും നാട്ടുവാണ തമ്പുരാൻ കാലത്തു് നെടിയിരുപ്പ് സ്വരൂപം കല്പിച്ച് 932-ാമതു കർക്കിടമാസത്തിൽ ചെഞ്ചെരി നമ്പൂതിരി തെമ്മലപ്പുറത്ത് കടന്നിനാട് ചുട്ടഴിച്ച് കാവശ്ശേരിയിൽ പുളിക്കലേടത്തിലും വടക്കംചീരിയിൽ പുഴക്കലെടത്തിലും പടയിട്ടു പാത്തതിന്റെശേഷം തെമ്മലപ്പുറത്ത് ലോകര് മുവ്വായിരവും[4] ചെന്നുകണ്ടു് പത്തിന്നു രണ്ടു പിഴയും ചെയ്തു് കുടിയും ഇരുന്നു് ചിങ്ങമാസം 28-ാം തീയതി ചെഞ്ചെരി നമ്പൂതിരിയും ആളുകളും പാലക്കാട്ടുശേരിക്ക് കടപ്പു ഉണ്ടു് എന്നു കേട്ടിട്ട് എളയച്ഛൻ ഇടത്തിൽ തമ്പുരാന്റെ മരുമകൻ ഇട്ടിക്കോമ്പിഅച്ഛൻ വടമലപ്പുറം രണ്ടായിരത്തേയും അറിയിച്ച്, രാക്കരെക്കടവിൽ ചെന്നു് ഉണ്ടയും മരുന്നും വെച്ചു് പാക്കുമ്പോൾ, നമ്പൂതിരിയും മുപ്പതിനായിരത്തിലുള്ളവരും, നടുവട്ടം മുവ്വായിരം ലോകരും കൂടികടപ്പാൻ വന്നാറെ അവിടെനിന്നു വെടിയും പടയും ഉണ്ടായി. രാക്കരെ കടവിൽനിന്നു കൊപ്പുരു മൂച്ചിയോളം ഒഴിച്ച് ഏറിയ ആൾ അപായവും വന്നു പിരികയും, അവര് ചൊക്കനാത പുരത്ത് കടന്നിരിക്കയും ചെയ്തു. 29-ാം തീയതി അകത്തെത്തറക്ക് കടന്നാറെ തമ്പുരാൻ അടിവിരുത്തി പാളയാററിലും, രണ്ടു പെൺവഴി അച്ഛന്മാരും നാലുക്കുറുവാഴ്ചയും, പെണ്ണും പിള്ളയും ഇടപ്പടി അകത്തു കടന്നു് അതതു ദിക്കിൽ പാക്കയും ചെയ്തു. നാട്ടിൽ പൊറുതിയില്ലായ്കകൊണ്ടു് നാട്ടിലുള്ളവരെച്ചെന്നുകണ്ടു്, പത്തിന്നു രണ്ടു പിഴയും ചെയ്തു് കുടിയിരിക്കയും ചെയ്തു. എളയച്ഛനെടത്തിൽ ഉണ്ണാമലച്ഛൻ നാട്ടിൽനിന്നു വാങ്ങാതെ, നെടിവിരിപ്പു സ്വരൂപത്തിലേക്കു് ചങ്ങാതവും പറഞ്ഞു് പഴയ കല്പാത്തിയിൽ പാക്കുകയും ചെയ്തു. തിരുവാലത്തൂര് കൊയിക്കോട്ടിരി, തിരുവൊമ്പ(?)പുറപ്പെട്ട് ഇട സംസാരിച്ച് രണ്ടു പെൺവഴിയും, അഞ്ചുക്കൂറു വാഴ്ചയും വന്നുകൂടിയിരിക്കയും ചെയ്തു. വലിയ തമ്പുരാൻ കടക്കാംകുന്നത്ത് ചെമ്പരം വീട്ടിൽ അടിവിരുത്തിപ്പാക്കയും ചെയ്തു.

---

3. അവതാരിക നോക്കുക.
4. മുവ്വായിരം നായർ. തെക്കെ ഇന്ത്യൻ രേഖകളിലെല്ലാം ഇത്തരം കണക്കുകൾ കാണാം.

പാലയാററുന്നു് തമ്പുരാൻ ഇങ്ങോട്ടു അടിവിരുത്തിക്കുമ്പോൾ ഇളയച്ഛനെടത്തിൽ തമ്പുരാൻെറ മരുമകൻ പഞ്ഞിഅച്ഛനും, പുളിക്കലെടത്തിൽ കേലു അച്ഛനും നാട്ടിൽനിന്നു ചിലരുംകൂടി കോയമ്പത്തൂർക്കു ചെന്നു് ശങ്കരരാജാവിനെയും കണ്ടു്, അവിടെനിന്നു് രാജാവിൻെറ ആളെയുംകൂട്ടി ശ്രീരംഗപട്ടണത്തിൽചെന്നു് [5]ധളവായനെ കണ്ടു്, തെങ്ങക്കല്ലിൽ[5a] ചെന്നു് കർത്താവുടെ കല്പനക്കു ആയ തലനായ്ക്കൻ മൊഹനസായ്പവിനെയും[6], വരട്ടി വെങ്കിട്ടരായരേയും കതിരബെലത്തോടുകൂടി കല്പിച്ചു്, മകരമാസം ഇരുപത്തെട്ടാം തിയ്യതി നരുകവെള്ളി തളികയിൽ നെടിയിരിപ്പു് ചൊക്കനാതപുരത്തും, പുതുശ്ശീരിയിലും 29-ാം തീയതി പുലരുമ്പോൾ പുതുശ്ശീരി വാടയെക്കവെന്നു. വെടി തുടങ്ങി അസ്തമിപ്പോളം അസ്തമിച്ചിട്ടു് വാട പിടിക്കയും ചെയ്തു.

വാടയിൽ രക്കണത്തു് ശാമിമേനോനുംകൂടി പാർത്തിരുന്ന അയാൾ ചാടിപ്പോരികയും ചെയ്തു. മൂത്തേടത്തു മൂസ്സതിനെയും ഏറിയ ആളുകളെയും വെട്ടികൊന്നു് രണ്ടു മലപ്പുറത്തും, നടുവട്ടം വെങ്ങംനാട്ടിലും[7] ഉള്ള വാടകളൊക്കയും ഒഴിച്ചു്, നമ്പൂരിയും ആളുകളും പടിഞ്ഞാട്ടേക്കു് അന്നു് രാക്കുററിൽ പോകയും, രക്കണത്തു് ശാമിമേനോൻ കൂടെ പോരികയും ചെയ്തു്, പുതുശ്ശേരിയിൽനിന്നു വാളെയും (?) ചൊക്കനാഥപുരത്തു് വന്നു പാക്കയും ചെയ്തു. അതിൻെറശേഷം രണ്ടു മലപ്പുറം അയ്യായിരത്തിലും രണ്ടു പെൺവഴിയിലും . . . . . . ങ്ങളും ഇരുനൂററിലും, രണ്ടു മലപ്പുറത്തുള്ള[7a] ഗ്രാമങ്ങളിലും അവരവരുടെ അവസ്ഥപോലെ ദ്രവ്യത്തെ വാങ്ങി ഉഭയവരിയിട്ടിട്ടും, അവനു് ഒത്തവണ്ണം അടഞ്ഞില്ല, എന്നു വെച്ചിട്ടു് ഏമൂർ ഭഗവതിയുടെ[8] തിരുവാഭരണം മുതലായിട്ടു് ഉരുക്കിക്കൊടുത്തതിൻെറശേഷം നെടിവിരിപ്പു സ്വരൂപത്തിങ്കൽനിന്നു് അഞ്ചു ശാസ്ത്രികളെക്കല്പിച്ചു്

5. ധളവ
5a. ഹൈദരാലിയായിരുന്ന ഡിണ്ടിക്കല്ലിലെ സേനാപതി(ഫൗജ്ദാർ)
6. മുഖ്ദൂം സാഹിബ്—ഹൈദരുടെ അളിയൻ
7. കൊല്ലങ്കോട്
7a. തെക്കേമലപ്പുറം, വടക്കേമലപ്പുറം
8. പാലക്കാട്ടു രാജാക്കന്മാരുടെ പരദേവത—ഖൽപാക്കോട്ടിനു സമീപം.

പട്ടണത്തിചേയ്ക്കുയച്ച് ഏറിയ ദ്രവ്യം ഒത്ത് മൊഹനസര്യമും കതിരബെലം (വും) രാക്കുറി (ൽ) തങ്ങളോട്ട പറയാതെ പോകയും ചെയ്തു.

രക്കണത്ത് ചാത്തപ്പമേനോനെ കൂടെ കൊണ്ടുപോകയും ചെയ്തു. അതിൻെറശേഷം നെടിവിരിപ്പ് സ്വരൂപത്തിങ്കൽനിന്ന് കല്പിച്ച് ചില പ്രഭുക്കന്മാരും, മുപ്പതിനായിരത്തിലുള്ള ആളുകളും കൂടികടന്ന് പാലക്കാട്ടുശേരി കല്പാത്തിയിൽ വന്നുപാക്കയും ചെയ്തു ഇവരുടെ വരവുകേട്ട ഭയപ്പെട്ടു, അഞ്ചുകൂറുവാഴ്ച തമ്പുരാക്കന്മാരും, രണ്ടു പെൺവഴി അനന്തരപ്പന്മാരും (അനന്തിരവന്മാർ), ശേഷം പെണ്ണും പിള്ളയും ഇട്ടുപടി അക (തി ?)രു കടന്നു അതത് ദിക്കിൽ പാർക്കയും ചെയ്തു. എന്നതിൻെറശേഷം തിരുവാലത്തൂർ കൊയിക്കോട്ടിരി തിരുവ(മ്പ ?)മ്പ് കല്പാത്തിക്ക് എഴുനള്ളി, നെടിവിരിപ്പ് സ്വരൂപത്തിങ്കൽനിന്ന് കല്പിച്ചു വന്നിരിക്കുന്ന ഉണ്ണിരാരിശ്ശ ഏറാടിയെ കണ്ട് സംസാരിച്ച്, അവിടെനിന്ന് പുന്നെപ്പാറയ്ക്ക് എഴുന്നള്ളി എളയച്ചനെടത്തിൽ ഇട്ടിക്കോമ്പി അച്ചനെ അവിടെ വരുത്തി, സംസാരിച്ച്, തമ്പുരാക്കന്മാരേയും, രണ്ടു പെൺവഴി അനന്തരപ്പ(വ)ന്മാരേയും, കൊണ്ടുവന്നു കുടിയിരുത്തുകയും ചെയ്തു. അങ്ങനെ തമ്മിൽ ഏകോപിച്ച് ഇരുന്നതിൻെറശേഷം കൊല്ലം [10]935-ാം മതിൽ പൊന്നാന വാഴ്ക്കൽ തലശ്ശന്നോരും, പത്തായപ്പുരപ്പാട്ടാളിയും ഉണ്ണിരാരിശ്ശ ഏറാട്ടിയും കൂടി കല്പാത്തിയിൽ വന്ന് പാത്ത്, തങ്ങൾക്ക കൊടുപ്പാൻ വെച്ചിട്ടുള്ള ദ്രവ്യത്തിൻെറ ബോധം വരായ്ക കൊണ്ടു, എളയച്ചനെടത്തിൽ ഇട്ടിക്കൊമ്പി അച്ചനെ മുട്ടിച്ചാറെ, അച്ചൻ കല്പിച്ച് രണ്ടു പെൺവഴി അച്ചന്മാക്കും, നാട്ടിൽ എളക്കരുതാത്ത ആളുകൾക്കും ആള് അയച്ച്, പുത്തൻഗ്രാമം മട(ം)ത്തിൽ കൂടി തലശ്ശന്നോരും ഏറാടിയും പാട്ടാളിയും എത്തി സംസാരിച്ച് വിതിന (മിഥുന)മാസം 18-ാംതീയതി വെള്ളിയാഴ്ച പുലരുമ്പോൾ പയിലനായപുരത്ത്, കുറിച്ച് പിരികയും ചെയ്തു. രണ്ടു പെൺവഴി അച്ചന്മാരിൽ എളയച്ചനെടത്തിൽ വലിയ പങ്ങി അച്ചനും പുളിക്കലിടത്തിൽ കേലു അച്ചനും മരുന്നങ്കലെടത്തിൽ ചാത്തു

9. Logan, Malabar District Manual, p. 407
10. എ. ഡി. 1760

അച്ഛനും പരുവായ്ക്കലേടത്തിൽ ചെറിയ കേലു അച്ഛനും പെൺവഴി എടത്തിൽ കോമ്പി അച്ഛനും, കോതം എടത്തിൽ കോമ്പി അച്ഛനും, വടക്കെ പുളിക്കലെടത്തിൽ പങ്ങി അച്ഛനും, മരുസ്സ(മൂത്തച്ഛ) നെടത്തിൽ ഭീമനച്ഛനും, എളയച്ഛനെടത്തിൽ ഇട്ടിക്കോമ്പി അച്ഛനും, നാട്ടിൽ എളക്കരതാത്തവരും, വയിദ്യനാഥ (വൈദ്യനാഥ)പുരത്ത് എത്തി, നെടിയിരിപ്പ സ്വരൂപത്തിങ്കൽനിന്ന കല്പിച്ച തന്നിട്ടുള്ളതിൽ തലസ്സന്നോരും, ഉണ്ണിരാരിസ്സ ഏറാടിയും, പത്തായപ്പുര പാട്ടമാളി(പാട്ടാളി)യും, ആളുകളും കൂടിവന്ന് തമ്മിൽ സംസാരിച്ച്, കാരിയംകൊണ്ടു പറഞ്ഞ നേരിന്ന്പൊന്നും വിളക്കും വെച്ച്സത്യം ചെയ്തതിൻെറശേഷം, അസ്തമിച്ച്പതിനെട്ടു നാഴിക രാവാകുമ്പോൾ പത്ത് രണ്ടായിരം ആളുകൾ വയിത്യനാത (വൈദ്യനാഥ)പുരത്ത് ചുററുംവളഞ്ഞ്, ചതിച്ച വെട്ടിക്കൊല്ലുകയും ചെയ്തു. രണ്ടു പെൺവഴിഅച്ഛന്മാരിൽ പരുവായ്ക്കലെടത്തിൽ ചെറിയ കേലു അച്ഛനേയും, പെൺവഴി എടത്തിൽ കോമ്പി അച്ഛനേയും, മരുന്നുകൽ എടത്തിൽ ചാത്തു അച്ഛനെയും, കോണിക്കലെടത്തിൽ കോമ്പി അച്ഛനെയും, വടക്കെ പുളിക്കലെടത്തിൽ പങ്ങി അച്ഛനേയും വൈദ്യനാഥപുരത്തു തന്നെ കരുവഴിക്കയും ചെയ്തു.

എളയച്ഛനിടത്തിൽ വലിയ ഉണ്ണാമല(ന)ച്ഛൻ കല്ലായ്ക്കുളങ്ങരെ മറവും പണി ചെയ്ത്, ഭഗവതിയെയും സേവിച്ച് ഇരുന്നോടത്തുന്ന് അന്ന രാക്കുററിൽതന്നെ കടന്നുചെന്ന്പിടിച്ചുകൊണ്ടുവന്ന് വൈദ്യനാഥപുരത്തെക്കടെവിൽ പുഴയിൽ കൊണ്ടുവന്ന്കരുവഴിക്കയും ചെയ്തു ശേഷം പുളിക്കപെ(ലേ)ടത്തിൽ കേവു(ലു) അച്ഛനും, എളയച്ഛനെടത്തിൽ ഇട്ടിക്കോമ്പി അച്ഛനും, മൂത്തച്ഛനിടത്തിൽ ഭീമനച്ഛനും നെടിരിപ്പ് സ്വരൂപത്തിങ്കലെ ആളുകൾ കയ്ക്കുന്ന് തെററിച്ചാടിപ്പോകയും ചെയ്തു. രാജാക്കന്മാരെ കരുവഴിക്കുമ്പോൾ നാട്ടിൽനിന്ന് മണ്ണിൽ ഉണ്ണാമൻനായരും, പാടയിൽ ഇട്ടിച്ചാത്തര് നായരും കൂടി മരിക്കയും ചെയ്തു.

അന്ന രാക്കുററിൽതന്നെ അഞ്ചു കൂറുവാഴ്ച തമ്പുരാക്കന്മാരും, രണ്ടു പെൺവഴി അനന്തരച്ഛന്മാരും, പെണ്ണും പിള്ളയുംകൊണ്ട് മലയകത്തേക്ക് വാങ്ങുകയും ചെയ്തു. രണ്ടു ദിവസം അവിടെ പാത്താറെ പൊന്നാനവായ്ക്കൽ തലസ്സന്നോരും പാറാളിയും, ഏറാടിയും. മിഥുന

മാസം 20-ാംതീയതി പുലരുമ്പോൾ മലയകത്തേക്ക കടന്നാറെ, തമ്പുരാന്മാരും അനന്തരച്ചന്മാരും, പെണ്ണും പിള്ളയും മുട്ടം കയറി കോയമ്പത്തൂൎക്ക പോകയുംചെയ്തു. അവിടെ ചെന്ന് രാജാവിനെക്കണ്ടു്, ചിലവിന്നും വാങ്ങി കോയമ്പത്തൂര് പാൎത്തതിന്റെ ശേഷം എളയച്ചനിടത്തിൽ പങ്ങി അച്ചനും, പുലി(ളി)ക്കലിടത്തിൽ കേലു അച്ചനും കോയമ്പത്തൂരിൽനിന്ന് പുറപ്പെട്ട് വെങ്കളൂൎക്ക് (ബംഗളൂർ) ചെന്നു നബാവിനെ (നവാബിനെ)[11] കണ്ടു് കഴിഞ്ഞ വൎത്തമാനങ്ങളൊക്കെയും പറഞ്ഞു്, ഏറിയൊരു ദ്രവ്യത്തിന്നും, രാജവംശത്തിന മൂന്ന ചിറയും എഴുതികൊടുത്തത് തങ്ങൾക്ക കോയമ്പത്തൂർ പാൎക്കുന്നോടത്ത് ചിലവിന്ന വേണ്ടുന്നതിന്ന് രാജാവിന് പരമാന്യവും[11a] വാങ്ങിക്കൊണ്ടു് കോയമ്പത്തൂൎക്ക് പോരികയും ചെയ്തു. പോന്നതിന്റെ ശേഷം നാട്ടിലേക്ക പോരാൻ നബാവിന്റെ കല്പന ഇല്ലായ്കകൊണ്ടും, നെടിയിരിപ്പു സ്വരൂപം നാട്ടിൽനിന്ന് ഒഴിച്ചു പോകായ്കകൊണ്ടും, പേരൂര് പച്ച്നാകി അമ്മയുടെ സന്നിധിയിൽകൂടി വിചാരിച്ചേടത്ത്, തങ്ങൾ നാട്ടിൽ ചെയ്തിട്ടുള്ള അപരാധങ്ങൾക്ക് ഭഗവതിയുടെ തിരുവുള്ളക്കേട്ട നീങ്ങിയല്ലാതെ രാജ്യത്തു ചെല്ലുവാൻ സംഗതി ഇല്ലെന്ന കാൺക കൊണ്ടു്, അതിന്ന് പല പ്രകാരം വിചാരിക്കുന്ന സംഗതിക്ക്, 'ഇതൊന്നും വേണ്ടാ' എന്നും 'രാജ്യത്തു ചെന്നാൽ എന്നും രാജ്യഭാരം ഇ(എ)നിക്കുതരണ'മെന്നും, അഞ്ചു കൂറുവാഴ്ച തമ്പുരാക്കന്മാരോടും, രണ്ടു പെൺവഴി അച്ചന്മാരോടും എളയച്ചനിടത്തിൽ ഇട്ടിക്കോമ്പി അച്ചൻ പറഞ്ഞാറെ, 'അതു സമ്മതിച്ചുകൂടാ' എന്ന ചിലര് പറക കൊണ്ടു്, കോയമ്പത്തൂര് രാജാവിനെക്കണ്ടു്, രണ്ടു പെൺവഴി അച്ചന്മാരെയും, തടുത്ത് നിർബ്ബന്ധിച്ച് അരമനയിൽനിന്ന് എല്ലാവൎക്കും കൂടി ചിലവിന്ന കൊടുത്തിട്ടുള്ളവണ്ണം കൊടാതെ എല്ലാവരും മനസ്സു മുട്ടിച്ച്, നാലുദിവസം പട്ടിണികിടന്ന് വലഞ്ഞാറെ നാലുകൂറുവാഴ്ചയും തമ്പുരാക്കന്മാരും, രണ്ടു പെൺവഴി അച്ചന്മാരും കൂടി നിരൂപിച്ചും, 'ഈവണ്ണം മനസ്സുമുട്ടിച്ചാൽ ഇപ്പൊഴത്തെപ്പോലതിയ്ക്ക് എഴുതിക്കൊടുക്കേയാവൂ' എന്ന വിചാരിച്ചാറെ, മൂത്തച്ചനിടത്തിൽ കാവശ്ശും കൂറുവാഴുന്ന തമ്പുരാൻ, 'ഞാൻ ഇക്കാൎയ്യത്തിന്ന് ഉൾപ്പെടുകയില്ല'

11. 1761 ജൂണിൽ കണ്ഠീരാവുവിനെ സ്ഥാനഭ്രഷ്ടനാക്കി ഹൈദരാലി സ്വയം മൈസൂർ രാജാവായി.

11a. ഫർമാൻ—കല്പന

യെന്ന കുറിപ്പിലേററി തൻെറനിലയ്ക്കു പാർക്കയും ചെയ്തു. ശേഷം അച്ഛന്മാരും, തമ്പുരാക്കന്മാരും കൂടി, 'എന്നും എളയച്ഛനിടത്തിൽ ഇട്ടിക്കോമ്പിഅച്ഛൻ രാജ്യഭാരം ചെയ്തുകൊള്ളുക' എന്നു് എഴുതി ക്കൊടുക്കയും ചെയ്തു.

എന്നിട്ടും രാജ്യത്തു വരുവാൻ സംഗതിയില്ലായ്കകൊണ്ടു് രണ്ടു പെൺവഴിയും, അഞ്ചുകൂറുവാഴ്ച തമ്പുരാക്കന്മാരും പച്ചനാകിയമ്മ യുടെ തിരുമുമ്പിൽ കൂട്ടി ശ്രീകുറുമ്പഭഗവതിയെ പാപ്പിച്ചു് നിയോഗ മുണ്ടായി തിരുവുള്ളത്തിലേററിയാറെ, തങ്ങാം എന്തുതന്നെ ചെയ്താലും തങ്ങാം ചെയ്തിട്ടുള്ള അപരാധത്തിന്നു് തിരുവുള്ളക്കേടു് പോകുന്നേര മല്ലാതെകണ്ടും, കീഴ്മര്യാദപോലെ രാജ്യത്തു ചെന്നാൽ നടക്കാമെന്നു് ഉറയ്ക്കുന്ന കാലത്തല്ലാതെകണ്ടും, രാജ്യത്തു് ചെല്ലുവാൻ സംഗതി വരുത്തുകയില്ല എന്നു് ശ്രീകുരുംബ ഭഗവതി കല്പിക്കകൊണ്ടു് എല്ലാ വരും കൂടി നിരൂപിച്ചു്, ബ്രഹ്മഹത്യ ചെയ്ത അച്ഛന്മാരെ പെരുവായ്ക്ക ലിടങ്ങിൽ ഇട്ടിപങ്ങിഅച്ഛനെയും, ചെറിയ കോതരം(തം) ഇടത്തിൽ ചെറിയകോമ്പി അച്ഛനെയും രാജവംശത്തിങ്കൽ നിന്നു് നീക്കി, വാഴിക്കയും സേവിക്കയും ഇല്ല എന്നും, രണ്ടുപെൺവഴി നാട്ടാചാര ത്തിൽ മധുമാംസം സേവിക്കുന്ന നേത്തിയന്മാരെ എങ്കിലും, അച്ഛ ന്മാരെ എങ്കിലും വാഴിക്കയും സേവിക്കയും ഇല്ല; കീഴിൽ ചെയ്തിട്ടുള്ള അപരാധത്തിന്നു് രണ്ടു പെൺവഴിയും കൂടി ഇരുന്നൂററിനാൽപത്തു പറ ഇരണ്ടായിരത്തു് നാന്തുറവടിപ്പൻ നെല്ലു് പാട്ടത്തിന്നു് കാലം ഒന്നിന്നു് കല്ലായ്ക്കുളങ്ങരെ അഗ്രത്തിന്നു് മുതലാക്കി ഭഗവതിക്കു് പിഴ കഴിക്കയും, നാട്ടിൽ ചെന്നാൽ കല്ലായ്ക്കുളങ്ങരെ വടക്കെ നടക്കിൽ എത്തി തിരുവുള്ളത്തിലേറുന്നതിനെ കേട്ടു് കീഴ്മര്യാദപോലെ കീഴ്പട്ടോല നോക്കി കേട്ടും അറിവും ഉണ്ടാക്കി, രാജ്യത്തു് എഴുന്ന മുതല് ഭഗവതിക്കു് ശ്രീഭണ്ഡാരമാക്കി തിരുവുള്ളത്തിലേറും വണ്ണം നടന്നുകൊള്ളാമെന്നു് രണ്ടുപെൺവഴിയും, അഞ്ചുകൂറുവാഴ്ച തമ്പുരാക്ക ന്മാരും കൂടി വച്ചനാഭി(പർച്ചനാകി) അമ്മയുടെ തിരുമുമ്പിൽ എഴുതി വെച്ചു് ശ്രീകുരുംബഭഗവതിയുടെ വാള്ള തൊട്ടു് സത്യവും ചെയ്തു്, ഈവണ്ണം എഴുതിവെച്ച ഓല ചേന്നാത്തു് നായരുടെ വക്കൽ കൊടു ക്കയും ചെയ്തു.

നെടിയിരിപ്പു സ്വരൂപത്തിങ്കന്നു് കല്പിച്ചു് വട്ടപാറയിലും, അത്തിക്കൊട്ടിലിലും, പുതുഞ്ചേ(ഞ്ചേ)രിയിലും, പുത്തൻ ഗ്രാമത്തിലും,

ചൊക്കനൊഥപുരത്തും, അകത്തെത്തിറ പെൺവഴി ഇടത്തിലും, കാവഞ്ചീ(ഞ്ചീ)രിയിൽ പുളിക്കലിടത്തിലും, വടക്കഞ്ചീരിയിൽ പുഴക്കലിടത്തിലും, പാടയം(വാടയും?) സ്രാമ്പിയും, യിട്ടെയും(?) കാവും, ചേരിക്കല്ലും അടക്കി[12]36-ാമത്തു മകരഞായറ് 18-ാംനു- താമൂതിരുമല്പാട്ടിന്നു കല്ലുയ്ക്കുളങ്ങരെക്കു എഴുനെള്ളി; ഭഗവതിയെയും തൊഴുതു ഭഗവതിക്കു പട്ടും ചാത്തി, പഞ്ചസാരപ്പായസം വഴിപാടു കല്പിക്കുമ്പോൾ, കുതിരവിലറ(?)വാളയാററിൽ വന്നു എന്നു കേൾക്കകൊണ്ടു നാഴികയും താമസിയാതെ കൊടുവായൂർക്കു എഴുനള്ളി, രണ്ടുമലപ്പുറം അയ്യായിരത്തിലുള്ള ലോകര് തിരുവകാഴ്ച വെച്ചു തൊഴുകയും ചെയ്തു. എന്നതിൻെറ ശേഷം കൊല്ലം 937-ാമതു[12a] കർക്കടകഞായററിൽ വടക്കെ നടക്കൽ എത്തി തിരുവുള്ളത്തിലേറുംവണ്ണം നടക്ക എന്നറച്ചാറെ, നെടിയിരിപ്പു സ്വരൂപം വട്ടപാറയിൽ നിന്നു വടക്കഞ്ചേരിയോളം ഇതിലകത്തുള്ള വാടയും, സ്രാമ്പികളും, ചുങ്കയും,(?) ചേരിക്കല്ലും, ഉഴിച്ചുരം(ഒഴിച്ചു്രാ) ക്രുററിൽതന്നെ വാങ്ങി പോകയും ചെയ്തു. അതിൻെറശേഷം രണ്ടുപെൺവഴി അച്ചന്മാരിൽ ചിലര് നാട്ടിൽ ചൊക്കനാക(ഥ?)പുരത്തു് വന്നാറെ നാട്ടിൽനിന്നു ചിലര് കാണ്മാൻ ചെന്നതിൽ കററാനിഞ്ചീരി കോപ്പിനായരെ ശിക്ഷിക്കയും ചെയ്തു. ചേലക്കരെ ഇരുന്ന എളയച്ചനെടത്തിൽ ഉണ്ണാമല(ന?)ച്ചനും, ചെറുകോതം എടത്തിൽ കോമ്പിഅച്ചനും കല്ലൂര്നിന്നു തിരുവമ്പിൻെറ തിരുവടയാളം(തിരുവടയാളം?) പാലക്കാട്ടുശേരിനിന്നുനെടിയിരിപ്പു സ്വരൂപം ഒഴിച്ചു.പ്രകാരത്തിന്നു ഒരു ദിവസംതന്നെ രണ്ടുനാലു തിരുവടയാളം വരികകൊണ്ടു്, ചേലക്കരെനിന്നു തിരുവില്വാമലെ വഴിക്കു വന്നു, മങ്കരെ പുഴ കടന്നു, കല്ലൂർക്കുചെന്നു തിരുവമ്പിനെക്കണ്ടു തൊഴുതാറെ, കററാനിഞ്ചീരി കോപ്പിയെ വെട്ടിയതിന്നു തിരുവമ്പിന്നു ഏറിയ തിരുവെ(വ്യ)ള്ളക്കേടു ആകകൊണ്ടു്, ഇനി തിരുമനസ്സറിഞ്ഞല്ലാതെകണ്ടു ഒന്നും ചെയ്കയില്ലെന്നു ഉണ്ണാമല(ന)ച്ചൻ ഉണത്തിച്ചാറെ, അന്നത്തെ ദിവസം അവിടെ പാത്തു പിറെറന്നാൾ ന്യാറണിൽ വന്നു, കുളിയും പഴയരിയും കഴിഞ്ഞു, കോയമ്പത്തൂര്നിന്നു വന്നിട്ടുള്ള അച്ചന്മാരെ എല്ലാവരേയും അളയച്ചു

---

12. എ. ഡി. 1761.
12-a. എ. ഡി. 1762.

അവിടെ വരുത്തി, അന്നത്തെ ദിവസം അവിടെ പാൎത്ത് കൎക്കിടകമാസം 15-ാംനു- വിയാ(വ്യാ)ഴാഴ്ച രണ്ടു പെൺവഴി അച്ചന്മാരും, തമ്പുരാൻെറ മഹൻ ഉണ്ണാമലച്ചനും കൂടി പാലക്കാട്ടുശ്ശേരി നഗരത്തിൽ കിഴക്കംപുറത്ത് പുറപ്പെട്ടു്, കൊട്ടലിൽ തമ്പുരാൻെറ സ്ഥാനത്തിന്ന് ചെന്നിരുന്നാറെ, രണ്ടു നഗരത്തിലുള്ള ചെറിയാരും, ചെട്ടിയാരും, ചെട്ടിവരു(?)കരും രണ്ടു മലപ്പുറം അയ്യായിരത്തിലുള്ള ലോകരും അവിടെ വന്ന് തമ്പുരാൻെറ സ്ഥാനത്തിന്ന് കാഴ്ച വെച്ച് കാൺകയും ചെയ്തു. അന്നുതന്നെ കോണിക്കലിടത്തിൽ കേലുഅച്ചനും, എളയച്ചനെടത്തിൽ തമ്പുരാൻെറ മരുമകൻ ഉണ്ണാമലച്ചനും, കല്ലെക്കുളങ്ങരെച്ചെന്ന് ഭഗവതിയെ തൊഴുതു് ചൊക്കനാഥപുരത്തു് ചെന്ന പാൎക്കയും ചെയ്തു. അതിൻെറ ശേഷം എളയച്ചനിടത്തിൽ ഇട്ടിക്കോമ്പിഅച്ചനും, കൃഷ്ണരായരും,[13] ഏതാനും കുതിരയും വാറോടും (?) കൂടി കോയമ്പത്തൂര്നിന്ന് പുറപ്പെട്ട് ശേഖരിപുരത്ത് ആലിപ്പുറമ്പിൽ വൈത്യപ്പട്ടരുടെ മഠത്തിൽ അച്ചനും ആലംകോട്ട് ചാമിപട്ടരുടെ ക്ഷേത്രത്തിൽ കൃഷ്ണരായരും കുതിരയും പാൎക്കയും ചെയ്തു. അച്ഛൻ(ച്ചൻ?) ശേഖരിപുരത്തു എത്തിയാറെ രണ്ടു മലപ്പുറം അയ്യായിരത്തിലുള്ള ലോകര് കാണ്മാൻ ചെന്നാറെ അവരവരുടെ അവസ്ഥപോലെ ഉറുപ്പായ് വെച്ച് കാണെണമെന്ന കല്പിച്ചിട്ടു് രണ്ടു മലപ്പുറം അയ്യായിരവും, പതിനേഴ നാട്ടിൽ സമൂഹത്തിലുള്ള ബ്രാഹ്മണരും ഉറുപ്പായ് വെച്ച് കാൺകയും ചെയ്തു. 37-ാമതു ചിങ്ങമാസത്തിൽ ഇട്ടിക്കോമ്പിഅച്ചൻ കോയമ്പത്തൂര്നിന്ന് ശേഖരിപുരത്തേക്ക് എത്തിയതിൻെറ ശേഷം മുമ്പിൽ നാട്ടിൽ ഉറുപ്പായ് വരിയിട്ടതു്. അതിൻെറ ശേഷം രണ്ടുമലപ്പുറം ലോകര് അയ്യായിരത്തിനെയും ആളെ അയച്ച വരുത്തി, 'ഞങ്ങൾക്ക് ആപത്ത് വരികകൊണ്ടു് പരദേശത്തു ചെന്ന് പരദേശിയെ കണ്ടു്, ഏറിയൊരു ദ്രവ്യത്തിന്ന് എഴുതിക്കൊടുത്ത പണം ബോധിപ്പിക്കേണ്ടതിന്ന് നിങ്ങൾ എല്ലാവരും കൂടി നിരൂപിച്ച് ഉഭയവരി ഇട്ട് പണം എടുത്ത് കൊണ്ടു കൊടുക്കവേണ'മെന്ന് അച്ചൻ കല്പിച്ചാറെ, അതാതു ദേശങ്ങളിൽ ഉള്ള ഉല്പത്തികള് ഒക്കയും എടുത്ത് എഴുതി പറെക; ഒരു പണവും രണ്ടു പണവും കണ്ടു് വരി എടുത്തെപ്പിന്നെ പലപ്രകാ

---

13. അവതാരിക നോക്കുക.

രത്തിലും ദ്രവ്യവും ജനിപ്പിച്ച് പരദേശിക്ക് പണം അടച്ച് കീഴ് മര്യാദപോലെ നടക്കാമെന്ന് എഴുതി വെച്ചതിന്ന് മങ്ങാട്ടി(ട്ടു?) എടത്തിൽ തൂൺ്ന് ഇടുകയും, ഇട്ടുപടിക്കൽ ഭഗവതിക്ക് ആടു വെട്ടുകയും, കോട്ടക്കാവിൽ ഭഗവതിക്ക് മച്ചുപണികയും, കല്ലെക്കുളങ്ങരെ അഗ്രം നടത്തുകയും ചെയ്തു. മങ്ങാട്ടശ്ശേരി എടവും പണി ചെയ്ത് കോട്ടയും കൊത്തളവും തീൎത്ത്, ആളും ആയുധവും ഉണ്ടാക്കി, ഉണ്ടയും മരുന്നും തടവു തീൎത്ത് 37-ാമതു തുടങ്ങി [14]40-ാമതോളം അയ്യപ്പപ്പുറത്ത് എരുമക്കാരൻ വയിത്തിയപ്പട്ടരുടെ മഠത്തിൽ പാൎത്ത്, രാജ്യത്തിലുള്ള പ്രജകളെ പല പ്രകാരത്തിലും ദോഷിച്ച്, ദ്രവ്യവും എടുത്ത് പരദേശിക്ക് കൊടുത്തിരുന്നതിന്റെ ശേഷം നബാവു സാഹ്യ്[15] തങ്ങളോടു പറഞ്ഞ സത്യത്തിൽ ഏറിയൊരു കുതിര ബലത്തോടും കൂടി ശ്രീരംഗപട്ടണത്തുനിന്ന് പുറപ്പെട്ട് വടക്കെ വെ(ബ)ങ്കളൂർ വഴിക്ക് വന്ന് കൊടവു(ക്?) മല കടന്ന്, കോഴിക്കോട്ടേക്ക ചെന്ന് പാളയം എറങ്ങിയതിന്റെ ശേഷം നെടിയിരിപ്പ് സ്വരൂപത്തിങ്കലുള്ള രാജാക്കന്മാരിൽ താമൂരിപ്പാട് ഒഴികെ എളംക്കൂറുവാഴും തമ്പുരാക്കന്മാരും തമ്പുരാട്ടിമാരും തെക്കെ വേണാട്ടിരിക്ക് വാങ്ങിപ്പാൎക്കയും ചെയ്തു. താമൂരിപ്പാട്ടിന്ന് നബാവിനെക്കണ്ടു. കോഴിക്കോട്ട് കോലകത്തുതന്നെ എഴുനെള്ളിപ്പാൎക്കയും ചെയ്തു. നബാവ് കോഴിക്കോട്ടെയ്ക്ക് എത്തി താമൂരിപ്പാട്ടിന്നായിട്ട് കണ്ട വിശേഷത്തിന്ന് ഇട്ടിക്കോമ്പി അച്ചനും, കോയമ്പത്തൂര് രാജാവിനും, പാലക്കാട്ടുശേരിക്ക് പരമാന്യാധന്മാരെ, അച്ചനും രാജ്യവും മററും വേണ്ടത്തക്കവരും പാലക്കാട്ടുശേരിനിന്ന് പുറപ്പെട്ട് കോഴിക്കോട്ടെക്ക് എത്തുന്നതിന്റെ തലെ ദിവസം താമൂരിപ്പാട്ടിൽ നിന്ന് തീയിൽ ചാടി മരിക്കയും ചെയ്തു.[16] അച്ചൻ ചെന്ന് നബാവിനെക്കണ്ടു കോഴിക്കോട്ടുനിന്ന പുറപ്പെട്ട്, പൊന്നാനവായ്ക്കൽ കൂടി, മങ്കരക്ക് എത്തിയാറെ നബാവിനെ എതിരേററു കൊണ്ടുപോരുവാൻ തച്ചവെണ്ണം ചെറിയ ഉണ്ണാമലച്ചനും, രണ്ടു മലപ്പുറത്തു ലോകരുംകൂടി ചെന്നെതിരേററ് കൂട്ടിക്കൊണ്ടുവന്ന് എടവ ഞായറ് അഞ്ചാം തിയ്യതി ചൊക്കനാഥപുരത്തു വന്ന് പാളയം എറങ്ങുകയും ചെയ്തു. പാളയം എറങ്ങിയതിന്റെ ശേഷം ഇട്ടി

14. എ ഡി. 1765.
15. ഹൈദരാലി
16. 1766 എപ്രിൽ 27-ാംനു

കോമ്പിഅച്ചനോട് വലിയ പങ്ങിയച്ചനെട്ടത്തു എന്നു നബാവ് ചോദിച്ചാറെ, ഇട്ടിക്കോമ്പി അച്ചൻ വലിയപങ്ങി അച്ചന് ആള് അയച്ചുവരുത്തി ചൊക്കനാഥപുരത്ത് വന്ന് നബാവിനെക്കണ്ട് ഉടുപ്പ മെയ്യും(?) വാങ്ങിയതിൻെറശേഷം, കോഴിക്കോട്ട് 'രാജാവിനെ പിടിച്ചു തന്നാൽ മൂന്നു ചിറ ഇനിക്ക് തരുവാൻ പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതു് തരണ'മെന്ന് നബാസാഹ്വ് പങ്ങിഅച്ചനോട്ട് ചോദിച്ചാറെ, നാട്ടിൽ നിന്നും ഏതാനും ചില പെണ്ണും പിള്ളയെ പിടിച്ച് മങ്ങാട്ടിരി എട ത്തിൽ കൊണ്ടുപോയി പാപ്പിച്ച്, പിടിച്ചുകൊണ്ടുപോയ പെണ്ണും പിള്ളയിൽ ചിലരെ നബാവിൻെറ അരികത്തു കൊണ്ടുചെന്നാറെ, 'ഇതുവേണ്ടാ'എന്നു പറഞ്ഞ് ചൊക്കനാഥപുരത്ത് നബാവ് എത്തിയ നാലാം ദിവസം അസ്തമിച്ച് എളയച്ചനെടത്തിൽ ചെറിയ ഉണ്ണാമലച്ചനേയും, മുക്കയിൽ ഗ്രാമത്തിൽ അനന്തപട്ടരേയും പിടിച്ച് ഏതാനും കുതിരയേയും കൂട്ടി, ഇട്ടപടി അകത്ത് നാട്ടത്തിൽ കണ്ടി അച്ചൻെറ ക(ക?)ളത്തിൽ ചെന്ന് വടക്കെത്തറെ (ശേഷം കാണുന്നില്ല)

*   *   *   *

ചൊക്കനാഥപുരത്ത് വന്നതിൻെറ ശേഷം പുതുക്കോട്ടയിൽ നിന്ന് ഇട്ടിക്കോമ്പിഅച്ചൻ നീരിൽ(?) ചിക്കയ്യനു് തിങ്ങളിൽ രണ്ടായിരം പണം കയിലഞ്ചനം(?) പറഞ്ഞു, കേലുഅച്ചൻെറ പാവ്ത്ത്യവും മാററി, ഇട്ടിക്കോമ്പി അച്ചനുതന്നെ ചുങ്കവും ചേരിക്കല്ലുംകൂടി നാലു ലക്ഷം പണത്തിന്നു് വെള്ളരാൻ ശാമിപ്പട്ടരുടെ പേക്ക് കയി കാകിതം എഴുതിക്കൊട്ടത്ത് 943-[17]ാമതു് തുലാഞായിററിൽ ഇട്ടിക്കോമ്പി അച്ചനുതന്നെ പാവ്ത്ത്യം കൊട്ടക്കയും ചെയ്തു. കേലു അച്ചൻ നാട്ടിൽനിന്ന് വാങ്ങി കല്ലൂര് തിരുവമ്പിൻെറ മഠത്തിൻ പാക്കയും ചെയ്തു. 43-ാമതിൽ പങ്കി(പറങ്കി) വന്നു് ചൊക്കനാഥ പുരത്ത് കോട്ട ഒഴിപ്പിച്ച് മിഥുനവും കർക്കിടകവും രണ്ടു മാസം പറങ്കിതന്നെ ചൊക്കനാഥപുരത്ത് കോട്ടയിൽ പാർക്കയും ചെയ്തു. നാട്ടിൽ വരിയിട്ട് നാല്പതിനായിരം പണം പറങ്കിക്ക് കൊട്ടക്കയും

---

17. എ. ഡി. 1768.

ചെയ്തു 44-ാമത് കന്നിഞായററിൽ നബാവിൻെറ കല്പനക്കു് ഇട്ടിക്കോമ്പിഅച്ചൻതന്നെ പാവ്ത്യം ചെയ്കയും ചെയ്തു. എളയച്ചനിടത്തിൽ തമ്പുരാൻ 45-[18]ാമത് മകരമാസം 15-ാംനു- നാടു നീങ്ങി സ്വർഗ്ഗം പുക്കിട്ട്, വടക്കെ പുളിക്കലേടത്തിൽ തമ്പുരാനു് തിരുമൂപ്പു കിട്ടി; പതിനഞ്ചു് കഴിഞ്ഞ്, പതിനാറാംപക്കം അരിയിട്ടു വാഴ്ചയും കഴിഞ്ഞതിൻെറ ശേഷം തമ്പുരാനു് നാടു വാഴ്ചയില്ലാതെകണ്ടു് ഇട്ടിക്കോമ്പി അച്ചൻതന്നെ പാവ്ത്യം ചെയ്കകൊണ്ടും, വടക്കെത്തറ പെൺവഴിയും, തമ്പുരാനും കൂടി കോണിക്കലിടത്തിൽ കേലുഅച്ചനെ പട്ടണത്തിങ്കലേക്കു് അയച്ചതിൻെറ ശേഷം ഇട്ടിക്കോമ്പിഅച്ചൻ കല്പിച്ചു് അച്ചൻ ചേ(?)ഷം കട്ടിക്കു് ചിലവിന്നും കൊടുത്തു് പട്ടണത്തിലേക്കു് വഴിയെ അയച്ചു് കേലുഅച്ചൻ പോയ കാരിയം നബാവു് സമ്മതിയാതെകണ്ടു് ആറു മാസക്കാലം അവിടെത്തന്നെ പാപ്പിക്കയും ചെയ്തു. ആറാം മാസത്തിൽ അമ്മണസായ്പും കേളുഅച്ചനും കൂടി പാലക്കാട്ടുശേരിക്കു് എത്തുകയും ചെയ്തു.

ഇട്ടിക്കോമ്പി അച്ചൻ കല്പിച്ചു് തമ്പുരാൻെറ വെളിത്തിരി മാസവും മുടക്കി പുളിക്കലെടത്തിൽ തമ്പുരാനു് നാട്ടുവാഴ്ചയും ഇല്ലാതെ ചുങ്കവും ചേരിക്കല്ലും അടക്കി രാജ്യവും രക്ഷിച്ചിരിക്കുമ്പോൾ, നബാവു് കല്പിച്ചു് പാലക്കാട്ടുശേരി കോട്ടയിൽ ഇരിക്കുന്ന ആളുതമ്മിൽ വെടി വെച്ചു് കറിക്കാരൻ കോട്ടയിൽ നിന്നൊഴിച്ചു് പുതുക്കോട്ട ഇട്ടിക്കോമ്പിഅച്ചൻെറ അരികത്തു് വന്നു പാത്തു്, കോട്ടക്കിലെ താരും(?) സുലുപ്പനായ്ക്കനും കോട്ടക്കകത്തും, അമ്മണസായ്പു് പുറത്തും പാത്തു് തുലാമാസം 3-ാംനു- തുടങ്ങി 9-ാംനു-യോളം വെടിയും പടയും ഉണ്ടായാറെ, കോണിക്കലെടത്തിൽ കേലുഅച്ചനും ലോകരുംകൂടി ചെന്നു്, നാട്ടിൽ ലക(ഹ)ള അരുതു് എന്നു പറഞ്ഞു് ദണ്ടിൽ(?) ചിലവിനു് അരുപതിനായിരം പണം വരിയിട്ടു കൊടുത്തു് ഇരിക്കുന്നതിൻെറ ശേഷം നബാവു് കല്പിച്ചു് ബലം വന്ന അമ്മണസായ്പും കതിരയും മങ്കരക്കു് പാളയംവാങ്ങി. കേലുഅച്ചനും മങ്കരെക്കു് വാങ്ങുകയുംചെയ്തു. അമ്മണസായ്വും കതിരയും കടന്നു് കിഴക്കോട്ടു് പോയതിൻെറ ശേഷം കേലുവച്ചൻ കല്പിച്ചു് നാട്ടിൽ കടന്നു് വെട്ടിക്കൊല്ലുകയും രാക്കൊള്ളി വെക്കയും, കണ്ണുസൂത്രം അരുക്കയും, പിടിച്ചു പറിക്കയും

18. എ. ഡി. 1770.

ചെയ്യാറെ ഇട്ടിക്കൊമ്പിഅച്ചൻ കല്പിച്ചു് കോട്ടക്കാരനെക്കൊണ്ടു് തമ്പുരാനെ കോട്ടയിൽ ആക്കുകയും ചെയ്തു.

അതിന്റെ ശേഷം കേലുഅച്ചനും ഇട്ടിക്കൊമ്പി അച്ചനും തമ്മിൽ പറഞ്ഞു് അന്യോന്യം ചേൎന്നു് കേലുഅച്ചൻ മഞ്ഞപ്പറെ വന്നു് ഇരുന്നാറെ, രണ്ടു മലപ്പുറത്തു് അയ്യായിരത്തിലുള്ള ലോകരും തൎപ്പട നായരും, കാഞ്ഞുമെൽ പടനായരും കൂടി 'നമുക്കു് നമ്മുടെ തമ്പുരാക്കന്മാരു് നമ്മെ വെട്ടിക്കൊല്ലുകയും, കുത്തിപ്പൊളിക്കയും, രാക്കൊള്ളി വെക്കയും കണ്ണുകുത്തുകയും കണ്ണുസൂത്രം പറിക്കയും പൊറുതി അല്ല' എന്നു്, കല്ലേക്കുളങ്ങരെ വടക്കെ നടക്കൽ കൂടി നില യോല എഴുതിവെച്ചു്, സത്യവും ചെയ്തു. ലെവാനെ(?) ചെന്നുകണ്ടു് രാജാക്കന്മാരെഴുതിക്കൊടുത്ത പണത്തിൽ ഇരുപതിനായിരം പണം വിട്ടതിയും, പരിത്തി(?) പറെക്കു് ഒരുപണം കണ്ടുള്ള വരിയും എടുത്തു്, രാജാക്കന്മാരെക്കൊണ്ടും ഉഭയവരി എടുപ്പിച്ചു് ലോകരു് തന്നെ കോട്ടക്കാരനു് പണം അടയ്ക്കയും ചെയ്തു.

കൊല്ലം 931-ാമതു് മുതൽതുടങ്ങി [19]48-ാമതോളം രാജ്യത്തിൽ കഴിഞ്ഞ അവസ്ഥയും സ്വരൂപത്തിങ്കൽ കഴിഞ്ഞ അവസ്ഥയും ഏകദേശം കണ്ടു് എഴുതിയ വരി 47-ാമതു് മകരവ്യാഴം കുംഭഞായറു് 2-ാംനു- മങ്കരെനിന്നു് കോണിക്കലെടത്തിൽ കേലുഅച്ചൻ കല്പിച്ചും ഉണ്ണിക്കുമത്തു് ചാലിയും(?) ആളുകളും കൂടി വെങ്കുരാൻ ശാമിപട്ടരു് പുതുഗ്രാമത്തിൽ ഇരിക്കുന്നോടത്തു് അവരു് ശാമിപട്ട[19a]രുടെ മഠത്തിൽ കടന്നു് കണ്ണുസൂത്രവും പറിച്ചു് കാതും കഴുത്തും അറുത്തു് അയാളുടെ മുതലു് എപ്പേർപെട്ടതും കവൎന്നു് മക്കളെ മൂവരെയും പിടിച്ചു് മങ്കരക്കു് കൊണ്ടുവന്നതിന്റെശേഷം താമൂരിപ്പാട്ടിന്നു് കല്പിച്ചു് കേലുഅച്ചനു് കാവലാക്കുകയും ചെയ്തു. ശാമിപ്പട്ടരുടെ മക്കളെപ്പിടിക്ക കാരണം ആയിട്ടു് എളയച്ചനെടത്തിൽ ഇട്ടിക്കൊമ്പി അച്ചനും വീരയ്യൻകുറിക്കാരുംകൂടി പുളിക്കലെടത്തിൽ തമ്പുരാനെ ചൊക്കനാഥ

19. എ. ഡി. 1773.

19-a. സാമൂതിരിയുടെ മന്ത്രിയായിരുന്ന ഒരു സ്വാമിനാഥയ്യരെ കാണുന്നുണ്ടു്.

പുരത്ത് കോട്ടയിൽ ആക്കി 47-ാമത് മുതൽ 49-ാമത് വൃശ്ചിക ഞായറോളം തമ്പുരാനെ കോട്ടയിൽ ആക്കി ഇരുത്തിപ്പാൎപ്പിച്ച തിന്റെശേഷം നബാവിന്റെ പരമാന്ന്യം വന്നിട്ട് തമ്പുരാൻ ചൊക്ക നാഥപുരത്ത് കോട്ടയിൽനിന്ന് മഞ്ഞാട്ടുശേരി എടത്തിലേക്ക് അടി വിരിത്തിച്ച് ഇരുന്നൂററിലുള്ളവരെക്കൊണ്ട് പന്തീരായിരം പണ ത്തിന്ന് പടി എഴുതിവാങ്ങി അവരെത്തന്നെ കാവലും ആക്കി പാൎപ്പി ക്കയും ചെയ്തു 48-ാമത് കുംഭഞായററിൽ കോണിക്കലേടത്തിലെ അച്ചന്മാര് നാട്ടുന്ന് പോക ഹേതുവായിട്ട്, എടത്തിലെ പെണ്ണും പിള്ളയെ കാവശ്ശേരി കൂട്ടാലെ ആക്കി 49-ാമത് മകരഞായററ് 3-ാംനു-യോളത്തിന്ന് പാക്കാരരെ കാവലും വെപ്പിച്ചു, ലോകര് തന്നെ അവൎക്ക് ചിലവിന്ന് എടത്തിലെ മുതലുതന്നെ കൊടുപ്പിച്ച് പാൎപ്പിച്ചതിന്റെ ശേഷം മകരം 3-ാംനു- വ്യാഴാഴ്ച കാല(വ?)ശ്ശേ രിയിൽ നിന്ന് കൂട്ടിക്കൊണ്ടുന്ന് ആലകുളങ്ങരെ അഗ്രത്തിൽ കൊണ്ടു പോയി ചോറു കൊടുപ്പിച്ച് ചൊക്കനാഥപുരത്ത് കോട്ടപ്പടിക്കൽ കൊണ്ടുപോയി കോട്ടയിലാക്കി പാൎപ്പിപ്പാൻ തുടങ്ങുന്നേരം, രണ്ടാ യിരത്തിലുള്ള ലോകരിൽ ചിലര് ചെന്നുകണ്ടു കോട്ടക്കിലെതാരെ പറഞ്ഞ് ബോധിപ്പിച്ച് പെണ്ണുംപിള്ളയെ മഞ്ഞാട്ടിരി എടത്തിൽ തമ്പുരാൻ അടിവിരുത്തി ഇരിക്കുന്നേടത്തുതന്നെ കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോയി പാൎപ്പിക്കയും ചെയ്തു. 950-[20]ാമതിൽ മകരഞായററ് 5-ാംനു- കോട്ട ക്കിലെതാരും ലോകരും പാലക്കാട്ടുശേരിനിന്ന് പുറപ്പെട്ടു പട്ടിക്കാട്ട് ചോരത്തിൽ സ്രാമ്പിക്കൽ ചെന്ന് പാൎത്ത്, പുതുക്കാട്ട് ഇരുന്ന ഇട്ടിക്കോമ്പി അച്ചനും പെരുംപടപ്പ് സ്വരൂപത്തിങ്കൽ ചില കാൎയ്യക്കാരന്മാരും കൂടി സംസാരത്തിനായി വന്നേടത്ത് ഇട്ടിക്കോമ്പി അച്ചനെ പിടിച്ച് കോട്ടക്കിലെതാരുടെ വക്കൽ പെരുംപടപ്പു സ്വരൂ പത്തിങ്കൽ നിന്ന് വന്നിട്ടുള്ള കാൎയ്യക്കാരന്മാര് അച്ചനെപ്പിടിച്ചു കൊടുക്കയും ചെയ്തു. മകരം 6-ാംനു- അവിടെനിന്ന് പുറപ്പെട്ട് 7-ാംനു- ചൊക്കനാഥപുരത്ത് കോട്ടയിൽ കൊണ്ടുവന്നു സൂക്ഷിക്കയും ചെയ്തു.

അതിന്റെശേഷം രണ്ടു പെൺവഴി അച്ചന്മാരും, നാല്ആളും, ഇരുന്നൂററിൽനിന്ന ചിലരും അരമന കല്പനക്ക് വലിയ മേലേടത്തിൽ

---

20. എ. ഡി. 1775.

ഇട്ടിപ്പങ്ങിഅച്ചനും, പാർക്കാരരുംകൂടി എളയച്ചനിടത്തിലെ പെണ്ണുംപിള്ളയിരിക്കും തെക്കെ പുത്തുക്കാട്ട ചെന്നു്, പെണ്ണുംപിള്ളയും കൂട്ടിക്കൊണ്ടു് അകത്തെത്തറ കണ്ണിവീട്ടിൽ കൊണ്ടുവന്നു് പാർപ്പിച്ചെടത്തു്, അന്നുതന്നെ കോട്ടയിൽനിന്നു ആള്ള വന്നു് പെണ്ണുംപിള്ളയെ കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോയി ചൊക്കനാഥപുരത്തു് കോട്ടയിൽ പാർപ്പിക്കയും ചെയ്തു. 50-ാമതു മുതൽ 55-ാമതു്[21] കന്നിഞായറു് 2-ാംനു-വരെക്കു് അച്ചനും പെണ്ണുംപിള്ളയും ചൊക്കനാഥപുരത്തു് കോട്ടയിൽ പാപ്പിക്കയും ചെയ്തു.

അതിന്റെ ശേഷം ശ്രീരംഗപട്ടണത്തിൽ നിന്നു് നബാവു് കല്പിച്ചു് കന്നി 1-ാംനു- പരമാന്യംവന്നു് അച്ചനു് അരമനെ നിന്നു് മുന്നൂറുപണം ചിലവിന്നും കൊടുത്തു് പട്ടണത്തിലേക്ക കൂട്ടിക്കൊണ്ടു പോകയും ചെയ്തു.

(അപൂർണ്ണം)

21. എ. ഡി. 1780.

3 JUL 1958

THE YUKTIDĪPIKĀ ON THE SĀṀKHYAKĀRIKĀ

Corrections and Emendations in the Text.[1]

BY

Dr. V. RAGHAVAN

The Yuktidīpikā, a commentary on the Sāṁkhya Kārikās of Īśvarakṛṣṇa, had long remained in obscurity in a manuscript in the Bhandarkar Oriental Research Institute, a Birch-bark original from Kashmir purchased by Buhler, until Mr. Pulinabehari Chakravartti published it in 1938 in the *Calcutta Sanskrit Series.* The publication revealed a valuable work of an obviously significant antiquity and demonstrated also the fact that the age of discoveries of rare texts had not come to an end. Despite the fact that the work has been in print for a considerable time now, it is yet somewhat unfortunately obscure, for very few have written on it; I know of only four scholars who have so far written on it, the late Prof. S. S. Suryanarayana Sāstri who took note of the work and its striking interpretations in the third edition of the Sāṁkhya Kārikās with Translation, Notes and Introduction, brought out by him for the Madras University, a Hindi writer, Prof. Frauwallner of Vienna in Vol.I of his History of Indian Philosophy in German and Prof. Satkari Mookerji himself who has been associated with the publication of this work from Calcutta. The editor himself promised to

---

1. Paper read at the 18th All-India Oriental Conference, Annamalai University, 1955.

publish an Introduction to the text.[1] Prof. Satkari Mookerji, both in his Foreword to the edition and elsewhere, has drawn our attention to the importance of this work, its early date, which he puts as the 6th century A.D., and the light which the work throws on early Sāṁkhya thought and history.

The Yuktidīpikā is indeed a precious discovery. We know from Paramārtha that in early Sāṁkhya there were as many as eighteen schools. Unfortunately, not only the texts of the early Ācāryas of the School, Kapila, Āsuri, Pañcaśikha, Vārṣagaṇya, Jaigīṣavya, and Vindhyavāsin have been lost,[2] but even early commentaries on the text of the only surviving compendium of this school, the Sāṁkhya Kārikās of Īśvarakṛṣṇa have not come down. The Yuktidīpikā on the Sāṁkhya Kārikās is thus valuable to us not only as an old gloss on the Kārikās, but as the source of our knowledge of some hitherto unknown Sāṁkhya teachers and their views, and the hitherto unknown views of some early Sāṁkhya authorities whom we have known to some extent already. In fact, it is from here that we learn of a wide variety of views held by early writers within the framework of the Sāṁkhya tenets, a variety of views on even such fundamental concepts as the Prakṛti which some held to be as many as the Puruṣas. Here is also to be seen an author who was in live contact with Buddhist

---

1. This was issued under the title *Origin and Development of the Sāṁkhya System of Thought*, No. 30 of the *Calcutta Oriental Series* 1952, a copy of which I could secure only recently after writing this paper.

2. On one of the early exegetists and his dubious service to Sāṁkhya, see my Note 'Mādhava, an early unfaithful exponent of the Sāṁkhya' in the *Sarupa Bharati*.

writers and their works. In all these respects the Yuktidīpikā is a work requiring a detailed study and exposition.

I have recently had occasion to teach the text line by line and my examination showed that the first important thing to be done in respect of this text is to purify it of its numerous corruptions. As the editor has said, his edition is based on the single Poona manuscript, which is corrupt and defective, there being several gaps also. In his Preface, the editor states that there is another manuscript of the work in the Research Department of Kashmir but that he could not consult it as at that time the Research Department of Kashmir had begun to print it in their Series. I pursued this matter and examined all the manuscripts of the Kashmir Research Department which were brought to the National Archives in New Delhi. I succeeded in laying my hands on the manuscript materials with which the Kashmir Department had started their edition; there was also a galley proof of a portion in the beginning of the text. But on scrutiny it turned out that the basis of the Kashmir Department's endeavour to bring the Yuktidīpikā to light was not an independent manuscript but only a transcript from the same B.O.R.I. original on which the Calcutta publication is based. In the numerous catalogues and lists of manuscripts in my possession for the *New Catalogus Catalogorum* work, I have not so far found any manuscript of the Yuktidīpikā; nor have I found a manuscript of it in the 20,000 manuscripts in European libraries which I surveyed recently.

In the absence of fresh manuscript help, we have to apply ourselves more intensely to the present text

as given to us by Mr. Pulinabehari Chakravartti. The style of the author of the Yuktidīpikā is old, and it requires some effort to establish a method of interpreting it, and to disentangle the *prima facie* view points and his own conclusions. In a study of this text stage by stage, the first stage, of course, is to see how far one can, by legitimate methods, improve the text itself.

A careful and intensive study of the text would enable one to eliminate the many errors in the lines;[1] there are places which, though apparently correct, have not yielded any meaning yet, and other places where I have not been able yet to remove the query mark left by the perplexed editor. I shall now offer a series of such corrections and emendations which I have so far effected in the text. In a further instalment, I might tackle the remaining difficult passages, and then go to the more interesting subjects of the thinkers and views cited and the light thrown by the Yuktidīpikā on early Sāṁkhya thought.[2] It may be noted from many of the instances cited below that, owing to the style of the author, there has been large scale misunderstanding about a thing being affirmed or denied and consequently about the presence or absence of the negative particle; and strangely sometimes, a superflous '*Na*' is added, not realising that it neutralises the negative statement that follows.

---

1. From the Preface to the Editor's *Origin and Development of the Sāṁkhya System of Thought*, it is to be gathered that a revised edition of the text of the *Yuktidīpikā* with corrections is under preparation and that some corrections have already been incorporated in the passages cited in the *Origin and Development*.

2. The Editor's *Origin and Development* includes a treatment of this subject.

Page	Line	For	Read
4	1	व्यवहारोपलक्ष्यते	व्यवहार उपलक्ष्यते
24	6	आम्नायस्तु तत्त्वात् प्रशस्तः ।	आम्नायस्तुतत्वात् प्रशस्तः Mokṣa is good because it has been praised in the Vedas.
33	6-7 from bottom	प्रकृतिभावप्रत्यस्तमयवर्तें (f) षु विकारभावप्रत्यस्तमयः	Here -वर्तेषु and the suggestion वर्तिषु are both wrong. *Just as* at the other end, in Pradhāna, the state of being the cause (Prakṛti) has its end, i.e. there is no further cause beyond it, *even so* in Prithivī etc. the 16 Vikāras, the state of being Vikāra has its end, i. e. there are no further Vikṛtis beyond them, and they form not the Prakṛtis of anything. This is further elucidated by the next line, where see especially the use of यथा-तथा. Hence the text should read here: -प्रत्यस्तमयवत् तेषु (i.e. पृथिव्यादिषु)
35	10	तत्कार्यमनुमानं त्रिकालाङ्गमुपतिष्ठते	Here what is stated is that the means and process of inference are rendered incomplete and imperfect because of the overpowering preponderance of Tamas;

Page	Line	For	Read
			hence 'Trikālāṅgam' here should be 'Vikalāṅgam' तत्कार्यमनुमानं विकलाङ्गमुपतिष्ठते. *cf.* also the expression in line 7 above तमःप्रकर्षसामर्थ्यात् प्रमाणवैकल्योपपत्तेः ।
39	10	सत्स्वपि व्याघ्रादिषु	This should read असत्स्वपि व्याघ्रादिषु. The reference here is to one imagining a thing like the tiger even when it is not there, purely by force of a past experience and mental obsession.
40	15	फलस्य अर्थान्तभावः	फलस्य अर्थान्तरभावः
41	16	अध्यवसाये ग्रहणे पुनः	अध्यवसायग्रहणे पुनः
42	6	The sentence किं तर्हि etc.	The correct punctuation of this is किं तर्हि ? श्रोत्रादिवृत्तेरेव ग्रहणम् ।
46	15	The sentence तत्र युक्तमेतावद्भिः etc.	As it is, this sentence opening with '*Yuktam*' and ending with '*Ayuktam*' is self-contradictory and does not follow from the foregoing lines. The critic here is interested in pointing out the insufficiency of these three Pramāṇas particularly in respect of things

Page	Line	For	Read
			not directly in sense-contact. Hence the sentence should read : तत्र यदुक्तमेतावद्भिः प्रमाणैः सकलपदार्थबिबोध इति, एतद्युक्तम् । '*Etad*' at the end also wants a '*Yat*' at the beginning.
	17	The question mark after तत्र सत्यमेव may be removed; that expression is alright.	
	18	पूर्ववच्छेषवतोः प्रागनुभूतसम्बन्ध-विषयफले	The latter part of this may be read as प्रागनुभूतसम्बन्धे विषयफले. Otherwise it will be difficult to construe the line.
47	10	line 2 of the verse quoted : अर्थान्तराक्षेपात्	अर्थान्तरक्षेपात् । It is Kṣepa, not Ākṣepa. See also below line 15 प्रासङ्गिकाणां क्षेपमपोहं कृत्वा ।
48	5	from bottom -संशयपर्यनुयोगेनास्ति प्रयोजनम् ।	Here the text should be पर्यनुयोगे नास्ति प्रयोजनम् ।
49	7	अहेतुलक्षणानुपपत्तिः	Read हेतुलक्षण etc.
	15	तस्य द्विधा , भिन्नं पञ्चधा etc.	Read तच्च द्विधा भिन्नम्, पञ्चधा etc.
50	8-9	किं प्रयोजनोऽयम्	This should go into one word-किंप्रयोजनोऽयम् ।
	19	साध्यत्वेनेप्सितः पक्षः	It should be साध्यवत्त्वेन here.
52	4	च शब्दात्	चशब्दात्
	5	धर्मसामान्यादनुपपत्तेः	धर्मसामान्यानुपपत्तेः
	18	स्वर्गापवर्गदेवतादि - धर्मसामान्य-रहितम्	The hyphen is to be removed; the two are two separate words.
	22	जिज्ञासूनामपवर्गप्राप्तिः	It should obviously be अपवर्ग - अप्राप्तिः

Page	Line	For	Read
	23	आप्तलक्षणस्यानवधारितत्वात्	Here again, the obvious correction needed is अवधारितत्वात् ।
	,,	व्युपगत-रागादि-दोषाणाम्	Here the first word should be either व्यपगत or व्युपरत
53	3	अनुमानाद् भिन्न एवायमिति	'Bhinnaḥ' here should be अभिन्नः । It is the Pūrvapakṣin here arguing that S'abda is not different from Anumāna.
	5	अवयवापेक्षित्वाच्चन्द्रशब्दो ह्यनेकेषु वचनेषु वर्तते, जातिद्रव्यगुणक्रियासु च तदा डित्थादिशब्दः,	Here the comma after वर्तते is to go; and more important than this: च तदा is a corruption for न तथा; a contrast is made here between Vyutpanna S'abdas like Candra and Yadṛcchā S'abdas like Ḍittha.
	17	ऽदृष्टः	This is to be completely removed
55	5	अनुपलब्धकारणैः	अनुपलब्धिकारणैः
57	11 13	स(त ?)न्मात्र	The suggested emendation तन्मात्र is wrong; सन्मात्र is alright.
	15	कल्पनायामतप्त उत्पत्तौ	The word 'अतप्त' should be असतः ।
58	16	कार्यविशेषा	कार्यविशेषे

Page	Line	For	Read
	24	तस्मात्परिणामादिभिरभावश्च (?) कर्त्रादीनामर्थवत्त्वाद् असत् कार्यम् कुतश्च न सत कार्यम्	Here the queried word अभावश्च should, I think, be अभिभवात्; and after असत् कार्यम् there should be a fullstop. The discussion is about Asatkārya-vāda; the pūrvapakṣin has argued that the effect was non-existent, as otherwise the agent's effort was not called for; the Sāṁkhya replies that the causal machinery, agent etc. is still necessary as there is transformation Pariṇāma etc., of the same old material into something different. The pūrvapakṣin does not accept such a view of Pariṇāma as bringing about just a different form of existence, for what happens is that Pariṇāma removes the old thing and brings about a new thing; hence the correct word here is परिणामादिभिरभिभवात्।
59	7	तथैवोपलभ्यते (?)	The query is to be removed.

Page	Line	For	Read
61	23	उद्दिश्य कार्यम् ।	The fullstop should be removed.
62	25	तैलादीनामग्रहणव्यापारश्च कर्तुस्तद्विरागार्थः	Here अग्रहणम् is the correct word ; the sentence stops there. Then विरागार्थः should be विगमार्थः and refers to the Pratibandhaka, the hindrance to the appearance of the Kārya. See also line 27.
63	5	क्रियात:-यदि तावदसतः	This should read क्रियातः यदि तावत् सतः
	26	जातमित्युभयपक्षप्रसिद्धे	Read जातमिति । उभय etc.
	4	उत्पत्तौ	„ उत्पत्तौ
	6	पटस्येव	„ पटस्यैव
	12	तद् यथा रूपं विज्ञानोत्पत्तिहेतुत्वे सति न रूपं दृष्टमिति	The passage requires corrections at three places : रूपविज्ञानोत्पत्तिहेतौ त्वसति । Rūpam should be Rūpa and form a single word with what follows. Sati should be Asati and Hetutve which is uncouth should be Hetau tu.
65	5-6	तन्तुष्वेव तथास्थेषु पट इत्यादि बुद्धयः	This is an Anuṣṭubh line quoted from a Buddhistic work.
67	5	अन्यथा विनाश्यपि न कश्चिदर्थः शब्दबुद्धिभ्यां न व्यज्येत	One of the two negative particles here should go.

Page	Line	For	Read
	12	सतोऽविनाशमाचक्षाणाः (न ?) सत्कार्यवादं प्रत्याचक्षीमहि	Here Avināśam must be Vināśam and the query after 'Na' within brackets should go.
68	15-16	अभिव्यक्तिरिति चेन्न नियमादर्शनात्	- चेन्न, नियमदर्शनात्. It is not adarśana; *cf.* also p. 69, line 2
69	22-3	स चाप्युत्तरस्य । इत्येवं सन्ततेरनुच्छेदो etc.	The fullstop is at the wrong place; it should be after Anucchedaḥ, which may have it or a semicolon.
70	17-18	प्रस्यन्द twice	should be प्रस्पन्द
72	7	छायातपौ च सूक्ष्मरूपप्रकाशेन	Read प्रकाशने
	15	प्राप्तो लघुत्वादिभेदेऽपि गुणभेदः	Here Guṇabheda should be Guṇābheda.
	20	रूपान्तरस्य वा सत उत्पत्तिः	वा असतः appears more sensible here.
	24	गुणा एवापरित्याज्याः	Here अपरित्याज्याः should be really परित्याज्याः. The sense is 'if you want to avoid the flaw of mutual mixture of characteristics in the Guṇas, you will have to give up altogether the concept of Guṇa.
73	7-8	अथैतदनिष्टं, तर्हि वक्तव्यं etc.	It should be तर्हि न वक्तव्यं etc.
74	26-7	कार्यञ्चेदव्यक्तम्	Read कार्यं चेद् व्यक्तम्
77	15	उदाहरणप्रसिद्धेः	Read here Aprasiddheḥ.

Page	Line	For	Read
78	13	कार्यनिष्पत्तौ शक्तेः स्वरूपहानम्	It should be कार्य-अनिष्पत्तौ Follow the trend in the succeeding lines ; the discussion is that because the effect is not seen, the Śakti cannot be said to have been lost.
	17	न च प्रवृत्तिदर्शनात् in the same discussion should be, for the same reason, प्रवृत्त्यदर्शनात्.	
	29	कौटस्थ्यदोष (?)	The query may be removed.
79	21	तदवस्थितभागपूर्वकं	Read - भाव - *cf.* line 23 below.
80	18	अथवा विद्यमाना	Read-अविद्यमाना
81	11	निवारित-	„ - अनिवारित
85	22	प्रयोजक-अनुपपत्तेः	„ प्रयोजन-
87	24	लिङ्गादीति	„ लिङ्गादिति
89	7	तद्वत्याकाशादौ	„ अतद्वत्याकाशादौ
90	14	पूर्वधर्मी	„ पूर्वधर्म
	16	पलाशं पलाशाद्	„ पलाशं पलाशत्वात्
	17	अप्रच्यत etc. (in Samāsa)	„ अप्रच्युतं
95	16,17	चेतनेभ्यः, चेतनं here should be अचेतनेभ्यः, अचेतनम्	
	21	एकाकाररूपादयः	एकाकाराः रूपादयः
96	13	Anuṣṭubh रूपमेदे	Read रूपाभेदे
97	18	प्रकृतिविकारत्वाभावः	- विकारत्वभावः
	26	साधयितु	Read साधितम्
	27	किञ्चिदेतत्	„ न किञ्चिदेतत् ।

Page	Line	For	Read
		सर्वाचार्यविप्रतिपत्तेः ? ।	The query and fullstop after this word are to be removed.
		पुरुषार्थासिद्धिः	Read पुरुषार्थसिद्धिः
98	4	विप्रतिपत्तिः	Read विप्रतिपत्तेः
100	10	अनुपपत्तेः -	Remove fullstop after the word.
	20	साध्यत्वेन	Read साधनत्वेन
102-3	29 and 1	बाधानुग्रहावुपपत्तौ	,, बाधानुग्रहोपपत्तौ
103	25	नाव्यपदेशात्	,, न व्यपदेशात्
104	27	विषयसंपर्कादस्य विकार्यः	Read विषयसंपर्कादप्यविकार्यः
105	16	सत्यामदृष्टः	सत्यां दृष्टः
	18	एवं नात्मनः	Remove न here which is wrong.
	20	एव प्रसज्येत,	After this, the comma should be a fullstop.
	21	शक्तिमात्ररूपत्वाद् असंवेद्यमतस्तदसिद्धिः	Correct this into असंवेद्यः अतस्तदसिद्धिः
	22	पुरुषार्थमुपोह्य निमित्तान्तरं	पुरुषार्थमपोह्य न निमित्तान्तरम् The 'Na' is necessary here.
106	2	तस्मान्न संयोगात्	Remove न
107	3	न चेतनः	नाचेतनः
	15	Comma after प्रधानमपेक्षते to be replaced by fullstop; query after कल्पमाने to be removed, as also the fullstop after that.	
	17	The fullstop after इति to be removed.	
	20	अपेक्षाशास्त्रतत्त्वज्ञैः	Separate अपेक्षा । शास्त्रतत्त्वज्ञैः is a separate word.
	21	बन्धः पुमान् गुणैः	बद्धः पुमान् गुणैः
	22	मनोरथि-	मनोरथ - The Buddhist critic of Sāmkhya.

Page	Line	For	Read
108	14	प्रधानादगच्छन्ति	- दागच्छन्ति
110	3	संस्थानमपेक्ष्यापि	- मनपेक्ष्यापि
	10	नास्ति चैकदा at the end of the anuṣṭubh	नास्ति चैकता
111	1	अन्यत्वाप्रसङ्गः	अन्यत्वप्रसङ्गः
	2	तदयुक्तम् एकान्तात्	तदयुक्तम् अनेकान्तात्
	3	- सेनाकुण्डलाद्युपरमेण तत्सन्निवेशिनामुपरमः	- सेनाकुण्डलाद्युपरमे न तत्सन्निवेशिनां etc.
113	24	कर्मणोऽनुष्ठानात्	- अननुष्ठानाम्
	,,	धर्मः	अधर्मः
	25	- निवर्तकः	- निर्वर्तकः
	29	महाविरोधाद्	सह अविरोधाद्
114	5	एवमष्टरूपा बुद्धिर्व्याख्याता is a	separate sentence.
	16	सत्तादयः	सत्त्वादयः
	23	गुणप्रवृत्तिकार्यो हि सर्गो दृश्यते, स च खलु लोके कार्यकारणमुपचर्यमाणम् ।	गुणप्रवृत्तिकार्यो हि सर्गः । दृश्यते च खलु लोके कार्ये कारणमुपचर्यमाणम् ।
115	15	अनेकरूपः	एकरूपः
117	13	अधिष्ठानभेदाद्द्विवचनेन विग्रहः क्रियते	Put a fullstop here after क्रियते।
	24	अर्थान्तरबुद्धिः	अर्थान्तरं बुद्धिः
118	5-7	वैकारिकं सत्त्वं etc.	Before this the addition of उच्यते seems necessary.
	6	सामर्थ्यात् ।	Remove fullstop.
	7	तन्मात्राणि परस्परपृथिव्यादीनामेकरूपत्वात् ;	तन्मात्राणि, परस्परम् ; पृथिव्यादीनामेकरूपत्वात् ।
	14	यदि भौतिकानि इन्द्रियाणि स्युः	It should be न स्युः
	19	वायवीयस्पर्शः	वायवीयः स्पर्शः
120	4	तदुभयप्रचारम् । तद् यथा-बुद्धिः साक्षात् etc.	Remove the vertical and horizontal strokes; and put a fullstop after बुद्धिः.

(To be continued)

3 1 JUL 1953

NARAYANABHATTA of MELPUTTŪR

BY

DR. K. KUNJUNNI RAJA

Nārāyaṇabhaṭṭa of Melpputtūr, the well-known author of the *Nārāyaṇīya*, the *Prakriyāsarvasva* and the first part of the *Mānameyodaya*, is one of the greatest scholar poets that Kerala has produced. It is possible to gather some details about his life from his own statements given in some of his works.

Nārāyaṇabhaṭṭa was a Nambūtiri Brahmin and belonged to the family of Melpputtūr near the Devī temple at Candanakkāvu, about two miles to the north of the famous temple of Viṣṇu at Tirunāvāy on the northern banks of the Bhāratappuḷa. His father was Mātṛdatta, a famous scholar proficient in Bhāṭṭa Mīmāṁsā, a well-known teacher with several students under him, and a pious and virtuous Brahmin. All this information is given in the following verse at the end of the Nyāya section in *Prakriyāsarvasva* :[1]

भूखण्डे केरलाख्ये सरितमिह निलामुत्तरेणैव नावा-
क्षेत्राद् गव्यूतिमात्रे पुनरुपरिनवग्रामनाम्नि स्वधाम्नि ।
धर्मिष्ठाद् भट्टतन्त्राद्यखिलमतपटोर्मातृदत्ताद्द्विजेन्द्रा-
ज्जातो नारायणाख्यो निरवहदतुलां देवनारायणाज्ञाम् ॥

---

1. *Uparinavagrāma* is the Sanskritized name for Melpputtūr. *upari* = *mel* (above), *nava* = *putu* (new) and *grāma* = *ūr* (village) in Malayalam. Nilā is the Sanskṛt name for Bhāratappuḷa. In the commentary on Nārāyaṇabhaṭṭa's *Dhātukāvya*, Rāmapāṇivāda has also referred to him as belonging to the family of *Uparinavagrāma* :

श्रीनारायणनामकोपरिनवग्रामस्वधामाभिध-
क्षोणीदेवकविप्रकाण्डरचितं यद्धातुकाव्यं शुभम् ।

This Melpputtūr family is now extinct; it is said that the family got merged into the Maravañceri Tekkeṭattu family.

Mātṛdatta and his students well versed in the Śāstras, as well as Nārāyaṇabhaṭṭa and his poetic works, are praised by a contemporary poet Vāsudeva, while describing Caṇdaṇakkāvu in his *Bhramarasandeśa* : [1]

हेरम्बेण प्रथितविभवां मातृदत्तद्विजेन्द्र-
श्रीमच्छिष्योत्करमुखरितैरास्तृतां शास्त्रपाठैः ।
आरान्नारायणकविवचःस्यन्दमाधुर्यनन्दद्-
वाणीमन्दस्मितसुरभिलां याहि पाटीरवाटीम् ॥

Nārāyaṇabhaṭṭa himself says[2] in the introductory portion of the *Prakriyāsarvasva* that his father took a very keen interest in his education, and taught him Mīmāṁsā and other subjects. This is all that we know definitely about Nārāyaṇabhaṭṭa's father Mātṛdatta.[3]

It seems that Nārāyaṇabhaṭṭa had a younger brother, also named Mātṛdatta, for one of the manuscripts of the *Nārāyaṇīya* says that it was copied by the author's younger brother Mātṛdatta.[4] Mr. Ullur S. Paramesvara Iyer[5] tried to identify this Mātṛdatta with the author of the *Bhaktisaṁvardhanaśataka*. But

---

1. Also known as *Bhṛṅga Sandeśa*. ' Trivandrum Sanskrit Series No. 128, verse, 89. *Pāṭīravāṭī* is the Sanskritized form of *Candanakkāvu*.

2. "मीमांसादि स्वतातात्..."

3. It has been suggested that this Mātṛdatta is identical with the author of the *Kāmasandeśa*. See Mr. Venkatasubramonia Iyer, 'Mātṛdatta', *Summary of Papers submitted to the All India Oriental Conference*, Lucknow Session.

4. Trivandrum Palace Ms. 1173 :

इत्थं भागवतस्तोत्रं स्वाग्रजेन विनिर्मितम् ।
व्यलिखन्मातृदत्ताख्यो भगवद्भक्तिपूर्तये ॥

5. *History of Kerala Literature*, Part II, p 394.

in all the available manuscripts of the work it is assigned to one Brahmadatta. The colophon is:

भक्तिसंवर्धनं नाम श्लोकानां शतकं मया ।
ब्रह्मदत्ताभिधानेन विष्णुप्रीत्यै विनिर्मितम् ॥[1]

And there is no evidence to show that the author of the *Bhaktisaṁvardhanaśataka* was Nārāyaṇabhaṭṭa's brother.

According to the popular traditions in Kerala, Nārāyaṇabhaṭṭa's mother was a sister of the famous Payyūr Bhaṭṭas who were patronized by Mānavikrama, the Great, of Calicut.[2] We cannot accept this story, because King Mānavikrama lived in the early half of the 15th century, and therefore Nārāyaṇabhaṭṭa who flourished in the 17th century could not have been a direct nephew of Mānavikrama's contemporaries. We do not know whether Nārāyaṇabhaṭṭa's mother came from the Payyūr family.

According to the popular stories[3] Nārāyaṇabhaṭṭa was an irresponsible lad and was leading a lazy and wayward life in his youth. It is said that he married the niece of Acyuta Piṣāroṭi of Tṛkkaṇṭiyūr. The story goes that one day he got up very late and that, while rushing out of the room, he stepped over the sacred plank on which Acyuta Piṣāroṭi had arranged the *cowries* for the calculation of the exact positions of the sun and the moon. Acyuta, who was trying to find an apt chronogram for the Kali date, asked him to give a suitable chronogram to the date; immediately Nārāyaṇabhaṭṭa gave it as *Bālakalatram saukhyam.* When Acyuta resented this, Nārāyaṇabhaṭṭa gave the alternative name *Liṅgavyādhir asahyaḥ.* Acyuta Piṣāroṭi was angry with him for his lack of manners, but was pleased at his precosity, and admonished him for his un-Brahmanical life. Nārāyaṇabhaṭṭa then requested him to be his teacher. Acyuta Piṣāroṭi was touched by his sincerity and gladly acceded to his request.

1. Trivandrum Curator's Office, Ms. 1107, Adyar Library Ms. etc.

2. K. Rāma Pisharoti, *Melpputtūr Nārāyaṇa Bhaṭṭatiri, IHQ,* IX, 22ff.

3. *Ibid*; also other works on Nārāyaṇabhaṭṭa by Vaṭakkuṅkūr Rajarajavarma Raja, K.V.M., etc.

This story cannot be taken seriously, since the Kali date given, 1729133, is more than fifteen years after the date given in his *Prakriyāsarvasva*. A slightly different story is given by Ullur Paramesvara Iyer[1] according to which Nārāyaṇabhaṭṭa met Acyuta Piṣāroṭi by chance, and presented to him the following verse requesting him to take him as his student.

मग्नं महामोहमये महाब्धौ मन्दं महात्मन् ममताकुलेन ।
कृपापयोधे मनसोद्धराशु कृत्वोडुपं ज्ञानमयं प्रपन्नम् ॥

We need not attach any importance to such traditional accounts, many of them being mutually contradictory and against known facts.

TEACHERS

The tradition is emphatic in maintaining that Nārāyaṇabhaṭṭa had only one teacher, namely, Acyuta Piṣāroṭi. The story[2] is that after studying the Kāvyas and Śāstras, Nārāyaṇabhaṭṭa wanted to attain proficiency in the Vedic literature also. Acyuta was a non-Brahmin and could not learn the Vedas, but Nārāyaṇabhaṭṭa did not want to have more than one teacher. At last Acyuta yielded to the request of Nārāyaṇabhaṭṭa. The Nambūtiri Brahmins of Kerala refused to co-operate. So Acyuta and Nārāyaṇabhaṭṭa went to the Cola country in the Tamilnad; there Nārāyaṇabhaṭṭa studied the entire Vedic literature from Acyuta Pisāroṭi, who learned it from a Tamil Brahmin willing to co operate with them. This absurd story does not stop here. It is said that as a result of learning the Vedas, prohibited to all non-Brahmins, Acyuta Piṣāroṭi became a prey to rheumatism. Nārāyaṇabhaṭṭa felt that he was responsible for his teacher's illness and wanted it to be transferred to his body. The teacher was cured of his illness and Nārāyaṇabhaṭṭa became a victim to the same disesase. To get rid of this, Nārāyaṇabhaṭṭa went to the temple of Guruvāyūr, where he spent his time in prayer.

---

1. Ullur S. Paramesvara Iyer, *Nārāyaṇa Bhaṭṭatiri*, a Souvenier of Silver Jubilee celebration of the Department of Publication of Oriental Mss. Trivandrum, p. 74.

2. This story will be found in all the accounts of Nārāyaṇabhaṭṭa.

The devotional epic *Nārāyaṇīya* was composed here; it was finished in one hundred days, and by that time, Nārāyaṇabhaṭṭa was completely cured of his illness.[1]

This traditional story making Nārāyaṇabhaṭṭa an ideal and devoted student of his only teacher Acyuta Piṣāroṭi is entirely against Nārāyaṇabhaṭṭa's own statement in the *Prakriyāsarvasva.* In the introductory portion to that work he says clearly that he learned Mīmāṁsā etc. from his father Mātṛdatta, the entire Vedic literature from Mādhavācārya, Tarka from Dāmodara and Vyākaraṇa from Acyuta.

मीमांसादि स्वतातान्निगममविकलं माधवाचार्यवर्यात्
तर्कं दामोदराख्यादपि पदपदवीमच्युतार्याद् बुधेन्द्रात् ।
तेषां कारुण्ययोगात् किमपि च कवितामाप्नुवं कर्म मे तद्
भूयात् कृष्णार्पणं, मे भवतु च सततं धीरघारेः कथायाम् ॥

This statement also disproves the traditional view that Nārāyaṇa bhaṭṭa began his education very late in life. His father Mātṛdatta was a very great scholar in Mīmāṁsā and had many students under him; naturally he must have taken a keen interest in the education of his son. We do not know anything definitely about Mādhavācārya, Nārāyaṇa's teacher in the Vedic literature; most probably he must have been a Nambūtiri Brahmin;[2] we are equally ignorant about Dāmodara who taught Nārāyaṇabhaṭṭa works on logic. Acyuta Piṣāroṭi of Tṛkkaṇṭiyūr, who was his teacher in Vyākaraṇa, was a very great scholar of that time. He was an authority on astronomy and grammar,

---

1. According to one tradition Nārāyaṇabhaṭṭa consulted Tuñcat Ezhuttaccan, the famous Malayālam poet, about his disease, and was advised to eat fish: *Mīn toṭṭu-kūṭṭuka.* This in Malayalam means also "Begin with the fish." Nārāyaṇabhaṭṭa took it in the latter sense and decided to compose songs beginning with the fish incarnation of Viṣṇu, epitomizing the *Bhāgavata.*

2. Rama Pisharoti, *op. cit*, p. 24 n. suggests that Mādhava was a Piṣāroṭi! Only a Brahmin could teach the Vedas.

and it is quite possible that Nārāyaṇabhaṭṭa had a special attachment for him. In the beginning of the *Prakriyāsarvasva* Nārāyaṇabhaṭṭa refers to him with great regard;[1] and in the *Bhramarasandeśa* Vāsudeva refers to him as a great scholar in astronomy.[2]

In the beginning of his grammatical work *Praveśaka*,[3] Acyuta Pisāroṭi refers to his patron, King Ravivarma of Veṭṭattunāḍ:

लक्ष्म्या प्रकाशविषयं राजयन्निजया निजम् ।
नित्यमुद्यन् विजयते सुकृतालम्बनं रविः ॥

(Prakāśaviṣaya = Veṭṭattunāḍ)

We also know that the poet Vāsudeva, author of the poems *Govindacarita*, *Saṁkṣepabhārata*, *Saṁkṣeparāmāyaṇa*, *Kalyāṇanaiṣadha*, and probably the *Śvetāraṇyastuti*[4] was also patronized by a king of Veṭṭattunāḍ named Ravivarma. It is quite likely that these two kings are identical. In that case Acyuta Piṣāroṭi will be a contemporary of Vāsudeva also. This Vāsudeva is generally considered to be different from the author of the grammatical poem *Vāsudevavijaya*; but a careful study of the poem and its commentary written by the author himself, in comparison with the simple poems mentioned above, will make it clear that they are also identical.[5] The introductory verse to the commentary of

---

1. "अयमच्युत गुरुकृपया etc."

2. "तस्मात् प्रत्यक् प्रहितनयनः कुण्डगेहाधिनाथं
सर्वज्ञं तं प्रणम गिरिशं भक्तिमानच्युतं च ।
एकस्तावद्दहति शिरसि ज्योतिषामेकमिन्दुं
ज्योतिश्चक्रं निखिलमपरो धारयत्यन्तरङ्गे ॥"

3. Edited by P. S. Anantanarayana Sastri, Cochin Skt. Series, No. 2, Trippunithura, 1938.

4. Madras Govt. Oriental Mss. Library R. 76, D 11838, Adyar XXI-p-31; R. 2895; R. 2969; R. 2972; R. 3798b. King Ravivarma is mentioned in all these.

5. See K. Kunjunni Raja, *Authorship of the Vāsudevavijaya*, Sāhitya Pariṣat Traimāsikam, Ernakulam, Vol. XIII, part 4

the *Vāsudevavijaya*, written by the author himself, resembles very closely the introductory verse of the *Govindacarita*,[1] and the verse

कुन्दसूनमनोहारिमन्दहासविराजितम् ।
नन्दगोपकुलोत्तंसमिन्दिरारमणं भजे ॥

occuring in the *Govindacarita* and the *Saṁkṣepabhārata* is found in the commentary on the *Vāsudevavijaya* also. The simplicity of the style in the *Govindacarita* etc. can be due to the fact that they were primarily intended for beginners ; a different style is found in the *Vāsudevavijya* which is indended to illustrate the rules of Pāṇini. This was left unfinished by Vāsudeva : it is Nārāyaṇabhaṭṭa who, later, completed it by writing the *Dhātukāvya*. From the commentary to the *Dhātukāvya* it is known that Vāsudeva, the author of the *Vāsudevavijaya*, belonged to the village of Perumanam. It is possible that Vāsudeva, a native of Perumanam, went to the court of King Ravivarma of Veṭṭattunāḍ.

Besides the grammatical work *Praveśaka*, Acyuta Piṣāroṭi has also to his credit many important works on astronomy,[2] such as *Uparāgakriyākrama*, *Karaṇottama*, *Sphuṭanirṇaya*[3], *Horāsāroccaya* and *Rāśigolasphuṭānīti*[4]. The Malayalam commentary on Mādhava's *Veṇvāroha* is also by Acyuta;[5] from that we know that Acyuta

---

1 विघ्नेशभारतीव्यासगुरुशाब्दिकमूर्तये ।
नमोऽस्तु पत्ये भूतानां सैद्रानन्दचिदात्मने ॥ "

Commentary on *Vāsudevavijaya*

" श्रीमद्विघ्नेशवाग्देवीकार्तिकेयादिमूर्तये ।
नमोऽस्तु पत्ये भूतानां सदानन्दचिदात्मने ॥ "

Govindacarita

2. See also S. Venkitasubramonia Iyer, *Acyuta Piṣāroṭi*, Journal of Oriental Research, Madras 1952-3; K. Venkatesvara Sarma, Introduction to *Rāśigolasphuṭānīti*, Adyar Library Bulletin, 1954, part 2.

3. Curator's Office Mss. 655b, 657c; 697b, 702d; 697c (See also Quarterly Journal of Mythic Society, XXI, p. 213).

4. Edited by K. V. Sarma in Adyar Library Bulletin, 1954-2.

5. The Malayalam commentary is edited in the Ravi Varma Granthāvali, Trippunithura. (III 1955) Many other works are also attributed to him. See Ullur S. Paramesvara Iyer, *History of Kerala Literature*, Vol. II, p. 322f.

was also patronized by Āḷuvāñceri Tamprākkal (Netranārāyaṇa) There is a well known verse, attributed to Nārāyaṇabhaṭṭa by tradition, giving the date of Acyuta Piṣāroṭi's death :

हे शब्दागम निर्दयं विबुधतालुब्धैर्निपीडिष्यसे
धाष्ट्र्यैक प्रवणासि वैद्यसरणे नष्टो ह्यलङ्कार भोः ।
हन्त ज्योतिषतन्त्र पर्यवसिता तिथ्यृक्षयोस्ते कथा
विद्यात्मा स्वरसर्पदद्य भवतामाधारभूरच्युतः ॥

Here *Vidyātmā svar asarpat* gives the Kali date, which corresponds to 1624 A.D. Hence Acyuta Piṣāroṭi may be assigned to the period A.D. 1550-1624.

The towering personality of Acyuta Piṣaroṭi eclipsed all the other great teachers of the time and the tradition about Acyuta being the one and only teacher of Nārāyaṇabhaṭṭa grew up in spite of the clear statement of Nārāyaṇabhaṭṭa himself against it. The traditional story may still contain an element of truth; Nārāyaṇa was, no doubt, a devoted student of Acyuta Piṣāroṭi, who taught him Vyākaraṇa It is also true that early in his life Nārāyaṇa had an attack of rheumatism. He went to the Guruvāyūr temple and worshipped the Deity there His famous poem, the *Nārāyaṇīya*, was composed during that time. We find in that work clear references to his disease.[1] Somehow he was cured of his rheumatism, and naturally this was attributed to the divine grace. Nārāyaṇabhaṭṭa and the Deity of the temple at Guruvāyūr became very famous thoughout the land as a result of this miraculous cure. In the *Bhramarasandeśa* Vāsudeva refers to Lord Kṛṣṇa of this temple as a dispeller of all rheumatic complaints.[2] The *Cakorasandeśa*, which is earlier than Nārāyaṇa, also refers to

---

1. See the last verse of 43rd *daśaka* :

"वातोद्भवान् मम गदान् किमु नो धुनोषि ।"

He refers to his disease in general terms at the end of almost all the *daśakas*.

2. Part I, verse 76 :

"पावनानामातङ्कानामुपशमयिता—"

rheumatic patients going to the temple at Guruvāyūr.[1] Even at the present day worship in this temple is considered to be sure remedy for all diseases, especially for rheumatism.

Nārāyaṇabhaṭṭa completed his *Nārāyaṇīya* on 27th November, 1587, expressed by the chronogram "āyurārogyasaukhyam" denoting the Kali date, which is given at the end of the work. By that work Nārāyaṇabhaṭṭa became well known as a great poet and an ardent devotee of Viṣṇu. He was honoured by all, and he received the patronage of all the important kings of the time: Vīra Keralavarama of Cochin, Devanārāyaṇa of Ampalappuḷa, Godavarma of Vaṭakkuṅkūr and Mānavikrama of Calicut. And he has written verses praising all these royal patrons.[2]

DEVANĀRĀYAṆA OF AMPALAPPUḶA.

Among the patrons of Nārāyaṇabhaṭṭa, Devanārāyaṇa of Ampalappuḷa, known as Pūrāṭam Tirunāl Mahārāja[3], was the most important. There are several stories connecting the king with Nārāyaṇabhaṭṭa. The grammatical work *Prakriyāsarvasva* was composed by Nārāyaṇabhaṭṭa at the instance of this king. In the introductory portion of that work Nārāyaṇabhaṭṭa says that he was drawn to the royal court by the great qualities of the king.[4] Devanārāyaṇa was well-versed in the arts of war and peace, and took a very keen interest in patronizing poets and scholars. He had received a special teaching from a sage who was a native of Vṛndāvana, and who had claimed to have seen God Viṣṇu in person. The king himself was very keenly desirous

---

1. Madras Govt. Oriental Mss. Library, R. 3607f. This is usually attributed to a member of the Payyūr family.

2. *Vide infra.*

3. So called because he was born under the asterism of Pūrāṭam (Pūrvāṣāḍha). Devanārāyaṇa is the general title of the king of Ampalappuḷa. About this king, see Ullur S. Paramesvara Iyer, Sāhitya Pariṣat Traimāsikam, Ernakulam, Vol. XIII, part 1.

4. सोऽथकदाचन राजा स्वगुणैराकृष्य सन्निधिं नीतम् ।
श्रीमातृदत्तसूनुं नारायणसंज्ञमशिषदवनिसुरम् ॥

of being able to see God Viṣṇu in person[1]. Perhaps this sage from Vṛndāvana, claiming to have seen Viṣṇu, is identical with the Vilvamaṅgalam Svāmiyār whom tradition considers to have been a contemporary and guide of Mānaveda, author of the *Kṛṣṇagīti*; for the story is emphatic that the sage showed Lord Kṛṣṇa to Mānaveda, and that it was this vision that inspired the royal poet to write the poem.[2] He is definitely different from Līlāśuka or Vilvamaṅgala, the author of the *Kṛṣṇakarṇāmṛta*[3].

Nārāyaṇabhaṭṭa says that the king of Ampalappuḷa, who was a distinguised scholar, felt the defects in the old grammatical works such as the *Kāśikā*, *Rūpāvatāra* and *Prakriyākaumudī*, and, therefore, ordered Nārāyaṇa to compose a new and original grammatical work named *Prakriyāsarvasva* in twenty sections. The king also gave him definite intructions about the detailed plan of the work.[4]

There is an interesting story about Nārāyaṇabhaṭṭa's first meeting of the king of Ampalappuḷa. When Nārāyaṇa visited the temple at Ampalappuḷa, the king was informed about the arrival of a learned Brahmin. The king remarked that he was not sure of the Brahmin's capacity to read correctly. The expression "to read correctly" is *Kūṭṭi vāyikkuka* in Malayalam, which may also

---

1. यो वृन्दावनवासिनो नियमिनः साक्षात्कृताधोक्षजाद्
दुष्प्रापं खलु नारदाद् ध्रुव इव प्राप्तोपदेशं परम् ।
यस्यापास्तसमस्तवस्तुकुतुकं कृष्णावलोकोत्सव-
क्रीडाकौमुदि मानसं विजयते सोऽयं महात्मा नृपः ॥

2. On this story see K. Rama Pisharoti, *Kṛṣṇas of Kerala*, Bulletin of Ramavarma Research Institute, Trichur, vol. VI part 2, pp. 69ff. Mānaveda wrote the *Kṛṣṇagīti* in 1652, but he might have been influenced by the Vṛndāvanavāsin even earlier.

3. Who is much earlier.

4. वृत्तौ चारु न रूपसिद्धिकथना रूपावतारे पुनः
कौमुद्यादिषु चात्र सूत्रमखिलं नास्त्येव तस्मात् त्वया ।
रूपानीतिसमस्तसूत्रसहितं स्पष्टं मितं प्रक्रिया-
सर्वस्वाभिहितं निबन्धनमिदं कार्यं मदुक्ताध्वना ॥

mean "read adding up new matter". In the afternoon Nārāyaṇabhaṭṭa was asked to read and explain some portion from Purāṇas. The fight between Bhīmasena and Duryodhana in the *Mahābhārata* was the portion selected for reading. In the course of the reading he read a passage thus:

भीमसेनगदात्रस्ता दुर्योधनवरूथिनी ।
शिखा खर्वाटकस्येव कर्णमूलमुपाश्रिता ॥

"Duryodhana's army, frightened by the club of Bhīmasena, approached Karṇa (the hero Karṇa, or the ear), like the hair on the head of a bald man." The king, who was himself a learned man, asked him whether it was a genuine verse from the text. Nārāyaṇabhaṭṭa quietly remarked that he had added the verse in order to show him that he knew "*Kūṭṭi vāyikkuka*". The king who was bald enjoyed the joke very much. The story goes that it was then that the king knew the greatness of the scholar before him. He requested Bhaṭṭatiri to forgive his former impertinent remark. Nārāyaṇabhaṭṭa then and there composed the following verse praying for the king's long life.

अव्यञ्जनस्तार्क्ष्यकेतुर्यत् पदं घटयिष्यति ।
तत्ते भवतु कल्पान्तं देवनारायण प्रभो ॥

"O Lord Devanārāyaṇa, may you have, till the Great Deluge, that place which Viṣṇu who has no destruction gives you; (or, that indicated by the word which *Tārkṣyaketuḥ* without the consonants will make, namely, *āyuḥ* or long life."[2]

---

1. See Prof. C. Kunhan Raja, Introduction to *Prakriyāsarvasva*, (Madras University). A slightly different version of the story is also known, according to which the usual Pandit (Nīlakaṇṭha Dīkṣita) who was to read and explain the Purāṇas was absent that day, and the king, finding Nārāyaṇabhaṭṭa at the temple, mistook him for an ordinary Brahmin, and asked him if he knew how to read. The rest of the story is the same. (See V. Rajarajavarma Raja, *Melpputtūr Bhaṭṭatiri*.)

2. *Tārkṣyaketuḥ* without consonants is *ā-a-e-uḥ*, which when combined becomes *āyuḥ*.

This Devanārāyaṇa was born in 1566 A.D. and died in 1623 A.D. He is the author of a short work on Philosophy, called *Vedāntaratnamālā*, which is a commentary on the first verse of the *Bhāgavata*.[1] Nīlakaṇṭha Dīkṣita, author of a commentary on the *Prakriyāsarvasva*, was also patronized by this king.[2] Under his patronage and at his instance Kumāra wrote the well known work on architecture called *Śilparatna*.[3] Nārāyaṇabhaṭṭa describes the king in glowing colours.[4]

The *Prakriyāsarvasva* was composed in A.D. 1617. Two Kali dates, *yatnaḥ phalaprasūḥ syāt* and *Kṛtarāgarasodya*, representing 1723201 an 1723261 respectively are found in one of the introductory verses of the work. These give the dates January and March of 1617 A.D. It is traditionally believed that Nārāyaṇabhaṭṭa completed the work in the course of sixty days and that the two dates given here are the dates of commencement and conclusion of the text. But since the verse giving the dates comes in the beginning of the work,[5] it is difficult to consider that as referring to the date of completion of the work also. The previous verse says that he was receiving guidance from the king at

---

1. See the article by Ullur S. Paramesvara Iyer, mentioned above. There is a Ms. note on this work by S. V. Iyer in the Journal of Tr. University Mss. Library.

2. *Vide infra.* (Ms. Trivandrum, T. 607)

3. Ullur, *History of Kerala Literature*, Vol. II, p. 396f.

4. In the beginning of *Prakriyāsarvasva* :

तिष्ठत्येवानिलोऽपि प्रचरति गिरिरप्याज्ञया यस्य राज्ये
शत्रोः सर्वाभिसारे सति रचयति यस्तस्य सर्वापहारम् ।
सोऽयं निश्शेषशास्त्रश्रुतिनिवहकलानाटकेष्वद्वितीयो
भाति श्रीदेवनारायणधरणिपतिर्मग्नचेता मुकुन्दे ॥

5. In the *Bhramarasandeśa*, Vasudeva also praises him (verse 42)

अश्णोमर्गिं निपतति पुरा राजधानी तदानीं
दुर्गाश्लेषादविदितभया देवनारायणस्य ।
यो मेदिन्यामपि निजकमर्थापयन् नामधेयं
कीर्तिक्षीरार्णवजलमपारं विधायाधिशेते ॥

every step. Prof. C. Kunhan Raja suggests[1] that the discussion with the king about the general plan of the work might have lasted for sixty days. It is difficult to believe that this voluminous work was completed within a couple of months. The tradition is recorded only in a later commentary;[2] the commentary by Nīlakaṇṭha Dīkṣita, who was a contemporary of Nārāyaṇa bhaṭṭa, does not mention any such tradition.

DATE OF NĀRĀYAṆABHAṬṬA[3]

Nārāyaṇabhaṭṭa himself has given a large number of dates from which it is possible to have a fair idea about the period in which he flourished.

(*a*) We have seen[4] that he completed the *Nārāyaṇīya* on 27th November 1587, expressed by the chronogram *Āyurārogya-saukhyam* denoting the Kali date, which is given at the end of the work.

(*b*) The *Prakriyāsarvasva* gives two dates which are equivalent to January and March, 1617 A.D.

(*c*) Acyuta Piṣāroṭi of Tṛkkaṇṭiyūr died in 1624 A.D. And Nārāyaṇabhaṭṭa is supposed to have composed a verse on his death.

(*d*) According to the popular traditions in Kerala Nārāyaṇabhaṭṭa has given the date of the flood in the Bhāratappuḻa in the following verse which describes the event:

नदीपुष्टिरसह्या नु न ह्रसारं पयोऽजनि ।
निजात् कुटीरात् सायाह्ने नष्टार्थाः प्रययुर्जनाः ॥

---

1. *op cit.*, p. xvii f.
2. Madras Govt. Oriental Mss. Library, R. 2710.
"अत्र 'यत्नः फलप्रसूः स्यात्' इति ग्रन्थारम्भदिने कलिसंख्या, 'कृतरागरसोद्ये'ति ग्रन्थनिर्माणावसानदिने च कलिसंख्येत्यवगन्तव्यम् ॥"
3. On the problem about the date see also K. Kunjunni Raja, *The Date of Nārāyaṇa Bhaṭṭa*, 13th All India Oriental Conference, Nagpur, 1946, Proceedings, pp. 183 ff.
4. *Vide supra.*
5. The verse "हे शब्दागम etc." given before.

Here all the four lines give the same date 172118; in the first and the third lines the number is given from right to left, and in the other two lines the number is given in the reverse order. This date corresponds to about 1611 A.D.

Of these four dates given, the first two are certainly by Nārāyaṇabhaṭṭa; for the authenticity of the other two we have to depend on tradition. Anyhow it is clear from these that Nārāyaṇabhaṭṭa flourished during the second half of the sixteenth and the first half of the seventeenth centuries A.D.

It is generally believed that Nārāyaṇabhaṭṭa had a long life. According to some scholars[1] he is said to have lived for 106 years from 1560 to 1666 A. D. I have shown elsewhere[2] that this view cannot be accepted fully. There is a tradition that the *Nārāyaṇīya* was completed by the poet at the age of 27. There is a fairly old Granthavari record[3] which gives the date of birth of Nārāyaṇabhaṭṭa as 1560 A.D., the date of composition of the *Nārāyaṇīya* as 1587 A.D., the date of the flood in Bhāratappuḷa as 1611 A.D. and the date of composition of the *Prakriyāsarvasva* as 1617 A.D. There is nothing in this which cannot be accepted.[4] This Granthavari is silent about the date of Nārāyaṇabhaṭṭa's death.

In the *History of Malayalam Literature* (Volume II) Mr. R. Narayana Panikkar, stated[5] that in a *Granthavari* record of

---

1. V. Rajarajavarma Raja, *Melpputtūr Nārāyaṇabhaṭṭatiri*, p. 6f (1937).

2. Proceedings of All India Oriental Conferenee, 1946, pp. 183ff.

3. Published in the *Mangalodayam* (Trichur) Vol. 5 (1913), p. 265f. About details see also Introduction to *Prakriyāsarvasva*, Part III, p. ix.

3. The corresponding Malayalam dates given are: date of birth 735 M.E., completion of *Nārāyaṇīya*, 28th Vṛścikam 762; date of the flood, 22nd Mithunam 786; death of Acyuta Piṣāroṭi, 6th Chingam 796, and the dates of *Prakriyāsarvasva*, 2nd Makaram and 3rd Mīnam of 761.

4. Except the story that the *Sarvasva* was completed in 60 days.

5. Page 237 ff.

Netumpayil Kṛṣṇan Āśān, the dates of birth and death of Nārāyaṇabhaṭṭa are given as 1560 and 1666 A.D. And it was generally accepted as the correct dates. But nothing is known about such a *Granthavari*; Mr. Narayana Panikkar seems to be referring to the *Granthavari* record we have mentioned above[1] We have already pointed out that this does not give the date of Nārāyaṇabhaṭṭa's death.

The story that Nārāyaṇabhaṭṭa lived for 106 years is mentioned first by one Neṭumpayil Kṛṣṇan Āśān belonging to the tenth century A.D. In the introductory portion to his *Āranmula vilāsam Hamsappāṭṭu*,[2] he mentions a line of disciples of Acyuta Piṣāroṭi in which he himself comes as the fifth. There he refers to Acyuta Piṣāroṭi as the teacher of Mepputtūr Nārāyaṇabhaṭṭa who lived for twice fifty-three years:

"Anpattimūnnu vayassiraṭṭiyirunnulla
Melputtūr Paṭṭerikkum guruvāyulla deham"

This is the only piece of evidence in favour of the view that Nārāyaṇabhaṭṭa lived for 106 years. Taking this with the *Granthavari* record mentioned above, Nārāyaṇabhaṭṭa is usually placed between 1560 and 1666 A.D. I have already pointed out elsewhere[3] that it is not possible to accept the date of Nārāyaṇabhaṭṭa's death as 1666 A.D. An examination of the internal evidence from the *Mānameyodaya* shows clearly that Nārāyaṇabhaṭṭa must have died much earlier.

Nārāyaṇabhaṭṭa has written only the first part of the *Mānameyodaya*, even though he wanted to complete the work himself. The introductory verse there shows that it was his intention to write the text in two parts:

मानमेयविभागेन वस्तूनां द्विविधा स्थितिः ।
अतस्तदुभयं ब्रूमः श्रीमत्कौमारिलाध्वना ॥

1. See also Mr. S. Venkatasubramonia Iyer, Introduction to *Prakriyāsarvasva* (Part III, Trivandrum), p. x.

2. Published by the Śrī Viśākha Rāmavarma smāraka granthaśāla, Kayankulam, 1908.

3 *op. cit.*

But somehow he was not able to finish the work. It was later completed by another scholar named Nārāyaṇa Paṇḍita, a protege of Mānaveda of Calicut, and the famous commentator on the *Raghuvaṁśa* and the *Kumārasambhava*.[1] In the second part of the *Mānameyodaya*, this Nārayaṇa Paṇḍita says that the first part was written by the great Nārāyaṇabhaṭṭa and that he (Nārāyaṇa Paṇḍita) is only completing the unfinished work at the instance of his patron Mānadeva of Calicut.[2] This statement suggests that Nārāyaṇabhaṭṭa had passed away by the time the second part was written at the instance of Mānaveda.

The author of the second part of the *Mānameyodaya* refers to his patron Mānaveda as a great scholar, poet and a devotee of Viṣṇu.[3] From this and from other historical records we know that this Mānaveda is identical with the author of the *Kṛṣṇagīti* and the *Pūrvabhāratacampū*, who was the Zamorin of Calicut from 1655 to 1658 A.D.[4] He is referred to as the ruling monarch of the time by the author of the latter half of the *Mānameyodaya*. Hence it is clear that the *Mānameyodaya* was completed during the period 1655 to 1658 A.D., and that by that time the famous Nārāyaṇabhaṭṭa was no more. Nobody would have dared to complete a work started by Nārāyaṇabhaṭṭa during the lifetime of that great scholar. It is quite possible that, on hearing about the death of Nārāyaṇabhaṭṭa and also about the fate of the unfinished Mīmāṁsā work of his, Mānaveda, who was a friend

---

1. On this Nārayaṇa Paṇḍita see Introduction to *Āśleṣāśataka*, Travancore University Journal, Vol. II, part 1

2. पृथ्वीवृतजिता नितान्तमहितेनैतेन संचोदितै-
रस्माभिः कृतशेमुषीविलसितैरभ्यासहीनैरपि ।
प्राङ् नारायणसूरिणार्धरचितं तन्मानमेयोदयं
मोहात् पूरयितुं कृता मतिरियं सन्तः प्रसीदन्तु नः ॥

3. यत्कीर्तिर्बहि माति हन्त महती ब्रह्माण्डभाण्डोदरे
यस्याज्ञां प्रणतैः शिरोभिरनिशं धत्ते नृपाणां गणः ।
सोऽयं नाटकतर्ककाव्यनिपुणः प्रज्ञातपातञ्जलो
भक्तश्चक्रिणि मानवेदनृपतिर्जागर्ति पृथ्वीतले

4. K. V. Krishna Iyer, *Zamorins of Calicut*, Calicut, 1939, p. 251.

and admirer of that scholar, wanted to get it completed; he found another great scholar in Nārāyaṇa Paṇḍita, and requested him to complete the work.

There is a tradition[1] recorded by the late Keralavarma Valiya Koil Tampurān that the famous Bhaṭṭoji Dīkṣita was so much impressed by the *Prakriyāsarvasva* that he wanted to meet its author Nārāyaṇabhaṭṭa in person, and that he proceeded to Kerala, but learning on the way about Bhaṭṭatiri's death, turned back saying that it was futile to go there when the great Nārāyaṇabhaṭṭa was no longer there. This also suggests that Nārāyaṇabhaṭṭa must have passed away earlier than 1655 A.D., as Bhaṭṭoji Dīkṣita himself flourished before that time.[2]

At the end of the *Apāṇinīyapramāṇatā* Nārāyaṇabhaṭṭa refers to one Yajñanārāyaṇa Dīkṣita of Coladeśa who may be identified with the author of *Sāhityaratnākara*; he was the minister of Raghunātha Naik of Tanjore, who ruled between 1614 and 1633 A.D. We also know that Nārāyaṇabhaṭṭa was patronised by king Devanārāyaṇa of Ampalappuḷa, who flourished between 1566 and 1623 A.D. These facts are not against the view that Nārāyaṇabhaṭṭa must have passed away before 1655 A.D.

---

1. See Introduction to *Nārāyaṇīya* Trivandrum Sanskrit Series No. 18. The verses by Keraḷavarma are:

यत्सर्वस्वमुखस्थमङ्गलदलं भट्टोजियज्वा कुतो-
प्याकर्ण्यहि स केवलोज्वलमशाब्दारम्भयुक्तं पुनः ।
श्रुत्वैवानुपदं तदुत्तरदलं सम्यक् तदूचेऽखिलं
यस्यात्यद्भुतधातुकाव्यमवलोक्यासीद्दिदृक्षुश्च यम् ॥
यद्वीक्षाकुतुकोत्तरङ्गहृदयो धीरस्ततः कौमुदी-
कारः केरलमण्डलं प्रति पुनः प्रस्थाय मध्येपथम् ।
श्रुत्वा यस्य परासुतां निववृते यद्वर्जितां तां दिशं
गत्वा किं क्रियतामिति प्रतिहतोत्साहः स्वगेहं प्रति ॥

The first verse refers to the first verse of *Prakriyāsarvasva*:

रासविलासविलोलं स्मरत मुरारेर्मनोरमं रूपम् ।
प्रकृतिषु यत् प्रत्ययवत् प्रत्येकं गोपिकासु संमिलितम् ॥

2. See the article on the date of Bhaṭṭoji Dīkṣita by P. K. Gode Annals of S. V. Oriental Institute, Tirupati, 1940, vol. I, part 4.

Neṭumpayil Kṛṣṇan Āśān lived about 200 years after Nārāyaṇabhaṭṭa,[1] and therefore, his statement has, at best, only the value of a traditional story. The fact that Nārāyaṇa Paṇḍita, protege of Mānadeva, completed the *Mānameyodaya* during 1655-8 A.D. shows that Nārāyaṇabhaṭṭa had passed away by that time. Some of the scholars like Ullur S. Paramesvara Iyer[2] and V. Rajarajavarma Raja[3] who held the traditional story and were reluctant to accept this view have later accepted it. They try to explain away the statement of Neṭumpayil Kṛṣṇan Āśān by saying that the correct reading of the text might be "*Nālppattimūnnu vayassiraṭṭi*" instead of "*Anpattimūnnu vayassiraṭṭi*" and that, therefore, Nārāyaṇabhaṭṭa must have lived only for twice fortythree (i.e., 86) years from 1560 to 1646 A.D.[4] This date is quite probable; but it is difficult to take a doubtful reading in the work of Kṛṣṇan Āśān as authoritative. What we can say definitely is that Nārāyaṇabhaṭṭa must have passed away before 1655 A D. M. Krishnamachariar says[5] that Nārāyaṇabhaṭṭa lived from 1650 to 1650 A.D.; but he does not give the source of his information.

Nārāyaṇabhaṭṭa is said to have spent his last days at Mūkkola (*Muktisthalā*) in Malabar. The poem *Śrīpādasaptati* on the feet of the Goddess there is considered to be his last work.

---

1. About the date of Kṛṣṇan Āśān see Dr. K. Sankara Menon, Introduction to *Bhāṣajātakapaddhati*, Trivandrum (1926)

3. For his changed view see *History of Kerala Literature*, Vol. II p. 357.

3. In his earlier work on Nārāyaṇabhaṭṭa he held the former view; but in the *History of Sanskrit Literature in Kerala*, Vol. III, he has accepted my view.

For a criticism of my theory see S. Venkatasubramonia Iyer, *Introduction to Prakriyasarvasva* Part III, Trivandrum, (1948) p. x

4. V. Rajarajavarma Raja, *op. cit.*

5. *History of Classical Sanskrit Literature*, p. 254

FRIENDS OF NĀRĀYAṆABHAṬṬA

Nārāyaṇabhaṭṭa was very famous even while he was living, and he had many intimate friends and admirers in Kerala as well as outside. For a long time he was well known as a great poet; it was with the *Prakriyāsarvasva* that the fame of Bhaṭṭatiri as a great scholar travelled even outside Kerala.

(*a*) Ravi Nartaka or Iravi Cākyār of Kuṭṭañceri, author of the *Mudrārākṣasakathāsāra*,[1] was a close friend of Nārāyaṇabhaṭṭa; it was at his request that the latter wrote many of his *Campūkāvyas* (or Prabandhas as they are called). The Cākyār was a professional actor and wanted new and interesting texts for his *Cākyārkūttu*, and Nārāyaṇabhaṭṭa supplied him with these. In his *Śūrpaṇakhāpralāpa* or the *Niranunāsikacampū*, which deals with Śūrpaṇakha's complaint to Rāvaṇa about her deformity at the hands of Lakṣmaṇa, Nārāyaṇabhaṭṭa was able to avoid the nasal sounds completely. There is a story that, while Ravi Cākyār was explaining this text in the course of his Kūttu, the use of the word "Bhujā" in the feminine gender in the portion

"हाहा राक्षसराज दुष्परिभवग्रस्तस्य धिक् ते भुजाः"

was explained by him as showing that the hands of Rāvaṇa were devoid of masculinity; this explanation was very much appreciated by the audience. In this Campū, Nārāyaṇabhaṭṭa himself says that it was composed at the request of Ravi Nartaka.[2]

(*b*) Tradition also makes Nārāyaṇabhaṭṭa a contemporary of Pūntānam Nambūtiri, a great devotee of Viṣṇu and the author of the Malayalam works *Santānagopālam* and *Jñānappāna*. While Nārāyaṇabhaṭṭa was at Guruvāyūr temple composing the *Nārāyaṇīya*, Pūntānam had also come there to worship God. It is said that one day Pūntānam took some of his Malayalam poems to Nārāyaṇabhaṭṭa and requested him to correct them, but was dismissed with the haughty remark that Pūntānam did not know even the correct declension of words. The story goes that

---

1. Published in the Calcutta Oriental Series, No. 6.

2. For details see later under "Works of Nārāyaṇabhaṭṭa."

God himself intervened by saying that He preferred Pūntānam's *Bhakti* (Devotion) to Nārāyaṇabhaṭṭa's *Vibhakti* (Declensional form *i.e.*, scholarship). This humiliation made Nārāyaṇabhaṭṭa conscious of the superiority of devotion to scholarship, and he apologized to Pūntānam. From that time onwards they became friends.

(c) Vāsudeva, author of the *Bhramarasandeśa* [1], was an ardent admirer of Nārāyaṇabhaṭṭa; in the *Sandeśa* Vāsudeva praises Nārāyaṇabhaṭṭa and his father Mātṛdatta.[2]

(d) Bhaṭṭatiri seems to have had some grammatical controversy with some pandits in the Cola country, among whom Vainateya (It must be a pen-name) was the chief. Nārāyaṇabhaṭṭa's short poem *Apāṇinīyapramāṇatā* was a reply to them. His work was sent for approval to one Someśvara Dīkṣita and to Yajñanārāyaṇa Dīkṣita of Tanjore.[3]

The various kings of the land at the time were also his patrons; of these King Devanārāyaṇa of Ampalappuḷa is the most important [4]

WORKS OF NĀRĀYANABHATTA

Nārāyaṇabhaṭṭa has written several works on diverse subjects literary as well as scientific.

Among the scientific works the most important is the *Prakriyāsarvasva,* which is an original recast of Pāṇini's *sūtras* divided into twenty sections, with a lucid commentary explaining all the difficult points. It is more original in approach and broader in outlook than Bhaṭṭoji Dīkṣita's *Siddhāntakaumudī.* Nārāyaṇabhaṭṭa is not a mere follower of the three great sages, Pāṇini

---

1. Trivandrum Sanskrit Series, No. 128.
2. *Vide Supra.*
3. See later under "Works." Also E. V. Raman Nambutiri, Introduction to *Āpāṇinīyapramāṇatā*, Trivandrum, 1942.
4. Nīlakaṇṭha Dīkṣita, commentator of *Prakriyāsarvasva* was also in the court of this king. (See the section on "Works").

Kātyāyana and Patañjali. He accepted as authorities other great grammarians like Bhoja and Bhartṛhari and poets like Bhavabhūti and Murāri. He wanted grammar only to explain usages in language. Nārāyaṇa uses prose as well as verse in the course of the explanations. This work was composed at the instance of King Devanārāyaṇa of Ampalappuḷa, and from one of the introductory verses it is known that it was written in A. D. 1616.[1]

Three commentaries on the work are known, all of them incomplete. The first[2] is by one Nīlakaṇṭha Dīkṣita, grandson of Rāmacandra Dīkṣita, son of Varadeśvara Dīkṣita and Kāmākṣī, student of Jñanendra and Veṅkaṭeśvara, and a younger brother of Sundareśvara Dīkṣita. He was also a protege of king Devanārāyaṇa and wrote this commentary at his instance.[3]

---

1. The first five sections have been published in the Trivandrum Sanskrit Series (Nos. 106, 139. and 153). The fifth section on *Taddhita* has been edited also by Dr. C. Kunhan Raja as No. 15 in the Madras University Sanskrit Series. The *Uṇādi* section was edited by the late Dr. T. R. Chintamani as No. 7 (part ii) of the same series.

2. On this commentary see Journal of Travancore University MSS. Library, Vol. II, Nos. 2-3; Ullur S. Paramesvara Iyer, ***History of Kerala Literature***, Vol. II, pp. 386 ff.

3. See the introductory portion, quoted by Ullur S. Paramesvara Iyer, *op. cit.* p. 387.

पदवाक्यप्रमाणानां पारगं विबुधोत्तमम् ।
रामचन्द्रमखीन्द्राख्यपितामहमहं भजे ॥
यदीयस्मरणादेव विन्दतेऽर्थचतुष्टयम् ।
पितरं तमहं वन्दे वरदेश्वरदीक्षितम् ॥
यस्य स्मरणमात्रेण शास्त्रार्थानां पुरास्थितिः ।
जायते तं गुरुं वन्दे ज्ञानेन्द्रं चित्स्वरूपिणम् ॥
सुन्दरेश्वरयज्वानं शेषाशेषार्थवेदिनम् ।
भ्रातरं प्रणमाम्यस्मत्कामाक्षीं जननीमपि ॥
वेङ्कटेश्वरयज्वानं ललिताम्बास्वरूपिणम् ।
भावये हृदये सम्यङ्मदभीष्टार्थसिद्धये ॥
केरलक्षितिपालेषु देवनारायणप्रभुः ।
द्विजराजः सर्वशास्त्रधुरीणोऽस्ति हरिप्रियः ॥
तैः कारितं प्रक्रियायाः सर्वस्वं सकलार्थदम् ।
तद्व्याख्यानं नीलकण्ठदीक्षितेन विरच्यते ॥

The second incomplete commentary on the work is by Rudra Vāriyar of the Deśamaṅgalam family. He is supposed to have been a teacher of Manoramā, princess of Calicut, who flourished between A.D. 1760 and 1828[1]. So, he may be assigned to the eighteenth century A. D. He refers to Nīlakaṇṭha Dīkṣita's commentary and also to Nāgoji Bhaṭṭa. This commentary is called *Prakāśikā*. The available portion has been published in the Trivandrum Sanskrit Series.[2] For the remaining portion of the fourth section K. Sambasiva Sastri has added a commentary of his own.[3]

Another anonymous commentary for the early portion is found in the Government Manuscripts Library, Madras.[4] This seems to be fairly modern. Here we come across the tradition that Nārāyaṇabhaṭṭa composed the entire work in an incredibly short period of sixty days.[5]

According to Ullur S. Parmesvara Iyer,[6] Mahāmahopādhyāya Nārāyaṇan Nambūtiri of Killimaṅgalam, and Kṛṣṇa Vāriyar of Deśamaṅgalam, student of Princess Manoramā, have also composed commentaries on certain portions of the work.[7]

On Mīmāṁsā Nārāyaṇabhaṭṭa has written an important work, the *Mānameyodaya*.[8] As the name suggests, it is an elementary treatise on the Mīmāṁsā system of the Kumārila school elucidat-

---

1. See K. V. Krishna Iyer, *Zamorins of Calicut*, p. 310.
2. No. 106
3. *Ibid*
4. R. 2710
5. *Vide supra*
6. *History of Kerala Literature*, Vol. II, p. 388.
7. It is said that Keralavarma wrote a commentary on this work *Introduction* to *Nārāyaṇīa*, T. S. S. No. 18. But he only copied the text.
8. Trivandrum Sanskrit Series, No. 19 in 1912. It is also edited with an English Translation by Dr. C. Kunhan Raja and Prof. S. Suryanarayana Sastri from the Theosophical Publishing House, Adyar, 1933.

ing the means of valid knowledge (*Pramāṇas*) and the categories constituting the objective content of valid knowledge (*Prameyas*). Nārāyaṇabhaṭṭa wanted to complete the work in two parts; but somehow he left the work unfinished at the end of the *Māna* section. Perhaps it was his last work and he died before finishing it. It was later completed by another Nārāyaṇa, the famous commentator of the *Raghuvaṁśa* and the *Kumārasaṁbhava*.[1] *Mānameyodaya* is one of the best elementary books on the Bhāṭṭa school of Pūrvamīmāṁsā, summarising in an interesting manner the epistemology and metaphysics of Kumārila. "Within a brief compass, in a style which is at once lucid and terse, this work gives an able and well-grounded exposition of the leading tenets of the philosophical system of the Bhāṭṭa school; and adds comparative and critical remarks when required with particular reference to the corresponding tenets of the other systems of Indian philosophical thought, chiefly the Prābhākara, Nyāya, Advaita and Bauddha systems."[2]

Kriyākrama or *Āśvalāyanakriyākrama*[3] is an excellent work dealing with the domestic rituals of the Brahmins belonging to the Āśvalāyana branch of Rgvedins. In the introductory verses he praises the deities Viṣṇu and Gaṇapati of the temples at Candanakkāvu, and also Viṣṇu of the temple at Tirunāvāy.

Among Nārāyaṇabhaṭṭa's literary works the highest place will have to be given to his famous poem *Nārāyaṇīya*.[4] It is a

---

1. On this Nārāyaṇa, see Introduction to *Āśleṣāsaka*, Journal of Trivandrum University Mss. Library, vol. II, part I; also *Manuscript Notes* by H. G. Narahari, Adyar Library Bulletin, IX, 101 ff.

2. Prof. S. Kuppusvami Sastri, Foreword to the edition by Dr. Kunhan Raja and S. S. Sastri.

3. Trivandrum Mss. 5611 and 12417; Ullur S. Parmeswara Iyer *op. cit.* p. 382

4. Being the most popular of his works, it has had several editions. It was published with the *Bhaktapriyā* commentary in 1912 as No. 18 in the Trivandrum Sanskrit Series. The text has been pub-

brilliant summary in 1036 verses, divided into one hundred sections called *daśakas* (decads), of the leading incidents narrated in the *Bhāgavata Purāṇa*. It is in the form of a colloquy to God Viṣṇu, the presiding deity at the temple of Guruvāyūr. The melody of the metres, the sweet diction, the lucid exposition of sublime philosophical ideas and, above all, the fervour of intense and sincere faith and devotion pervading throughout, make the poem one of the best devotional lyrics in Sanskrit literature. Nārāyaṇabhaṭṭa is equally at home in the *Vaidarbhī* and *Gauḍī* styles of composition, and is able to make the sound seem an echo of the sense. Moreover, even in the selection of metres he is very careful that they should be quite proper to the theme.[1] He has used a large number of metres, short as well as long, including many rare but musical ones. Nārāyaṇabhaṭṭa is a master in the art of summarizing long and complicated passages in a lucid style. The whole of the *Rāmāyaṇa* story is condensed fn two *daśakas*; the Sāṅkhya doctrine explained in the fifth *Skandha* of the *Bhāgavata* is summarized in one *daśaka*, and the entire *Gītā* is beautifully put in one stanza.[2] The summary never becomes monotonous or dry.

---

lished from the Mangalodayam Press, Trichur. A Devanāgari edition with English translation and Notes by P. N. Menon came out from Palghat in 1939. Among the editions in Malayalam, the one in four volumes from Trivandrum with a voluminous commentary by K. Sambasiva Sastri, the one in three volumes from Bharatavilasam Press, Trichur, with Malayalam commentary, *Śyāmasundaram*, by T. C. Paramesvaran Moosad, and the one in two volumes from Mangalodayam Press, Trichur, with a Malayalam Commentary by P.S. Anantanarayana Sastri and Vatakkunkar Rajarajavarma Raja are important. There is a commentary by Kṛṣṇapurattu Tirumulppāḍu also.

1. See the sections on *Kāliyamardana* and *Rāsakrīdā*.

2. जिष्णोस्त्वं कृष्ण सूतः खलु समरमुखे बन्धुघाते दयालुं
खिन्नं तं वीक्ष्य वीरं “ किमिदमयिसखे नित्य एकोऽयमात्मा ।
को वध्यः कोऽत्र हन्ता, तदिहवधभयं प्रोज्झ्य मय्यर्पितात्मा
धर्म्यं युद्धं चरे”ति प्रकृतिमनयथा दर्शयन् विश्वरूपम् ॥

Even while epitomizing long passages, he is able to use figures of speech, both of sound and of sense.[1] Humorous remarks are strewn here and there.[2] And the sincere prayer of an ardent devotee is seen everywhere.[3] Of the three paths towards the attainment of salvation, namely, the *Karmamārga*, the *Jñānamārga* and the *Bhaktimārga*, Nārāyaṇabhaṭṭa prefers that of Bhakti or devotion; and he advocates that path of devotion as better than the other two.[4] The land of Kerala had been well known for its acceptance of the *Karmamārga*, and it even got the name of *Karmabhūmi*. The great Śaṅkarācārya who hailed from Kerala was a great devotee of the *Jñānamārga*, and through his teaching this path of knowledge had also become popular in the

---

1. See for instance the following:

"अरालमार्गगतनिर्मलापां मरालकूजाकृतनर्मलापाम्।"

"मार्गे मार्गे ममार्गे कपिभिरपि सदा त्वत्प्रियासप्रयासैः।"

"काचित् कुचे पुनरसज्जितकञ्चुलीका
व्यामोहतः परवधूभिरलक्ष्यमाणा।
त्वामाययौ निरुपमप्रणयातिभार-
राज्याभिषेकविधये कलशीधरेव॥"

"केशपाशधृतपिञ्छिकाविततिसञ्चलन्मकरकुण्डलं
हारजालवनमालिकाललितमङ्गरागघनसौरभम्।
पीतचेलधृतकाञ्चिकाञ्चितमुदञ्चदंशुमणिनूपुरं
रासकेलिपरिभूषितं तव हि रूपमीश कलयामहे॥"

2. विरहेष्वङ्गारमयः शृङ्गारमयश्च सङ्गमे हि त्वम्।
नितरामङ्गारमयस्तत्र पुनः सङ्गमेऽपि चित्रमिदम्॥

3. The last *daśaka* is extremely popular with devotees. It begins:

अग्रे पश्यामि तेजोनिबिडतरकलायावलीलोभनीयं
पीयूषाप्लावितोऽहं तदनु तदुदरे दिव्यकैशोरवेषम्।
तारुण्यारम्भरम्यं परमसुखरसास्वादरोमाञ्चिताङ्गै-
रावीतं नारदाद्यैर्विलसदुपनिषत्सुन्दरीमण्डलैश्च॥

4. निष्कामं नियतस्वधर्मचरणं यत्कर्मयोगाभिधं
तद्दूरेत्यफलं यदौपनिषदज्ञानोपलभ्यं पुनः।
तत्त्वव्यक्ततया सुदुर्गमतरं चित्तस्य तस्माद्विभो
त्वत्प्रेमात्मकभक्तिरेव सततं स्वादीयसी श्रेयसी॥

country. But in course of time people became degenerate; the Brahmins performed sacrifices merely for their livelihood; and being proud of their birth and education, they neglected the worship of God. Nārāyaṇabhaṭṭa condemns such people, and advocates devotion to Viṣṇu as the best way to salvation.[1] In more than one place he has emphasized his partiality towards Viṣṇu; in the nineteenth *daśaka* he points out Viṣṇu's superiority to the other god like Śiva. He says that even Śaṅkara, the great Advaitin, found consolation in writing commentaries on the *Viṣṇusahasranāma* etc. and in composing Vaiṣṇava hymns.[2]

There is another short devotional lyric poem by Nārāyaṇabhaṭṭa. It is the *Śrīpādasaptati*[3] praising the Goddess enshrined at Mūkkola (Muktisthala), and contains 71 verses in the *Śārdūlavikrīḍita* metre, all of them describing the greatness of the feet of the Goddess. Though not so popular as the *Nārāyaṇīya*, this is also a lyric of considerable literary merit. This is supposed to be Nārāyaṇabhaṭṭa's last work.

---

1. वृत्यर्थं ते यजन्तो बहुकथितमपि त्वामनाकर्णयन्तो
दृप्ता विद्याभिजात्यैः किमु न विदधते तादृशं मा कृथा माम् ॥

2. श्रीशङ्करोऽपि भगवन् सकलेषु तावत्
त्वामेव मानयति यो नहि पक्षपाती ।
त्वन्निष्ठमेव स हि नामसहस्रकादि
व्याख्यद् भवत्स्तुतिपरश्च गतिं प्रपेदे ॥

3. Published from the Mangalodayam Press, Trichur, with a commentary by Kunhan Thampuran of Cranganore.

4. The last verse gives the author's name:

सौषा मुक्तिपुरीगिरीन्द्रतनयाभक्तेन नारायणे-
नाबद्धा खलु सप्ततिर्दिशतु वः कल्याणहल्लोहलम् ॥

4. The introductory verse of the work is reminiscent of the Nandī verse in the *Mahiṣamaṅgalam Bhāṇa*.

यत्संवाहनलोभिनः शशिकलाजूटस्य हस्ताम्बुज-
स्पर्शेनापि च लोहितायति मुहुस्त्वत्पादपङ्केरुहम् ।
तेनैवोद्धतकासरासुरशिरःशृङ्गाग्रसंचूर्णन-
प्राचण्ड्यं तदनुष्ठितं किल तथा मुक्तिस्थलस्थे शिवे ॥

(*Śrīpādasaptati*)

The one well-known Sanskrit commentary on the *Nārāyaṇīya* is the *Bhaktapriyā*, which is published from Trivandrum along with the text. This is usually attributed to Rudra Vāriyar of Deśamaṅgalam family; but Ullur S. Paramesvara Iyer says [1] that there is no authority for ascribing it to him and that in one copy of the manuscript of the commentary it is attributed to one Vāsudeva.

The *Dhātukāvya*,[2] written by Nārāyaṇabhaṭṭa as a supplement to the *Vāsudevavijaya* of Vāsudeva, deals with the story of Kṛṣṇa, and illustrates at the same time all verbal roots given in Bhīmasena's *Dhātupāṭha* and explained in Mādhava's *Dhātuvṛtti*.[3] They are illustrated in the same order. The poem contains 248 verses in these cantos, and illustrates 1948 roots. Two commentaries on the work are well known, *Kṛṣṇārpaṇa* or *Dhātukāvyārthalocana* written by Nārāyaṇa's classmates belonging to Mukkola,[4]

केलीकोपदशासु तन्वति नतिं चन्द्रार्धचूडामणौ
क्रीडाचन्द्रकलानुषङ्गकलया यद्दूयते कोमलम् ।
यद्वा कर्कशकासरासुरशिरोनिष्पेषणे निर्दयं
पायाद्वस्तदिदं गिरीन्द्रदुहितुः पादारविन्दद्वयम् ॥ (*Bhāṇa*)

1. *History of Kerala Literature*, Vol. II, p. 364. See the verse from the Ms. quoted therein:

सन्दानितात् सरसरीतिपदावलीभि-
र्नारायणीयमणिसंपुटतोऽर्थजातम् ।
श्रीवासुदेवविवृतिक्रमविश्रयन्त्र-
प्रोद्घाटितादुपहरन्तु विमुक्तिमूल्यम् ॥

2. Edited with the commentary *Dhātukāvyārthalocana* in the Kāvyamālā Series, X; etited with a commentary from Pattambi, 1897; with notes and an account of the author, Pattambi, 1889.

3. See the introductory verse:

उदाहृतं पाणिनिसूत्रमण्डलं प्राग्वासुदेवेन तदूर्ध्वतोऽपरः ।
उदाहरत्यद्य वृकोदरोदितान् धातून् क्रमेणैव हि माधवाश्रयात् ॥

4. *Kāvyamālā*, X. See the verse

गुरुपादाब्जसंसेवानितान्तविमलाशयैः ।
सतीर्थ्यैरद्य लिख्यन्ते धातुकाव्यार्थलोचनम् ॥

V. Rajarajavarama Raja has wrongly ascribed it to Narāyaṇa, the commentator on the *Uttararāmacarita*. (*History of Sanskrit Literature in Kerala*, Vol. III). Ullur S. Paramesvara Iyer says that the commentary is by Nārāyaṇabhaṭṭa's students. (*op. cit.* p. 389)

and the *Vivaraṇa* by Rāmapaṇivāda.[1] There are some Malayalam commentaries also.[2]

Ullur S. Parmesvara Iyer says that Nārāyaṇabhaṭṭa composed this poem in the course of three days; but the verses from the *Kṛṣṇārpaṇa* commentary which he quotes in support of this view really mean that the poem is dealing with the story that took place in three days :

त्रिभिर्दिनैः कृतं कर्म त्रिभिः सर्गैश्च कथ्यते ॥
अक्रूरयोगो यात्रादि चापच्छेदान्तचेष्टितम् ।
मल्लोद्योगादि कंसान्तपर्यन्तं च त्र्यहे कृतम् ॥

Besides these Nārāyaṇabhaṭṭa has written a large number of *Campū Kāvyas*, generally known as *Prabandhas*, for the use of the Cākyārs (the professional actors of Kerala) for Kūttu in the temples.[3] Many of these he wrote for the use of his friend Ravi Cākyar of Kuṭṭañceri family. The exact number of the Campū works by Nārāyaṇabhaṭṭa is not quite certain. Nārāyaṇabhaṭṭa's name is mentioned as the author only in a few cases.

(*a*) The *Svāhāsudhākara* is a *Campū kāvya* dealing with the story of the Moon for Svāhā, wife of Agni. Nārayaṇa himself

1. Madras Govt. Oriental Ms. R. 3656.

2. Trivandrum Palace Library, No. 1787-89

3. *Op. cit.*, p. 389

4. M. Krishnamachariar, *History of Classical Sanskrit Literature*, p, 256; E. V. Raman Nambutiri, Introduction to *Apāṇinīyapramāṇatā* V. Rajarajavarma Raja, *Melpputtūr Nārāyaṇa Bhaṭṭatiri*; Ullur S. Paramesvara Iyer, *op. cit.* Many of these Campūs have been published in Malayalam by C. K. Acyuta Variyar in *Prabandharatnāvali* Sriramavilasam Press, Quilon, with Malayalam commentaries. Some have been translated by C. Unnikrishna Variyar in the *Kavanakaumudi*. Those relating to *Mahābhārata* stories and some others have been published in the *Prabandhāvali* series, Urakam. Only few have been published in Devanāgarī.

5. *Kavyamālā*, IV, 1887, pp. 52-8.

says that it was written in a short time.[1] According to the traditions narrated by the editors of the *Kāvyamālā*, where this has been published, Nārāyaṇabhaṭṭa was once asked by some Brahmins at the sight of the crescent moon, to explain in the form of a literary work, the basis for the custom of all people honouring the crescent moon by waving the garments up; and Nārāyaṇa accordingly made this extempore composition. This idyllic description of the loves of the Moon and Svāhā has been compared by Pischel with Homer's picture of the loves of Ares and Aphrodite. Pischel says,[2] "*Svāhāsudhākara*, eine Art kleiner Campū, die in sehr ansprechender Weise die Liebesgechichte des Mondes mit Svāhā, des Frau des Agni, erzahlt, wobei man unwillkurlich an Homers Schilderung der Liebe des Ares und Aphrodite erinnert wird."[3]

(*b*) The *Matsyāvatāra*[4] is another short Campū by Nārāyaṇabhaṭṭa. It deals with the story of the Fish-incarnation of Viṣṇu as narrated in the *Bhāgavata* (VII, 24). The restoration of the Vedas to Brahman from whom they had been stolen by Hayagrīva is the main theme of the work. "The elaborate description of the fish, its speedy growth, the deluge, the fight between Hayagrīva and Viṣṇu etc. do not find their counterpart in the *Bhāgavata*." Nārāyaṇabhaṭṭa describes the fish as a male, while in the *Bhāgavata* it is a female.[5]

---

1. See the concluding verse of the work:

स्वाहासुधाकरं नाम प्रबन्धमतिकोमलम् ।
अकरोदचिरेणैव नारायणमहीसुरः ॥

Prof. Rama Pisharoti questions the basis for the information given by Keith (*History of Sanskrit Literature*, p. 336 f) that it is the result of extempore composition. (IHQ. IX, p. 25). But Narayaṇa himself says that it was composed quickly (*acireṇa*).

2. Pischel, *Die Hofdichter des Lakṣmaṇasena*, p. 29

3. Odysse, VII, 266 ff.

4. Published in the Journal of Travancore University Mss. Library, Vol. I, parts 1-2.

5. Ibid, Vol. 2, Introduction, p. iv.

(*c*) The *Aṣṭamīcampū*[1] is a fine description of the Aṣṭamī festival celebrated in the month of Kṛttikā (Nov-Dec.) in the Śiva temple at Vaikkam in North Travancore. It shows a keen sense of observation and a capacity for realistic description on the part of the poet.

(*d*) The *Rājasūya*[2] is one of the most mature Campū works of Nārāyaṇabhaṭṭa. It deals with Dharmaputra's Rājasūya sacrifice, and gives ample opportunity for the poet to display his intimate knowledge of the Mīmāṁsā doctrines. There is a commentary on the work by Vaikkattu Pāccu Mūttatu,[3] who was patronized by Ayilyam Tirunāl Mahārāja of Travancore. (1860-80 A.D.) A Malayalam commentary on the work is also available[4].

(*e*) The *Dūtavākya* (or *Kṛṣṇadūta*),[5] which deals with Kṛṣṇa's attempt at conciliation between the Pāṇḍavas and Duryodhada, is very popular because of its easy and elegant style.

(*f*) The *Subhadrāharaṇa*[6] deals with the well-known story of Arjuna's love for Subhadrā and her elopement with him; it is an example of Nārayaṇabhaṭṭa's powers of excellent characterization.

---

1. Madras Govt. Ms. No. DC. 12376. Also edited by C. Unnikrishna Variyar.

2. Published in Saṁskṛta Sāhitya Pariṣad, Calcutta, vol. 17, No. 10.

3. Trivandrum Palace Library, Ms. 1650.

4. Trivandrum Curator's Office Ms. 1392.

5. Edited with a Malayalam translation by C. Unnikrishna Variyar, Kottakkal, 1925. There is an edition in the Grantha script, where the name of the work is given as *Kṛṣṇadūta*. The following verse at the end shows that Nārāyaṇa is its author:

नारायणाभिधमहीसुरवर्यवक्त्र-
जैवातृकामृतझरीनिकरायमाणम् ।
हृद्यं प्रबन्धमिदमद्य समाप्तमुद्यद्-
गद्यं समस्तमनवद्यविराजिपद्यम् ॥

6. Trivandrum Palace Library Mss. 1959-1961.

(*g*) In the *Pañcālisvayaṁvara*[1] the poet displays his knowledge of Sanskrit grammar ; the second part of this work is called *Nālāyanīcarita* or *Pañcendropākhyāna.*[2]

(*h*) The *Niranunāsika* or *Śūrpaṇakhāpralāpa*[3] was composed by Nārāyaṇabhaṭṭa at the instance of his friend Ravi Cākyār. It is in the form an address by Śūrpaṇakhā to her cousin Rāvaṇa, after Lakṣmaṇa had cut off her nose, and it is complely free from nasal sounds.

(*i*) Many other works[4] like *Ajāmilamokṣa, Kucelavṛtta, Santānagopāla, Dakṣyāga, Kirāta, Kaunteyāṣṭaka, Sundopasundopākhyāna, Ahalyāmokṣa, Kailāsavarṇana, Tripuradhana* etc. are also attributed to Nārāyaṇabhaṭṭa.[5] According to some he is the author of all the various Prabandhas prevalent in Kerala dealing with the *Mahābhārata* and the *Rāmāyaṇa* stories.

Most of these *Prabandhas* deal with episodes taken from the epics and *Purāṇas*. The aim of the poet is not to compose original literary works, but to give appropriate texts as bases for the Cākyārs in their exposition of the Purāṇic stories to the people. Hence Nārāyaṇabhaṭṭa has borrowed profusely beautiful verses from the classical works like Agastya's *Bālabhārata*, Anantabhaṭṭa's *Bhāratacampū*, Bhoja's *Rāmāyaṇacampū* Śaktibhadra's *Āścaryacūḍāmaṇi*, Murāri's *Anargharāghava* and the *Mahānāṭaka* Some of his *Prabandhas* are, however, completely free from

---

1. Madras Govt. Mss. Library, DC. 12317.

2. Trivandrum Palace Library, Ms. 1641.

3. Madras Govt. Mss. Library, R. 2915b. See the colophon there :

अनुनासिकरहितानि व्यतनोदेतानि पद्यगद्यानि ।
नारायणाभिधानो द्विजपोतो रविनटेश्वरादेशात् ॥

4. All these are available in Malayalam editions. Nārāyaṇabhaṭṭa's *Santānagopāla* is different from that by Aśvati Tirunāl Tampurān of Travancore,

5. Of these *Ahalyāmokṣa* and *Kailāsavaṇana* are in prose and the *Kaunteyāṣṭaka* is in verse.

borrowed verses. Even when he borrows, he uses them in such a way that for an ordinary student it is very difficult to distinguish them from Nārāyaṇabhaṭṭa's own verses.

Among the miscellaneous works of Nārāyaṇabhaṭṭa may be included the various *Praśastis* to the different kings of the time. The *Gośrīnagaravarṇana* and the *Vīrakeralapraśasti*[2] are two short works, containing prose passages as well as verses, describing the town of Cochin, and Vīrakerala, the king of Cochin at that time. The latter is also called *Māṭamahīśapraśasti*. The *Bimbalīśapraśasti* is a panegeric on King Godavarma of Vaṭakkuṅkūr.[3] Similarly the *Devanārāyaṇapraśasti* and *Mānavikramapraśasti* are in praise of King Devanārāyaṇa of Ampalappuḷa and Mānavikrama, the Zamorin of Calicut, respectively.[4]

The *Apāṇinīyapramāṇatā*,[5] which has been edited by E. V. Raman Nambūtiri, is accepted to be a genuine work of Nārāyaṇa bhaṭṭa. Here the usage of words, which are not correct according to Pāṇini's rules, but which have been used by great poets like Murāri and Bhavabhūti, are defended.

The *Koṭiviraha* or the *Śṛṅgāraketucarita*[1] is a small lyrical poem of 107 verses describing the love in separation of Śṛṅgāraketu and Śṛṅgāracandrikā; it is usually ascribed to Nārāyaṇabhaṭṭa. This work is on the model of the Malayalam work

---

1. V. Rajarajavarma Raja *Mepputtūr Bhaṭṭatiri*; Ullur S. Paramesvara Iyer, *Bhāsācampukkal*.

2. Published by Keralavarma Valiya Koil Tampuran, Trivandrum. Later they were published by Ullur S. Paramesvara Iyer in *Sāhitya Pariṣat Traimāsikam*, Ernakulam, vol. IX. Nārāyaṇa's name is given in it :

नारायणकवीन्द्रोदितकगद्यमयी वरा ।

3. Published in the Journal of Travancore University Mss Library, vol. I, no. 4.

4. Verses in praise of Devanārāyaṇa and Manavikrama are published by Ullur S Paramesvara Iyer, Sahitya Pariṣat Traimasikam, vols. XII and XIII. *Bimbalīśapraśasti* is available in Travancore Palace Library. (See Introduction to *Matsyāvatāra*).

5. Edited by E. V. Raman Nambutiri, Trivandrum, 1942. See also the Curator's Office Library, Trivandrum, Ms. 475.

Koṭiyaviraha, generally ascribed to Mahiṣamaṅgalam Nārāyaṇan Nambūtiri, the famous author of *Mahiṣamaṅgalam Bhāṇa*.[1]

The *Sūktaślokas*[2] gives in nine verses in *sragdharā* metre, various statistics about the *Rigveda*. The first verse describes the technique, which is based on the *Kaṭapayādi* system. (The difference is that *na* means 10, and *kṣa* means 12; and *ta* indicates the end of an *adhyāya* of *Rigveda*). The remaining eight verses can be explained as a *Devīstotra* also. The work has been edited with a detailed Introduction and notes by Dr. C. Kunhan Raja.

Many other works are also attributed to him by tradition. Thus the commentary on a verse in the *Amarukaśataka* (the one beginning with "*Puṣpodbheda*.") is taken to be by him.[3] A short poem of twelve verses named *Guruvāyupureśastava* is also ascribed to him.[4] He is also supposed to have written *Caturaṅgaślokas*[5] on the game of Indian chess. The *Tantravārttikanibandhana* which is a commentary on Kumārila's *Tantravārttika* is attributed to him by Prof. V. A. Ramasvami Sastri.[6] E. V. Raman Nambutiri assigns the *Subhagasandeśa* and one *Camatkāracintāmaṇi* to him;[7] but he does not produce any evidence in support of his theory. There is a story that Nārāyaṇabhaṭṭa wrote a work called *Bhasmaniṣedha*;[8] but nothing is known about the work. *Rāsavilāsa*,[9] a short beautiful poem in three cantos

---

1. *Koṭiviraha* is published in *Kāvyamālā*, Part V.
2. Journal of Oriental Research, Madras, Vol. VIII, pp. 358-71.
3. Trivandrum Palace Library, Ms. 1622.
4. Ullur S. Paramesvara Iyer, *op. cit.*, p. 365.
5. *Ibid*, 360
6. Madras Govt Oriental Mss. Library, R. 3592a. V. A. Ramasvami Sastri, Introduction to *Tattvabindu*, Annamalai University Series, p. 110.
7. Introduction to *Apāṇinīyapramāṇatā*.
8. Ullur S. Paramesvara Iyer, *op. cit.* p. 360.
9. Madras Govt. Oriental Mss. Library, R. 2803

describing Kṛṣṇa's sports with the Gopīs, is also considered to be his; perhaps the introductory verse of the *Prakriyāsarvasva* contains a veiled reference to this poem.[1]

Besides these there are several stray verses attributed to Nārāyaṇabhaṭṭa by popular tradition.[2]

STUDENTS OF NĀRĀYAṆABHAṬṬA

Like his father Mātṛdatta Nārāyaṇabhaṭṭa was also a great teacher, and had several students under him. Among his students the following are known in literature.

(a) Nārāyaṇa, author of the *Bhāvārthadīpikā* commentary[3] on the *Uttararāmacarita* and the *Diṅmātradarśinī* commentary[4] on Bodhāyana's *Bhagavadajjuka*, is the most important. This Nārāyaṇa was a Numbūtiri Brahmin belonging to the family of Maṭham, in the village of Veḷḷaṅgallur (*Valarkṣamaṅgalagrāma*).[5] He calls himself the first among the disciples of Melpputtūr

---

1. रासविलासविलोलं भजन मुरारेर्मनोरयं रूपम् ।

2. Some of these stray verses have been published by Ullur S. Paramesvara Iyer, *op. cit.* See also K. Kunjunni Raja, *Popular Stray verses of Kerala*, Madras University Annals of Oriental Research 1953.

3. Madras Govt. Oriental Mss. Library, R. 3829, Travancore, Curator's Office Ms. 1266. There is another Ms. in the Paliyam library (now in Trivandrum).

4. Edited by P. Anujan Achan, and published from the Mangalodayam Press, Trichur.

5. See the following verse in the *Bhāvārthadīpikā* commentary:

ब्रह्मक्षत्रमहीवतंसकनिभे नारायणाख्यः कवि-
र्जातो यस्तु वलक्षमङ्गलयुतग्रामे मठाख्ये गृहे ।
तेनेयं भवभूतिसंहितवचोगाम्भीर्यकृच्छ्रादिमद्-
वाच्याद्यर्थपरीक्षणव्यसनिना टीका पुनर्निर्मिता ॥

Nārāyaṇabhaṭṭa.[1] The *Bhāvārthadipikā* was written at the instance of Netranārāyaṇa, the Tamprākkal of Āḷvāñceri.[2] This commentary is referred to in the *Diṅmātradarśinī*[3] In the latter he quotes a verse from the *Nārāyaṇīya* with the remark that it is from his teacher's Stotra on the Deity at Guruvāyūr temple.[4] In the former also he quotes four verses from the *Nārāyaṇīka* itself with a similar remark.[5]

This Nārāyaṇa is different from Nārāyaṇa Paṇḍita, author of the latter part of the *Mānameyodaya,* the commentaries on

---

1. See the colophon at the end of the *Bhāvārthadīpikā* :
"श्रीमत्केरलभूवलयमहितभूषणोपरिनवग्रामधाम्नि
प्रथितपूर्वोत्तरमीमांसा परमाचार्य नारायण कविवर-
प्रथमान्तेवासिविरचितायां भावार्थदीपिकायाम्"

2. Trivandrum Curator's Office Ms. 1266 has the following verse in the end :

द्विजवरशुभवंशश्रेष्ठमुक्ताफलस्य
प्रसृतविशदभासो नेत्रनारायणस्य.।
विवृतिरिहनियोगात्प्रस्तुतैषायथावत्
परिणतिमुपयाता काव्यभूषानिषद्यः ॥

3. यश्चासौ भवभूतिसूक्तिजलधेरर्थौघयादोगण-
प्रक्षोभोत्थितभीतिभञ्जनकरीं व्याख्यातरीं निर्ममे ।
तेनेयं विषमेतिवृत्तगहने बोधायनीये पुन-
र्नाट्ये गर्भितशास्त्रजृम्भितवचोगाम्भीर्यगुम्भे कृता ॥"

4. The verse आचार्याख्याधरस्थारणि....from 84th *daśaka* is quoted with the remark, "यथोक्तमस्मद्गुरुभिर्गुरुमरुत्पुराधीशस्तुतौ ।"

5. While explaining the term देवयान in the second Act of the *Uttararāmacarita,* he quotes four verses from the 4th *daśaka,* beginning with "ऊर्ध्वलोककुतुकी तु मूर्धतः"with the remark

"अस्मद्गुरुभिः श्रीमद्गुरुवायुनाथस्तोत्ररत्ने प्रदर्शितम् ।"

He has also quoted from the *Prakriyā Sarvasva* to explain the usage of the word प्रशास्महे in the Nāndī verse of *Uttararāmacarita.* (See Ullur S. Paramesvara Iyer; *op. cit.* p. 401). This also shows that Nārāyaṇa wrote after A.D. 1617 (date of *Prakiyā Sarvasva*).

Raghuvaṁśa and *Kumārasambhava,* and the short poem *Āśleṣā-śataka.*[1] The *Kṛṣṇārpaṇa* commentary on the *Dhātukāvya* is also not by either of these Nārāyaṇas [2].

(b) Another student of Nārāyaṇabhaṭṭa is Candraśekhara, author of the poem *Kṛṣṇacarita.*[3] In the introduction to the poem he gives several details about himself.[4] He was a native of

---

1. A Govinda Warrier tries to identify them in *I. H. Q;* VI, p. 93.

2. V. Rajarajavarma Raja (*History of Sanskrit Literature in Kerala,* vol. 3) attributes this to Nārāyaṇa of Maṭham family. This is not acceptable, for the Maṭham family is in Vellāngallor, while the author of *Kṛṣṇārpaṇa* belonged to Mūkkola.

3. Trivandrum Curator's Office Ms. 1425.

4. विदुषामभिरामाय रामाय यशसा भृशम् ।
जनितान्ध्यविरामाय रामाय गुरवे नमः ॥

शस्ते गजवनग्रामे भूसुरोत्तमभासुरे ।
ज्ञानविद्यादयाम्भोधेर्यस्य जन्मनिकेतनम् ॥

राज्ये कुरुमहीन्द्रस्य चूर्णीसरिदुदक्तटे ।
अन्तर्ग्रामे जनपदे परमेश्वरमङ्गले ॥

....

शोभते दक्षिणामूर्तिः साक्षादवयवैर्युतः ।
पादमूलस्थले तस्य श्रीकण्ठ इति विश्रुतः
जज्ञे पारशवो विद्वत्कवीन्द्रनिवहाग्रणीः ॥

... .

कवीन्द्रतिलकस्यास्य चन्द्रशेखर इत्यभूत् ।
भागिनेयो प्रकाशः सन् दिक्षु दुर्दिनभानुवत् ॥
अस्ति तत्प्रीतिमान् कश्चित् केरलेषु महीपतिः ।
राजराज इति ख्यातः श्रीमान् भागवतोत्तमः ॥

....

तस्य राज्ञो नियोगेन श्रीकण्ठभगिनीभुवा ।

....

श्रीकृष्णचरिताख्यानं काव्यं सर्वहितं कृतम् ॥

Parameśvaramaṅgalam on the northern banks of the river Cūrṇī (Alwaye). He belonged to the Vāriyar community. He had an uncle named Śrīkaṇṭha who was a great poet and scholar. The poem was written at the instance of Candraśekhara's patron, king Rājarāja of Cochin State, who was a very great devotee of Viṣṇu and a patron of letters. Nārāyaṇabhaṭṭa, author of the *Prakriyāsarvasva,* who was Candraśekhara's preceptor praised the poem *Kṛṣṇacarita* very much. Candraśekhara had another teacher by name Rāma.[1] King Rājarāja of Cochin, who patronized Candraśekhara, may be identical with Vīrakeralavarma praised by Nārāyaṇabhaṭṭa in the *Vīrakeralapraśasti.*

The *Kṛṣṇacarita* is a Mahākāvya in twelve cantos, divided into three sections, dealing with the story of Kṛṣṇa in a simple and lucid style.

(c) Another student of Nārāyaṇabhaṭṭa is the author of the *Tantraprāyaścitta* and the *Anuṣṭhānasamuccaya.*[2] He is a Nambūtiri Brahmin of the Toḻānūr family near Mukkola in Malabar, and is named Nārāyaṇa. He is the son of Pārvatī and Nārāyaṇa. Among the teachers mentioned by him are Melpputtūr Nārāyaṇabhaṭṭa Mātṛdatta and one Kṛṣṇa.[3]

"शान्तात्मनामतितरामुपलालनीयं स्वान्तोरुभक्तिभरहृद्यकथानिबन्धम् ।
कान्तं हि काव्यमिदमुज्झति चेत्स नूनं कान्तारभूरुह इति ध्रुतरुं विजह्यात् ॥ "

इत्येवं वदता सुशिक्षितमिदं येनैव यः प्रक्रिया-
सर्वस्वाभिहितं निबन्धनमणिं विश्वोत्तरं चाकरोत् ।
यातः श्रीशुकनारदादिसमतां भक्त्या मुकुन्दे च य-
स्तस्मै सर्वविदे नमोऽस्तु गुरवे नारायणायानिशम् ॥

1. He was also a Vāriyar and belonged to the family of Karikkāt (Gajavana). Govindanātha, author of the Yamaka poem *Gaurīkalyāṇa,* was also a student of this Rāma.

2. See E. V. Raman Nambutiri, Introduction to *Tantrasamuccaya* Part III (With Malayalam commentary, Trivandrum), 1945, p. 115; Ullur S. Paramesvara Iyer, *op. cit.*, p. 403.

3. See the verses quoted from *Anuṣṭhānasamuccaya* by E. V. Raman Nambutiri, *loc. cit.* (Also Trivandrum Curator's Office Library, No. 916).

Besides these the author of the *Tattvārthadīpikā* commentary on Dharmakīrti's *Rūpāvatāra*,[1] and the author of the grammatical work *Dhāturatnāvali*[2] also seem to be students of Melpputtūr Nārāyaṇabhaṭṭa. Quite probably there were many other students also, who are not known to us at present.

"..........वन्दे कृष्णाभिधं गुरुम् ॥
श्रीमातृदत्ततनयं करुणाम्बुराशि-
निष्यन्दधर्ममधुसभ्यमुखारविन्दम् ।
नारायणं नलिननाभपदारविन्द-
माध्वीमधुव्रतमहं शरणं व्रजामि ॥ "

See also the following verses from the *Tantraprāyaścitta* : (Trivandrum Curator's Office Library, No. 946).

"मुक्तिगेहासिनीमम्बां नक्तन्दिवमुपास्महे ॥
श्रीमातृदत्ततनयं साक्षान्नारायणं परम् ।
मातृदत्ताभिधानं च गुरुकारुण्यभाजनम् ॥
कृष्णाख्यं चाद्वयाहेतुपापपूगादिवारणम् ।
नमामि नमनीयाङ्घ्रीन् गुरूनेतानहर्निशम् ॥ "

1. Ullur S. Paramesvara Iyer, *op. cit.*, p. 401. Also Trivandrum Curator's Office Library, No. 525. In the *Tattvārthadīpikā*, Nārāyaṇabhaṭṭa is mentioned both in the beginning and the end."

नत्वा सर्वस्वकृतं नारायणममलचरितमाचार्यम् ।
रूपावतारटीकां करोति तत्वार्थदीपिकां कश्चित् ॥ "

"श्रीनारायणकारुण्याट्टीका तत्वार्थदीपिका ।
समाप्ता; परिगृह्णन्तु सज्जना वीतमत्सराः ॥

2. The *Dhāturatnāvali* also refers to Nārāyaṇabhaṭṭa :

श्रीनारायणमिश्रश्री गुरुचरणारविन्दयुगलमहम् ।
निश्शेषविबुधपटलीशेश्रयितं शश्वदाश्रये मनसा ॥

3 1 JUL 1958
BOMBAY

षेधात्मनो बाधादविद्यानिवृत्तेरप्यलीकत्वादात्मातिरेके । तादात्म्ये तूक्तयुक्तेः तथा-भावात् न तयाप्यनैकान्तिकत्वम् ॥ स्यान्मतम्—व्यतिरेकासिद्ध्या सन्दिग्धव्यतिरेकोऽयमनैकन्तिकताभेदः । न । तथा हि—न तावत् नरविषाणे व्यतिरेकनिश्चयः तस्य दृश्यत्वे व्यतिरेकाभावात्; अदृश्यत्वे तदनिश्चयात् । नात्मन्यप्यत एव ।

पादानाज्ञानाभावाच्चेत्यादि द्रष्टव्यम् । नन्वविद्यानिवृत्तेः अलीकत्वेऽविद्यासद्भाव एव वास्तवः आपद्येत, आत्माकाशादीनामिव । न, मिथ्याभूतस्याज्ञानस्य मिथ्यानाशेन विनाशोपपत्तेः स्वप्नदृष्टनरकरितुरगादिवदिति । पञ्चमप्रकाराविद्यानिवृत्तिपक्षे नानैकान्तिकतावसरः । सिद्धान्तोऽपि चायमेव न्यायबृंहितत्वात् । पक्षान्तरं तु बुद्धिविकासार्थमाह—तादात्म्ये त्विति ॥ अविद्याव्यावृत्तेरात्मतावन्मात्रत्वे स्वयंप्रकाशत्वे प्रागुक्तयुक्तेरविद्याव्यावृत्तेः दृश्यत्वमेव नास्तीति नाविद्याव्यावृत्याऽनैकान्त इत्यर्थः । इदानीमनैकान्तिकविशेषमाशङ्कते—स्यान्मतमित्यादिना ॥ तदुक्तं—

यावच्चाव्यतिरेकित्वं शतांशेनापि शङ्क्यते ।
विपक्षस्य कुतस्तावद्धेतोर्गमनिकाबलम् ॥ इति

व्यतिरेकासिद्ध्या व्यावृत्त्यनिश्चयेनेत्यर्थः । प्रपञ्चस्य मिथ्यात्वे साध्यमाने तुच्छं नरविषाणं सत्यश्चात्मा विपक्षो भवति बाध्यतालक्षणस्य मिथ्यत्वस्योभयत्रापि सिद्धत्वात् । तत्र नरविषाणस्य दृश्यत्वे ततो व्यावृत्तिरवगन्तुं न शक्यते । तस्यादृश्यत्वेऽपि ततो व्यावृत्तिर्निश्चेतुं न शक्यते व्यावृत्तिज्ञानस्य धर्मिप्रतियोगिज्ञानापेक्षत्वादित्याह—तथा हीत्यादिना ॥ "नात्मन्यप्यत एव" इत्यस्यायमर्थः—आत्मा दृश्यश्चेद्भवति तदा

ननु तथापि दृश्यत्वहेतुरविद्यानिवृत्तावनैकान्तिक इत्याशङ्क्यात्मव्यतिरिक्तत्वे तस्यापि नेह नानास्ति किं चनेति श्रुत्या बाध्यत्वेन मिथ्यात्वसंभवान्नानैकान्तिकतेति परिहरति—नेह नानेति चेति ॥ अविद्यानिवृत्तेरात्मस्वरूपत्वे तस्य स्वयंप्रकाशत्वान्नानैकान्तिकतेत्याह—तादात्म्येति ॥ उक्तयुक्तेः स्वयंप्रकाशत्वादित्यर्थः । सन्दिग्धानैकान्तिकत्वमाशङ्कते—स्यान्मतमिति ॥ व्यतिरेकनिश्चयः किं निरुपाख्ये किंवात्मनीति विकल्प्याद्यं दूषयति—तथा हीति ॥ मिथ्यात्वाभावो व्यतिरेकः । स च स्वाश्रये धर्मिणि दृष्टे गृह्यते तथा च दृश्यत्वस्य तत्र सद्भावान्न तदभावो ज्ञातुं शक्यत इत्यर्थः ।

द्वितीयं दूषयति—नात्मनीति ॥ आत्मन्यदृश्ये तत्र व्यतिरेकग्रहणायोगात् ।

अधिकश्च दृश्यत्वेऽपसिद्धान्तः । न चोपाधिविधूननेन व्यतिरेकावगतिः, अदृश्योपाधिविधूननस्याशक्यत्वात् । न च विपक्षे बाधकाद्व्यतिरेकाधिगतिः । स हि भवन्नुपाधिकोटौ तदायत्तव्यभिचारकोटौ वा भवेत् । अदृश्योपाधावविरोधान्नाद्यिमः कल्पः । नाप्याहत्यव्यभिचारे विरोधानुपलम्भादन्तिमः । संबन्धाभावः सत्यस्य दृश्यतायां बाधक

स्फुटमनैकान्तिकत्वम् । अदृश्यश्चेत् तदा सन्दिग्धा व्यावृत्तिः तस्मिन्नदृश्ये ततो व्यावृत्तेः निश्चेतुमशक्यत्वादिति । प्रागुक्तहेतोरेव नात्मन्यपि दृश्यत्वहेतोर्व्यावृत्तिनिश्चय इति । नन्वतिदेशोऽधिकं कंचिद्दोषमभिप्रेत्य भवति कोऽत्राधिको दोष इत्याशङ्क्याह—**अधिकश्चेति** ॥ ननु सोपाधिकस्य हेतोर्विपक्षगमनमाशङ्क्येत । न चात्रोपाधिरस्ति इति प्रागेवावेदितम् । अतो व्यतिरेकनिश्चय इत्याशङ्क्याह—**न चोपाधिविधूननेति** ॥ ननु यावत् बाधकस्तर्को नोपनिपतेत् तावदेव शङ्काकलङ्कावकाशः । सन्निपतिते तु तस्मिन्नाशङ्काकलङ्कोऽपि । तदाह स्मोदयनोऽपि "व्याघातावधिराशङ्का" इति इत्याशङ्क्याह—**न च विपक्ष इति** ॥ तत्र बिकल्पमुखेन हेतुमाह—**स हीति** ॥ हि यस्मात् स तर्को बाधको भवन् क्व भवति ? किमुपाधिपक्षे किंवोपाध्यायत्तो योयं दृश्यत्वहेतोः साध्यव्यभिचारस्तत्कोटौ वा; नोभयथापि संभवतीत्यर्थः । नाप्यन्तिमः आहत्य झटिति दृश्यत्वहेतोः साध्यव्यभिचारे तर्कविरोधानुपलम्भादित्यन्वयः ॥ **संबन्धाभावः** इत्यादिःस्पष्टार्थः । स्वयमेव

दृश्यत्वे च साधनसद्भावादेव साधनाभावस्य वक्तुमशक्यत्वादित्यर्थः । दृश्यत्वे दूषणान्तरमाह—**अधिकश्चेति** ॥ प्रागुक्तप्रकारेणोपाधिनिराकरणादेव व्यतिरेकनिश्चयो भविष्यतीत्यत आह—**न चेति** ॥ दृश्यस्य दोषगम्यत्वादेर्निराकरणेऽपि अदृश्योपाधिनिराकरणस्याशक्यत्वादित्यर्थः । सत्यत्वे दृश्यत्वानुपपत्तिलक्षणबाधकतर्काद्व्यतिरेकनिश्चयो भविष्यतीत्यत आह—**न च विपक्ष इति** ॥ तत्र हेतुमाह—**स हीति** ॥ यदा निरुपाधिकः संबन्धो व्याप्तिस्तदोपाधिसत्वमेव व्याप्तिभङ्गतया दूषणम् । अव्यभिचरितः संबन्धो व्याप्तिरिति पक्षे "व्यभिचारोन्नयनं कुर्वन्नुपाधिर्याति दोषतां" इति व्यभिचारोन्नायकत्वेन उपाधिदूषणं भवेदिति व्यवस्था । तर्कः किमुपाधिनिरासेन व्यभिचारनिश्चायकः किं वोपाध्यायत्तव्यभिचारनिरासेनेति विकल्पार्थः ।

आद्यं दूषयति—**अदृश्योपाधाविति** ॥ अदृश्योपाधिनिराकरणस्याशक्यतया न तत्र तर्कस्योपयोगः इत्यर्थः ।

इति चेत्, नैवमपि, स्वदृश्यतोपपत्तेः। तथा सति वृत्तिविरोध इति चेन्न, स्वसंवेदन-संवेदनाश्रयणात्। न हि स्ववृत्तिव्यतिरेकी स्वसंवेदनार्थः। स्वयं च तत्संवेदनं चेत्यङ्गीकारे वेदनान्तरवेद्यताया अप्यविरोधात्। स्वस्य संवेदनं स्वसंवेदनमित्याश्रयणे तच्चेत्स्वयं स्वात्मनि वृत्त्यापत्तिः। अन्यच्चेदपराद्धान्तः। स्वसंवेदनं संवेदनमिति च सामानाधिकरण्यानुपपत्तिः। स्वमात्मीयं संवेदनं यस्य इत्यभ्युपगमे घटस्यापि स्वसंवेदन-

---

स्वस्य संवेदनमिति स्ववृत्तिरेव स्वसंवेदनशब्दार्थः त्वयाभ्युपगन्तव्यः; तद्वज्जडस्य सत्यस्य यद्यपि स्वातिरेकादर्शनेन संयोगादिलक्षणः संबन्धः न संभवति, तथापि स्वसंवेद्यत्वं भविष्यतीत्याह—**न स्वसंवेदनमिति** ॥ स्वयमेव स्वस्य संवेदनमिति स्वसंवेदनशब्दार्थ-त्वेनाश्रीयते तदा तस्यार्थ एव न संजाघटीति। कथमिति चेदुच्यते। किं स्वयं च तत् संवेदनं चेति स्वसंवेदनं आहोस्वित् स्वस्य संवेदनं स्वसंवेदनं किं वा स्वात्मीयं स्वसंबन्धि संवेदनं यस्य तत् स्वसंवेदनमिति व्युत्पत्तिराश्रीयते इति? न तावदाद्यो निरवद्य इत्याह—**स्वयं चेति** ॥ स्वयं भवतु संवेदनं च भवतु किमेतावता वेदनान्तरवेद्यता-यामायातम् इत्यर्थः। द्वितीयव्युत्पत्त्याश्रयणेऽपि यत् स्वविषयं संवेदनं तत्किं स्वयमेव उतान्यदिति विकल्प्य आद्यं दूषयति—**स्वस्य संवेदनमित्यादिना** ॥ तृतीयो-ऽपि न चातुरीं दत्त इत्याह—**स्वमात्मीयमिति** ॥ स्वाभिप्रेतां व्युत्पत्तिं निगमयति—

द्वितीयं दूषणयति—**नाप्यन्तिम** इत्यन्वयेनाह—**नापीति**।

आहत्यव्यभिचारे साक्षाद्व्यभिचारे। यदि धूमो वह्निं व्यभिचरेदकारणः सन्नित्यः स्यादितिवद्दृश्यत्वस्य मिथ्यात्वव्यभिचारे साधकतर्कानुपलम्भादित्यर्थः। बाधकमाशङ्कते—**संबन्धेति** ॥ संबन्धाभावेऽपि दृश्यतोपपत्तेर्नैवमिति परिहरति—**नैवमिति** ॥ स्वेन स्वस्य दृश्यत्वे कर्मकर्तृविरोधः स्यादिति शङ्कते—**तथा सतीति** ॥ तदेतत्प्रतिबन्द्या दूषयति—**स्वसंवेदनसंवेदनेति** ॥ न तावता सिद्धान्तेपि विरोधः स्यादित्यत आह—**नहीति** ॥ स्वसंवेदनशब्दस्य कर्मधारयेण षष्ठीसमासेन बहु-व्रीहिणा वान्वयसंभवात् कथं स्ववृत्तिव्याप्यत्वमित्याशङ्क्य दूषयति—**स्वयं चेति** ॥ वेदनान्तरवेद्यताया अविरोधान्न स्वप्रकाशता सिध्येदित्यर्थः। षष्ठीसमासे दोषमाह—**स्वस्येति** ॥ स्वस्य संवेदनं स्वयमेव उतान्यदिति विकल्प्याद्ये दोषमाह—**स्वस्येति** ॥ तच्चेदिति। द्वितीयं दूषयति—**अन्यच्चेदिति**। अन्यत्वे दोषान्तरमाह—**स्वसंवेदन-मिति**। स्वसंवेदनशब्देन स्वव्यतिरिक्तसंवेदनस्याभिधानात् स्वसंवेदनशब्देन स्ववाचकेन

तापत्तौ संविद्विशेषणवैयर्थ्यम् । तस्मात् स्वस्य स्वयमेव संवेदनमिति स्वसंवेदनार्थः । तथा च सत्यं स्यात् स्वसंवेदनत्वात्, दृश्यं च— इति न विरोधः कश्चित् । तेन विपक्षे बाधकादपि न व्यतिरेकसिद्धिरिति; नैतत्; आत्मनि व्यतिरेकोपपत्तेः । तस्य तु

तस्मादिति ॥ अस्तु तथा संवेदने; जडजाते तु किमायातमित्यत आह—**तथा चेति** ॥ तस्मात्सन्दिग्धव्यतिरेकोऽयमनैकान्तिकभेद इति पूर्वपक्षं दूषयति—**नैतदित्यादिना** ॥ यत्तावदभिहितं असति नरविषाणे व्यतिरेकनिश्चयो न संभवति इति, तदुपेक्षितं, तस्य विपक्षत्वाभावात् विकल्पस्यापि स्वसिद्धान्तेऽविद्याविजृम्भितत्वाभ्युपगमादिति गमयितव्यम् । यच्चेदं गदितम् 'नात्मन्यप्यत एव' इति तदसत्, आत्मनि दृश्यत्वहेतोः व्यावृत्तिनिश्चयसंभवादित्यर्थः । नन्वात्मनः स्वयंप्रकाशत्वात् तस्मिन्नदृश्यमाने कथं ततो व्यावृत्तिः निश्चेतुं शक्यत इत्याशङ्क्याह—**तस्य त्विति** ॥ यद्यप्यात्मनः परमार्थरूपेण स्वप्रकाशत्वं तथापि व्यतिरेकावच्छिन्नस्य दृश्यत्वाभावविशिष्टस्य स्यादेव दृश्यता "अदृश्यो न हि दृश्यते" इत्यादिश्रुतेः । अतो दृश्यत्वहेतोः व्यावृत्तिनिश्चयः सुकर एव । न चैवं तत्रैव स्फुटमनैकान्तिकत्वं; विशिष्टरूपस्य मिथ्यात्वाभ्युपगमात्सत्यस्य च स्वरूपस्य स्वयंप्रकाशत्वाभ्युपगमात् । ननु स्वरूपे अदृश्ये कथं तस्य दृश्यत्वाभाववैशिष्ट्यं दृश्यं स्यात् । उच्यते । स्वयंप्रकाशत्वेन प्रकाशमाने सत्यात्मनि वाक्याद्दृश्यत्वविषयाकारा बुद्धिवृत्तिरुत्पद्यते तस्यामभिव्यक्तो दृगात्मा स्वाध्यस्तं दृश्यत्वाभाववैशिष्ट्यं साधयति । न च वाच्यं दृश्यत्वाभाववैशिष्ट्यस्य मिथ्यात्वे दृश्यत्वमेव वस्तवमिति । स्वप्ने भावतद्विपर्यययोरध्यस्ततादर्शना-

---

सामानाधिकरण्यं न स्यात् । स्वसंवेदनसंवेदनयोर्भिन्नत्वादित्यर्थः । बहुव्रीहिपक्षे दोषमाह—**स्वस्यात्मीयमिति** ॥ तादृशस्वयंप्रकाशत्वस्य घटादिष्वपि भावात् ज्ञानमेव स्वसंवेदनमिति ज्ञानस्य विशेषो न भवेदित्यर्थः । अतः स्ववृत्तिव्याप्यत्वमेव पर्यवस्यतीत्युपसंहरति—**तस्मादिति** ॥ एवं च सति सत्यस्यापि जडस्य स्वदृश्यत्वेन विरोध इति निगमयति—**तथा चेति** ॥ महाप्रमेयमुपसंहरति—**तेनेति** ॥ सिद्धान्तमाह—**नैतदिति** ॥ तस्य स्वप्रकाशत्वेन दृश्यत्वाभावात् कथं व्यतिरेकग्रह इत्यत आह—**तस्य त्विति** ॥ स्वरूपेणादृश्यत्वेऽपि चन्द्रसंपृक्तराहुवन्मिथ्यात्वस्य दृश्यत्वाभावविशिष्टस्य प्रमाणदृश्यत्वेन व्यतिरेकग्रहोपपत्तेः ।

न च व्यतिरेकग्राहकप्रमाणदृश्यत्वे साधनविरहस्याभावात् कथं व्यतिरेकग्रहोपपत्तिरिति वाच्यम् —तेनापि सर्वप्रमाणदृश्यत्वाभावग्राहिणा स्वदृश्यत्वाभावग्रहस्यापि ग्रहणेन व्यतिरेकसिद्धेः ।

स्वयंप्रकाशत्वेऽपि व्यतिरेकावच्छिन्नस्य स्यादेव दृश्यता । तस्य हि निरुपाधिक-रूपमपराधीनप्रकाशम्; सोपाधिकम् तु पराधीनप्रकाशम् । तदेतदभिप्रेत्योक्तम् "सर्वप्रत्ययवेद्ये वा ब्रह्मरूपे व्यवस्थिते । प्रपञ्चस्य प्रविलयः शब्देन प्रतिपाद्यते ॥" इत्यादि । यदि पुनरित्थं स्वयूथ्यो नाङ्गीकुर्यात्, कथमसौ दृश्यत्वमेवोपपादयेत्? दृगवच्छिन्नस्य दृश्यत्वात्; अवच्छेदकदृश्यतानुपपत्तौ अवच्छिन्नस्यापि तदनुपपत्तेः । उपाधिनिरासादपि व्यतिरेकोपपत्तिः । उपाधिस्तु दृश्यो दृश्यानुपलम्भनिरसनीयः । तदितर:

दिति सर्वमनाकुलम् । उक्तमेव विभागं स्फुटीकरोति—**तस्य हीति** ॥ सोपाधिरूपं पराधीनप्रकाशमित्येतदेवाभिप्रेत्योक्तं **मण्डनमिश्रैरपि**

> "सर्वप्रत्ययवेद्येऽस्मिन् ब्रह्मरूपे व्यवस्थिते ।
> प्रपञ्चस्य प्रविलयः शब्देन प्रतिपाद्यते ॥"

इति । वेदान्तैकदेशिनं हठादभ्युपगमयति—**यदि पुनरिति** ॥ नागृहीत-विशेषणा विशेष्ये बुद्धिरिति न्यायेन विशेषणभूतदृगनवगमे विशेष्यदृश्यदृष्टिरेव न संभवतीत्यर्थः । स्वयंप्रकाशत्वेन स्वरूपस्फुरणेऽपि विशेषणरूपास्फुरणात् वैपरीत्यस्यापि संभवादिति । यच्चेदं गदितं न चोपाधिविधूननेन व्यतिरेकावगतिरिति तदपि मन्दमित्याह-—**उपाधिनिरासादपीति** ॥ ननूपाधिनिरासोऽशक्यकरण इत्याशङ्क्याह—**उपाधि-स्त्विति** ॥ दर्शनार्हश्चेदुपाधिः तर्हि योग्यानुपलम्भनिरसनीय इत्यर्थः । **तदितरस्तर्क-**

न च स्वदृश्यत्वाभावग्रहणे कुतस्स्वदृश्यत्वोपपत्तिः? शब्दशब्दवद्वेद्यत्वानु-मानवद्वाऽविरोधात् । प्रमाणग्राह्यत्वे कथं स्वप्रकाशवाचोयुक्तिरित्यत आह—**तस्येति** ॥ उक्ते वृद्धसंमतिमाह—**तदेतदिति** ॥ एवं विशिष्टस्य दृश्यत्वे व्यतिरेकग्रहोपपत्तिरुक्ता । यस्तु स्वयंप्रकाशत्वश्रद्धाजडतया विशिष्टस्यापि दृश्यत्वं नाङ्गीकुरुते तं प्रत्याह—**यदि-पुनरिति** ॥ दृश्यत्वं प्रपञ्चस्य दृश्यत्वमिति यावत् । का अनुपपत्तिरित्यत आह—**दृगवच्छिन्नस्येति** ॥ भवत्वेवं दृश्यत्वम् । तथापि प्रकृते किमायातमित्यत आह—**अवच्छेदकेति** ॥ दृश्यत्वहेतुना मिथ्यात्वं साधयता पर्वते धूमग्रहणवत् प्रपञ्चे दृश्यत्वग्रहो वाच्यः । दृग्विषयत्वं दृश्यत्वम् । तथा च दृगवच्छिन्नत्वस्य प्रपञ्च-निष्ठतया ग्रहणे विशेषणभूतदृग्ग्रहणमवश्यंभावि, नागृहीतविशेषणा विशिष्टे धीरिति न्यायादित्यर्थः । उपाधिनिरासप्रकारमेव दर्शयति—**उपाधिस्त्विति** ॥ तर्केण निरास-

तर्कनिरसनीयः । स खलूपाधिकोटौ तदायत्तव्यभिचारकोटौ वाहत्य प्रवर्तमानो विपक्ष-विरोधी भवन्न व्यभिचारसिद्धेरङ्गम् । अदृश्योपाधौ विरोधः क इति चेत्, समः पर्यनुयोगः दहनानुमानेऽपि । ननु नोपलभ्यमानस्य नियमेनानुपलभ्यो भवत्युपाधिः ।

निराकरणीय इति । अयमाशयः । शङ्क्यमान उपाधिः किं दोषगम्यत्वेनासहवृत्तिः किं वा सहवृत्तिः ? प्रथमे साध्याव्याप्तिः, साध्यतुल्यवृत्तिनास्य दोषागम्यत्वेनासहवृत्तित्वात् । द्वितीयेऽपि किं तेन तुल्यवृत्तिः उताधिकवृत्तिः किं वा न्यूनवृत्तिरिति वाच्यम् । प्रथम-द्वितीययोः दोषगम्यत्ववत् साधनाव्याप्तिः इतरत्र साध्याव्याप्तिः दोषगम्यत्वस्येव विनापि साध्येन तस्य भावात्, दोषगम्यत्वं हि दोषविषयज्ञानगम्यत्वं तच्चास्तीदमंशेऽपि । न च तस्य मिथ्यात्वमिति । दोषगम्यत्वस्य मिथ्यात्वाव्यापकत्वे सुतरां तन्न्यूनवृत्तेः तद-व्याप्तिरिति । यच्चावोचः—न च विपक्षे बाधकादपि व्यतिरेकावगतिरिति, तत्राह— स खलूपाधिकोटाविति ॥ तर्कः खलु उपाधिस्कन्धे तदधीनव्यभिचारस्कन्धे वा झटिति प्रवर्तमानो जडस्य सत्यत्वविरोधी दृश्यत्वहेतोः मिथ्यात्वाव्यभिचारसिद्धेः हेतुर्भवती-त्यर्थः । आहत्य चाप्रवर्तमान इति पाठे साक्षादप्रवर्तमानोऽपीत्यर्थः । अदृश्योपाधाव-विरोधान्नाग्रिम इति यदवादि तदनुवदति—अदृश्योपाधाविति ॥ परिहरति—सम-इति ॥ अदृश्योपाधौ तर्कस्य विरोधाभावाच्चेदप्रवृत्तिः तर्हि वह्न्यभावे धूमवत्त्वमेव न स्यात् उदकदेशवत् कारणाभावात् इत्यस्यापि तर्कस्य प्रसराभावान्न दहनानुमानमपि सदनुमानं स्यादित्यर्थः । दहनानुमाने नोपाधिशङ्का प्रसरीसर्ति इत्याह—ननु नोपलभ्यमान-स्येति ॥ उपलभ्यमानस्य सतोऽर्थस्य कदाचिदपि नोपलभ्यते यस्स उपाधिरेव न भवति । एवं च सति यदि धूमदहनयोः कश्चिदुपाधिर्विद्यते तर्हि कदाचिदुपलभ्येत शिष्याचार्यसन्नि-धाविवाध्ययनं ; न चोपलभामहे; तस्मान्नास्तीति निश्चीयत इत्यर्थः । तद्वेलापि दृश्यत्व-

---

प्रकारमेव दर्शयति—स खल्विति ॥ विपक्षविरोधीति ॥ सपक्षविपक्षवृत्तित्वविरोधी भवन्न व्यभिचारसिद्धेरङ्गं भवेदित्यर्थः ।

ननु भवतु तर्केण दृश्योपाधिनिरासः अदृश्योपाधिनिरासः कथमिति शङ्कते—अदृश्योपाधाविति । प्रमाणानुपलभ्यः कश्चिदुपाधिर्भविष्यतीत्याशङ्कायां धूमाद्यनुमानेऽपि सुप्रसरतया सर्वानुमानप्रतिक्षेपान्मैवमिति परिहरति—सम इति ॥ प्रसिद्धानुमानवैषम्य-माशङ्क्य तुल्यमत्रापीति परिहरति —नन्विति ॥ प्रसिद्धानुमानेषूपाधिनिरासप्रकार-

तथा च शिष्याचार्ययोरिव प्रत्यासत्तावध्ययनम् । धूमदहनयोरपि कदाचिदुपलभ्येतेति चेत्, समः समाधिः । सर्वदानुपलभ्यमानोऽपि शङ्क्यत इति चेत्, पर्यनुयोगसाम्यम् । स यदि स्वरूपमात्रानुबन्धी, तदाप्यव्यभिचारसिद्धिः, तत्कृतस्यापि संबन्धस्य यावत्साधनभावित्वात् । अथागन्तुकः, तत्कारणान्यपि प्रतीयेरन् । उपाधिस्तत्कारणानि च सर्वाण्यत्यन्तादृश्यानीति गुर्वीयं कल्पना स्यादिति चेत्, तुल्यमुत्तरमन्यत्राभिनिवेशात् । आहत्यापि व्यभिचारे बाधकं तर्कमवोचाम ॥

मिथ्यात्वयोः यदि कश्चिदुपाधिर्विद्येत उपलभ्येत; नचोपलभामहे; तस्मान्नास्तितां प्रतिपद्येमहीत्याह—समः समाधिरिति ॥ सर्वदा - इत्यादि स्पष्टम् । ननु दहनानुमाने शङ्क्यमान उपाधिः किं स्वाभाविकः उत आगन्तुकः शङ्क्यते? प्रथमोऽकिञ्चित्कर इत्याह—स यदीति ॥ स्वाभाविकोपाधिकृतस्यापि वह्निधूमसंबन्धस्य यावन्निमित्तभावित्वात् वह्निधूमयोरव्यभिचारःसिध्यतीत्यर्थः । द्वितीयमनूद्य दूषयति—अथेत्यादिना ॥ तत्कारणान्यदृश्यानीत्याशङ्क्याह—उपाधिस्तत्कारणानि चेति ॥ तर्हि दृश्यत्वमिथ्यात्वयोरपि सर्वदानुपलम्भेऽपि यः शङ्क्यते, स किं स्वाभाविकः उत आगन्तुक इत्यादि विकल्पदूषणं समानम्; तव पुनरभिनिवेश एवाधिकः इत्याह—तुल्यमिति ॥ तस्माददृश्योपाधावविरोधः । नाग्रिमः कल्पः इत्यसंबद्धमेवावोचः । यच्चावोचः आहत्य व्यभिचारे विरोधानुपलम्भात् नाग्रिम इति तत्राह—आहत्यापीति ॥ जडस्य सत्यत्वे संबन्धाभावाद् दृश्यत्वानुपपत्तिरिति बाधकं तर्कमुक्तवन्तो वयमित्यर्थः ।

माशङ्कते—धूमदहनयोरिति । स्वरूपमात्रानुबन्धी साध्यसाधनस्वरूपमात्रानुबन्धी । साध्यसाधनप्रयोजकप्रयोज्य इति यावत् । तत्रोपाधेः साध्यस्वरूपानुबन्धित्वे तत्कृतस्य साध्यसंबन्धस्य यावत्साधनभावित्वेन साधनस्यापि साध्येनाव्यभिचारसिद्धिः । साधनरूपानुबन्धित्वे उपाधेस्साध्येन व्याप्ततया साधनव्यापकत्वादेव तत्कृतस्यापि स्वरूपस्य यावत्साधनभावित्वं, व्यापकव्यापकस्य व्याप्यं प्रति व्यापकत्वादित्यर्थः । अप्रयोजकतयाऽऽगन्तुकत्वे दोषमाह—अथेति ॥ कारणानामदृश्यत्वमाशङ्क्य गौरवेण परिहरति—उपाधिरिति ॥ समानमेतद्दृश्यत्वानुमानेऽपीति परिहरति—तुल्यमिति ॥ एवं तर्केणोपाधिनिरासोऽभिहितः बाधकतर्कबलात् व्यभिचारनिरासस्तु पूर्वमेवोक्तः इत्याह—आहत्येति ॥ सत्यस्य जडसंबन्धाभावो बाधकस्तर्कः । जडस्य स्वदृश्यतामनूद्य दूषयति—

यत्तु संबन्धाभावात्परदृश्यताभावेऽपि स्वदृश्यतोपपत्तिरिति तन्न ; स्वात्मनि वृत्तिविरोधात् । कथं तर्हि स्वसंवेदनमिति चेत् , स्वप्रतिबद्धव्यवहारे नान्यसंविदपेक्षेति । न तु स्वात्मनि वृत्तिः स्वसंवेदनार्थः । स्वयमेव स्वस्मिन् संवेदनमित्यपि हि स्वसंवेदनव्युपादनेन वेदनान्तरव्यावृत्तिर्विवक्षिता । " स्वयं दासास्तपस्विनः " इत्युक्त इव दासान्तरव्यावृत्तिः । न च कुम्भादयो जडस्वभावाः संविदमन्यामपेक्षन्त इति संविदोऽपि तथा भावप्रसङ्गः । सन्तमसविदारणद्वारेण चक्षुराप्यायनेन वा स्वप्रकाशने तेषामेव प्रदीपाद्यपेक्षायामपि न यथा प्रदीपादेः तथाभावः तथाऽपरेषां परसंविदपेक्षत्वेऽपि स्वव्यवहारे

यत्तु-इत्यादिः स्पष्टार्थः । अथापि भवतः श्रद्धामनुरुध्यमानाः स्वयमेव स्वस्मिन् संवेदनमिति व्युत्पादयेम तथापि स्ववृत्तिं नाभ्युपगच्छेम इत्याह— **स्वयमेव स्वस्मिन्निति** ॥ ननु संवित् स्वातिरिक्तवेद्या, वस्तुत्वात् , घटादिवत् , अतो न वेदनान्तरव्यावृत्तिः शक्यकरणेत्याशङ्क्याह—**न च कुम्भादय इति** ॥ असंविद्रूपत्वमुपाधिरिति वाच्यम् । किं च संविदोऽपि वेद्यत्वेऽसंवित्त्वप्रसङ्गः । घटादिवत् वास्तववेद्यत्वसाधने साध्यविकलो दृष्टान्तः अवास्तववेद्यत्वसाधने साधारणवेद्यत्वसाधने वा सिद्धसाधनम् ; वस्तुत्वं चैकं घटादिषु संवेदने च नानुगतमस्तीति साधनविकलता वाच्या । अभिहितं चैतदन्यत्रास्माभिरिति नेह वितन्यते संग्रहाधिकारात् । नन्वर्धजरतीयमिदमनुपपन्नम् । यदुत कस्यचित् स्वावभासने कस्यचित्स्वातिरेकिण्यपेक्षा कस्यचिन्नेत्याशङ्क्याह—**सन्तमसं इत्यादिना** ॥ तेषामेव घटादीनाम् । **न प्रदीपादेस्तथा भाव इति** । न स्वप्रकाशने प्रदीपान्तरसापेक्षत्वमित्यर्थः । अपरेषां घटादीनां, स्वातिरिक्तसंविदपेक्षत्वेऽपि स्वप्रतिबद्धव्यवहारे न संविदस्तथाभाव इति न स्वातिरिक्तसंविदपेक्षत्वमित्यर्थः। संवेदनं न स्वावान्तरजातीय-

---

यत्त्विति ॥ स्वसंवेदनप्रतिबन्दित्वमुत्थाप्य निराकरोति—**कथं तर्हीति** ॥

स्वयमेव स्वस्मिन् संवेदनमिति स्वसंवेदनशब्दस्य व्युत्पत्तेः कथमन्यानपेक्षत्वमात्रमित्याशङ्क्य स्वशब्दस्यान्यनिवृत्तिमात्रवचनत्वान्मैवमिति परिहरति—**स्वयमेवेति** । तत्र दृष्टान्तमाह—**स्वयंदासा इति** । स्वस्य व्यवहारे स्वातिरेकिसंविदपेक्षत्वस्य जडे दृष्टत्वात् ज्ञानेऽपि तथाभावः स्यादित्याशङ्क्याह—**नचेति** । किमेतदनुमानमुत दृष्टान्तदर्शनेन संभावनामात्रं ? नाद्यः—यद्व्यवहार्यं तदन्येनेत्यस्मिन्नेव ज्ञाने व्याप्तिग्राहकज्ञानेनानैकान्तिकत्वात् तस्यापि परवेद्यत्वेऽनवस्थापाताद्व्याप्तिग्रहणासिद्धेः ।

द्वितीयपक्षे दोषमाह—**सन्तमसेति** । घटादिना स्वातिरिक्तस्यालोकस्य संवेदनस्य

न संविदस्तथाभाव इति किमनुपपन्नम् ? प्रपञ्चितमेतदन्यत्र । तदेवं व्यतिरेकसिद्धेः न सन्दिग्धानैकान्तिकत्वम्; नापि धर्म्यादेः सत्यत्वे तेनैव दृश्यत्वमनैकान्तिकम् । असत्यत्वे वा न साधनाङ्गत्वमिति साम्प्रतम्; असत्यस्यापि प्रतिबिम्बादेः सत्यबिम्बादि-सिद्ध्यङ्गतोपलम्भात् । सत्यमेव विज्ञानं तत्र साधनाङ्गमिति चेत्, न, ज्ञेयभेदाद्यन-वच्छिन्नस्य ज्ञानमात्रस्य साधनाङ्गत्वेऽतिप्रसङ्गात्; तदवच्छिन्नस्य सिद्ध्यङ्गतायां तस्यापि तदङ्गत्वात् । धूमाभासस्यासाधनाङ्गत्वं न असत्यत्वात्; अपि तु अव्याप्य-

---

प्रकाश्यम्, प्रकाशत्वात्, य एवं स एवं यथा प्रदीपः इति प्रयोगः । यस्मादुक्तन्यायेन स्ववृत्तिः स्वसंवेदनार्थो न भवतीति ततस्तद्दृष्टान्तावष्टम्भेन जडस्य सत्यत्वेऽपि स्वदृश्यत्वं वक्तुमशक्यम् । ततो जडस्य सत्यत्वे दृश्यत्वानुपपत्तेः बाधकतर्कात् व्यावृत्तिनिश्चयः सिद्ध इत्युपसंहरति—**तदेवमिति** ॥ ननु धर्म्यादिस्सत्योऽसत्यो वा ? आद्ये तत्रैवानै-कान्तिकता; द्वितीये मिथ्याधूमवन्नानुमानाङ्गत्वमित्याशङ्क्याह—**नापि धर्म्यादेरिति** ॥ सत्यमेव प्रतिबिम्बज्ञानं बिम्बानुमानाङ्गमिति चेदभिधीयते, प्रतिबिम्बज्ञानं केवलं बिम्बानु-मानाङ्गं, किं वा प्रतिबिम्बावच्छिन्नमिति । प्रथमं पराकरोति—**न ज्ञेयभेद इति** । प्रतिबिम्बलक्षणेन विषयविशेषेणाविशेषितस्य ज्ञानमात्रस्य चेद्बिम्बानुमानाङ्गत्वम्, ततो घटादिज्ञानानामपि बिम्बगमकत्वमापद्येत धूमानुमानेऽपि धूमज्ञानमात्रस्यैव दहनानुमानाङ्ग-त्वमापद्यत इत्यर्थः । द्वितीयं प्रत्याह—**तदवच्छिन्नस्येति** ॥ प्रतिबिम्बलक्षणेन विषय-विशेषेण विशेषितस्य ज्ञानस्य बिम्बसिद्ध्यङ्गतायां सत्यां तस्यापि प्रतिबिम्बानुमानाङ्गत्वात्

चापेक्ष्यमाणत्वेपि आलोके यथा न तदुभयापेक्षा स्वभावभेदादेवं ज्ञाने न ज्ञानान्तरापेक्षा स्वभावभेदादित्यर्थः । विषयसंस्कारत्वमिन्द्रियसंस्कारत्वं चेति पक्षद्वयमभिप्रेत्य सन्तमसेति विशेषणद्वयम् । अन्यत्रेति । **प्रमाणमालायाम्** । प्रकृतमुपसंहरति—**तदेवमिति** ॥

ननु धर्मिहेतुदृष्टान्तानां सत्यत्वं मिथ्यात्वं वा, सत्यत्वे दृश्यत्वहेतुरनैकान्तिकः, मिथ्यात्वे च बाष्पधूमादिवन्न साध्यसाधकमित्याशंक्य परिहरति—**नापीति** । प्रतिबिम्बं न गमकं किन्तु ज्ञानं तच्च सत्यमेवेति शङ्कते—**सत्यमेवेति** । किं ज्ञानमात्रं गमकमुत प्रतिबिम्बज्ञानमिति विकल्प्य क्रमेण दूषयति—**नज्ञेयभेदेति** । अतिप्रस-ङ्गात् घटादिज्ञानेनापि बिम्बानुमानप्रसङ्गादिति यावत् । **तस्यापि तदङ्गत्वादिति** । विशिष्टस्य साध्यगमकत्वे विशेषणस्यापि साध्यगमकत्वमवश्यंभावीत्यर्थः ।

त्वात्; बहुलोर्ध्वतादिवदाभासविवेकस्यापि व्याप्त्युपयोगात्। व्याप्तस्य तु असत्यस्यापि सत्यबिम्बादिसिद्धौ अङ्गतामवादिष्म। व्याप्तिरप्यसत्या कथमुपयोगिनीति चेत्, सत्यापि कथमिति समानः पर्यनुयोगः। सत्यत्वादेवेति वदतो मिथ्यात्वादेवेत्युत्तरम्। न दृष्टान्तसिद्धिरिति चेत्, समानमेतत्। व्याप्तिश्च व्याप्यव्यापकनिष्ठा तयोरन्य-

---

असत्यमपि धर्म्यादि तद्वदनुमानाङ्गमिति भावः। नन्वसत्यस्याप्यनुमानाङ्गत्वे मिथ्याधूमस्य बाष्पादेः दहनानुमानाङ्गत्वमापद्येतेत्याशङ्क्याह—**धूमाभासस्येति**॥ ननु धूमाभासस्याव्याप्तत्वं वा कुत इत्याशङ्क्याह—**बहुल इति**॥ धूमाभासस्यासत्यत्वेऽव्याप्तत्वे च समाने न शक्यते विशेषतो वक्तुमव्याप्तत्वमेव प्रयोजकमिति व्याप्तस्यासत्यस्यापि गमकत्वादर्शनात् इत्याशङ्क्याह-**व्याप्तस्य त्विति**॥ इदमिहाकूतम् - न सत्यत्वमसत्यत्वं वा गमकत्वागमकत्वयोः प्रयोजकम्; किन्तु व्याप्तत्वमव्याप्तत्वं च। स्वरूपसतोऽपि कुम्भादेरव्याप्तस्यागमकत्वात्; मिथ्याभूतस्य च व्याप्तस्य प्रतिबिम्बस्य बिम्बगमकत्वोपलम्भात्, वर्णदैर्घ्यादेः असत्यस्यापि सत्याक्षरगमकत्वदर्शनाच्चेति॥ **व्याप्तिः**— इत्यादिः स्पष्टार्थः। सत्यैव च व्याप्तिः साधनोपयोगिनीत्यत्रापि नास्माकं सकलद्वैतानृतवादिनां दृष्टान्तसिद्धिरित्याह—**समानमेतदिति**॥ किं च पूर्वं साम्यमापाद्य स्वपक्षे

तर्हि असत्यस्य तस्य गमकत्वे कथमन्यस्य वाष्पस्यागमकत्वमिति तत्राह—**धूमाभासस्येति**। अव्याप्तत्वमेव तत्रागमकत्वप्रयोजकं नासत्यत्वमित्यर्थः। असत्यत्व विशेषादाभासस्यापि व्याप्तत्वं किमिति न स्यात्तत्राह—**बहुळेति** सर्वसत्यत्ववादिमत इव सर्वमिथ्यात्वेऽप्याभासविलक्षणत्वं व्याप्तावुपयुज्यते। न च सर्वमिथ्यात्वे हेतोर्हेत्वाभासवैलक्षण्यमेव कथं स्यादिति सांप्रतम्। सर्वसत्यत्ववाद इव तल्लक्षणयोगित्वेन वैलक्षण्योपपत्तेः इत्यर्थः। व्याप्तिवत्स्वरूपसत्यत्वमुपयोगीत्याशंक्य व्यभिचारान्नैवमित्याह—**व्याप्तीति**। गूढाभिसन्धिरुत्तरमाह—**सत्यापीति**। तावेव शङ्कापरिहारौ स्पष्टयति—**सत्यत्वादिति**। सत्यस्यैव साधकत्वमिति न नियमः; मायावादिनं प्रत्यसिद्धेः। असिद्धेनैव सत्यत्वेन प्रत्यवतिष्ठमानं प्रति तथाभूते नैवमुचितमित्यर्थः। असत्यस्य साधकत्वे नास्ति दृष्टान्त इत्याशंक्य सत्यस्य साधकत्वेऽपि तदभावः समानः। अद्वैतवादिना सत्यत्वस्य हेत्वादौ क्वचिदप्यनङ्गीकारादित्याह—**न दृष्टान्तेति**। व्याप्तेरसत्यत्वे दृष्टान्तोऽस्तीति स्वपक्षे वैषम्यमाह—**व्याप्तिश्चेति**॥ भवतु तथापि प्रकृते व्याप्तेरसत्यत्वं कथमित्यत आह—

तदभावे न संभवेत् । व्याप्यं च प्रतिबिम्बाद्यसत्यमिति तन्निष्ठव्याप्तिरसत्या कथं न दृष्टान्तः ? तथा चोष्ट्रलकुटन्यायापातो भवताम् । तथापि स्वयमसत्यं कथमन्यत्साधयतीति चेत्, स्वयं सत्यं वा कथमिति समानः पर्यनुयोगः । तस्य सत्स्वभावत्वादिति चेत्, तुल्यमितरत्रापि । निस्तत्त्वमसत्त्वमिति चेन्नासत्यविवेकेन सत्यस्त्वेपपत्तेः । सत्यत्वविवेकान्निस्सत्त्वाङ्गीकारे त्वसत्यविवेकात् सत्यस्यापि तथाभावः स्यात् ।

विशेषं कथयति—**व्याप्तिश्चेत्यादिना** ॥ **उष्ट्रलकुटन्यायस्य** अयमर्थः:— उष्ट्राणां खरादिभिर्दर्शनीयत्वे विवदमानानां प्रजापतिं पितरमुपगतानां प्रजापतिना च यान् कुरूपान्पश्यत तान्दण्डैर्विद्रावयतेत्यनुशिष्टानां यथा स्वजनमुण्डकाण्डताडनं दण्डैस्तद्विद्रेदान्तानां दृष्टान्ते विवदमानानामेव दृष्टान्तदृष्टिरिति उक्तप्रकारेण व्याप्तेरसत्यतापि साधनोपयोगिनीत्यभ्यधायि । साधनं पुनरसत्यं कथमुद्भाव्यत इत्याह—**तथापीति** ॥ **स्वयम्** इत्यादिः स्पष्टार्थः । नासदभिप्रेतमसत्यं स्वरूपशून्यं सत्यत्ववैलक्षण्येन स्वरूपोपपत्तेरित्याह—**नासत्यविवेकेनेति** ॥ ननु यत्सत्यं न भवति तन्निस्स्वरूपम्, यथा नरखरतुरगश्रृङ्गता । ततो न सत्यवैलक्षण्येन स्वरूपलाभ इत्याशङ्क्याह— **सत्यत्वेति** ॥ तर्हि यदसत्यादन्यत् तत् निस्स्वरूपं यथा नरविषाणमिति सत्यस्यापि स्वरूपशून्यत्वं स्यादित्यर्थः । ननु सत्यादन्यदसत्यं तुच्छविलक्षणं नास्त्येव तत्र

व्याप्यंचेति ॥ ततः किमित्यत आह—**तथाचेति** ॥ परं प्रत्याहितदूषणेन स्वस्यापि दुष्टत्वं प्राप्तमित्यर्थः । उष्ट्रस्याग्रे प्रतिक्षिप्तलकुटेन प्रतिक्षेप्तृपुरुषप्रहार उष्ट्रलकुटन्यायः ।

ननु साधकत्वं नाम प्रमितिजनकत्वं तच्चासत्यत्वे प्रमाणस्यानुपपन्नमिति शङ्कते— **सत्येति । स्वयमिति** । गूढाभिसन्धिरुत्तरमाह—**स्वयंसत्यमिति** । जनकत्वं नाम जननावच्छिन्नत्वं तदुत्पन्नसत्त्वक्ष एवेति शङ्कते—**तस्येति** ॥ जनकत्वस्य सत्येन व्याप्तिरसिद्धेत्यभिप्रेत्य परिहरति । न च सत्त्वानङ्गीकारे कार्यकारणभावाभावः नियतपूर्वोत्तरक्षणमात्रवृत्तित्वेनैव सत्त्वानङ्गीकारेऽपि तदुपपत्तेरित्यर्थः । असतो गगनारविन्दादेरजनकत्वाज्जनकत्वे सत्यमेव स्यादिति स्वाभिप्रायमुद्घाटयति - पूर्ववादी—**निस्तत्वमिति** ॥ निस्तत्वं निःस्वभावत्वमिति यावत् ।

असत्वाभावेऽपि निरुपाख्यवैलक्षण्येन जनकत्वोपपत्तेर्मैवमिति परिहरति— **नासत्येति** ॥ **असत्यविवेकेना**सतो विवेकेन तुच्छवैलक्षण्येनेति यावत् । सत्वाभावेन

मायामरीच्युदकादेश्चानुभवसिद्धेः निरुपाख्यविवेकस्य नरविषाणादेस्तु निस्तत्त्वस्य तथाप्रतिभासासंभवात् । तत्रायमनैकान्तिकः । नाप्यनध्यवसितः, सपक्षगामित्वात् । नापि कालात्ययापदिष्टः, प्रत्यक्षाद्यनपहृतविषयत्वात् । कुम्भादिसत्यताग्राहिणा प्रत्यक्षेणैवापहृतविषय इति चेत्, केयं कुम्भादेः सत्यता या प्रत्यक्षस्य गोचरा । सत्ता इति चेत्, सामान्यसत्ता चेत् सामान्यादेरसत्यतापातः । स्वरूपसत्ता चेत् स्वरूपाणां परस्पर-

---

प्रमाणाभावादित्याशङ्क्याह—**मायेति** ॥ ननु मायादेरपि नरविषाणादिसाम्यमेवेत्याशङ्क्याह—**नरविषाणादेस्त्विति** ॥ नृशृङ्गादेस्तुच्छस्यापरोक्षप्रतिभासासंभवान्मायादेश्चापरोक्षतयाऽनुभूयमानत्वान्न तुच्छत्वमेवेत्यर्थः । यस्मादुक्तनीत्या धर्मादीनां मिथ्यात्वेऽपि साधनोपयोगित्वं संभाव्यते तुच्छवैलक्षण्येन । तस्मान्नानैकान्तोऽयं दृश्यत्वहेतुरित्युपसंहारः । क्रमप्राप्तत्वादनध्यवसितत्वमपि निषेधति—**नापीति** ॥ "साध्यसाधकः पक्ष एव वर्तमानोऽनध्यवसितः" इति ह्यनध्यवसितलक्षणमाचक्षते । तदप्यस्य नास्तीत्यर्थः । ननु प्रमाणबाधिते पक्षे वर्तमानः हेतुः कालात्ययापदिष्टः उच्यते मिथ्यात्वसाधकश्च दृश्यत्वहेतुः प्रत्यक्षादिबाधिते पक्षे वर्तत इत्याशङ्क्याह—**नापीति** ॥ प्रत्यक्षादीनां स्वविषयबोधनमात्रे व्यापारो न सत्यत्वग्रहणे येन तद्विरोधात् कालात्ययापदिष्टता भवेदिति भावः । प्रत्यक्षं स्वविषयं बोधयत् सत्यतयैव बोधयतीत्यभिप्रेत्याह—**कुम्भादीति** ॥ **सिद्धान्ती** परिपृच्छति—केयं कुम्भादेः सत्यता या प्रत्यक्षस्य गोचरा उच्यते ? किं सत्ता किं वा विधिप्रत्ययविषयत्वम्, आहोस्विदबाधः ? किंस्विन्निरुपाख्यवैलक्षण्यमिति प्रश्नार्थः । प्रथममनुवदति—**सत्ता चेदिति** ॥ तत्रापि सर्वत्र सन्निति समनुगतबुद्धिवेद्या सामान्यसत्ता किं सत्यता, किं वा स्वरूपसत्तेति विकल्प्य प्रथमं पराकरोति—**सामान्येत्यादिना** ॥ सामान्यविशेषसमवायानां वैशेषिकादिभिः सत्ता-

---

निरुपाख्यत्वानुमानमनुभवविरुद्धमित्याह—**मायेति** ॥ मायादेरपरोक्षप्रतिभासप्रवृत्तिगोचरत्वस्यानुभवसिद्धत्वान्निरुपाख्ये च तथाऽभावादित्यर्थः ॥

सपक्षे वर्तमानत्वादिति । साध्यासाधकः पक्ष एव वर्तमानो हेतुरनध्यवसितः इति लक्षणत्वादत्र च सपक्षवृत्तित्वेन तदभावादित्यर्थः । अनपहृतविषयत्वमसिद्धमिति शङ्कते—**कुम्भादीति** ॥ सत्त्वस्य निरूपयितुमशक्यत्वादिति परिहरति—**केयमिति** ॥ सत्ताशब्देन किंसत्तासामान्यं विवक्षितमुतस्वरूपसत्त्वमिति विकल्प्याद्ये दोषमाह—

व्यावृत्तेः अव्यापकत्वादलक्षणम् ; तदनुगामितद्धर्माङ्गीकरणे सामान्यसत्तावैयर्थ्यम् , तेनैव सद्व्यवहारानुगत्युपपत्तेः तस्य च सामान्यरूपतापातात्तल्लक्षणोपपत्तेः । निःसामान्यस्य च सामान्यादेरसत्यतापत्तिः । विधिप्रत्ययविषयत्वं तदिति चेत् स्रक्सर्पादेरपि सत्यत्वापातः;

सामान्ययोगित्वन्नाङ्गीक्रियते । प्राभाकरेण द्रव्यादिष्वपि, ततस्ते सर्वेऽप्यसत्याः स्युरिति भावः । द्वितीयमनूद्य दूषयति—स्वरूपेत्यादिना ॥ स्वरूपसत्वं नामैकं न सर्वेषु सत्येषु वर्तत इत्यव्यापकत्वादिदं लक्षणं न भवतीत्यर्थः । अथैतद्दोषपरिजिहीर्षया सर्वेषु सत्येष्वनुगतं स्वरूपसत्वं नामैकमभ्युपगम्यते, तत्राह—तदनुगामीति ॥ सद्व्यवहारानुगतिरेव हि सामान्यसत्ताप्रयोजनं सर्वत्रानुगतश्चेत् स्वरूपसत्ताख्यो धर्मोऽङ्गीकृतस्तेनैव तत्संभवात् सामान्यसत्ता व्यर्था स्यादित्यर्थः । किं च सर्वत्रानुगतप्रत्ययवेद्यं सामान्यमुच्यते । तस्य च सर्वत्रानुगतस्य धर्मस्येदं लक्षणमस्तीति सामान्यत्वमापद्यत इत्याह—तस्य चेति ॥ ननु भवतु सर्वत्रानुगतधर्मस्यैव सामान्यत्वं सत्यत्वं च को दोष इत्याशङ्क्याह—निःसामान्यस्य चेति ॥ तदेवमाद्येषु चतुर्षु विकल्पेषु प्रथममपास्यानन्तरं व्यभिचारयति—विधीत्यादिना ॥ विधिप्रत्ययो नामास्तीति ज्ञानमित्यर्थः । किञ्च रज्जुसर्पाद्यभावस्य नास्ति ज्ञानविषयत्वादसत्यतापातस्तदा च भ्रान्तिबाधयोर्वैपरीत्यमापद्यत इत्याह— तदभावस्येति ॥ तृतीयमनूद्य विकल्पयति—

सामान्यसत्तेति ॥ सामान्यादेः सत्तारहितत्वादित्यर्थः । असामान्यपक्षेऽपिसत्तायाः असत्वं स्यात्तत्र सामान्यान्तराभावादिति द्रष्टव्यम् ।

द्वितीयपक्षेऽपि स्वरूपसत्वमनुगतमननुगतं वेति विकल्प्याद्ये दोषमाह—स्वरूपसत्ताचेदिति ॥ द्वितीयंदूषयति—तदनुगमीति ॥ ननु तथापि गौर्गौरिति प्रत्ययवत् सदिति प्रत्ययनिबन्धनतया सामान्यमङ्गीकर्तव्यमित्याशंक्य स्वरूपसत्वस्यैवानुवृत्तिप्रत्ययकारणत्वेन सामान्यरूपतोपपत्तेः सत्तासामान्यस्य वैयर्थ्यमित्याह—तस्य चेति ॥ ननु तथापि गौर्गौरिति प्रत्ययवत् सदिति प्रत्ययनिबन्धनतया सामान्यमङ्गीकर्तव्यमित्याशंक्य स्वरूपसत्वस्यैवानुवृत्तिप्रत्ययकारणत्वेन सामान्यरूपतोपपत्तेः सत्तासामान्यस्य वैयर्थ्यमित्याह—तस्यचेति ॥ तथापि स्वरूपसत्वायोगात् सामान्यादेरपि सत्वमव्याहतमित्यशंक्य तस्य सामान्यरूपतया सामान्यादिषु वृत्त्यनुपपत्तेः असत्वमेव स्यादिति परिहरति—निस्सामान्यस्येति ॥ विधिप्रत्ययविषयत्वं अस्तीति प्रत्ययविषयत्वमिति यावत् । दूषयति—स्रक्सादेरिति ॥ तस्याप्यस्तीति प्रत्ययविषयत्वादित्यर्थः । अव्या-

तदभावस्य चासत्यतापातः ; विभ्रमाविभ्रमविपर्ययापातात् । बाधाभावश्चेत्, आपाततः सर्वथा वा? नाद्यिमः, मरीच्युदकादावतिव्याप्तेः । नाप्युत्तरः, तस्य अस्मदादिप्रत्यक्षागोचरत्वात् । निरुपाख्यविवेकश्चेत् अविरोधः । सन् घटः इत्यादिप्रत्यक्षस्य कीदृग् गोचर इति चेत्, 'सन् अपरश्चन्द्रमाः' 'सद् गन्धर्वनगरम्' इत्यादेर्यादृक् तादृगिति सन्तोष्टव्यम् ।

नानुमानमपि बाधकम्, प्रबलानुमानानिरूपणात् । आगमस्तु तद्विपर्यये । तत्सत्यमित्यवधारणात् । वाचारम्भणं विकारो नामधेयमिति च अपरस्य साक्षादसत्यताभिधानात् । "मृत्तिकेत्येव सत्यं" "प्राणा वै सत्यं" इति च भिक्षुकपादप्रसारणन्यायेन

बाधाभाव इति ॥ तस्य सर्वथा बाधाभावस्यास्मदादिप्रत्यक्षायोग्यत्वात् तस्य वर्तमानसंबन्धमात्रग्राहकत्वादित्यर्थः । चतुर्थविकल्पे तु कुम्भादिसत्यताग्राहिणा प्रत्यक्षेणाविरोधोऽस्मदनुमानस्येत्याह—**निरुपाख्येति** ॥ एवं तावच्चतुर्धा प्रत्यक्षग्राह्यं सत्यत्वं न संभवतीत्युक्ते प्रत्यक्षस्य विषयं पृच्छति—**सन् घट इति** ॥ व्यावृत्तत्वं नाम मायोपाधिकं सत्यत्वं गोचर इति परिहरति—**सन्नपर इति** ॥ **नानुमानमपि**— इति स्पष्टार्थः । ननु "मृत्तिकेत्येव सत्यम्" "प्राणा वै सत्यम्" इत्याद्यागमेन मृदादेः सत्यत्वग्राहिणा बाधात् कालात्ययापदिष्टतेत्याशङ्क्याह—**मृत्तिकेत्येव सत्यं प्राणा वै सत्यमिति** ॥ च श्रुत्याः न मृदादेः सत्यत्वं विवक्षितमिति शेषः । कुतः कुम्भाद्यलीकभावस्य विवक्षितत्वादिति हेतुरुत्तरत्र द्रष्टव्यः । कथं कुम्भाद्यलीकभावो विवक्षित इत्याशङ्क्याह—**भिक्षुकपादप्रसारणन्यायेनेति** ॥ यथा कश्चिद्वाराण

सत्वादलक्षणमित्याह—**तदभावस्येति** ॥ स्रक् सर्पो नास्तीति प्रतीतेस्तदभावस्य सत्वं न स्यादित्यर्थः । दूषणान्तरमाह—**विभ्रमेति** ॥ अस्ति रजतमिति प्रतीतेर्विभ्रमस्य सत्वं, नास्ति रजतमिति प्रतीतेरपि भ्रमस्य मिथ्यात्वं स्यादित्यर्थः । तदानीं बाधविरहः, किं वा कालान्तरे, उतासद्वैलक्षण्यमिति विकल्प्य क्रमेण दूषयति—**आपातत इत्यादिना** ॥ प्रतीयमानस्य प्रत्यक्षस्य विकल्पेन निराकरणायोगात् अस्त्येव कश्चिद्विषय इति शङ्कते—**सन्घट इति** ॥ दुर्निरूप एव विषय इति परिहरति—**सन्नपरइति** ॥

अस्तु तर्हि व्यवहारे बाधरहितत्वात् सत्यः [घटादिः], परिहरति— **नानुमानमपीति**—[बाधरहितत्वस्य] व्यवहारे सत्यसिद्धिमात्रवारकस्य व्यभिचारावारकतया शरीराजन्यत्वादिवद्व्याप्यत्वासिद्धेः, सत्यत्वा [सिद्ध्या] पातात् । न च विशेषण-

सांव्यवहारिकसत्यतानुपमर्देनैव । "स वा एष पुरुषोऽन्नरसमयः" "अन्योऽन्तर आत्मा प्राणमयः" "अन्योऽन्तर आत्मा मनोमयः" इत्यादौ आन्तरान्तरात्मत्वाभ्युपगमेन बहिर्बहिरनात्मत्वप्रतिपादनवत् कुम्भाद्यलीभावस्य विवक्षितत्वात् । अन्यथा वाचारम्भणश्रुतेः दार्ष्टान्तिकाननुगुणत्वप्रसङ्गात् "एवं सोम्य स आदेश" इति च दार्ष्टान्तिकव्याकोपप्रसङ्गाच्च । मृत्तिकाव्यतिरेकेण तद्विकाराभाववत् मूलकारणातिरेकेण

सीनिवासी मुग्धो भिक्षुः वधूवर्गस्य कटकादिरसया एकं तावत्पादं निक्षिप्य पुनरपरं पादं प्रसारयति तथा श्रुतिरपि परममुग्धा मृदादेः सांव्यवहारिकसत्यतानुपमर्देनैव प्रथमं तावत् कुम्भाद्यलीकभावं विवक्षति पश्चान्मृदादेरपि अलीकप्रतिपादनात् अद्वैतसत्यत्वं प्रसाधयितुमित्यर्थः । ननु श्रुत्याभिहितमपि मृदादिसत्यत्वं न विवक्षितं किं तु अन्यदेव विवक्षितमित्यतिसाहसमित्याशङ्क्योदाहरणमाह—**सवा एष इत्यादि** ।। यथाऽन्नमयप्राणमयमनोमयविज्ञानमयानन्दमयानां प्रतिपादनं न स्वार्थपरं किन्तु व्यतिरिक्तप्रतिपादनपरमित्यर्थः । ननु मृदादीनां सत्यत्वाभिधानं स्वार्थपरमित्यत्र यदि कश्चिद्दोषो दृश्येत तदा तदन्यपरता वर्ण्येत्याशङ्क्याह—**अन्यथेति** ।। "उत तमादेशमप्राक्ष्यो येनाश्रुतं श्रुतं भवति" इत्यादिना ह्येकविज्ञानेन सर्वविज्ञानं प्रतिज्ञाय तत्र दृष्टान्तापेक्षायामिदमवतारितम् "यथा सौम्यैकेन मृत्पिण्डेन" इत्यादि । तत्र यदि मृदादिसत्यत्वमपि विवक्ष्येत तदा सदद्वैतानुपपत्तेः सर्वमसमञ्जसं स्यादित्यर्थः । पूर्वं वाक्यद्वयस्य साधारण्येन तात्पर्यमुपपाद्याधुना प्रत्येकमुपवर्णयति—**मृत्तिकाव्यतिरेकेणेत्यादिना** । इतश्च प्राणादीनां

भेदाद्भेदः तादृश [विशिष्टधूमवतः] अग्निमत्त्वाभावप्रसङ्गात् । कार्यमजनयतश्चार्थक्रिया[का]रित्वाभावप्रसङ्गात् । न च] कार्यजननाभावेऽपि सामर्थ्यमस्तीति वाच्यम् [सामर्थ्यस्य] कार्याभावेऽधिगन्तुमशक्यत्वात् । प्रवृत्तिलक्षणत्वेपि प्रतिभासेनानैकान्तिकत्वात् [स्वाप्निकस्त्रीरत्यादिना चरमधा] तुविसर्गादेः स्वप्नेऽपि भावात् प्रतिभासितार्थप्राप्ते [श्च अर्थक्रियायाः सत्त्वे] न व्यभिचारित्वादित्यर्थः । आगमोऽपि प्रपञ्चासत्यत्वसाध [को] मृत्तिकेत्येव सत्यमिति दृष्टान्तगतैवकारस्य दार्ष्टा.......मित्यर्थः । एवं तावदवधारणान्यथानुपपन्नत्वादेव प्रपञ्चमिथ्यात्वप्रतिपादनात् । मृत्तिकेत्येव सत्यमिति प्रपञ्चस्यापि सत्यत्वावगमात् न मिथ्यात्वविषयोऽसाविति तस्य प्रकरणिसत्यत्वप्रतिपादनपरत्वान्मैवमिति परिहरति—**दृष्टान्तप्रदर्शनेति** । मृत्तिकादौ सत्यशब्दप्रयोगो न साक्षात् सत्यविषयो-

स्तद्विकारस्यापि मृत्तिकादेरसत्यतार्थं तात्पर्यात् । "प्राणा वै सत्यं" इत्यत्रापि 'सत्यस्य सत्यं' 'तेषामेष सत्यं' इति च उपक्रमोपसंहारयोः प्राणानां मुख्यसत्यताङ्गीकारे विरोधात् । स्पष्टं च सांव्यवहारिकसत्यताङ्गीकारे वाक्यस्योपपत्तेः । "मायां तु प्रकृतिम्" इति च मायोपादानत्वेन, "नेह नाना" इति च निषेधेन साक्षाद्विलापनात् । "द्वासुपर्णा" इत्यादेस्तु अविद्यासिद्धद्वैतानुवादेनान्यत्र तात्पर्योपपत्तेः सत्यत्वाश्रवणात्; अपुरुषार्थे चातात्पर्यात् । "द्वितीयाद्वै भयं भवति" इति

व्यावहारिकमेव सत्यत्वं सत्यशब्देनाभिधीयत इत्याह—**मायां त्वित्यादिना** ॥

ननु "द्वा सुपर्णा" इत्यादिश्रुत्या जीवेश्वरभेदस्य सत्यस्यैव प्रतिपादनात् तद्बाधात्कालात्ययापदिष्टता भविष्यतीत्याशङ्क्याह—**द्वा सुपर्णेति** ॥ अविद्यासिद्धभेदानुवादेन बिम्बप्रतिबिम्बयोरिव जीवब्रह्मणोरभेदे किमिति तात्पर्यं कल्प्यते सत्यत्वं विहायेत्याशङ्क्याह—**सत्यत्वाश्रवणादिति** ॥ इतश्च भेदसत्यत्वं न विवक्षितं श्रुत्येत्याह—**अपुरुषार्थे चेति** ॥ अज्ञातं सप्रयोजनं श्रुत्या तात्पर्येण विवक्ष्यते । भेदस्तु लोकसिद्धो निष्प्रयोजनश्चेति न विवक्षित इत्यर्थः । भेदस्य निष्प्रयोजनत्वमेव कुतोऽवधार्यत इत्याशङ्क्याह—**द्वितीयादिति** ॥ तदेवं नागमविरुद्धः कालात्ययापदिष्टः । क्रमप्राप्तोप-

---

ऽसाविति परिहरति—**सांव्यवहारिकेति** । साक्षात् संभवति किमिति परम्परयाभिधानमित्याशंक्य मन्दाधिकारिणः प्रतिपादनान्नैवमिति परिहरति—**स वा एष इति** ॥ मृत्तिकादिनिर्वहयतीत्यत आह—**अन्यथेति** ॥ दूषणान्तरमाह—**एवं सोम्येति** । **मृत्तिकाव्यतिरेकेणेति** छन्दोगश्रुतेर्गतिं प्रदर्शयति, उपक्रमोपसंहारयोर्विप्रतिषेधं प्रसक्तौ सत्यस्यसत्यमिति ब्रह्मणः सत्यत्वेन उपसंहारात् प्राणानामपि सत्यत्वे सति उपक्रमे दृश्यनिषेधप्रसङ्गादित्यर्थः । प्राणेषु च सांव्यवहारिकसत्त्वविवक्षयैव प्रयुक्त इत्याह —**स्पष्टञ्चेति** । 'मायां तु' इति मायामयत्वप्रतिपादनात् प्रतिपन्नोपाधौ निषे [धप्रतियोगित्वस्य नेहनानेति श्रुत्या प्रतिपादनाच्चेत्याह]**मायां त्विति** । भेदस्यापि श्रुतिप्रतिपादितत्वात् सत्यत्वमित्याशङ्क्य[तात्पर्यविषय] त्वाभावान्नैवमित्याह—**द्वा सुपर्णेति** ॥ अन्यत्रासंसारिब्रह्मस्वरूपे प्रतिपाद्यत्वेऽपि भेदस्य सत्यत्वाधिगतेर्न परमार्थसिद्धिरित्यत आह—**सत्येति** ॥ अपुरुषार्थत्वादपि न भेदस्य प्रतिपाद्यत्वमित्याह—**अपुरुषार्थेति** ॥ अपुरुषार्थत्वमेव दर्शयति—**द्वितीयादिति** ॥ सत्यत्वमिथ्यात्वयोरुदासीनत्वादुपमानस्य

स्वयमपुरुषार्थताभिधानात्; उपमानस्य तु सादृश्यस्वरूपोपक्षीणस्य सत्यत्वासत्यत्वयोः ताटस्थ्यात्।

एवं अर्थापत्तिरपि बाधिका भवन्ती का भवेत्? संव्यवहारान्यथानुपपत्तिरिति चेन्न, स्वप्नवदुपपत्तेः। तदविसंवादानुपपत्तिरिति चेत्, कोऽयमविसंवादो नाम? मानान्तराविरोधश्चेत्। सोऽसिद्धः, श्रुत्यैव विरोधात्। प्रातिभासिकबाधवैधुर्यं चेत्, आपाततः तत्स्वप्नेऽपि समानम्। सर्वथा त्वशक्यज्ञानमित्युक्तम्। सुखदुःखपर्यन्तता तु स्वप्नेऽपि

मानविरोधं परिहरति—**उपमानस्य त्विति** ॥ अर्थापत्तिरपि बाधिका न भवतीत्याह—**अर्थापत्तिरपीति** ॥ अर्थापत्तिरपि मिथ्यात्वानुमानस्य बाधिका भवन्ती का तावत् अर्थापत्तिः? किं संव्यवहारानुपपत्तिः, किं वा तदविसंवादानुपपत्तिः, आहोस्वित् सुखदुःखपर्यन्ततानुपपत्तिः, किं स्वित् आशामोदकोपार्जितमोदकयोः वैषम्यानुपपत्तिः, आहोस्वित् रसवीर्यविपाकानुपपत्तिः उताद्वैतज्ञानानुपपत्तिः इति प्रश्नार्थः। प्रथमकल्पेऽन्यथाप्युपपत्तिः दूषणमित्याह—**संव्यवहार इत्यादिना** ॥ व्यवहारमात्रं मिथ्यात्वेऽपि संभवति। तस्याविसंवादः सत्यत्वमन्तरेणानुपपद्यमानः सत्यत्वं गमयतीति द्वितीयविकल्पमनुवदति—**तदविसंवाद इति** ॥ तत्रापि वक्तव्यम्। कोऽयमविसंवादो नाम? किं मानान्तराविरोधः, किं वा बाधवैधुर्यमिति विकल्प्य दूषयति—**कोऽयमित्यादिना** ॥ अनुदयमन्यथाप्युपपत्तिं च दूषणद्वयं द्वितीयपक्षेऽभिधाय तृतीयचतुर्थपञ्चमेषु अन्यथाप्युपपत्तिमाह—**सुखदुःखे इत्यादिना** ॥ कटुकाम्लादिरसानां वीर्यविपाकादिवैषम्यमप्येवं स्वप्नवदसत्यतानुपमर्देन पदार्थानां स्वगतविशेषात् अस्तु जागरे; कालानुपपत्तिरित्यर्थः। ननु सर्वस्यासत्यताऽविशेषे न संभवति स्वगतो विशेषः पदार्थानामित्या-

---

न प्रपञ्चे सत्यताबोधकत्वमित्याह—**उपमानस्येति** ॥ किं व्यवहारमात्रानुपपत्तिः किं वा अविसंवादिव्यवहारानुपपत्तिरिति विकल्पाद्यं दूषयति—**संव्यवहारेति** ॥ द्वितीयविकल्पमुत्थापयति—**तदविसंवादेति** ॥ अविसंवादः किं मानान्तराविरोधः किंवा बाधविरहः सोऽप्यापाततः सर्वथा वेति विकल्प्य क्रमेण दूषयति—**कोऽयमिति** ॥ उक्तं - तस्याःसदादिप्रत्यक्षगोचरत्वादित्यत्र। प्रतिभासितार्थस्य सुखदुःखजनकत्वान्यथानुपपत्तिरितीमं पक्षं निराकरोति—**सुखदुःखेति** ॥ सर्वस्य मिथ्यात्वे चाशामोदकोपार्जितमोदकयोर्विशेषो न स्यात् इत्याशंक्य स्वप्नवदेतदुपपन्नमिति

समाना । आशामोदकोपार्जितमोदकयोरस्त्येव स्वप्नेऽपि कियद्वैलक्षण्यम् । रसवीर्यविपाकादिवैषम्यमप्येवम् । एवमसत्यतानुपमर्देनैवावान्तरभेदोऽस्तु जागरे, का नाम वस्तुक्षतिः? सत्यताविशेष इव असत्यताविशेषेऽपि प्रतिव्यक्तिगतस्वभावभेदस्य गोमयपायसीयन्यायेनापाकरणप्रसङ्गात्; प्रसङ्गे वा जगद्वैचित्र्यस्यैव विलोपप्रसङ्गात् । अद्वैतज्ञानमप्यसत्यादेव प्रमात्रादिभेदादुपपन्नम् । असत्यस्य च सत्यगोचरविज्ञानकारण-

---

शङ्कयाह—**सत्यताविशेष इत्यादिना** ॥ यथा गोविकारत्वाविशेषेऽपि गोमयपायसयोरवान्तरवैलक्षण्यं तथा प्रातिस्विकस्वभावभेदोऽस्मत्पक्षेऽपि त्वत्पक्ष इव निराकर्तुं न शक्यत इत्यर्थः । असत्यताविशेषनिराकरणप्रसङ्गे च त्वत्पक्षेऽपि सत्यताविशेषात् प्रातिस्विकस्वभावनिराकरणमापद्यत इत्याह—**प्रसङ्गे वेति** ॥ इदानीं षष्ठविकल्पेऽप्यन्यथाप्युपपत्तिमाह—**अद्वैत इति** ॥ नन्वसत्येभ्यः प्रमात्रादिभ्यः समुत्पन्नं ज्ञानमपि असत्यमेवेति

परिहरति—**आशामोदकेति** ॥ रसवीर्यविपाकवैषम्यमपि स्वप्नवदुपपन्नत्वान्न सत्यतासाधकमित्याह—**रसेति** ॥ जागरितस्यासत्यत्वाविशेषेऽपि अवान्तरवैषम्यस्यापि स्वप्नवदुपपन्नत्वान्न सत्यतासाधकत्वमित्याह—**रसेति** ॥ जागरितस्यासत्यत्वाविशेषे व्यवहारवैषम्यं स्वभावभेदाद्भवतीति दार्ष्टान्तिकमुपसंहरति—**एवमेवेति** ॥ जागरेऽप्येवमस्त्वित्यन्वयः ।

सर्वथा सत्यत्वाविशेषे मृद एव घटः तन्तुभ्य एव पट इति व्यवस्था न भवेत् । स्वप्नवत् जाग्रत्प्रपञ्चस्य व्यवहारदशायामेव बाधाद्वैपरीत्येन वा स्वप्नस्यापि तथात्वं स्यादित्याशङ्क्य परिहरति—**सत्यतेति** ॥ सर्वस्य सत्यत्वे तन्तुभ्य एव पटः मृदः एव घटः इति यथा स्वभावभेदाद्व्यवस्था यथा च स्वप्नजाग्रत्प्रत्यययोः स्वरूपसत्यत्वे बाधाबाधव्यवस्था तथैवासत्यत्वेऽपि सर्वमुपपद्यते । अनुमानं पुनः गोविकारत्वात् गोमयमपि पायसकरणसमर्थमितिवत् बाधितविषयतया कालात्ययापदिष्टमित्यर्थः । विपक्षे बाधकमाह—**प्रसङ्गे वेति** ॥ ननु प्रमात्रादिभेदस्यासत्यत्वे तज्जन्याद्वैतब्रह्मविषयज्ञानमपि बाष्पधूमजन्यवह्निज्ञानवदसत्यं स्यादित्यत आह—**अद्वैतज्ञानमिति** ॥ उपपत्तिमेवाह—**असत्यस्य चेति** ॥ असत्यस्यापि प्रतिबिम्बादेर्बिम्बादिसिद्धावङ्गतोपलम्भादित्यत्र सत्यज्ञानकारणता वर्णितेत्यर्थः । उदाहरणान्तरमाह—**वर्णितं चेति** ॥ द्वैतवादिमते बिम्बादिज्ञानानां स्वरूपतस्सत्यत्वात्प्रमात्वमुपपन्नम् । भवत्पक्षेतु ज्ञानानामपि

तोपवर्णिता । वर्णितं च स्वप्नकामिनीसन्दर्शनादेरसत्यस्यैव सत्यार्थसूचकत्वम् । न च विज्ञानस्यापि स्वरूपसत्यता प्रमात्वोपयोगिनी । विषयसत्यता तु तथा, तस्या अव्यभिचारित्वात् । इतरस्यास्तु भवदभिमतस्वरूपसत्यभावेऽपि असत्यगोचरे रजतादिबोधे व्यभिचारात् ।

अभावोऽपि न भावरूपप्रपञ्चसत्यतागोचरः संभवी । प्रपञ्चे धर्मिणि बाधगोचरत्वाभावः सत्यत्वं संभवीति चेन्न ; आपाततस्तदभावस्यातल्लक्षणत्वात् ; अन्यस्मिश्चा-

---

न प्रमाणं स्यादित्याशङ्क्याह—**न च विज्ञानस्यापीति** ॥ विषयसत्यता तु तथा प्रमात्वोपयोगिनी तस्याः सर्वत्राव्यभिचारादित्यर्थः । विषयसत्यताशब्देन न ज्ञाततामिधीयते ; स्मृतिज्ञानस्यापि प्रमाणताप्रसङ्गात् । ननु ज्ञानस्य स्वरूपसत्यतापि प्रमात्वोपयोगिनी किं न स्यादित्याशङ्क्याह—**इतरस्यास्त्विति** ॥ भवतामभिमतः स्वस्वरूपसत्यभावो यस्यासत्यगोचरस्य रजतादिबोधस्य तस्मिन्नितरस्याः स्वरूपसत्यतायाः प्रामाण्यव्यभिचारादित्यर्थः । तस्माददद्वैतज्ञानस्यासत्यप्रसूतस्यापि प्रमात्वसंभवात् नार्थापत्तिर्बाध इति स्थितम् ।

इदानीं क्रमप्राप्ताभावप्रमाणविरोधं परिहरति—**अभावोऽपीति** ॥ अभावप्रमाणं किलाभावं गोचरयति, न भावरूपां प्रपञ्चसत्यतामित्यर्थः । सत्यता न भावरूपा किन्तु बाधविषयत्वाभावः सत्यत्वं तस्मिन् संभवत्यभावप्रमाणमित्याह—**प्रपञ्चधर्मिणीति** ॥ किमापाततो बाधाभावः अभावप्रमाणेन प्रपञ्चे धर्मिणि गृह्यते किं वा सार्वकालिकबाधाभाव इति विकल्प्य दूषणमाह—**नापातत इति** ॥ आपाततो बाधाभावस्य सत्यलक्षणत्वाभावादित्यर्थः । द्वितीयविकल्पेऽपि सार्वकालिकबाधस्य योग्यानुपलब्धेरभावात् अभावप्रमाणेन प्रपञ्चे धर्मिणि तदभावो ग्रहीतुं न शक्यत

स्वरूपसत्वात् प्रमात्वं न स्यादित्याशंक्य परिहरति—**न च विज्ञानस्येति** ॥ विषयसत्यत्वासत्यत्वमेव प्रमात्वोपयुक्तम् न स्वरूपसत्यत्वं, भ्रान्तिज्ञानेषु व्यभिचारादित्यर्थः । अभावस्याभावमात्रविषयतया न भावरूपप्रपञ्चसत्यविषयत्वमित्याह—**अभावोऽपीति** ॥ बाध्यत्वाभावलक्षणं सत्यत्वं प्रपञ्चे धर्मिणि अभावप्रमा स्यादिति शङ्कते—**प्रपञ्चे धर्मिणीति** ॥ किमापाततो बाध्यत्वाभावः प्रतीयते । किं वा सर्वथेति विकल्प्य क्रमेण दूषयति—**नापातत इति** ॥ अतल्लक्षणत्वान्मिथ्याभूतेष्वपि गतत्वेनातिव्यापकत्वादित्यर्थः । सर्वकालबाधस्य ग्रहीतुमयोग्यत्वेन तत्र योग्यानुपलब्धेरभावान्ना-

योग्यानुपलब्धेः । तदेवं न कालातीतः । नापि सत्प्रतिपक्षः प्रतिप्रयोगानिरूपणात् प्रतिभासमानत्वहेतोः मायामरीच्युदकादिना व्यभिचारात् विपश्चितत्वादन्यत्र विपर्ययज्ञान-सद्भावस्य । अबाध्यत्वस्य च सत्यतापरपर्यायस्य साध्यत्वेनाहेतुत्वात् ; अर्थक्रियाकारित्व-स्यालीकस्वप्नकामिनीसंभोगादिभिरनैकान्त्यात् ; सत्यस्य चात्मनस्तदनङ्गीकारेण सपक्षा-प्रवेशिनो विपर्ययव्याप्तया विरुद्धत्वात्—इति हेत्वाभासोद्धारः । उभयसिद्धमिथ्या-

---

इत्यर्थः । यस्मादेवं न षट्प्रमाणविरुद्धः प्रतिज्ञार्थः तस्मादित्युपसंहरति—**तदेवमिति** ॥ एकस्मिन् धर्मिणि तुल्यलक्षणविरुद्धहेतुद्वयोपनिपातो विरुद्धाव्यभिचारी सत्प्रतिपक्ष इति च गीयते । तथाभावोऽप्यस्य नास्तीत्याह—**नापीति** ॥ विवादपदं सत्यम् प्रतिभास-मानत्वात् आत्मवत् इति प्रतिबलप्रयोगमाशङ्कयाह—**प्रतिभास इति** ॥ प्रमाणेनेति विशेषणे भागासिद्धिः ; अनुभववेद्यस्यापि कस्यचिदङ्गीकारादिति द्रष्टव्यम् । ननु माया-दिकमपि सत्यमेव, विपर्ययज्ञानानिरूपणात् इत्याशङ्कयाह—**विपश्चितत्वादिति** ॥ ननु विवादपदं सत्यम्, अबाध्यत्वात्, आत्मवत् इति । न, साध्यसमोऽयं हेत्वाभास इत्याह—**अबाध्यत्वस्य चेति** ॥ विवादपदं सत्यम्, अर्थक्रियाकारित्वात्, आत्मवत् इत्याशङ्कयाह—**अर्थक्रियेति** ॥ किं च सपक्षस्य चात्मनोऽविक्रियत्वेनार्थक्रियाकारि-त्वादिति हेतुः तत्र न वर्तते । विपक्षात् स्वप्नकामिन्या न व्यावर्तत इति विरुद्धोऽयं हेत्वा-भास इत्याह—**सत्यस्य चेति** ॥ उक्तप्रकारेण हेतुदोषः परिहृत इत्याह—**इति हेत्वा-भासोद्धार इति** ॥ इदानीं दृष्टान्तावयवदूषणमपाकरोति—**उभयेत्यादिना** ॥

भावतस्तत्सिद्धिरित्याह—**अस्मिन्निति** ॥ प्रबलप्रयोगाभावमेवाह—**प्रतिभासमानेति** ॥ विपर्ययज्ञानस्याभावान्नानैकान्तिकशङ्केत्याह—**विपश्चितत्वादिति** ॥

अन्यत्र **प्रमाणमालासु** । अबाध्यत्वमर्थक्रियाकारित्वं वा सत्यतासाधनतया प्रतिपक्षो भविष्यतीत्याशङ्कय साध्यावैशिष्ट्यादाद्यः प्रयोगोऽनुपपन्न इत्याह—**अबाध्य-त्वस्येति** ॥ द्वितीयपक्षं दूषयति—**अर्थक्रियेति** ॥ दूषणान्तरमाह—**सत्यस्य चेति** ॥ आत्मनोऽपरिणामित्वेनार्थक्रियासामर्थ्यानभ्युगमे सपक्षावृत्तित्वेन विपक्षमात्रवृत्तितया हेतोर्विरुद्धत्वादित्यर्थः । दृष्टान्तस्य साधनविकलता पुनरस्त्येवेति हृदयम् । हेत्वाभासोद्धार-मुपसंहरति—**इति हेत्वाभासेति** ॥ दृष्टान्ते दोषान् परिहर्तुं उपक्रमते—**उभय-सिद्धस्येत्यादिना** ॥ उभयसिद्धो वादिप्रतिवादिसिद्धो मिथ्याभावो यस्य दृश्यस्य शुक्ति-रजतादेस्तस्य तथा तेन दृष्टान्तस्य साध्यसाधनवत्त्वात् साध्यसाधनवैकल्यं परिहृतमित्यर्थः ।

भावस्य दृश्यस्य च शुक्तिरजतादेः संभवात् । साध्यधर्मिवत् दृष्टान्तधर्मिणोऽपि प्रसिद्धिमात्रेणोपपत्तेः प्रमाणविशेषणवैयर्थ्यान्न साध्यसाधनोभयवैकल्याश्रयहीनादयो निदर्शनदोषाः । यदित्थं तत्तथा इति च साधारणप्रयोगादेव सर्वोपसंहारसिद्धेः । यद्यदित्थं तत्तथेति च वीप्सायाः वैयर्थ्यात् 'गौर्न पदा स्प्रष्टव्या' इत्यादिनिदर्शनोपपत्तेः क्वचिद्वीप्सयाः स्पष्टार्थत्वात् ; अनन्वयविपरीतान्वययोरत्यन्तानाशङ्कनीयत्वात् । यथालक्षणं

उभयोरपि वादिप्रतिवादिनोः सिद्धो मिथ्याभावो यस्य स तथोक्तः । तस्य दृश्यत्वस्य च शुक्तिरजतादेः संभवात् न साध्यसाधनोभयवैकल्याश्रयहीनादयो निदर्शनदोषा इत्युत्तरेणान्वयः । ननु दृष्टान्तधर्मी किं प्रमाणेन प्रतिपन्नः उताप्रतिपन्नः? प्रथमे साध्यवैकल्यम् । चरमे त्वाश्रयहीनं निदर्शनमित्याशङ्कयाह—**साध्यधर्मिवदिति** ॥ एवं तावदर्थगतदूषणे परिहृतेऽपि वचनदोषाद्भविष्यति इत्यत आह-**तद्यदित्थं-तत्तथेति** । या या गौः सा न पदा स्पर्शनीयेति वीप्साभावेपि यथा सकलगवां पदासंस्पर्शः सिध्यति तद्वदित्यर्थः । परिपूर्णव्याप्तिसिद्धेरित्यर्थः । ननु केचित् निपुणा अपि वीप्सां प्रयुञ्जाना दृष्टाः क्वचिदित्याशङ्कयाह— **क्वचित्त्विति** ॥ तस्माद्वीप्साया अप्रयोगो न वचनदोषतामापादयति । तथाप्यनन्वयादिलक्षणो वचनदोषो भविष्यतीति न शङ्कितुमपि शक्यमित्याह— **अनन्वयेति** ॥ अनन्वयाभिधानं व्यतिरेकेण दृष्टान्ताभिधानम् अन्वयो नाम विवादपदं मिथ्या ; दृश्यत्वात्, यथा शुक्तिरजतं । यन्मिथ्या तद्दृश्यं यथा शुक्तिरजतमिति

तथापि प्रमाणाप्रतिपन्नत्वादाश्रयहीनो दृष्टान्त इत्यत आह—**साध्येति** ॥ आदिशब्देन सन्दिग्धसाध्यसाधनभावादयः । तथाप्यस्ति वचनदोषः, यद्यद्दृश्यं तत्तन्मिथ्येति वीप्साऽप्रयोगादित्याशङ्कयाह—**यदीति** । यदित्थं तत्तथेति साधारणप्रयोगादेव सार्वत्रिकव्याप्तिसिद्धेर्वीप्सावैयर्थ्यमित्यर्थः । तत्र दृष्टान्तमाह—**गौर्गौरिति** ॥ या या गौरिति वीप्साकरणाभावेऽपि सामान्येन सर्वगोस्पर्शनिषेधोऽवगम्यते तद्वदित्यर्थः । अन्यत्र वीप्साप्रयोगस्य का गतिरित्यत आह—**क्वचिदिति** ॥ तथापि वचनदोषान्तरस्य कथं परिहार इति तत्राह—**अनन्वयेति** ॥ शुक्तिरजतमित्येतावन्मात्रमन्वयः । यन्मिथ्या तद्दृश्यमिति विपरीतान्वयः । अत्र च यद्दृश्यं तन्मिथ्येति सम्यगभिधानादुभयोरनाशङ्कनीयत्वमित्यर्थः ।

चोपनयादिविन्यासान्न वाचनिकोऽपि दोष इत्यशेषमतिमङ्गलम् ॥

श्रीमदानन्दबोधस्य विबुधानन्ददायिनी ।
स्रवन्त्यमृतधारेव सेव्यतां कृतिभिः कृतिः ॥

चेदभिधीयते यद्दृश्यं तन्मिथ्या इति वक्तव्ये सति, तदा विपरीतान्वयो भवति । तदुभयमप्यस्माभिः नाकारीत्यर्थः । उभयनिगमनप्रतिबद्धोऽपि कश्चिद्दोषो नास्तीत्याह— **यथालक्षणं चेति** ॥ स्वकृतेः गुणसंकीर्तनेन विद्वद्भिः सेव्यतामाशंसते— **श्रीमदानन्दबोधस्येति** ॥

श्रीमदानन्दबोधीयकृतीभस्य सुधीमता ।
पन्थाः प्रदर्शितो येन तस्मै श्रीगुरवे नमः ॥
श्रीनरेन्द्रपुरी नाम यतिश्चकार चन्द्रिकाम् ।
हितार्थाय हि मन्दानां सन्तोषार्थं विजानताम् ॥
क्षिप्तौ भक्त्या यतःश्लोकौ सुधिया तत्र केनचित् ।
तत्पादसेवकेनेमौ नातो हेयौ सुपण्डितैः ॥

श्रीमदनुभूतिस्वरूपाचार्यकृतायां न्यायदीपावलीटीकायां
मिथ्यात्वप्रकरणं समाप्तम् ॥

एवमुदाहरणदोषं परिहृत्य उपनयनिगमनदोषं परिहरति—**यथेति** ॥ उदाहरणानन्तरं हेतोः पक्षेऽस्तित्वख्यापकं वचनमुपनयः । उपनयानन्तरं सहेतुकं प्रतिज्ञायाः पुनर्वचनं निगमनमिति वादिप्रतिवादिसम्मतलक्षणानतिक्रमेण तयोरुपन्यासात् तद्गतवाचनिकदोषशङ्कापि नावतरतीत्यर्थः । श्रोतॄणां प्रवृत्तिसिद्धये स्वकीयं ग्रन्थं स्तौति— **श्रीमदिति** ॥ अमृतधारा विबुधानां देवानामानन्ददायिनी कृतिस्तु विशिष्टानां बुधानामित्यमृतधारासाम्यम् ॥

इति श्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यचित्सुख-
मुनिपूज्यश्रीपादश्रीशिष्यसुखप्रकाशमुनि-
विरचितायां न्यायदीपावलीतात्पर्य-
टीकायां प्रपञ्चमिथ्यात्वम् ॥

—:*:—

ANDAL and MEERA

S. SHANKAR RAJU NAIDU, M.A.,

Sahitya Ratna, Honours in Hindi,

Head of the Department of Hindi, University of Madras

"The Āḷwārs" says J. S. M. Hooper rightly in the general introduction to his valuable book 'Hymns of the Āḷwārs', "occupy an important though neglected place on the main line of the development of the Bhakti movement in india." Āḷwārs were Vaishnava saints taking Vishnu, the Samrakshaka or the Supreme Protector as their chief diety. [Together with Āḷwārs we must necessarily make mention of 'Nayanmars' the Shaiva Saints who considered 'Shiva', the Samharaka or the Supreme Destroyer, as their Lord the God.] After a little while the author makes a catagorical statement as follows: "The work of the Āḷwārs falls into its place between the Gita and Ramanuja. The Āḷwārs provided the soil out of which Ramanuja's teaching naturally sprang, and in which later it could bear fruit. He is not really (as has been erroneously asserted) the 'morning star' of the bhakti movement; that is a name far more fitly given to the Āḷwārs; but in him, bhakti shines in the full splendour of a great philosophical exposition."

It is too well known that saint Ramanand, Kabir, Meera, Tulsidas, Surdas and other devotees of this order of devotion hail after the metaphysical approch of Ramanujacharya, Madhwacharya, Ballabhacharya and others who got their inspirations originally from the Āḷwars.

The devotional cult has four forms of approach *viz*. (i) Dasyabhakti, (ii) Sakhya bhakti, (iii) Vatsalyabhakti and (iv) Dampatyabhakti, i.e. devotion between (i) Master and servant, (ii) Friend and friend, (iii) Parent and child and (iv) Lover and the beloved. The fourth, that is Dampatya Bhakti known as Prema Bhakti or MadhuryaBhakti, is the way of approach in Āndāl, the virgin Āḻwār among the twelve Āḻwārs of Tamil, and Meera the devotional Poetess of Hindi. Āndāl who is said to have been in the earlier part of the ninth centery A. D. took Lord Krishna, the Avatara of Vishnu, not only as her God, but also as her Lord, and stood firm to marry Him and Him alone. Even taking the name of a human being for her matrimony was like a death-blow to her. Lord also desired and took delight in accepting the garland first worn by her! It is stated that she finally achieved her object of wooing Him by merging into the light of the Lord. Two works are ascribed to her, one being a 'garland of hymns,' the Tiruppavai, containig thirty devotional outpourings, and the other containing the sacred sayings of Andal called as 'Nachiyar Tirumoli'. These two works are supposed to be the cream of Alwar's literature, and the Vaishnava cult.

Meera, though a queen of Udaipur, renounced the palace, and took to the path of bhakti for Krishna, putting on the saffron and singing the glories of her Real Lord, the Eternal Being. She was once told by her mother that Lord Krishna would be her husband. That statement of her mother took root in her, and went so deep into her heart that she could not accept the king of Mewar, Rana, as her husband, and even after the sacrimental celebrations, could not live with him, as she had once for all decided to woo Lord Krishna only. She marched on to Vrindavana, the abode on Krishna, unhesitatingly

proclaiming that she was His, and ultimately achieved her object.

Andal and Meera stand out as supreme examples of the culmination of the Madhurya Bhakti, proving physically and philosophically their true feelings for their Immortal Lord.

It is surprising to note such a parallel in Tamil and Hindi. Both were women full of sincere devotion towards Lord Sri Krishna, and took the Lord Himself as their husbands and achieved their common object, singing the glories of the Lord in an absorbing and lucid style, and simple and unforgetable language in their own way. Andal has become immortal with Tamil, and Meera with Hindi. These two immortal devotional poetesses are brought together in the following pages.

S. SHANKAR RAJU NAIDU.

आंडाळ और मीरा

'साहित्यरत्न' सु. शंकर राजू नायुडु, एम्० ए०, 'प्रभाकर'
अध्यक्ष, हिन्दी विभाग,
मद्रास विश्वविद्यालय।

— * —

वैष्णव भक्ति सम्प्रदाय के विशिष्ट भक्तकवि पराशर भट्ट[1] आंडाळ की स्तुति करते हुए कहते हैं—

"नीलातुंगस्तनगिरितटीसुप्तमुद्बोध्य कृष्णं
पारार्थ्यं स्वं श्रुतिशतशिरस्सिद्धमध्यापयन्ती।
स्वोच्छिष्टायां स्रजि निगलितं या बलात्कृत्य भुंक्ते
गोदा तस्यै नम इदमिदं भूय एवास्तु भूयः॥"[2]

मैं उस गोदा (आंडाळ) के श्री चरणों में नतमस्तक हूँ जिसने आनन्द निद्रा में लीन श्री कृष्ण को अपने हृदय की उत्कट अभिलाषा अभिव्यक्त करके जागृतावस्था में लाकर, स्वयं पहनी हुई माला को ही उसे पहना कर उससे उसे वशीभूत करके परमानन्द का अनुभव किया।

रामानुज की तल्लीनता—

श्री रामानुजार्य जिन्होंने विशिष्टाद्वैत के सिद्धान्त को प्रतिपादित किया, आंडाळ के काव्य में ऐसे मनोमुग्ध थे, उसमें ऐसे आत्मविस्मृत हो जाते थे कि एक बार आंडाळ रचित 'तिरुप्पावै' के अठारहवें पद्य— "उन्दु मदक्कळिट्रन........" को मन मन में गाते हुए आत्मविस्मृति के फलस्वरूप अपने गुरुवर की पुत्री को ही साक्षात् राधा समझ कर उन्होंने

---

1. परमाचार्य रामानुज के प्रधान शिष्य श्रीवत्सांकमिश्र 'कूरत्ताळ्वार' के सुपुत्र
2. आंडाळ रचित 'तिरुप्पावै' के उन्नीसवें पद पर आधारित श्री रामानुजाचार्य द्वारा गाई हुई स्तुति।

प्रणाम किया[1]। इस प्रकार श्री रामानुजाचार्य को नमस्कार करते देख, विस्मित हो, बालिका के अपने पिता से जाकर इस घटना को कहते ही, गुरुवर ने शिष्य से मिलने पर पूछा कि क्या, उस दिन तुम आंडाळ के पद, "उन्दु मदकळिट्रन........." को गाते हुए आ रहे थे? रामानुज भी आश्चर्य चकित रह गये। उक्त पद में गोपिकायें राधा को जगाकर उस से घर का द्वार खोलने के लिये प्रार्थना करती हैं। घटना यह थी कि भिक्षा मांगते हुए रामानुज गुरुवर के घर पहुँचे और भिक्षा की मांग करते हुए उक्त पद गा रहे थे। पद के भावार्थ और शब्दों की कमनीयता में रामानुज का भक्त हृदय ऐसा निमग्न हो गया था कि द्वार को खोलकर भिक्षा देने के लिये आई हुई गुरुकन्या रामानुज की आंखों में साक्षात् राधा सी प्रतीत हुई। कारण स्पष्टतः यही है कि उक्त पद के रचयिता की भक्ति व हृदय की तल्लीनता ने पद के शब्दों में वह शक्ति भर दी है कि भक्त पाठक व गायक आत्म विभोर हो, अपने को पद के भाव के साथ आत्मसात कर लेता है, और स्वयं आंडाळवत् होकर पद में कथित वस्तु का ही प्रत्यक्ष दर्शन करने लगता है। यह है शक्ति आंडाळ के काव्य की कि उसने आचार्यप्रवर रामानुज को कलियुग की कालिमा से निवृत्त कराकर, भक्ति का भावावेश उत्पन्न करके साक्षात् गोपी कृष्ण के बृन्दावन में पहुँचाकर राधा के दर्शन कराये।

वैष्णव भक्ति परम्परा—

आंडाळ की परम्परा वही है जिसने रामानुजाचार्य, माध्वाचार्य, राघवानन्द, रामानन्द आदि वैष्णव भक्त शिखामणियों व आचार्यों को उत्पन्न किया। दक्षिण भारत एक भक्ति प्रधान देश सदा से रहा है। "द्राविडे उत्पन्ना भक्तिः" एक प्रसिद्ध उक्ति ही हो गई है। ईसा की प्रारम्भिक शताब्दियों में दक्षिण भारत में भक्ति का स्थान क्षीण होता हुआ सा प्रतीत होने लगा था। ज्ञान पक्ष की प्रधानता को भी

---

1. 'चित्तिरत्तिरुप्पावै'—पी० श्री० आचार्य, पृ० ७२.

साधारण जनता स्वीकार न कर सकी। शाश्वत शान्ति के लिये एक विशिष्ट मार्ग की खोज में थी जनता। मानव सुलभ सभी बलहीनताओं से युक्त होने के फलस्वरूप एक सरल व स्पष्ट मार्ग व पद्धति को ही साधारण मनुष्य ग्रहण कर सकता है। मानव के मन व तन की सृष्टि ही कुछ ऐसी है कि वह बुद्धिपक्ष की अपेक्षा हृदय पक्ष को ही सदा से ग्रहण करता आया है। अतः सार्वजनिक समस्त इच्छा-शक्ति के फलस्वरूप एक राजमार्ग का उद्भव दक्षिण भारत के आऴ्वारों में हुआ। 'आऴ्वार' का अर्थ है 'अधिकारी व्यक्ति'। साधारणतः 'आऴ्वार' उनको कहते हैं जो ईश्वरीय भक्ति के समुद्र में पूर्णतः निमग्न हों।[1] ये वैष्णव संत थे, और स्वयं जिस आनन्द में मग्न रहते थे, उसे अपने तक ही सीमित न रख कर अन्य मानवों को उस रस से सिक्त करना अपना धर्म समझते थे।

आऴ्वार बारह माने जाते हैं। ये सभी तमिऴ भाषा-भाषी थे और श्री नारायण को ही सर्वस्व मानते थे। पराशर भट्ट ने आऴ्वारों का नाम इस पद्य के द्वारा व्यक्त किया है—

"भूतं सरश्च महदाह्वय भट्टनाथ-
श्री भक्तिसार-कुलशेखर-योगिवाहान्।
भक्ताङ्घ्रिरेणु-परकाल-यतीन्द्रमिश्रान्
श्रीमत् परांकुशमुनिं प्रणतोऽस्मि नित्यम्॥"[2]

इन बारह आऴ्वारों ने भक्ति में निमग्न अपने हृदय से जिन भावनाओं को मधुर तमिऴ पदों में आत्मविभोर हो अभिव्यक्त किया, उनका संकलन 'नालायिरप्प्रबन्धम्' कहलाता है। इसमें चार सहस्र दिव्य पद हैं। इसे 'दिव्य प्रबन्धम्' भी कहते हैं। तमिऴ वैष्णव

1. 'आऴ्वारहळ कालनिलै'—मु० राघवैयंगार, पृ० १५.
2. 'भागवत संप्रदाय'—बलदेव उपाध्याय, पृ० १६५.

भक्त इसे 'द्राविड वेद'[1] व 'तमिष् वेद'[2] की संज्ञा से भी अभिहित करते हैं, और इसे अति पवित्र ग्रन्थ के रूप में श्रद्धा सहित स्वीकार करके इसी के द्वारा भगवान का विशिष्ट स्मरण करते हैं। इसमें उपस्थित भक्ति मार्ग को वे मोक्ष का 'राजमार्ग'[3] व 'निकटतम मार्ग' (Shortest Cut) मानते हैं।[4] यह 'तमिष् वेद' उनके लिये वह वायुयान है जो 'वेद-वेदांग-वेदांत' के हिमालय को सहज में पार करा कर, उनमें कथित दार्शनिक तत्वों को प्रत्यक्ष चित्रोपम ढंग से दिखा कर, भगवान के पदों में सेवा व गायनार्थ निरंतर स्थान प्रदान करता है। सभी उपनिषदों व गीता का निचोड़ा हुआ रस 'दिव्य प्रबंध' है। यह अनुभव-सिद्ध माना जाता है। आनन्द का स्पष्ट अभिव्यक्तीकरण इस में हुआ है। मुक्ति की व्यक्त अवस्था इसमें उल्लिखित है। इसकी अन्यतम विशेषता है इसकी साहित्यिक कलात्मकता। इसमें भक्ति का आवेग है, उत्साह है, कल्पना है, और है सरस व सरल भी। वैष्णव भक्तों के जीवन की सारी थकान को अदृष्ट करने वाली अमूल्य औषधि है।

इसमें उल्लिखित नारायण भक्ति परंपरा का संबंध वस्तुतः ईसा पूर्व से है। ईसा से शताब्दियों पूर्व रचित तमिष् लक्षण ग्रंथ 'तोल्काप्पियम' के रचयिता ने भी, विशेषतः विभिन्न वनप्रदेशों की जनता के हृदय में, वैष्णव भक्ति का उल्लेख किया है।[5] उन्हीं वैष्णव भक्तों के पूज्य स्थलों में एक था 'तिरुप्पती' जो आज भी

---

1. 'दिव्य प्रबन्ध सारम्'—पी० श्री० आचार्य, पृ० ८.
2. 'नालायिर प्रबंधम्'—उ० का० श्री० गोपालाचारियर, भूमिका पृ० ३.
   आषवारों को मुनि व ऋषि कहते हैं। मार्कण्डेय पुराण में लिखा है—
   "संस्कृत श्रुतयो यद्वत् द्राविडश्रुतयस्तथा नित्यास्तद्वत् प्रणीयंते।"
3. सूरदास ने भी गोपिकाओं के द्वारा कहलाया है—
   "काहे को रोकत मारग सूधो।
   सुनहु मधुप! निर्गुन-कंटक तें राजपंथ क्यों रूँधो॥"
4. 'दिव्य प्रबंध सारम्'—पी० श्री० आचार्य, पृ० १०.
5. 'आषवारहळ कालनिले'—मु० राघवैयंगार, पृ० ६.

दक्षिण भारत में वैष्णव भक्ति का एक विशिष्ट केन्द्र है। ईसा की प्रारम्भिक शताब्दियों में तिरुवितांकूर राज्य के सम्राट् शेंगुट्टुवन के अनुज इळंगोवडिहळ के द्वारा रचित तमिष् महाकाव्य चिलप्पदिहारम (नूपुर गाथा) में वैष्णव भक्ति का विशिष्ट उल्लेख प्राप्त होता है[1]। रामायण की कथा उस में संक्षेप में सरस रीति से कही गई है। इसके पश्चात् जैन व बौद्धों का आगमन दक्षिण भारत में बल प्राप्त कर गया, और भक्ति की धारा कुछ शिथिल पड़ गयी। आष्वारों ने अवतरित हो कर नये सिरे से भक्ति को उत्पन्न किया, और तदुपरान्त इन आष्वारों से प्रभावित हो कर आचार्यों ने इस वैष्णव भक्ति का प्रचार सम्पूर्ण भारत में किया, जिनमें रामानुजाचार्य सबसे अधिक प्रधान थे। इन्हीं की शिष्य परम्परा में राघवानन्द व रामानन्द हुए। रामानन्द गुरु परम्परा का उल्लेख प्रो० बलदेव उपाध्याय ने इस प्रकार किया है—

रामचन्द्र → सीता जी → विष्वक्सेन → शठकोपर (नम्माष्वार) → श्रीनाथमुनि → पुण्डरीकाक्ष आचार्य → राममिश्र → यामुनाचार्य → महापूर्णाचार्य → श्रीरामानुज → कूरेश → माधवाचार्य → वोपदेवाचार्य → देवाधिप → पुरुषोत्तम → गंगाधर → रामेश्वर → द्वारानंद → देवानन्द → श्रीयानन्द → हरियानन्द → रामानन्द → राघवानन्द[2]।

और हम जानते ही हैं कि रामानन्द के शिष्य कबीरदास जी थे जिन्होंने स्पष्टतः एवं युक्तियुक्त कहा है—

---

1. वही—पृ० ७.
2. 'भागवत संप्रदाय'—बलदेव उपाध्याय, पृ० २४८-२४९.
देखिये — 'Hymns of the Alwars' — J. M. S, Hooper, P. 18.

"भक्ती द्राविड ऊपजी,
लाये रामानन्द ।
परगट कियो कबीर ने,
सात दीप नव खंड ॥"[1]

एक लेट सकता है, दो बैठ सकते हैं, तीन खड़े रह सकते हैं–

आष्वारों में प्रथम तीन पोय्हैयाष्वार, पूदत्ताष्वार और पेयाष्वार समकालीन उत्पन्न हुए ।[2] इनके संबंध में एक अद्भुत कथा[3] प्रचलित है। कहते हैं कि तिरुक्कोवलूर में एक दिन एक घर के बाहर खड़े होकर एक दीन सज्जन ने घर के स्वामी से अनुमति मांगी कि आज रात के समय वर्षा, अंधकार, तूफ़ान व बिजली की कड़-कड़ाहट के कारण मुझे अपने गृहद्वार के बाहर बने हुए ऊंचे बरामदे में विश्राम कर लेने दें। स्वामी ने कहा, "अच्छा, आज रात यहीं सो लो। पर हां एक ही आदमी लेट सकता है।" वह सज्जन वहीं लेट कर सानन्द भगवद् भजन गाने लगे। कुछ ही क्षणों पश्चात् एक इनके ही जैसे दूसरे सज्जन ने आकर इनसे ही ज़रा अपने लिये भी स्थान की याचना की। पहले सज्जन ने कहा, "यहां एक व्यक्ति लेट सकता है, पर हाँ दो व्यक्ति बैठ सकते हैं। तुम कष्ट में हो, अतः आ जाओ।" परम तृप्त हो दूसरे सज्जन भी उनके साथ बैठ कर भगवद् भजन गाने लगे। थोड़ी देर बाद एक तीसरे सज्जन ने भी यही प्रार्थना उन दोनों से की। उन दोनों ने कहा, "यहां एक ही लेट सकता है, दो बैठ सकते हैं, पर हाँ, तीन खड़े रह सकते हैं,

---

1. साखी ग्रंथ, पृ० १०७ दो० १
2. 'आष्वारहळ कालनिलै'—मु० राघवैय्यंगार, पृ० २३.
इन तीनों आष्वारों को अयोनिज तथा एक ही महीने में इनका जन्म मानते हैं।
3. 'दिव्य प्रबंध सारम्'—पी० श्री० आचार्य, पृ० ४१.

और तुम कष्ट में हो, अतः चलो, तुम भी आ जाओ।" अब तीनों खड़े खड़े भगवद् भजन में लीन हो गये। कुछ समय पश्चात् एक चौथे व्यक्ति भी आकर स्थान की याचना करने लगे। तीनों ने परिस्थिति की विषमता को समझ कर भी कहा, "यहां तीन ही खड़े हो सकते हैं, पर मन विशाल हो तो तुम्हारे लिये भी स्थान निकल ही आयगा। तुम कष्ट में हो, अतः चलो, तुम भी आ जाओ"। इस चौथे सज्जन को बीच में खड़ा करके चारों भगवत् भजन गाने लगे। कुछ ही समय में प्रथम तीनों अपने मध्य में साक्षात् भगवान को ही पा कर परम प्रसन्न हुए। भगवान अपने आष्वार भक्तों को दर्शन देकर विलीन हो गये।

इस घटना में आष्वारों के सिद्धान्त का मूल निहित है। शरण में आये हुए की सप्रेम रक्षा ही वैष्णव धर्म का मूल मंत्र है। यहीं से भक्ति का उद्गम होता है। हृदयपक्ष की विशालता पर निर्भर है निरंतर शांति का भंडार। वह भक्ति प्रेमाभक्ति अर्थात् माधुर्य भक्ति के रूप में ही सर्वाधिक सहज ढंग से सुलभ हो सकती है। इसी भक्ति परम्परा में उदय हुए सभी आष्वार, और इन्होंने जाति, लिंग, मत व वर्ग भेद के बिना सभी को ईश्वरीय भक्ति का अधिकारी घोषित किया।

<u>नम्माष्वार—</u>

बारह आष्वारों में नम्माष्वार ही सर्वश्रेष्ठ माने जाते हैं। इन्होंने जन्म लेते ही 'जड' पर अति क्रुद्ध हो उससे युद्ध करके विजय प्राप्त की। इस कारण इन्हें 'जडकोपर' (अर्थात् जड पर कोपित होनेवाले) कहते हैं। इनका विश्वास है कि भगवान तक मानव की, जो साधारण जीवमात्र है, पहुँच किसी रूप में नहीं हो सकती। अतः कहते हैं—

"வான மாமலையே! அடியேன் தொழ வந்தருளே"[1]

---

1. 'तिरुवायूमोषि'—५-७-६

'हे गगनचुम्बी महान उच्चशृंग! (अर्थात् हे भगवन् नारायण!) दास पूजा करना चाहता है, कृपया मेरे पास आओ।' भगवान को आवाहन कर रहा है भक्त! महापर्वत को पास बुला रहा है मानव। नदी को निकट आने के लिये कह रहा है प्यासा! तात्पर्य यही है कि मनुष्य शक्तिहीन है। अतः अपने को पूर्णतः अकिंचन मान कर नारायण को आवाहन करते हुए, प्रतीक्षा में 'महा विश्वास' के साथ रहने की शिक्षा दे रहे हैं नम्माष्वार। कहते हैं कि तमिष् भाषा के सर्वश्रेष्ठ महाकवि कविचक्रवर्ती कम्बर द्वारा रचित 'कम्बरामायण' भगवान द्वारा तभी स्वीकृत हुई जब कम्बर ने नम्माष्वार की स्तुति भी गायी।[1] भगवान ने तुरन्त सप्रसन्न प्रकट हो कर कहा कि ये ही 'नम्माष्वार' (नम=हमारे) हैं। तभी से वे इस नाम से प्रख्यात हुए। कम्बर का मत है कि नम्माष्वार के काव्य के एक शब्द की तुलना संसार के संपूर्ण साहित्य से भी नहीं हो सकती। नम्माष्वार ने चार महान काव्यों की रचना की है जिन में से एक 'तिरुवाय्मोषि'[2] है जो 'नालायिरप्रबन्धम्' के चतुर्थांश से कुछ अधिक है। ऐसे काव्य की रचना नम्माष्वार ने अपने ३५ वर्ष के लघु जीवन में समाप्त कर दी थी। कहते हैं कि जन्म लेने के दस दिन तक कुछ भी भोजन न करने के कारण इनके पिता ने अपने बाल शिशु को एक मन्दिर को समर्पित कर दिया। पूर्व संस्कारों के फलस्वरूप वे निकट के एक इमली के पेड़ के कोटर में ही रह कर कठिन तपस्या करके श्रेष्ठ भक्त-कवि बन कर संसार को भी अनुपम भक्ति-साहित्य का वर-प्रसाद तमिष् भाषा में दे गये।

कुलशेखराष्वार —

इनके पश्चात् कुलशेखर आष्वार हुए जो केरळ के सम्राट् थे। विधिवत् राज्य करते हुए भी वे भगवद् भक्ति में सदा तल्लीन रहते थे।

---

1. 'भागवत सम्प्रदाय'—बलदेव उपाध्याय, पृ० १९०
2. इसे वैष्णव भक्त 'द्राविडोपनिषद' के नाम से संबोधित करते हैं।

केरळ की राज वंशावली में कुलशेखर और स्वाति तिरुनाळ महाराजा काव्य क्षेत्र में भी विशेष रूप से पारंगत थे। कुलशेखर राम की भक्ति में ऐसे निमग्न व आत्मविस्मृत थे कि एक बार रामायण की कथा सुनते हुए जब खर-दूषणादि से अकेले राम के युद्ध का प्रसंग—

"चतुर्दश सहस्राणि रक्षसां भीमकर्मणाम् ।
एकश्च रामो धर्मात्मा कथं युद्धं करिष्यति ॥"[1]

आया तो उन्होंने अपने प्रधान सेनापति को पुकार कर तुरन्त अपनी विशाल सेना तैयार करने की आज्ञा दी, और स्वयं उसे लेकर रामचन्द्र की सहायता के लिये चल पड़े![2] कुलशेखर ने अपने राजकीय जीवन को अपनी भक्ति के लिये बाधक मान कर त्याग दिया, और श्रीरंगम में रहकर जीवनपर्यंत अपने आराध्य देव नारायण श्रीरंगनाथ की भक्ति में पूर्णतः लीन हो, अपनी भक्ति-परवश व मृदुल भाषा में समय समय पर मधुर पदों की रचना करके आत्म विभोर हो गाते रहे। इन्हीं पदों का संकलन 'पेरुमाळ-तिरुमोषि' के नाम से 'दिव्य प्रबंधम्' का एक विशिष्ट अंग बन कर उपस्थित है। इसमें १०५ मनोहर पद हैं। एक स्थान में उन्होंने अपने स्थूल शरीर को व्यर्थ मान कर भगवान से प्रार्थना की है कि मुझे एक पक्षी, मछली, स्वर्ण पीकदान, शेण्बह पुष्प, वृक्ष शृंग, वन की नदी, भगवान के मंदिर पर चढ़ने का मार्ग व उसका एक सोपान अथवा कोई एक ऐसी वस्तु बना दे जिससे मेरा तेरा शाश्वत् संबंध बना रहे!!![3]

---

1. वाल्मीकि रामायण (३-२४-२३)
2. 'दिव्य प्रबंध सारम्'—पी० श्री० आचार्य, पृ० १५८.
   श्री रामानुजाचार्य ने इस आष्वार को श्रद्धा के साथ 'हमारे कुल-शेखर' कहा है।
3. कुलशेखर कृत 'पेरुमाळ तिरुमोषि'—४ का क्रमश: १, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८ ९ तथा १०.
   आज भी वैष्णव आलयों की सब से ऊपर की सीढ़ी को 'कुलशेखर सोपान' कहते हैं।

सहसा अब रसखान के इस सवैये का स्मरण हो आता है —

''मानुस हौं तो वही रसखानि,
बसौं ब्रज गोकुल गांव के ग्वारन।
जौ पसु हौं तो कहा बस मेरौ,
चरौं नित नंद की धेतु मंझारन ॥
पाहन हौं तो वही गिरि कौ,
जो धर्यौ कर छत्र पुरन्दर धारन ।
जौ खग हौं तो बसेरो करौं मिलि
कालिंदी कूल कदम्ब की डारन ॥''

कैसा अद्भुत विचार साम्य । कृष्ण भक्ति में दोनों समान रूप से किस प्रकार निमग्न थे, इसी को यह सिद्ध करता है । क्या हम कुलशेखर आऴ्वार के साथ इस मुसलमान कृष्ण भक्त कवि को 'रसखान आऴ्वार' नहीं मान सकते ?

पेरियाऴ्वार—

इनका वास्तविक नाम 'विष्णुचित्तर' था । ये विशिष्ट विष्णु भक्त एवं विद्वान थे । श्री वल्लभदेव नामक पांड्य सम्राट् को वैष्णव भक्ति की ओर प्रवृत्त करनेवाले आऴ्वार ये ही थे । इन्हें पट्टरपिरान और पेरियाऴ्वार[1] भी कहते थे । वे वाटिका से सुन्दर सुन्दर सुमनों को इकत्रित करके उनका हार बना कर विधिपूर्वक भगवान श्री कृष्ण की मूर्त्ति को पहनाया करते थे । एक दिन वाटिका में अपूर्व सुगन्धि इन्होंने पायी । चारों तरफ़ घूम घूम कर कारण ढूंढ़ने पर ज्ञात हुआ कि वह महक पुष्पों के कारण नहीं,

1. देखिये - 'आऴ्वारहळ कालनिलै'—मु० राघवैयंगार, पृ० ७२.

अपितु एक अयोनिजा कन्या के कारण थी जो वहां एक तुलसी के पौधे के नीचे पड़ी पड़ी रो रही थी। ईश्वरानुज्ञा से उसे सानन्द घर लाकर अपनी ही पुत्री मान कर उसका वे पालनपोषण करने लगे। उसे भगवद् - प्रदत्त मान कर वे उसकी सेवा शुश्रुषा में ऐसे आत्मविलीन हुए कि उन्होंने अपने को यशोदा के रूप में अनुभव किया, और उस शिशु के लोटने, मचलने, किलकने, रोने, हँसने और विविध बाल - चेष्टाओं के करने को देख देख कर स्वयं आनन्दित हो, अपने उन अनुभवों को यशोदा के ही शब्दों में गा गा कर मधुर पद्य - पात्रों में वात्सल्य रस भर भर कर सब लोगों को पिलाया है[1] इनके पदों में यशोदा के वात्सल्य पूर्ण हृदय को तथा उसके यथावत् शब्दों व ध्वनियों को एकदम ठीक उसी रूप में सुन सकते हैं जिस रूप में माता यशोदा ने गाये होंगे। पेरियाप्वार ने भी कृष्ण के सम्पूर्ण जीवन को मुक्तकों में सरस संक्षेप रूप से गाया है। इस भक्तकवि की कल्पना में, कन्हैया के वेणु गान को सुन कर प्रत्येक गोपिका समझती है कि मुझे देख कर ही उसने मुरली बजायी है, मुझे देख कर ही उसने मुरली बजायी है। अपनी लोकलाज को तज कर उसी की ओर आकृष्ट हो उससे जा मिलती हैं। जीवात्म का परमात्मा में ऐक्य इस रूप में पेरियाप्वार कराते हैं।

ऐसे परम भक्त एवं विद्वान आप्वार ने जो बालिका वाटिका में तुलसी दलों के नीचे प्राप्त की, वही 'आंडाल' थी जिसे 'कोदै'[2] जैसा कमनीय नाम कृष्ण भक्त पेरियाप्वार ने दिया। 'कोदै' शब्द का अर्थ है 'सुमन माला' अथवा 'सुमन माला जैसी सुन्दर स्त्री'

---

1. देखिये - 'दिव्य प्रबन्ध सारम्'—पी० श्री० आचार्य, पृ० १८२.
2. 'कोदै' ही 'गोदा' का शुद्ध रूप है।

आंडाळ—(जन्म - सन् ७१६)[1]

एक परम् वैष्णव भक्त का कथन है कि पृथ्वी केलिए उस व्यक्ति का भार वहन व्यर्थ है जिसने कोदै - तमिष् में रचित तीस पदों (के तिरुप्पावै) को जो पापविमोचक, भगवद्चरण - दर्शक तथा सभी वेदों का बीज है, हृदयंगम नहीं किया हो ।[2]

पेरियाष्वार की पोष्य पुत्री के रूप में आंडाळ धीरे धीरे बड़ी हुई । रूप, गुण एवं भक्ति में वह अतिशय श्रेष्ठ सिद्ध हुई । पिता के साथ बचपन से ही पूजा एवं भजन में भाग लेती थी । अनजाने वह भगवान के लिए पिरोयी हुई पुष्प मालाओं को स्वयं पहन कर अपना सौन्दर्य दर्पण में देख कर आनन्दित होती थी । एक दिन पिता पेरियाष्वार की दृष्टि आंडाळ के इस अनोखे कर्म पर पड़ गयी । अतिक्रोधित हो उसे डांट कर कहा कि ऐसे अनुचित कर्म का विचार मैं स्वप्न में भी नहीं कर सकता था । फिर एक दूसरी माला बना कर उन्होंने भगवान को उससे भूषित किया । चिन्ताग्रस्त हो वे उस दिन रात सो रहे थे कि स्वप्न में साक्षात् भगवान् ने आकर संदेश दिया, "भविष्य में सर्वदा आंडाळ द्वारा पहनी हुई मालाओं से ही मुझे आभूषित करो" । आश्चर्यचकित हो वे उठे, और आंडाळ के अद्भुत व्यक्तित्व से अवगत हो अपने को अत्यधिक सौभाग्यवान मान कर उस दिन से अपने आराध्यदेव को आंडाळ द्वारा पहनी हुई मालाओं से ही आभूषित करने लगे । अपनी पोष्य पुत्री

1. 'आष्वारहळ कालनिलै'—मु० राघवैयंगार, पृ० ९२.
परन्तु गुरुपरम्परा के अनुसार आंडाळ का जन्म कलियुग प्रारम्भ होने के ८७ वर्ष में माना जाता है ।

2. பாதங்கள் தீர்க்கும் பரமனடி காட்டும்
வேதமனைத்துக்கும் வித்தாகும்—கோதைத்தமிழ்
ஐயைந்துமைந்து மறியாத மானிடரை
வையம் சுமப்பது வம்பு"

آگاہ نے زیادہ تر رباعیاں شیعوں کے معتقدات اور خیالات کی تردید میں لکھی ہیں، یہ تمام رباعیاں کتاب الرسایل میں شامل ہیں، یہاں ان کی صرف ایک رباعی نقل کی جاتی ہے،

ایران بقیاس ہر سقیم الافکار رجحان دارد بہند جنت آثار
نشنید کہ بر طبق احادیث آدم در ہند فرود آمد و در ایران مار

آگاہ کی طبیعت میں حد درجہ کا استغنا تھا، کسی امیر یا رئیس کی شان میں قصیدہ لکھنا ان کی عزت نفس کے منافی تھا، امیرالامرا کے ساتھ انتہائی روابط ہونے کے باوجود آگاہ نے ان کی کوئی تعریف نہیں کی حالانکہ ابجدی نے ایک قصیدہ میں ان کی تعریف کی ہے، آگاہ کو حضرت عبدالقادر جیلانی رحمۃ اللہ علیہ سے غیر معمولی عقیدت تھی، اس لئے ان کی شان میں بہت سے عربی فارسی اور اردو قصاید لکھے ہیں ذیل میں ان کا ایک مختصر قصیدہ نقل کیا جاتا ہے،

بگداخت جانم گردون بیداد یا شاہ بغداد فریاد فریاد
مسکین غریبم حسرت نصیبم کلفت قریبم از جاں ناشاد
بس بے پناہم لطف تو خواہم بنمائے راہم شیخا بارشاد
تا چند حیراں باشم ازیناں اے شاہ احساں اے غوث امداد
داری کماہی شان الہٰی بخشی چو خواہی فیض خداداد
دارم چو ایماں پیدا و پنہاں ذکر تو در جاں نام تو بریاد
آشفتہ حالم حیرت خیالم دل پر ملالم یا غوث فریاد
دارم ازیں دل ہر لحظہ مشکل شد درپے گل ایں عمر برباد
وحشت اسیرم محنت خمیرم شو دستگیرم اے فرد افراد
ہردم خلدنیش در سینۂ ریش بیزارم از خویش اے قطب اوتاد
چوں خاک پایت اے من فدایت سردر ہوایت آگاہ بنہاد

(باقی)

هر دم از سرتابی گیسوے عنبر بوے او
همچو سنبل پیچها دارد بخود رگهاے من

شعلهٔ حسن پری گردد نم خجلت ز شرم
نور صهباے عجب می تابد از میناے من

از جنون من چه می پرسی که غلطد هر طرف
صد چو مجنوں همچو طفل اشک در صحراے من

بے گماں شوئی کتاب احتساب از لاے مے
گر چشی اے محتسب یک جرعه از صهباے من

نا رسائیهاے بخت پست من بنگر که شد
در رهت چوں نقش پا آه فلک پیماے من

در سواد ظلمت آباد پشن آگاه تافت
صبح نیشاپور از طبع چمن آراے من

ز دود آهم امشب هر دم آید بوے شبوے
که می سوزد چو مجمر سینه ام از ذکر گیسوئے

بسر دارم ز سودائے نگاهش شور صد محشر
نفس دزدد بخود صور قیامت گر کشم هوئے

خدا را فرصتے اے صرصر آهم که من امشب
چراغاں کرده ام در دل ز داغ شوق گلروئے

دود در کوچهاے تار داماں و گریبادم
زمهد دیدهٔ نم دیده طفل اشک بد خوئے

بگردش چشم از تار نگه صد پرده می بندد
نه دزدد تا صبا از عنبر لرزان او بوئے

کباب آتش هجر تو ام از شوق ممنونم
که گرداند مرا بارے ز پهلوئے به پهلوئے

کجا غافل شود آگاه همسنگم که می گوید
تلاش عجز هم می خواست این جا زور بازوے

چساں منعم کند از می فقیه شہر حیرانم
که از لعل کسے بے ساغر و خمخانه می نوشم

نوائے خارج آهنگت دهد درد سرم تاکے
من از نصح تو اے ناصح چو مینا پنبه در گوشم

بود از فیض حسنت طبع من رشک چمن لیکن
ز فکر آں دهن چوں غنچه افسرده خاموشم

حریفاں از دم پیر مغان دریوزه همت
که ریش محتسب افتد بدست رند مدهوشم

سرم از گردش چشم کسے کیفیتے دارد
بصهبائے دگر آگاه کے مایل شود هوشم

دل برق است داغ از جان بریانے که من دارم
رگ ابر از حیا پیچد ز مژگانے که من دارم

ازاں شور ملاحت بسکه بر دل خورد پیکانها
نمک سود است هر زخم نمایانے که من دارم

چه پرسی از هجوم نا رسائیهائے تقصیرم
ندامت می طپد از شرم عصیانے که من دارم

بود شعر دقیقم رشته دار زلف طنازے
کشید از موقلم تحریر دیوانے که من دارم

نگاهم از سرشک لاله گوں گلدسته می بندد
ز خوں نشو و نما دارد گلستانے که من دارم

برهمن باده دارم خرقه و سجاده چوں دستار
بحمدالله بجا شد صرف سامانے که من دارم

مپرس آگاه از سر گشتگیهایم که شد مجنوں
ز حیرت خار در پا در بیابانے که من دارم

شد کدامی جلوه را آئینه دار اعضائے من
می رمد از خویش چوں سیماب سر تاپائے من

آن حسن دل آراچه بود کز خط و خالش
آفاق پر از نقش و نگار است به بینید

از حسرت وصلش همه در ذات چو افلاک
خمیازه کش شوق کنار است به بینید

از خویش گذشتیم و فتادیم بحیرت
مارا بچه مشکل سروکار است به بینید

خون می چکد از ناله آگاه درونش
از ناوک جور که فگار است به بینید

رفت عمرم همه برباد بغمخواری دل
بوی عیسی نشنیدم بهوا داری دل

چه عجب نرگس مخمور تو گر گلگون است
مژه ات چون رگ گل گشت ز خونخواری دل

جنبشے اے اثر ناله که در راه غمش
پاے در گل چو سرشکم ز گرانباری دل

نم خجلت شده از دیده تراود پس ازین
بسکه تر آمده از بے اثری زاری دل

وای بر وحشت و تنهائی و بیچارگیش
کز فغان نیز نیابد بعنان داری دل

شد بعشق تو چو طاوس سراپایم داغ
آه از چشم شرربار و سیه کاری دل

سخت وامانده ام آگاه بحیرت چو کلیم
گریه بر خویش کنم یا بگرفتاری دل

کدا می شمع رو گل پیرهن شد گرم آغوشم
که از گلریزی حسنش چو چشم خویش گلجوشم

شب فراق تو مانند کاغذ گلریز
تراوش مژه اے جاں تن نزارم سوخت

برنگ غنچه شاخ بریده دل تنگم
که داغ آں گل رعنا به نو بهارم سوخت

طپد بآتش حسرت دلم سپند آسا
ندانم از تپ عشقت چه اضطرارم سوخت

ز داغها پر طاؤس شد سراپایم
فلک بشعلهٔ هجراں هزار بارم سوخت

چگونه دم زند آگاه چوں کلیم آسا
فراق هم نفساں جاں بے قرارم سوخت

مزن به پیش حریفاں عشق دم گستاخ
منه به بزم ز خود رفتگاں قدم گستاخ

بچشم کم نگری بر خواطر اے سالک
چرا است جان تو با طایف حرم گستاخ

به کار گاه تجلی نیافت راه قصور
مشو بچشم خطا بیں به بیش و کم گستاخ

به پیش آنکه بود در لباس فقر غنی
مشو بکثرت گنج زر و درم گستاخ

سبوے میکده دارد صفاے جاں آگاه
مکن قیاس سفالش بجام جم گستاخ

دل آئینه جلوهٔ یار است به بینید
در غنچه افسرده بهار است به بینید

گل کرد گل سرسبد گلشن وحدت
یعنے سر منصور بدار است به بینید

از مشت گلے شعلهٔ طور است نمایاں
نور عجبی در چه غبار است به بینید

بصحرا و چمن تکلیف گلگشتم مکن آگاه
من از خونا به دل خانه باغے کرده ام پیدا

پیچیده بوے زلف که یارب بجان ما
کز دل چو گرد باد برآید فغان ما

گفتی چو ذکر حسن تو کردم دل حزین
این غنچه فسرده نیاید بکار ما

باز از خیال خال تو شد تازه داغ ما
هر لحظه بشگفد گل دیگر بباغ ما

در خاک هم ز زلف تو داریم پیچ تاب
سنبل چگونه سر نکشد از مزار ما

بدل از شعله عشق تو شمع روشن است امشب
هواے سینه ام تابان چو دشت ایمن است امشب

نگنجد در قبا چون غنچه دل از جوش بالیدن
که در آغوش من آن ماه گل پیراهن است امشب

سر خود گیراے زاهد اگر خواهی سر خود را
که اندر بزم رندان شور بشکن بشکن است امشب

کدامی شمع رو باشد نهان در پردهٔ چشمم
که فانوس خیالش گوهر اشک من است امشب

برغم زاهدان خشک مغز از فیض میخواران
ز لای باده آگاه حزین تر دامن است امشب

ز بسکه آتش هجر تو چون شرارم سوخت
بیا بگرد تو گردم که انتظارم سوخت

ز شعله ریزی سوز دلم چه می پرسی
که از حرارت غم چشم اشکبارم سوخت

بھی طبع آزمائی کرتے ہیں، زاہد اور محتسب کا مذاق اڑانا تو ہر ایک شاعر کا محبوب مشغلہ ہے، پھر آگاہ کیوں اس سے مستثنی ہوں، مگر ان کا اسلوب بیان بالکل جدا گانہ ہے، نازک خیالی، مضمون آفرینی، عمدہ تشبیہات اور استعارات کو بہت اچھی طرح نباہتے ہیں، آگاہ کی چند غزلوں کو بطور نمونہ یہاں پیش کیا جاتا ہے،

غم فراق تو از بسکہ کاست جان مرا
عصا ز آہ بود جسم ناتوان مرا

خیال روے کہ در سینہ آتش افروز است
کہ چون فتیلہ بر افروخت استخوان مرا

تپ دلم نتواند بنوشت خامہ مگر
زبان شعلہ کند شرح داستان مرا

خیال آن کف رنگیں چو پنجہ مرجان
کند بہ ہجر تو مژگان خوں چکان مرا

براہ عشق تو بگذشتہ ام چنان از خود
کہ ننگ و نام نیابد دگر نشان مرا

چو دود آہ فتادم بہ پیچ و تاب ہنوز
بحال من نظرے نیست دلستان مرا

بسوز سینہ عبث نالہ می کنم آگاہ
چو نیست ہیچ اثر در دلش فغان مرا

بدل از شعلہ عشق تو داغے کردہ ام پیدا
دریں ویرانہ دیریں چراغے کردہ ام پیدا

شگافے در دل از تیر نگاہے کردہ ام پیدا
بسوے آں وفا بیگانہ راہے کردہ ام پیدا

سنہ ۱۱۸۲ ھجری کے بعد خود آگاہ نے اپنے پورے مجموعہ کلام کو غرق آب کردیا تھا ، اور ایک غیر معین مدت تک کیلئے شاعری سے کنارہ کشی اختیار کرلی تھی ، لیکن جب وہ امیرالامرا کے ساتھ ترچھڑ نگر سے مدراس تشریف لائے تو ان کو مجبورا شاعری کی طرف توجہ کرنی پڑی ، ہر جگہ شعر و شاعری کی محفلیں گرم تھیں ، جس میں کرناٹک اور ایران کے شعرا شریک ہوتے تھے ، اہل سخن کی مجلس میں ایک عارف سخن کا زبان بند کرکے بیٹھنا بہت مشکل تھا

ذکو رو تاب مستوری ندارد چو در بندی سر از روزن برآرد

چونکہ ان کو فن شعر و عروض کا گہرا علم حاصل تھا ، اسلئے بہت جلد ان کی استادی کا سکہ تمام اہل سخن پر بیٹھ گیا ، اہل زبان یعنی ایرانی شعرا بھی ان کی زباں دانی کے قایل تھے اور ان سے وقتا فوقتا ملاقات کرکے لطف اندوز ہوتے تھے ،

آگاہ کے زمانے میں طرحی مشاعروں کا دستور جاری تھا ، ان کے ہمعصر شعرا کے دواوین میں ہمطرحی غزلیں ملتی ہیں جن کے ذریعہ ہر ایک کی استعداد اور اس کے زور کلام کا اندازہ لگایا جاسکتا ہے ،

آگاہ کا کلام غزلیات ، رباعیات ، قصاید اور قطعات وغیرہ پر مشتمل ہے ، کوئی بڑی فارسی مثنوی نہیں پائی جاتی ، انہوں نے ساری مثنویاں اردو میں لکھی ہیں ، جس کے متعلق آئندہ بحث کی جائیگی ، آگاہ کے چند تاریخی قطعات مختلف مقامات پر نقل کردئے گئے ہیں ، غزلوں میں متاخرین کا رنگ نمایاں ہے ، مجازی حسن و عشق کے مختلف اوصاف کا بیان کرنا ان کا سرمایۂ شاعری ہے ، کبھی کبھی عرفانیات کے میدان میں

نویسم نامہ نو از سراپا — زہر ہر مصرعش حشرے ہویدا
رخش آئینہ حسن گلو سوز — زرشکش خاطر خورشید صد سوز
ز انوار تجلیہا چراغے — ز تابش سینہ مہتاب داغے
ز گلزار ارم صبح بہارے — ازو در جان جنت خار خارے
بحسنش ماہ چشمے آب دادہ — خور ازوے دعل در آتش نہادہ
چہ می پرسی ز اشراقش بیانے — کہ مہر ازوے بود آتش بجانے

بدست آر از دل آگہ چراغے — اگر خواہی ازیں شاہد سراغے
بر آری از طلسم وہم اگر دود — ازیں گنج خفی یابی نشاں زود
زپندار خودی یکسر تہی شو — سراپا آگہی شو، آگہی شو
بچشم کم مبیں ہرگز مجازم — حقیقت بیں شوی فہمی چو رازم
اگر دریافتی بر دانشت بوس — وگر غافل شوی افسوس افسوس
ندارد حسن بالب گرم جوشی — خموشی بہ خموشی بہ خموشی
بخوبی یافت چوں ایں نامہ اتمام — شدہ مرات حسنش باصفا نام

فارسی شاعری آگاہ فارسی شاعری کے مسلم الثبوت استاد تھے، کرناٹک کے اکثر و بیشتر مشہور شعرا ان کے شاگرد تھے، بعض عبدالقادر مہربان فخری سے اپنے اشعار کی اصلاح لیا کرتے تھے، آگاہ کے مشہور شاگردوں میں سے بعض نے استادی کا درجہ حاصل کیا تھا، اور بعد میں آنے والوں نے ان سے اپنے اشعار کی اصلاح لی تھی

آگاہ کا ابتدائی کلام مختلف انواع سخن پر مشتمل تھا، مگر اپنے مرشد و استاد سید ابوالحسن قربی قدس سرہ کی وفات

۱۳ - ایقاظ النیام للایتمام بمقلد کل امام

ان دونوں کا موضوع ان کے نام سے ظاہر ہے، ان کے قلمی نسخے کتب‌خانہ آصفیہ حیدرآباد میں ہیں۔

۱۴ - ارشاد الجاهلین

۱۵ - اتحاف السالک فی شرح کلما خطر ببالک

۱۶ - بیان دلنهاد در شرح رباعی مستزاد

۱۷ - شرح دیباچہ مثنوی معنوی

۱۸ - افغان نے در شرح غزل اول حضرت خواجہ حافظ

۱۹ - دو رسالہ دیگر کہ بہ بیتین اولین مثنوی تعلق دارد

ان مذکورہ بالا چھ رسالوں کے نام گلدستہ کرناٹک میں دئے گئے ہیں، مثنوی کے ابتدائی دو شعر کی دلچسپ تشریح آگاہ کے معاصر عبد القادر فخری نے بھی کی ہے، جو فیض معنوی کے نام سے مدراس میں چھپی ہے؛ ممکن ہے کہ آگاہ نے بھی اس پر قلم اٹھایا ہو اور کچھ لکھا ہو،

۲۰ - دیوان فارسی - اس کے مختلف اشعار تذکروں میں منقول ہیں، گلدستۂ کرناٹک میں ایک مختصر فارسی مثنوی بھی نقل کی گئی ہے جس کا نام مرات حسن ہے، اس میں معشوق کا سراپا بیان کیا ہے، اس کے اشعار کی کل تعداد ۱۲۷ ہے، اس کی ابتدا اور انتہا کے کچھ اشعار ذیل میں نقل کئے جاتے ہیں،

قلم سازم زنخل شعلہ طور　　مرکب از سواد طرۂ حور

دوات از دیدۂ و شنگرف از دل　　ورق از پردہ ہائے چشم بسمل

اس میں کل چار فصلیں ہیں اور ہر فصل کے ماتحت کئی آداب ہیں - پہلی فصل کیفیت تربیت فرزند و تحصیل علم ارجمند و جمع کتب حسان و استجارہ و استعارہ و استنساخ وغیرہ کے متعلق ہے - اس میں گیارہ آداب ہیں دوسری فصل ان آداب کے بیان میں ہے جو نفس متعلم سے متعلق ہے اس میں سولہ آداب ہیں، تیسری فصل ان آداب کے متعلق ہے جو استاد کے ساتھ تعلق رکھتے ہیں - اس میں بھی سولہ آداب ہیں، چوتھی فصل ان آداب کے بیان میں ہے جو متعلم کے ہمدرسوں اور ہم سبقوں سے تعلق رکھتے ہیں اس میں اکیس آداب ہیں اس میں نصاب تعلیم اور طریقہ تعلیم سے بحث کی ہے، ڈاکٹر عبدالحق صاحب ایم - اے ڈی فل - ممبر پبلک سرویس کمیشن مدراس کے پاس کرنول میں اس کا ایک قلمی نسخہ ہے،

۹ - ایقاظ الغافلین - اس رسالہ کا حوالہ الاعلان بالاذان عند تغول الغیلان میں آتا ہے، آگاہ لکھتے ہیں،

"تفصیلش دریں جا نخواهد گنجید، در رسالہ ایقاظ الغافلین کہ از راقم حروف است باید دید"

۱۰ - جلاء البصایر فی نقض دلایل المناظر

۱۱ - سجل الجواهر فی شرح جلاء البصایر

آگاہ نے ان دونوں رسالوں کا حوالہ اپنے رسالہ الاستعاذة باللہ الواحد القهار میں دیا ہے،

۱۲ - فتوی دربارۂ تقلید

اثناء گفتگو میں فرقہ ہائے اسلام کا ذکر چھڑا تو اس نے مدلل طور پر مذہب تشیع کی افضلیت کو ثابت کیا ' آگاہ نے اس رسالہ میں اس روایت کی صحت اور عدم صحت پر بحث کی ہے '

۸ ۔ احسن التبئین فی آداب المتعلمین ۔ یہ اسی صفحوں کا ایک چھوٹا سا رسالہ ہے اور ہر ایک صفحہ میں گیارہ سطریں ہیں بعض مخلص احباب کے اصرار پر آگاہ نے یہ رسالہ لکھا تھا ' چنانچہ اس کے دیباچے میں کہتے ہیں

بعد ازیں از آگاہ ہیچمداں معلوم ناظراں باد کہ دریں ولا یکے از خلصاء احبا ازیں حقیر نارسا بہ مبالغہ بالغۃ مرۃ بعد اولی خواست کہ آداب تعلیم و تدریس در سلک ارتقام انتظام گیرد و خود از دیر باز بخاطر فاتر ایں با افسردگی دمسار میگذرد کہ در فضل و شرف علم و عالم و تعلیم و تنوع اقسام آں اصل کل مکارم و تفصیل علوم نافعہ و ضارہ و دیگر مباحث لطیفہ سارہ کہ باں متعلق بود بآیات کریمہ و اخبار و آثار فخیمہ و اقاویل علماء نامدار و عرفاء عالی مقدار ترقیم نماید و شرایط آداب تعلیم و تعلم را باں منضم سازد بالفعل بطریق عجالۃ الوقت بحسب اقتراح آں ارجمند ورقی چند در آداب تعلیم دل پسند اندکی از بسیار بعبارت صاف و پر اختصار مرقوم و بہ احسن التبئین فی آداب المتعلمین موسوم گردد ''

(۵۳) رد الحاد و فساد در مسئلہ رویت و افعال عباد ۔ محمد تقی شیعہ نے رویت باری اور افعال عباد کے متعلق سنی عقاید پر تنقید کی تھی ' آگاہ کے شاگرد نے اس رسالہ میں اسی کا جواب دیا ہے '

(۵۴) نفثۃ المصدور الی العلیم بذات الصدور ۔ اس میں آگاہ نے شیعوں کے ساتھہ اپنے اختلافات کے وجوہ بتائے ہیں ' اور مشکلات کے وقت توجہ الی اللہ کی فضیلت کو ظاہر کرتے ہوے شیعوں کی طرف سے اپنی مشکلات کو بیان کیا ہے ' اور لکھا ہے کہ کس طرح حضرت فاطمہ زہرا کے توسل کی وجہ سے شیعوں سے ان کو نجات ملی ' اور آخر میں اس پر بحث کی ہے کہ کرناٹک میں شیعیت کو کیونکر فروغ ہوا ' اور پھر سنیوں کی غلط فہمیوں کا ازالہ کیا ہے جو ان کو آگاہ کے ساتھہ پیدا ہوگئی تھیں '

(۵۵) البرھان الناقض لاساس بہتان الروافض ۔ اس میں شیعوں کی کتابوں سے ان کے اس بہتان کی تردید کی ہے کہ حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ خطاب کے فرزند نہیں تھے

(۵٦) تحفہ ہر عزیز با تمیز در قصہ غلام و کنیز ۔ اس زمانہ میں شیعوں کے ہاں یہ روایت چلی آتی تھی کہ ایک قابل لونڈی ہارون الرشید کے دربار میں لائی گئی '

(۴۷) رد النسناس المعترض علی حدیث القرطاس ، یہ ایک مختصر فارسی مثنوی ھے جس میں واقعہ قرطاس کے متعلق شیعوں کے رکیک شبہات کی تردید کی ھے ،

(۴۸) نظم الفراید فی شرح بعض ابیات العقاید ، یہ بھی ایک مثنوی ھے جس میں بحرالعلوم کی اس تاویل کی تردید کی ھے جو وہ جامی کے عقاید نامہ کے اشعار میں کرتے تھے

(۴۹) دفع الشک فی الفدک ۔ یہ بھی ایک فارسی مثنوی ھے جس میں واقعہ میراث فدک کے متعلق شیعوں کے شبہات کی تردید کی ھے ،

(۵۰) نور العیون فی تفسیر والسابقون الاولون ، یہ اس آیت کریمہ و السابقون الاولون من المھاجرین و الانصار الخ کی تفسیر ھے ، اس آیت کی روسے حضرت ابوبکر کی فضیلت کو ثابت کیا ھے ،

(۵۱) اضاءۃ الشمس لازاحۃ ظلام المتعۃ – کسی شیعہ نے امام مسلم کی ایک حدیث سے جواز متعہ پر استشہاد کیا تھا ، آگاہ نے اس میں اس کی تردید کی ھے ،

(۵۲) سبعہ سیارہ در رد ملحدان بدکارہ ۔ ویلور کے کسی شیعہ نے چند صحیح سنی احادیث کا مذاق اڑایا تھا ، اس کی وجہ سے خود رسول کی ذات پر دھبہ آرھا تھا ، جب آگاہ کو یہ معلوم ھوا تو وہ بہت رنجیدہ ھوے انھوں نے اپنے شاگرد سید محمد کریم حسینی نقوی کو اس کا جواب لکھنے کیلئے کہا ، اس میں اس شاگرد نے اس شیعہ کی مضحک باتوں کا جواب دیا ھے

(۴۱) معذرت نامۂ آگاهی

(۴۲) کمال الانصاف

(۴۳) عین الانصاف

ان تینوں رسالوں میں بحرالعلوم کے عقیدہ اجتہاد حضرت معاویہ پر تنقید کی ہے ' اور ان کی غلط فہمیوں کا ازالہ کیا ہے ' عین الانصاف میں ان تمام استدراکات پر جرح کی ہے جو بحرالعلوم نے آگاہ کے رسالہ التحقیق الانیق اور لب اللباب پر کیے تھے '

(۴۴) اسعاف المرام فی تحقیق الایمان و الاسلام ۔ اس میں ایمان اور اسلام کی شرعی اصطلاحات کی تشریح کی ہے اور دونوں کے فرق کو واضح کیا ہے '

(۴۵) ابراز راز نهفته فی شرح رباعیات ستہ ۔ آگاہ نے سنہ ۱۲۱۷ هجری میں شیعوں کے متعلق مختلف رباعیاں لکھی تھیں ' اور ان کی تاریخ تصنیف کے طور پر چھ رباعیاں لکھی تھیں ' ان میں ذومصنہ ' داعی ' عوعو ' مکلب ' زرق ' تانیس ' تشکیک ' ربط ' تدلیس ' خلع وغیرہ جیسی بہت سی نامانوس اصطلاحیں آگئی ہیں ' آگاہ نے اس رسالہ میں انہی کی تشریح کی ہے

(۴۶) رباعیات بدیعہ در بیان معتقدات شیعہ ۔ اس میں آگاہ نے الهیات ' نبوت ' امامت ' خلافت ' معاد وغیرہ کے متعلق شیعوں کے عقاید و خیالات رباعیات میں لکھے ہیں '

یا کہ آگاہ کا یہ کہنا سراسر بہتان ہے ' آگاہ نے اس رسالہ میں شیعوں کی مستند کتابوں کے حوالے سے ثابت کیا ہے کہ یہ حضرت علی کا مقولہ ہے '

(۳۸ رد البہتان) الموہوم المتعلق بسیدتینا رقیۃ و ام کلثوم ' رقیہ اور ام کلثوم آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کی صاحبزادیاں تھیں ' جو یکے بعد دیگرے حضرت عثمان کے ساتھ بیاہی گئی تھیں ' ایک شیعہ نے ایک سنی کے سامنے بحث کی کہ یہ دونوں آنحضرت صلعم کی صاحبزادیاں نہیں تھیں ' اس سنی نے جواب دیا کہ اس شیعہ کے والد نے اپنی نظم میں ان دونوں کو آنحضرت کی صاحبزادیاں بتایا ہے ' شیعہ نے جواب دیا کہ یہ سنیوں کی روایات کے مطابق ہے ' ہماری کتابوں میں اس کا کوئی ثبوت نہیں ' جب یہ معاملہ آگاہ کے سامنے پیش کیا گیا ' تو انھوں نے شیعوں کی مستند کتابوں سے اس کا ثبوت پیش کیا '

(۳۹) تنبیہ السالک بتکذیب من نسب المتعۃ الی الامام مالک ' کسی شیعہ نے متعہ کے جواز میں امام مالک کا حوالہ دیا تھا ' آگاہ نے اس رسالہ میں اس کی تردید کی ہے '

(۴۰) رد الفضول المتعلق بقول صاحب جامع الاصول - اس میں شیخ عزالدین بن الاثیر جزری کے اس قول کی تشریح اور اس پر تنقید کی ہے کہ حضرت امام ابوالحسن رضا قرن ثالث کے مجدد تھے '

تھی ، چونکہ شیخ بہاءالدین نے لوگوں کے سامنے تذکرہ کیا تھا کہ وہ فارسی نہیں جانتے اس لیے آگاہ نے عربی میں رسالہ الاعتصام لکھا ، اس میں اس بات کو خود شیعوں کی کتابوں سے ثابت کیا کہ حضرت علی نے اہل شام پر لعنت بھیجنے سے منع کیا ہے ، آگاہ نے اپنا یہ رسالہ اپنے عزیز شاگرد نامی کی معرفت شیخ بہاءالدین کے پاس بھیجا ، انہوں نے ڈیڑھ ماہ کے بعد رسالہ عروسی کے نام سے اس کا جواب لکھا ، اور آگاہ کے پاس روانہ کیا ، اس میں آگاہ کی اصل باتوں کا کوئی جواب نہیں تھا ، اور خلط مبحث سے کام لیا تھا ، آگاہ نے حکم دیا کہ الاعتصام اور رسالۂ عروسی کو مسجد والاجاہی اور مدرسہ کلاں کے اساتذہ اور طلبہ کے سامنے رکھدیا جائے ، تاکہ ہر ایک کو معلوم ہوجائے کہ یہ اصل باتوں کا جواب ہے یا محض لغویات ، آگاہ کے ایک شاگرد سید محمد کریم نقوی نے دوسرے دو رسالے لکھے ، پہلے میں شیخ بہاءالدین کی پوری قلعی کھولی ہے کہ کسطرح انہوں نے حصول زر کی خاطر ابن‌الوقت بننے کی کوشش کی ہے ، پھر ان کی باتوں کا ایک ایک کرکے جواب دیا ہے ، دوسرے رسالہ میں شیخ بہاءالدین کے مرثیہ میں زبان وادب کی غلطیاں دکھائی ہیں ،

(۳۷) توضیح البیان بتفضیح البھتان ۔ آگاہ نے اپنے کسی رسالہ میں حضرت ابو بکر صدیق اور حضرت عمر کی افضلیت کے متعلق حضرت علی کا یہ مقولہ نقل کیا تھا " لعمری ان مکانھما في الاسلام لعظیم الخ " محمد تقی نامی ایک شیعہ نے جواب

آں خلافے کہ داشت با حیدر در خلافت صحابی دیگر
حق درانجا بدست حیدر بود جنگ با او خطاے منکر بود

بحرالعلوم اس عقیدہ کو نہیں مانتے تھے ' انہوں نے جب لفظ منکر کی تاویل کرنی شروع کی تو آگاہ نے اس رسالہ میں ان کا مذاق اڑایا ہے ' اور اس عقیدے کی صحت کو ثابت کیا ہے '

اوپر کے آٹھ رسایل سنہ ۱۲۱۵ ھجری میں لکھے گئے تھے '

(۳۴) الاعتصام بکلام الامام فی منع لعن اھل الشام

(۳۵) کمال دانائی و حق نمائی در بیان باد پیمائی بہائی

(۳۶) کمال رسائی در بیان اغلاط بہائی

ان تین رسالوں کی تصنیف کی وجہ یہ ہوی کہ اس زمانہ میں شیخ بہاء الدین نامی ایک شخص بیرون ہند سے مدراس آئے تھے ' اور شیعوں کو خوش کرنے کیلئے عربی میں حضرت امام حسین کا مرثیہ لکھا تھا ' ایک دن شیخ احمد بن شیخ محمد فقیہ یمنی نے آگاہ کے سامنے ان کا تذکرہ کیا اور پوچھا کہ آیا بہاءالدین کی نظم و نثر کبھی ان کی نظر سے بھی گذری ہے یا نہیں ' آگاہ نے نفی میں جواب دیا ' شیخ احمد نے کہا اگر اجازت ہو تو ان کا کچھ کلام حاضر کروں ' آگاہ نے کہا بہت بہتر مگر وہ کلام لے آئیے جس کو خود بہاءالدین سب سے زیادہ اچھا سمجھتے ہوں ' چنانچہ شیخ احمد دو تین دن کے بعد ان کا مرثیہ اور دوسرا کلام لے آئے ' بہاءالدین نے مرثیہ میں حضرت معاویہ ' حضرت عمرو بن العاص اور ان کے ساتھیوں پر لعنت بھیجی

اور آگاہ کے نوکر کے حوالہ کرکے کہا کہ غلام اعزالدین خان بہادر مستقیم جنگ نامی نے دیا ہے ، آگاہ نے خط دیکھتے ہی پہچان لیا کہ وہ نامی کا نہیں لکھا ہوا ہے ، کسی اور نے شرارت کی ہے ، اپنے نوکر سے کہا کہ کاغذ لانے والے کو بلالے آؤ ، مگر وہ اس وقت تک جاچکا تھا ، آگاہ نے نامی سے حقیقت دریافت کروائی تو معلوم ہوا کہ انہوں نے کوئی کاغذ نہیں بھیجا غالبا بھیجنے والے کا یہ خیال تھا کہ آگاہ اس کی شرح سے قاصر ہونگے ، اس رسالہ میں آگاہ نے اس شعر کی بہترین اور پراز معلومات تشریح کی ہے ،

(۲۹) روایات متضمنہ فضایل تقیہ و وجوب عمل بر آں از کتب معتبرۂ امامیہ اثنا عشریہ - اس میں شیعوں کی معتبر کتابوں سے تقیہ کے فضایل بیان کیے ہیں اور ان پر عمل کرنا واجب ثابت کیا ہے ،

(۳۰) دلایل اثنا عشریہ در رد بعض ھفوات امامیہ - اس میں بعض شیعوں کے اس بہتان کی تشریح کی ہے کہ خلفاء ثلاثہ نعوذ باللہ منافق تھے اور جنگ تبوک سے واپسی کے وقت آنحضرت صلعم کے قتل کی سازش کی تھی ،

(۳۱) تحریریکہ بدو بیت عقاید نامہ حضرت مولانا جامی قدس سرہ تعلق دارد ، حضرت جامی نے حضرت علی اور حضرت معاویہ کے متعلق یہ لکھا تھا ،

(۲۳) دفع الایرادات الوشیعہ المتعلقۃ بالحجۃ المنیعہ ۔ بعض شیعوں نے رسالہ الحجۃ المنیعہ پر چند ایرادات کئے تھے، آگاہ نے ان کو دفع کیا ہے،

(۲۴) شرح رباعیات بدیعہ در مناقب شیعہ ۔ آگاہ نے شیعوں کے مناقب میں چند رباعیاں لکھی تھیں، اس رسالہ میں ان کی نثر میں تشریح کی ہے،

(۲۵) تحریریکہ بہ حدیث انتم اعلم بامور دنیاکم تعلق دارد، اس میں اس حدیث کی تشریح کی ہے اور اس کی صحت کو ثابت کیا ہے،

(۲۶) بعض روایات کہ یکے از شیعہ بزعم موافقش از کتب ما بر آوردہ ۔ کسی شیعہ نے سنی کتابوں سے چند ایسی روایتیں جمع کی تھیں، جن سے اثنا عشری عقاید کی تائید ہوتی ہے

(۲۷) تحریریکہ بہ بعض روایات بر آوردہ شیعہ تعلق دارد ۔ اس میں مذکورہ بالا روایات پر نقد و جرح کی ہے،

(۲۸) تحریر اتفاقی کہ بہ بیت ذوشہادہ شد لقب ، تعلق دارد، ایک دن ایک آدمی کاغذ کا پرزہ لے آیا جس میں یہ شعر تھا،

ذوشہادہ شد لقب از بہر صدق قول او

از حذیفہ کمتری اے نفس خیر المرسلین

(۱۷) الاعلان بالاذان عند تغول الغیلان ۔ رسالہ دفع الوسواس کی تحریر کے بعد شیعوں نے آگاہ پر بہت سے بہتان باندھے تھے، اس میں انھیں کی تردید کی ھے،

(۱۸) الاستعاذۃ باللہ الواحد القہار عند سماع نہیق الحمار، کسی شیعہ نے الاعلان کا جواب غسالہ لکھا تھا، یہ اس کا جواب الجواب ھے،

(۱۹) تبیین الانصاف و توھین الاعتساف فی اخبار الشیعۃ من الاختلاف ۔ بعض شیعوں نے طعن دیا تھا کہ اھل سنت و الجماعت کے اصولی اور فروعی مسائل میں بہت اختلاف پایا جاتا ھے، آگاہ نے اس رسالہ میں شیعوں کے اختلافات کو بیان کیا ھے،

اوپر کے چاروں رسالے سنہ ۱۲۰۹ ھجری میں تصنیف ہوے تھے،

(۲۰) النقول البدیعہ فی اقسام الشیعہ، اس میں شیعوں کے مختلف فرقوں کی تفصیل پیش کی ھے،

(۲۱) رفع التشاجر عن حکم التواتر – تواتر اور متواتر کے اصطلاحات کی تشریح کی ھے،

(۲۲) الحجۃ المنیعہ فی الزام الشیعہ ۔ اس میں شیعوں کو طعن دیا ھے کہ وہ اپنے اصول کی روسے امامت کو ثابت کرنا تو کجا نبوت ھی کو ثابت نہیں کرسکتے،

(۱۴) خاتمہ - اس میں ایسے مختلف تاریخی واقعات پیش کئے گئے ہیں جن سے یہ معلوم ہوتا ہے کہ ' خلفاء ثلاثہ اور صحابہ کرام کو گالیاں دینے والے سور یا بندر کی صورت میں مسخ ہوگئے تھے ' ان کے بیان کرنے کے بعد شیعوں کو نصیحت کی ہے کہ وہ اس قسم کے افعال بد سے باز آئیں ' آخر میں تاریخ تصنیف کے دو قطعات درج ہیں '

نمبر ۲ سے لیکر ۱۴ تک کے تمام رسایل سنہ ۱۲۰۷ اور سنہ ۱۲۰۸ ھجری میں لکھے گئے تھے ' لیکن جب بحث کا سلسلہ آگے بڑھتا گیا تو مختلف اوقات میں مختلف رسایل لکھے گئے جن کی تفصیل آگے آتی ہے '

(۱۵) کمال العدل و الانصاف الدال علی العدول عن الاعتساف - یہ ایک سو چھہ صفحوں کا ضخیم رسالہ ہے ' اور کئی جگہ حاشیے بھی ہیں ' باب کی جگہ انصاف کا لفظ استعمال کیا ہے ' اس کا سنہ تصنیف سنہ ۱۲۱۴ ھجری ہے ' اس میں شیعوں کے باطل عقاید و خیالات کی توضیح اور تردید کی ہے '

(۱۶) رد الکذب علی الکاذب المنکر بشرف الملقب بالصاحب - اس میں اس پر بحث کی ہے کہ اذ یقول لصاحبہ کی آیت میں صاحب سے کون مراد ہیں ' اور منکرین صحبت حضرت صدیق کے خیالات کی تردید کی ہے '

(۸) لب اللباب فی فضایل الاصحاب - اس مین صحابہ کرام کے عام فضایل بیان کیے ھین ، اور شیعون کے اعتراضات کی تردید کی ھے

(۹) دفع الوسواس الخناس العارض فی حدیث المیراث والفدک والقرطاس، اس مین میراث فدک اور مسئلہ قرطاس پر سیر حاصل بحث کی ھے اور شیعون کے اعتراضات کا جواب دیاھے

(۱۰) مقامع الحدید فی قمع مطاعن المنهاج والتجرید منهاج الکرامہ ابن مطہرحلی کی مشہور تصنیف اور تجرید ابوجعفر طوسی کی کتاب ھے ، ان دونون مین خلفاء ثلاثہ اور عام صحابہ کرام کے متعلق بہت سی غلط باتین منسوب کی گئی ھین ، آگاہ نے اس رسالہ مین انھی کی تردید کی ھے ،

(۱۱) البرق الوامض لکشف ھفوات الروافض ، اس مین روافض کی بے سروپا باتون کی تردید کی ھے ،

(۱۲) کشف الاستارعن مشابہۃ الروافض بالکفار - اس مین یہودونصاری اور مجوس اور شیعون کے درمیان بہت سی مماثلتین دکھائی ھین اور ان کے وجوہ کو ایک ایک کرکے بیان کیا ھے ،

(۱۳) الحجج الناھضہ فی حکم الرافضہ ۔ اس مین رافضیون کی تکفیر یا تفسیق کے متعلق اھل سنت والجماعت کے عقاید و خیالات کی تشریح کی ھے

(۳) بذل الدرایۃ فی ذکر ضوابط الروایۃ ' اس میں حدیث اور اسناد کی تعریف کی ھے ' اور اقسام اخبار اور اسباب جرح وطعن رواۃ کو بیان کیا ھے ' پھر اس پر بحث کی ھے کہ اخبار و احادیث کے مصنوعی ھونے کی کیا علامتیں ھیں ' اور شیعوں کی روایات پر عقل و درایت کی روسے جرح کی ھے '

(۴) تائید الحق فی تحدید الفرق - اس میں مختلف فرقہ ھائے اسلام کی تفصیل پیش کی ھے

(۵) اعلام الاعلام بوجوب نصب الامام - اس میں اس پر بحث کی ھے کہ امام اور امامت کے کیا معنے ھیں ؟ امام کے تقرر کی ضرورت ھے یا نہیں ؟ امامت کس طرح منعقد ھوتی ھے ؟ امامت کے شروط کیا ھیں ' نیز امامت کے مسئلہ میں مختلف فرقوں کے باطل عقاید اور خیالات کی تردید کی ھے

(٦) نحر الزندیق باثبات خلافۃ الصدیق - اس میں قرآن مجید اور احادیث صحیحہ سے ابوبکر رضی‌اللہ عنہ کی خلافت کو ثابت کیا ھے ' اور ان کے خلیفہ ھونے پر عقلی دلایل پیش کئے ھیں ' اور بتایا ھے کہ ان کی خلافت پر امت کا اجماع ھے ' پھر اس سلسلہ میں شیعہ امامیہ کے تمام اعتراضات کی ایک ایک کرکے تردید کی ھے '

(۷) التحقیق الانیق فی بیان افضلیۃ الصدیق ' اس میں قرآن مجید ' احادیث صحیحہ اور اقوال اصحاب وایمہ سے حضرت صدیق کی افضلیت کو ثابت کیا ھے ؛

پیدا کردیا تھا، اور جس کی وجہ سے آگاہ کی زندگی خطرہ میں پڑ گئی تھی اور شیعہ ان کے قتل کے درپے ہوگئے تھے، اس میں سنی اور شیعہ کے آپس کے اختلافی مسایل پر سیر حاصل بحث کی گئی ہے، آگاہ نے سنہ ۱۲۰۷ اور سنہ ۱۲۰۸ ھجری میں اس نام سے ایک کتاب لکھی تھی جو ایک مقدمہ اور گیارہ رسالے اور ایک خاتمہ پر مشتمل تھی، لیکن جب بحث کا سلسلہ آگے بڑھتا گیا تو سنہ ۱۲۰۸ سے لیکر سنہ ۱۲۱۷ ھجری تک انہوں نے مختلف رسالے لکھے، جن میں سے بعض نظم میں تھے، آخر سنہ ۱۲۱۹ ھجری میں انہوں نے اس کو از سر نو مرتب کیا اور ایک نئے مقدمہ کا اضافہ کیا، اور ۵۲ رسالوں کے ساتھہ ایک نیا مجموعہ ترتیب دیا، اس کا ایک قلمی نسخہ چار جلدوں میں کتب خانہ اھل اسلام ولاجاہ روڈ مدراس میں ہے، اس کے کل صفحات کی تعداد تقریبا ۱۲۵۰ ہے اور ہر صفحہ میں انیس سطریں ہیں، ان رسایل کی تفصیل حسب ذیل ہے،

(۱) المقدمة الفایقة لجمیع الرسایل الرایعة - آگاہ نے سنہ ۱۲۱۹ ھجری میں رسائل کی نئی ترتیب دینے کے بعد ایک مقدمہ لکھا تھا، جس میں تمام رسایل کے نام گنائے ہیں اور نیز صحابہ کرام کے ساتھہ شیعوں کے بغض کے وجوہ کو بیان کیا ہے،

(۲) المقدمة القدیمة - آگاہ کا یہ مقدمہ وہ ہے جو سنہ ۱۲۰۸ ھجری میں ابتدائی گیارہ رسالوں کی تمہید کے طور پر لکھا تھا،

خروج دابۃ الارض، ظہور دخان، ویرانی مدینہ، ہدم کعبہ، ارتفاع قرآن مجید از مصاحف و صدور، قبض ارواح مومنین، التہاب نار از عدن، کے متعلق تفصیلات دی ہیں۔ اور خاتمہ میں نفخ صور کی کیفیت لکھی ہی، آگاہ نے ہر ایک عنوان کے تحت صحیح احادیث اور اقوال صحابہ و ایمہ سے استشہاد کیا ہے، آگاہ نے یہ کتاب سنہ ۱۲۰۳ ہجری میں لکھی تھی، اس کا ایک قلمی نسخہ مدراس کے سرکاری قلمی کتبخانہ میں ہے۔ اس میں کل ۱۳۲ صفحات ہیں اور ہر صفحہ میں ۱۷ سطریں ہیں،

۶ ۔ سحر الحلال فی قصاید الہلال ۔ یہ ایک مختصر رسالہ ہے، اس میں مختلف فارسی شعرا کے وہ قصیدے جو ہلال کی تعریف میں ہیں، جمع کردئے ہیں، ان شعرا کے نام یہ ہیں،

ظہیر فاریابی، انوری، خاقانی، قاضی شمس الدین طیبی، امیر خسرو، بدرچاچ، سلمان ساوجی، نظام الدین استرابادی، نظام الدین ہروی، میرزا محمد قلی سلیم طہرانی، میر غلام علی آزاد، خلاق المعانی کمال الدین اصفہانی، میر محمدی خان، آخر میں محمد حسین جودت کی ایک مختصر مثنوی ہے،

اس کا ایک قلمی نسخہ مدراس کے سرکاری قلمی کتب خانے میں ہے جو کسی نسخہ سے نقل کیا گیا ہے، اس کے کل صفحات ۲۱ ہیں اور ہر صفحہ میں ۲۰ سطریں ہیں،

۷ ۔ کتاب الرسایل فی ما یتعلق بالامامۃ من المسایل، یہ آگاہ کی وہ معرکۃ الآرا کتاب ہے جس نے شیعوں کے اندر ایک ہیجان

۴ - نغمۂ بیدل نواز - اس کا دوسرا نام گل خورشید ہے،
اس میں اہل بیت اور بعض مشہور صوفیائے کرام کے فقر و فاقہ کی تکالیف کو مقفی اور مسجع رنگین عبارت میں ادا کیا ہے، اس کا ایک قلمی نسخہ کتب خانہ والاجاہ مدراس میں موجود ہے، اس کے کل صفحات ۱۱۵ ہیں اور ہر صفحہ میں ۱۴ سطریں ہیں آگاہ نے خود سنہ تاریخ یوں لکھا ہے

چو خواستم ز قلم سر نوشت تاریخش
زہے لطیفہ غیب آگہی رقم فرمود
از پے تاریخ او بود دلم گرم جوش
گفت بگوشم سروش نغمۂ بیدل نواز
بجستم از خرد تاریخ سالش
گل خورشید دان فرمود ہاتف

۵ - کشف الغطا عن اشراط یوم الجزاء - اس میں قیامت کی علامات کا ذکر ہے اور ایک مقدمہ، دو باب اور ایک خاتمہ پر مشتمل ہے، مقدمہ میں اس کی تحقیق کی ہے کہ دنیا کی عمر کیا ہے؟ اور روز جزا کے کتنے نام ہیں، پہلے باب میں ان چھوٹی چھوٹی علامات کا بیان ہے جو روز بروز ظہور پذیر ہوتے رہتے ہیں، دوسرے باب میں ان بڑی بڑی علامات کا بیان ہے جو قیامت سے پہلے وقوع پذیر ہونگی، اس میں سب سے پہلے امام مہدی پر بحث کی ہے، پھر دجال کی کیفیت لکھی ہے، اس کے بعد نزول حضرت عیسی، خروج یاجوج ماجوج، طلوع شمس از مغرب،

در سواد ظلمت آباد پٹن آگاہ تافت
صبح نیشاپور از طبع چمن آرائے من

بود شعر دقیقم رشتہ دار زلف طنازے
کشید از موقلم تحریر دیوانے کہ من دارم

سبوی میکدہ دارد صفاے جان آگاہ
مکن قیاس سفالش بجام جم گستاخ

آگاہ کی کل فارسی تصنیفات چند جزوی رسایل کے سوا نثر میں ہیں، وہ فارسی کے بہترین شاعر تھے، اس کے باوجود انہوں نے ابجدی کی طرح نظم میں اپنا کمال دکھانے کی کوئی کوشش نہیں کی ہے، البتہ غزلیات اور چند قصاید لکھے ہیں، جن سے ان کے زور قلم کا بخوبی اندازہ لگایا جاسکتا ہے، سب سے پہلے ہم ان کی نثری تصانیف کو گنائینگے اور اس کے بعد ان کی شاعری پر بحث کرینگے، ان کی فارسی تصانیف کی مختصر فہرست حسب ذیل ہے،

۱ - تحفۃ الاحسن فی مناقب السید ابی الحسن، اس میں آگاہ نے اپنے مرشد و استاد حضرت سید شاہ ابو الحسن قربی قدس سرہ کے حالات قلمبند کئے ہیں

۲ - سعادت سرمدیہ فی وجوب محبت محمدیہ - کتاب الرسایل وغیرہ میں اس کا ذکر آتا ہے،

۳ - چہار صد ایراد بر کلام آزاد - اس میں آگاہ نے میر غلام علی آزاد بلگرامی کی شاعری پر چارسو اعتراضات کئے ہیں، اس کا ایک قلمی نسخہ کتبخانہ آصفیہ حیدرآباد میں ہے،

غانیة قد ذهبت مهجتی تحسبها الملعب کا للعبة
لا هیة ساهیة ضیعت جو هرة غالیة القیمة
غافلة تذهل عن مشطها تعبث کا لسنبل با لطرة
لا تتری لمرایا ولا تفرق الاغماض من الغمزة
تحسب با لغفلة زرقة ان رات العبرة فی مقلتی
یلعب اطفال دموعی بها وهی غدت تضحک من دمعتی
ان نظر العکس بمنظارة ناظرها تلعب بالصورة
تطرب وجدا وتری مزهرا ان زمر العاشق بالزمرة
اصبح آگاه بها والعا وهی من الصبوة فی غفلة

٦ - الدرالنفیس فی شرح قول محمد بن ادریس

٧ - القول المبین فی ذراری المشرکین

٨ - نفایس النکات فی ارسالہ علیہ السلام الی جمیع المکونات

٩ - تنویر البصیرة و البصر فی الصلوة علی النبی بذکر السیر

یہ کتاب سنہ ۱۲۰۴ ھ کے قریب لکھی تھی اور اس کو مدینہ منورہ روانہ کیا تھا عربی خطوط میں اس کا حوالہ ہے

١٠ - حواشی ابن کثیر ، یہ تاریخ ابن کثیر کے بعض مقامات کے حواشی ہیں کتاب الرسایل میں اس کا حوالہ ملتا ہے ،

فارسی تصانیف آگاہ فارسی نظم و نثر میں بھی بڑی مہارت رکھتے تھے ، اس زبان پر ان کو بڑا فخر تھا ، چنانچہ خود ہی کہتے ہیں ،

ملک الملوک فضلم بفصاحت معانی
دو جہاں گرفتہ کلکم چولوای خسروانی

قسم دوم :- شیخ حرم احمد آغا کے نام دس خط

شیخ عثمان آغا کے نام ایک خط

سید احمد با حسن جلیل مدنی کے نام ایک خط

مدرس حرم المدینۃ ابوالفتح عثمان الشامی کے

نام دو خط

شیخ محمد سمان مدینۃ منورہ کے نام ایک خط

قسم سوم :- امام یمن مہدی لدین اللہ کے نام تین خط

امام یمن منصور باللہ ابن المغفور المہدی لدین اللہ

کے نام چار خط

علی ابن امام الیمن کے نام ایک خط

احمد بن منصور باللہ کے نام ایک خط

وزیر یمن کے نام تین خط

سعید بن یحییٰ بندر رمخا کے حاکم کے نام سات خط

بغداد کے حاکم سلیمان باشا کے نام ایک خط

شیخ العرب محمود بن عمیرہ کے نام ایک خط

سلطان حبش سلطان عبدالشکور کے نام خط

جزیرہ مالدیو کے حاکم سلطان محمد کے نام خط

۵ - دیوان غزلیات یہ ان کی عربی غزلوں کا مجموعہ ہے۔ اس کا ایک نسخہ ڈاکٹر عبدالحق صاحب کے پاس موجود ہے یہ حروف ابجد کے لحاظ سے مرتب کیا ہوا ہے مثال کے لئے ہم اس میں سے ایک غزل نقل کرتے ہیں

۴ - شمایم الشمایل فی نظام الرسایل ' یہ ان عربی خطوط کا مجموعہ ہے جو آگاہ نے وقتاً فوقتاً نواب محمد علی والاجاہ کی طرفسے حجازیوں کے نام لکھے تھے ' یہ خطوط سنہ ۱۱۸۵ سے سنہ ۱۲۰۵ تک کے لکھے ہوے ہیں ڈاکٹر عبدالحق صاحب کے پاس جو نسخہ ہے اسکے پہلے ورق پر اس کا نام شمایل الشمایل بنشر لطایم الرسایل لکھا ہوا ہے - اس میں تین قسم کے خطوط شامل ہیں ایک وہ جو نواب محمد علی والاجاہ کی طرف سے مدینہ کے امیر اور یمن کے امام کو لکھے گئے تھے - دوسرے وہ خطوط جو امیرالامرا کی طرف سے ان لوگوں کو لکھے گئے تھے - تیسرے وہ جو باقر آگاہ کی طرف سے حجاز کے مختلف علماء کے نام تحریر کئے گئے تھے -

قسم اول :- اس میں سے چھ خطوط امیر حجاز شریف سرور کے نام ہیں پانچ خطوط اس کے بھائی شریف غالب کے نام ہیں جو شریف سرور کے مرنے کے بعد حجاز کا امیر ہوا تھا - وزیر شریف آغایحیی کے نام دو خط - شیخ ابراھیم زمزمی مکی کے نام ایک خط - شیخ محمد مرداد مکی کے نام پانچ خط - سید عبداللہ مرغنی الطایفی کے نام ایک خط - جدہ کے پاشا کے نام چھ خط - وزیر آغا ریحان کے نام ایک خط - وزیر آغا سعید کے نام اور سعید بن ریحان کے نام دو خط امیر حاج رومی کے نام ایک خط

اور آخر اس کا نام مجلوم کرتا ہے ' نمونہ کے لئے تیسرے مقامہ کی چند سطریں یہاں نقل کی جاتی ہیں '

" بید ان شرزمۃ منها کانت متهالکۃ فی التصوف و تعاطی فی بیانہ التکلف والتعسف ' فجذبنی یوما حسن الاعتقاد الی ناد ای ناد و ابصرت فیہ شیخا ذا وقار محدقا با لصغار و الکبار وهو یدرک اشداقہ بصدع الحقایق و یهز الاشواق بکشف الدقایق ' متبختر فی بیانہ ' متعظم لشانہ کانہ ابوالحسن النوری او ممشاد الدینوری کلامہ عارعن التحقیق و السداد ' جار علی قانون التقلید و الفساد فحصلت من ولوجی فیہ علی ندم ' و اصابنی من ذلک غم علی غم ' اذ فجئهم رجل ذولمۃ شمطا و لحیۃ رقطاء وزی بال و جسد کالخلال اشعث اغبر علیہ اثر السفر و تمکن من حاشیۃ المجلس ولم یلمح الیہ قایم ولا جالس و الشیخ مصر علی بیانہ السابق ' و مصرک فی ایضاحہ الشایق ' و الناس مطرقون بین یدیہ مطبقون فی الثناء علیہ ' فجئم ذلک المحتری الی الشیخ العری ' و شحذ علیہ صمصام الملام وفوق الیہ سهام الایلام "

گلدستہ کرناٹک میں ایک مقامہ حیدرآبادیہ کا بھی ذکر کیا ہے محترمی جناب نجیب اشرف صاحب ندوی کے پاس جو نسخہ ہے اس میں مقامۂ حیدرآبادیہ موجود ہے

۳ - النفحۃ العنبریہ فی مدحۃ الخیر البریہ ' یہ ان عربی قصاید کا مجموعہ ہے جو آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کی مدح میں کہے گئے ہیں ' اس کا ایک قلمی نسخہ کتبخانۂ آصفیہ حیدرآباد میں ہے '

ایک خط لکھا جس میں زبان کی بہت غلطیاں تھیں ، اس لیے آگاہ نے اس مقامہ میں اس کی دھجیاں اڑائی ہیں ،

مقامہ ترشناپلیہ اور مقامہ آرکاٹیہ حریری کے اسلوب پر لکھے گئے ہیں ، ان میں سالم بن ہاشم کو راوی اور ابوالفرح البدری کو ہیرو بنایا گیا ہے ، پہلے مقامہ کا خلاصہ یہ ہے کہ راوی سالم بن ہاشم ویلور سے ترچناپلی پہنچتا ہے ، اور وہاں ایک نام نہاد صوفی کی مجلس میں حاضر ہوتا ہے ، جو اپنے حقایق کو بڑی لفاظیوں کے ساتھ بیان کررہا تھا ، اتنے میں ایک نووارد پہنچتا ہے ، پھٹے پرانے حال میں ہونے کی وجہ سے کوئی اس کی طرف توجہ نہیں کرتا ، تھوڑی دیر کے بعد نووارد کھڑے ہوتا ہے اور صوفی کی خوب خبر لیتا ہے ، حاضرین اس کی طلاقت لسانی پر بہت ہی تعجب کرتے ہیں ، اور پیسوں کی صورت میں اس کے سامنے نذر پیش کرتے ہیں ، مگر وہ لینے سے انکار کرتا ہے اور سب کو دھتکار کے نکل جاتا ہے ، راوی اس کا پیچھا کرتا ہے اور آخر اس کا نام معلوم کرتا ہے

دوسرے کا خلاصہ یہ ہے کہ راوی آرکاٹ کی ایک مجلس نکاح میں شریک ہوتا ہے جہاں ابوالفرح البدری بھیس بدل کر قاضی بنتا ہے اور نہایت فصیح و بلیغ خطبہ نکاح پڑھتا ہے ، حاضرین اس کی زبان کی روانی اور فصاحت و بلاغت پر بہت تعجب کرتے ہیں اور بہت سے ہدیے اور تحفے پیش کرتے ہیں ، وہ ان سب کو لیکر باہر نکل جاتا ہے ، راوی اس کا پیچھا کرتا ہے

چشمہ ' نہر ' پھولوں ' پھلوں ' پیشہ وروں ' اور ارباب کمال کی تعریف کی ہے ' آخر میں حضرت قربی کی تعریف میں ایک عربی قصیدہ ہے ' جس کے چند اشعار یہ ہیں '

شریف سید سند کریم غدا فی الفخر مستند الکرام
ھو الصندید فی غرر السجایا و فی العلیا الامام ابن الامام
ابو الحسن العلی القدر شاذا حسینی المناقب و المقام
و رکن الدین للاسلام عونا علی علاته فی الاهتمام
و فی نخب التقی مسماہ عال و فی رتب العلی مرقاہ سامی
و انت لدین ربک نعم عون و انت لشرع جدک خیر حامی
کلامی عن ثنایک فی قصور علیک تحیة الرب السلام

اس مقامہ میں تلک عشرۃ کاملہ کے چند قصاید کے حوالے ہیں ' اس سے معلوم ہوتا ہے کہ یہ قصیدہ سنہ ۱۱۹۵ ھجری کے بعد لکھا گیا ہے ' باقی تین مقامے یعنی المقامۃ الخطفۃ العقابیۃ للغارۃ المسکیۃ ' المقامۃ الترشناطلیۃ اور المقامۃ الآرکاتیۃ بہت مختصر ہیں ' المقامۃ الخطفۃ العقابیۃ میں ایک نووارد عرب کی زبان کی غلطیوں کا مذاق اڑایا ہے ' یہ شخص سنہ ۱۱۹۱ ھ میں مدراس آیا تھا ' اور آگاہ سے درخواست کی تھی کہ وہ امیرالامرا کے پاس اس کی سفارش کردیں ' آگاہ نے کہا کہ نواب صاحب ان دنوں بہت مصروف ہیں ' کچھ دن انتظار کرو تو تمہارا کام بن جائیگا ' اس پر وہ عرب خفا ہوگیا اور لوگوں میں کہتا پھرا کہ آگاہ کو عربی نہیں آتی ' اور آگاہ کے نام

ابتدائی سات قصیدے سنہ ۱۱۹۵ ہجری میں تصنیف ہوے تھے باقی تین قصیدے اس سے کئی سال پہلے نظم کیے جاچکے تھے آگاہ نے ان دس قصیدوں کو ملاکر تلک عشرۃ کاملۃ ہندیۃ کا تاریخی نام دیا ہے ؛

نمونہ کے طور پر اس کے چند اشعار ذیل میں نقل کیے جاتے ہیں ؛ حضرت عبدالقادر جیلانی کی مدح کرتے ہوے کہتے ہیں ؛

یا مظہرا تم معناہ و صورتہ   ساویت جدک فی ما انت آتیہ
یا رحمۃ اللہ و یاعین الحیات ویا   روح الوجود بسر کامن فیہ
قلبی کظیم کئیب مالہ طرب   عساک تنشطہ عطفا و تحییہ
جسمی یسارع من سقم الی سقم   یا شافی الکل لطف منک یشفیہ
بدا لقلبی اوام حل فی کبدی   فارتجی منک سلسالا یرویہ
فی سوحک الباقر المہلوک معتکف   لعل لطفک بالاحسان یوویہ
احفظ عبیدک یا مولای مرجمۃ   من شر دہر غدا بالجور یرمیہ
لا تحوجنہ الی ذی منصب ابدا   و انت ان شئت یا مولای تغنیہ
علیک منا سلام مالہ عدد   مادام یتلوا کتاب الشوق تالیہ

۲ - مقامات عربیہ ۔ اس کا ایک قلمی نسخہ بھی کتبخانہ محمدی میں ہے ، اس کے کل صفحات ۱۰۱ ہیں ، اور ہر ایک صفحہ میں گیارہ سطریں ہیں ، اس میں کل چار مقامات ہیں ، پہلے مقامہ کا نام المقامۃ الشمامۃ الکافوریۃ فی وصف المعاہد الایلوریۃ ہے ، ۵۴ صفحوں پر پھیلا ہوا ہے ، اس میں ویلور کے قلعہ ،

ہے ' نظم میں وہ معلقات کا تتبع کرتے ہیں اور نثر میں ہمدانی اور حریری کی پیروی کرتے ہیں ' ان کی عبارت مقفی اور مسجع ہوتی ہے ' لیکن سلاست اور روانی میں کوئی فرق نہیں آتا ' آگاہ کی عربی تصانیف کی ایک مختصر فہرست ذیل میں درج کی جاتی ہے

١ ـ تلک عشرة کاملة ہندیة ' اس کا ایک قلمی نسخہ کتبخانہ محمدی دیوان صاحب باغ مدراس میں ہے ' اس میں کل بارہ قصیدے ہیں ' ابتدائی دس قصیدے مشہور معلقات عشر کا جواب ہیں ' ہر ایک کا الگ الگ نام دیا ہے ' اس کی تفصیل حسب ذیل ہے '

(١) نفثة المصدور بمدح شفیع یوم النشور ٥٤ شعر (٢) بثة المکظوم بامتداح النبی المخصوم ٥١ ۔ شعر (٣) ترویح القلوب بوصف شمایل المحبوب ٥٠ شعر (٤) استنزال السکینة بنعت صاحب المدینة ٦٣ شعر (٥) بشری الکئیب بذکر خصایص الحبیب ـ ٥٢ شعر (٦) تنفیس الکروب و الشجون بتوصیف صفوة الکاف و النون ٦٦ شعر (٧) تشویق المشوق الملتاع الی بدر ثنیات الوداع ٦٣ شعر (٨) دجع مامول الضمیر فی الثناء علی البشیر النذیر ٥٠ شعر (٩) الزهر البسیم فی منقبة الروف الرحیم ٥٨ شعر ـ (١٠) عروة العفاة باطراء من هو رحمة مهداة ٣٢ شعر ـ

ان کے علاوہ دو قصیدے حضرت محبوب سبحانی کی مدح میں ہیں ' جن کے اشعار کی تعداد ٣٦ اور پچاس ہے ' ہر قصیدہ کے بعد آگاہ نے مشکل اور مغلق الفاظ کی شرح کردی ہے '

القلوب کے پہلے صفحہ پر پانسو پچپن بتائی گئی ہے ' تذکرۂ گلزار اعظم میں ہے '

" اوقات عزیزۂ خود را بتالیف و تصنیف کتب فنون جداگانہ نظما و نثرا در زبان عربی و فارسی و ہندی مصروف گردانید جملہ تصانیف او در السنہ ثلاثہ از روے حساب ابیات زیادہ از پنجاہ ہزار است ' ہر یکے ازانہا مشتہر و برگزیدۂ روزگار "

اگر ابیات کا حساب کیا جائے تو تین سو تین یا پان سو پچپن کی تعداد بالکل مبالغہ آمیز معلوم ہوتی ہے ' ہم ذیل میں انھی تصانیف کا ذکر کرینگے ' جن کے نام اور حالات کا مختلف کتابوں سے پتہ چلتا ہے ' سہولت کی خاطر ہم ان کو زبانوں کے لحاظ سے تقسیم کرتے ہیں اور ان پر علحدہ علحدہ بحث کرتے ہیں '

عربی تصانیف آزاد عربی کے مسلم الثبوت استاد تھے ' اس زبان پران کو پوری قدرت حاصل تھی ' انہوں نے کئی جگہ اپنی اس قابلیت پر فخر کیا ہے ' ایک جگہ لکھتے ہیں '

میری نظم دلکش کو وہ فیض ہے — کہ اس سے ہوا نام طائی کا طے
ابو طیب اس خوف و ہیبت سے — کیا توبہ لاف نبوت سے
میری نثر میں ہووے صابی صبی — نظر آوے واں ابن عتبی غبی
گر انشا کا بانی ہے عبدالحمید — ولے میں ہوں خاتم بوجہ سدید

آزاد کی جو عربی تصانیف ہم کو مل سکی ہیں ان کے دیکھنے سے معلوم ہوتا ہے کہ ان پر قدیم رنگ چھایا ہوا

شوق سے کچھ پکاکر صلحا و فقرا کو کھلا تا حق سبحانہ و تعالی تجھے اور ان کو برکات بے نہایت عطا کرے ' کیا واسطے کہ ذکر خیر محبوب درگاہ کا عین ذکر حضرت حبیب اللہ ہے ' صلی اللہ علیہ وسلم "

مسلک آگاہ مسلکا شافعی تھے ' اور اپنے نام کے ساتھ شافعی لکھا کرتے تھے ' لیکن دوسرے مسلکوں کے ساتھ انہیں کوئی تعصب نہیں تھا ' ان کا مطالعہ بہت وسیع تھا ' وہ ہر ایک کے نقطہ نظر اور دلائل کو اچھی طرح جانتے تھے ' وہ نرے مقلد نہیں تھے ' بلکہ کئی جگہ اپنے مسلک کے عالموں سے بھی اختلاف کیا ہے ' حافظ عمادالدین ابن کثیر شافعی تھے ' اس کے باوجود آگاہ نے ان کے خلاف اپنے خیالات ظاہر کیے ہیں ' ان کے زمانہ میں حنفیوں اور شافعیوں کے درمیان حد درجۃ تعصب تھا ' آگاہ اس کو سخت ناپسند کرتے ہیں '

" و دریں دیار بسیارے از قوم لبیولو سکنہ سواحل بحریہ چہ شافعیہ و چہ حنفیہ باہم تعصب مفرط دارند و بجانب داری منازعت روزہا مساجد را معطل می گزارند اعاذنا اللہ تعالی من التعصب و سایر الشرور و ارزقنا اتباع السنۃ المحفوفۃ بالنور "

(کتاب الرسایل - رسالہ دوم فصل دوم)

تصنیفات آگاہ نے عربی ' فارسی اور دکھنی میں بے شمار کتابیں لکھی ہیں ' ان کی کل تعداد تین سو تین اور محبوب

میں حضرت محبوب سبحانی کی تعریف میں دو قصیدے ہیں ، اس کا ہر ایک لفظ سچی عقیدت سے بھرا ہوا ہے ، ہر ایک مثنوی میں حمد و نعت اور معراج کے ذکر کے بعد حضرت عبدالقادر جیلانی اور حضرت قربی کی مدح کی ہے ، اور ہر کتاب اور رسالہ کا خاتمہ بھی حضرت محی الدین عبدالقادر جیلانی کے نام سے کیا ہے ،

اس عقیدت کی ایک وجہ تو یہ ہے کہ قادری طریقہ میں آنے کے بعد آگاہ کا دل انوار اور تجلیات سے بھر گیا تھا ، اور زندگی کی کٹھن منزلوں میں ان کی وجہ سے دلی اطمینان اور سکون حاصل ہوا ، اور دوسری وجہ یہ تھی کہ جنوبی ہند میں قادریہ طریقت کے پیرووں ہی نے اسلام کو پھیلایا تھا ، اور انہی کے ذریعہ یہاں اسلام کو فروغ ہوا ، اسی لئے بطور اظہار تشکر ربیع الثانی کے ابتدائی گیارہ دنوں میں بڑے جوش عقیدت کے ساتھ مجلسیں منعقد کی جاتی ہیں اور ان میں حضرت عبدالقادر جیلانی رحمۃ اللہ علیہ کے مناقب بیان کیے جاتے ہیں ، غریبوں کو کھانا کھلایا جاتا ہے ، آگاہ نے محبوب القلوب کے آخر میں اس کی تاکید کی ہے ، چنانچہ لکھتے ہیں

" اے بھائی جان اس رسالے کو ہمیشہ ورد کر خصوصا ربیع الآخر کے مبارک مہینے میں گیارۃ دن تلک دن رات اس کو پڑھ اور دوسروں کو سنا اور جس قدر تجھے مقدور ہے ، صدق

معقولات اور فلسفہ سے بے تعلقی آگاہ کو حدیث و فقہ ' سیر و تاریخ اور ادب سے ایک فطری لگاؤ تھا ' اگرچہ معقولات اور فلسفہ کا علم ان کیلئے کچھ زیادہ مشکل نہیں تھا مگر ان کو ان سے زیادہ دلچسپی نہیں تھی ' چنانچہ خود ہی کہتے ہیں '

غرض در علوم فروع و اصول — خدا کی عنایت سے ہوں با حصول
نہیں فلسفہ کا مجھے کچھ بھی پاس — و گرنہ وہ کیا چیز ہے میرے پاس

ایک جگہ نا قدری زمانہ کی شکایت کی ہے اور اپنے زمانہ کے علماء پر افسوس ظاہر کیا ہے کہ ان کو حدیث و سیر سے کچھ زیادہ دلچسپی نہیں ہے ' ان کا خطاب زیادہ تر بحرالعلوم کی طرف تھا ' چنانچہ تحفۃ الاحباب میں تعریفا لکھتے ہیں '

" اکثر علمائے ہندوستان ان کتابوں (یعنی کتب سیرت) کو پڑھتے نہیں ہیں بلکہ وہ تمام دن رات معقولات میں مشغول رہتے ہیں ' جب اس ملک کے علماء کا حال یہ ہے تو عوام کو حضرت صحابہ رضی اللہ عنہم کے احوال سے کیا خبر "

مشرب آگاہ مشربا قادری تھے ' انھوں نے حضرت سید شاہ ابوالحسن قربی قدس سرہ سے قادریہ سلسلہ میں بیعت کی تھی ' اور ان سے تصوف اور سلوک کی تعلیم حاصل کی تھی ' وہ ہمیشہ اپنے نام کے ساتھ قادری لکھتے تھے ' حضرت سیدنا عبدالقادر جیلانی رحمۃ اللہ علیہ سے ان کو غیر معمولی عقیدت تھی ' اس کا اظہار ان کی کتاب محبوب القلوب سے ہوتا ہے اس کے آخر

حاصل تھا ، عربی ، فارسی اور اردو پر ان کو پوری قدرت تھی ، نقد شعر میں ان کے برابر کوئی نہیں تھا ، ان کے فیض تربیت سے ان کے کتنے شاگردوں نے بڑا نام پیدا کیا ، تذکرۂ گلزار اعظم میں ہے ،

" عالمے بفیض تربیتش استعداد شان بہم رسانیدہ در اماثل و اقران نامی و ماجد بر آمدند و بکمالات رایقہ و مقامات فایقہ فایز گردیدند ' غنچہ طبع اکثرے از سخن سنجان والا فطرت بہ نسیم اصلاح آں بہار آراے چمن خیال شگفتہ و ثمر افکار معنی پروران معجز منزلت بآبیاری عنایت آں نخلبند حدیقۂ کمال پختہ گلستان معانی رنگین بترشح ابر دریا بار طبیعت فیض طویتش سراسر سیراب و بوستان مضامین دل نشین با ھتزاز ھواے انفاس تقدس اساسش یکسر شاداب لراقمہ ،

بندہ را طاقت آں نیست کہ سازد و صفے
از کمالات خدا دادۂ آگاہ رقم

نتائج الافکار کا مصنف ان کے متعلق یوں رقم طراز ہے ،

" ذات ھمایونش بحلیہ فضایل و کمالات آراستہ بود و وجود باجودش بفنون عجیبہ و غریبہ پیراستہ ، سر دفتر ارباب فضل و کمال ، سرحلقۂ بلند طبعان خوش خیال ، صاحب تصنیفات متکاثرہ و کمالات باھرہ ، مرد میدان سخنوری، و شمع ایوان نظم گستری، الحق در خیابان کرناٹک ھمچو وے سروے سرنہ برکشیدہ و از گل زمین مدراس مثل اوگلے رنگ افروز نگردیدہ بطبع نقاد داد سخن پردازی در دادہ و ابواب فیوض نا متناھی بر روے طالبان ایں فن کشادہ ،"

شیعوں کے متعلق آگاہ کی تحریریں اور رباعیات تیر و نشتر سے بھی زیادہ تیز ہوتی تھیں ' شیعوں کے خلاف لکھتے وقت ان کا لہجہ بہت ہی تند ہو جاتا تھا ' ایک جگہ آگاہ نے لکھا ہے کہ اس کا باعث شیعہ ہی ہیں ' اگر ان کے اندر تعصب ہوتا ' جیسا کہ ان پر الزام دھرا جاتا ہے ' تو وہ اپنی شوکت اور قوت کے زمانہ میں شیعوں کی بیخکنی کردیتے تھے ' چنانچہ خود ہی کہتے ہیں

" لیکن جمعے از شمایہ اظہار خدشات لاطایل و گفتگوھای بے صرفہ لا حاصل کشای کشاں بایں تقریر و تحریر آوردند "

ایک دوسری جگہ لکھتے ہیں '

" اگر از طرف شما اول این شور و غوغا دکان اظہار نمی آراستند ازیں طرف ہم صدائے وندائے بر نمی خاست ' مضی ماضی ' الحال ہم بمصداق السکوت اسلم کار بندید و گفتگوے مذکور را بگذارید و عوض آں در نشر مناقب حضرات ایمہ قدسی مناصب کہ متفق علیہ فریقین است پردازید و احراز اجور و بہبود دارین نمائید و اگر ازیں امر دل پذیر نیز سرتابی کنید ...... خود را آمادۂ مباہلہ سازید و دریں باب بلیت و لعل نہ پردازید "

تبحر علمی آگاہ نے سارا علم کسی استاد کی مدد کے بغیر حاصل کیا تھا ' چنانچہ خود ہی کہتے ہیں '

میرا علم بے شک خداداد ہے
معلم کی منت سے آزاد ہے '

انہوں نے محض ذاتی مطالعہ سے ہر ایک فن میں تبحر پیدا کیا تھا ' تفسیر و حدیث و فقہ اور ادب و تصوف میں ان کو کمال

چنانچہ وہ ان کو ساتھ لیکر ان سے ملنے گئے ، اسی طرح جب شاہ اتفاق دھلی سے مدراس آئے تو امیرالامرا آگاہ کو ساتھ لیکر ان کے پاس گئے اور نواب محمد علی والا جاہ کے حکم سے ایک ہزار ہون ان کی خدمت میں نذر کئے ، امیرالامرا نے آگاہ ھی کی سفارش پر محمد عنایت اللہ خوشنویس کو اپنے لڑکے نواب عظیم الدولہ کا اتالیق مقرر کیا ، آگاہ کے ایک شاگرد امداد علی امداد نے اپنے وطن بلگرام سے امیرالامرا کی تعریف میں ایک قصیدہ لکھ کر آگاہ کی خدمت میں روانہ کیا جنہوں نے خود ھی پڑھکر نواب صاحب کو سنایا اور پان سو روپیہ شاھی صلہ لیکر بذریعہ ھنڈی اپنے شاگرد کو روانہ کیا ،

شیعوں سے بے رخی آگاہ کے شاگردوں میں سنی اور شیعہ دونوں تھے ، انہوں نے آن کے درمیان کوئی تفریق نہیں کی ، ھر ایک کے ساتھ انہوں نے اچھا سلوک کیا ، اور شیعہ سنی جھگڑوں کے شروع ہونے تک سب کو ایک ھی نظر سے دیکھا ، لیکن اس جھگڑے کی وجہ سے جانبین کے درمیان اتنی تلخی پیدا ہوگئی تھی کہ آگاہ ایرانیوں اور شیعوں سے کھل کر بات چیت نہیں کرتے تھے ، چنانچہ کہا جاتا ھے کہ جب مرزا محمد صادق خاں کوکب ایرانی سنہ ۱۲۱۷ ھجری میں ایران سے مدراس آئے تو وہ آگاہ سے ملنے گئے ، بات چیت کے ختم ہونے کے بعد جب وہ وھاں سے لوٹے تو آگاہ دستور کے مطابق انہیں رخصت کرنے کیلئے ڈیوڑھی تک نہیں آئے ، اس کی وجہ سے کوکب نے دلی رنج محسوس کیا ، انہوں نے اپنے رفقاء سے کہا کہ یہ شخص مولوی ھے ، پھر بھی ھمیں رخصت کرنے کیلئے ڈیوڑھی تک کیوں نہیں آیا ،

ایک مثنوی کے آخر میں خدا سے دعا کی ہے کہ انہیں کسی کا محتاج نہ بنائے ' بعض قصاید میں بھی اسی طرف اشارہ کیا ہے ' چنانچہ ایک عربی قصیدے کے آخر میں کہتے ہیں

احفظ عبیدک یا مولائی مرحمۃ　　من شرذھر غدا بالجور یرمیۃ
لا تحوجنہ الی ذی منصب ابدا　　و انت ان شئت یا مولای تغنیۃ

یعنی اے میرے آقا اپنی مہربانی سے زمانے کے تمام مظالم سے جس نے اس کو اپنے تیروں کا نشانہ بنالیا ہے ' اپنے بندے کو محفوظ رکھ' اس کو ھرگز کسی منصبدار کا محتاج مت بنا اور اگر تو چاھے تو اے میرے آقا اس کو اس منصبدار سے مستغنی کرسکتا ھے '

فارسی اور اردو میں بھی اس قسم کے بہت سے اشعار ھیں ' جن کو طوالت کے خوف سے نظر انداز کیا جاتا ھے '

مروت اور ھمدردی آگاہ فطری طور پر بامروت اور ھمدرد تھے ' سعدی کے اس مقولہ پر ان کا عمل تھا '

با دوستاں تلطف با دشمناں مدارا '

وہ ھر ایک کے ساتھ ھمدردی کے ساتھ پیش آتے تھے امیرالامرا کے نزدیک ان کا بہت بڑا رسوخ تھا ' اکثر لوگ امیرالامرا تک پہنچنے کیلئے انھی کو وسیلہ بناتے تھے اور ملازمتیں اور شاھی عطیے اور انعامات حاصل کرتے تھے ' بیرون ھند کے علماء کی وہ بڑی آؤ بھگت کرتے تھے ' اور امیرالامرا سے ان کو عطیے دلواتے تھے ' ایک مرتبہ حضرموت سے سید محمد زین نامی ایک مشہور عالم مدراس آئے ' ان کی علمی شہرت کی بناء پر نواب محمد علی والا جاہ نے ان سے ملاقات کی ' آگاہ نے امیرالامرا کے سامنے ان کی بڑی تعریف کی '

تاهم آگاہ کے دیوان میں کوئی قصیدہ امیرالامرا یا نواب محمد علی والاجاہ کی شان میں نہیں ملتا ، ابجدی ملک الشعراء دربار والاجاهی کے عہدے سے سرفراز تھے ' انھوں نے نواب محمد علی والاجاہ اور امیرالامرا کی شان میں بہت سے قصیدے لکھے تھے اور صلے حاصل کیے تھے ' آگاہ کو اگرچہ ملک الشعرائی کا درجہ حاصل نہیں تھا ' مگر نقد سخن میں وہ ابجدی سے بدرجہا بڑھے ہوے تھے ' اس کے باوجود انھوں نے اس قسم کا کوئی مدحیہ قصیدہ نہیں لکھا ' بلکہ تذکروں میں آتا ہے کہ جب نواب عظیم الدولہ بہادر کی ولادت کے بعد آگاہ نے ایک قطعہ تاریخ لکھ کر امیرالامرا کے سامنے پیش کیا تو انھوں نے اس کو بہت پسند کیا ' اور خوش ہوکر کہا کہ وہ آگاہ کو شاہی صلہ سے سرفراز فرمائینگے ' اتنا سنتے ہی آگاہ پر افروختہ ہوگئے اور اسی جگہ قطعہ تاریخ کا پرزہ چاک کردیا اور کہا

" ایں سخن از آنجناب بسیار عجب است کہ مرا در جرگۂ شعرا داخل فرمودند " (تذکرۂ صبح وطن)

آگاہ کے اکثر قصاید آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اور حضرت سیدنا عبدالقادر جیلانی رحمۃ اللہ علیہ کی شان میں پائے جاتے ہیں ' اپنے ہمعصروں یا استادوں میں سے انھوں نے صرف اپنے شیخ سید ابوالحسن قربی قدس سرہ اور ان کے صاحبزادے حضرت شاہ عبداللطیف ذوقی اور نیز میر غلام علی آزاد بلگرامی کی مدح کی ہے ' اور ظاہر ہے کہ یہ مدح کسی دنیاوی لالچ اور مال و دولت کی غرض سے نہیں بلکہ اس عقیدت و محبت کی بناء پر تھی جو آگاہ کو ان بزرگوں کے ساتھ تھی ' آگاہ نے اپنی ہر

لڑکی کنیز فاطمہ پیدا ہوی تھی - آگاہ کے عربی مکتوبات پر جعفر بن باقر کی مہر ملتی ہے آگاہ کی مشہور کتاب ہشت بہشت کا ایک نسخہ کتب خانہ اہل اسلام والاجاہ روڈ مدراس میں ہے ' یہ سنہ ۱۲٦۲ ہجری کا چھپا ہوا ہے ' اس کی آخری عبارت کے دیکھنے سے معلوم ہوتا ہے کہ حضرت جعفر صاحب قبلہ نے اس نسخہ کی تصحیح کی تھی ' اور سید احمد نبیسہ باقر آگاہ نے اپنے اہتمام سے اس کو چھپوایا تھا ' یہ جعفر باقر آگاہ ہی کے صاحبزادے تھے ' آگاہ نے اپنی کتاب روضۃ الاسلام اپنی لڑکی کنیز فاطمہ کے لئے لکھی تھی محمد واصف مدراسی کے تذکرہ حدیقۃ المرام میں مولوی حافظ محمد حسین کا نام ملتا ہے جو باقر آگاہ کے داماد تھے - بہت ممکن ہے کہ آگاہ کی لڑکی کنیز فاطمہ انہیں سے بیاہی گئی ہو - اور غالباً سید احمد مذکور انہیں کنیز فاطمہ ہی کے اولاد سے ہیں تذکروں میں صفی الدین محمد خاں بہادر کا نام آتا ہے ' ان کا تخلص ناصر تھا ' یہ آگاہ کے بھتیجے تھے اور ان سے تعلیم حاصل کی تھی ' صفی الدین کے ایک لڑکے کا نام مرتضی تھا اور ان کے بیٹے کا نام حبیب اللہ تھا ' اس سے زیادہ کچھ معلوم نہیں ہوسکا '

ذاتی اوصاف آگاہ کا سب سے بڑا ذاتی وصف ان کا استغنا ہے ' اور قادری حلقہ میں داخل ہوجانے کے بعد تو ان کا یہ وصف بہت زیادہ ترقی کرچکا تھا ' وہ کسی امیر یا رئیس کی مدح یا تعریف کرنا یا ان سے شاعرانہ صلے اور عطیے حاصل کرنا اپنی عزت نفس کے منافی سوجھتے تھے ' امیرالامرا سے ان کو بڑی محبت تھی اور وہ بھی آگاہ کی بڑی قدر کرتے تھے '

کے فقرہ سے ان کی تاریخ وفات نکالی ھے ۔ شرف الملک بہادر آگاہ کے بھتیجے محمد صفی الدین ناصر کے خسر تھے اور اس وقت کرناٹک کے مدار المہام تھے

آگاہ کے ایک شاگرد نے ' جن کا نام میر مبارک اللہ خاں اور تخلص راغب تھا ' حسب ذیل تاریخ وفات لکھی ھے '

سروشم سال فوتش گفت باآہ بفردوس معلی رفتہ آگاہ
سنہ ۱۲۲۰ ھجری

دوسرے ایک صاحب نے عربی میں حسب ذیل تاریخ کہی ھے

قیل لی نجم بمدراس غرب ارخت حالا باقر العلم ذھب
سنہ ۱۲۲۰ ھجری

جناب سید ابوطیب والا نے حسب ذیل تاریخ وفات کہی تھی

چو رخت از دار دنیا بست آگاہ دریغا وا دریغا وا دریغا
پے تاریخ آں از درد جانکاہ نمودم سر بجیب فکر والا
بگفتا از سر ماتم سروشم فآھا ثم آھا ثم آھا
سنہ ۱۲۲۰ ھجری

اولاد آگاہ نے دو شادیاں کی تھیں ۔ پہلی بیوی سے شاید ایک لڑکا پیدا ھوا تھا جو سنہ ۱۱۸۵ ھجری میں چند دن بیمار رہ کر وفات پا گیا ۔ اس کے چند دنوں بعد بیوی بھی وفات پا گئیں اور پھر ان کا بھائی بھی انتقال کرگیا ۔ ان پے درپے حادثات کی وجہ سے آگاہ پر ایک دلی افسردگی چھاگئی تھی ۔ نواب امیرالامرا اور نواب محمد علی والاجاہ کے اصرار پر آگاہ نے نیلور میں ربیع الاول سنہ ۱۱۸۵ ھجری میں دوسری شادی کی ۔ اس کا تذکرہ انھوں نے اپنے ایک عربی خط میں کیا ھے جو انھوں نے غلام علی آزاد کو لکھا ھے شاید انہی کے بطن سے ایک لڑکا جعفر اور ایک

اندکے پیش تو گفتم غم دل ترسیدم
کہ دل آزردہ شوی ورنہ سخن بسیار است

آخری چند سال آگاہ نے اپنی عمر کے چند سال کچھ اطمینان اور سکون کے ساتھ گذارے سنہ ۱۲۱٦ ھ میں نواب عظیم الدولہ کی تخت نشینی سے شیعیت کی آندھی کچھ کم ہوگئی تھی ' آگاہ درس و تدریس اور تصنیف و تالیف میں مشغول ہوگئےتھے ' غیر معمولی محنت اور افکار کی وجہ سے ان کے قوائے جسمانی بہت کم زور ہوچکے تھے ' وہ صرف چار سال زندہ رہ سکے ' اس مختصر مدت میں ان کی زندگی کا کوئی قابل ذکر واقعہ نہیں ملتا ' البتہ انھوں نے اپنے ایک دوست بہرام جنگ کی وفات پر تاریخ لکھی ' وہ قاضی شیخ محمد تلمسانی کے فرزند تھے ' آشکار اپنا تخلص کرتے تھے ' ان کا اصلی نام محمد عبداللہ خاں تھا ' نواب محمد علی والاجاہ نے قادر نواز خاں اور نواب عمدۃالامرا نے بہرام جنگ کا خطاب دیا تھا ' سنہ ۱۲۱۹ ھجری میں مدراس میں وفات پائی ' آگاہ کی لکھی ہوی تاریخ یہ ہے '

آہ چوں بہرام جنگ اندر شتاب — گشتہ از تن دور شد با روح جفت
سال تاریخ رحیلش را سروش — روح او در روح و ریحان شاد گفت
سنہ ۱۲۱۹ ھجری

آگاہ کی وفات آگاہ نے ۱۴ ذوالحجہ سنہ ۱۲۲۰ ھجری کو پنجشنبہ کے دن وفات پائی ' گھر ھی کے احاطہ میں ان کو دفن کیا گیا ' ان کی قبر میلاپور کے راستہ میں ابھی تک موجود ھے ' ان کے مرنے کے بعد کئی حضرات نے تاریخ وفات کہی ' مولوی محمد غوث شرف الملک بہادر نے " قدمات فرد العصر "
سنہ ۱۲۲۰ ھجری

ہے اور ان پر جسمانی ضعف غالب ہوگیا ہے ، ان کی مدد کرین الٹا ان سے سوءظن پیدا کردنے کی کوشش کی جاتی ہے خود آگاہ لکھتے ہیں ،

" دریں جا صاحبان انصاف کنند کہ در چنیں زمان فساد عنوان ہمچو من ضعیفے برد مبتدعان پردازد و مشارالیہ دم از ملک العلماء و تقوی و پارسائی زدند پس بجاے اعانت من با بہام رد بر من پردازند و اگر احیانا خللے در لفظ یا معنی می دیدند بسبیل اخفا بمن آگہی می دادند تا آں را درست می ساختم و حال آنکہ عبارات مرقومہ مشارالیہ و ہمے بیش نیست "

آگاہ نے تاریخ ابن کثیر پر چند حواشی لکھے تھے ، اور غالبا یہی مسئلہ زیر بحث تھا کہ حضرت علی کے خلاف معاویہ کی لڑائی ایک اجتہادی غلطی کا نتیجہ تھی ، بحرالعلوم نے عوام کے درمیان اس کا چرچا کرنا شروع کیا اور ان کی عیب جوئی شروع کردی ، چنانچہ آگاہ لکھتے ہیں ،

" ایں جانب بر مواقع بسیار از تاریخ ابن کثیر حواشی عربیہ نوشتہ کہ آں را کسے غیر عالم نداند ، مشارالیہ را کدام ضرورت داعی بود کہ آں را بین العوام شایع سازند و ذریعہ بد گوئی و عیب جوئی من نمایند و ایں ہم نیست کہ بہ حمیت ہم مذہبی خود ملالے بہم رسانده باشند چنانچہ بمجرد آنکہ رد قول ابن نجیم را در رسالۂ افضلیت دیدند محبت و ارتباط پیشین را رہ نوردیدند و حال آنکہ ایں جانب ایں قسم مناقشہ در رسایل مذکورہ و کشف الغطا با مولانا سعدالدین تفتازانی وغیر او چندانکہ درب اہل علم است کردہ و ابن کثیر خود شافعی المذہب است "

آگاہ نے اپنے معذرت نامہ کو اس شعر سے ختم کیا ہے

ہزاروں کے قتل کے باعث ہوئے ' اور چونکہ فسق عدالت کے منافی ہے ' اس لئے ان کی روایت متروک ہوگی حالانکہ یہ سب کی تسلیم کی ہوئی بات ہے کہ تمام صحابہ عدول ہیں ' ان کی اس دلیل کو ذکر کرکے آگاہ لکھتے ہیں '

" گفتم واعجبا ثم واعجبا ' ہر چند مشارالیہ عمرے بتدریس بسر بردہ اند لیکن مطالعہ کتب ایں فن باید نمود تا معلوم شود کہ اصحاب حدیث وغیرہم صحابہ را رضی اللہ عنہم بچہ معنی عدول گفتہ اند "

اس کے بعد آگاہ لکھتے ہیں کہ اس میں شبہ نہیں کہ روایت کا قبول کرنا راوی کی عدالت پر موقوف ہے ' اور عدول وہ شخص ہے جو گناہ کبیرہ کا مرتکب اور صغیرہ پر مصر نہ ہو ' اور بازار وغیرہ میں کھڑے ہوکر کھاتا پیتا نہ ہو ' صحابہ کرام میں اس قسم کی عدالت تلاش کرنا ٹھیک نہیں ہے ' ان کی روایت ہر حال میں مقبول ہوگی ؛ اس بات پر سب کا اتفاق ہے ' یہ نہیں کہ صحابی سے ایک مرتبہ یا کئی مرتبہ معصیت سرزد نہ ہوی ہو ' کوئی محدث بھی صحابہ کی عدالت کی یہ تعریف نہیں کرتا '

اس کے بعد مختلف حدیثوں سے اپنے دعوے کو ثابت کیا ہے ' اور لکھا ہے کہ حضرت معاویہ اور حضرت عمرو بن العاص اور ان کے مانند دوسرے صحابہ کی ' جن کی مجموعی تعداد تقریبا دس ہے ' روایت مقبول ہے ' اگر چہ ان سے غیر اجتہادی غلطیاں صادر کیوں نہ ہوی ہوں '

آگاہ کو بحرالعلوم سے یہ شکایت تھی کہ ایک ایسے وقت جبکہ رفض کے بلوے کی وجہ سے ان کی زندگی تنگ ہوگئی

هر ظریفے کہ بشنود ایں حرف — منبعث گرددش سرور شگرف
غالباً اندریں زمان تعب — کہ بود قحط انبساط و طرب
راہ اطراب دوستاں پیمود — وزدہ ایں حرف را نمی پیمود

اس کے بعد اس پر بحث کی ہے کہ حضرت جامی شاعری کے مسلم الثبوت استاد تھے، ان کے متعلق یہ کسطرح خیال کیا جاسکتا ہے کہ ان پر قافیہ تنگ ہوگیا تھا

بر چنیں نغمہ سنج قدس اسنگ — کے شود در کلام قافیہ تنگ
بے تامل سخن نباید گفت — زانکہ در سرسری نشاید سفت

آگاہ لکھتے ہیں کہ اگر حضرت معاویہ کو اس معاملہ میں مجتہد مان لیا جائے تو پھر ان کے دوسرے تمام جرائم کو بھی اجتہادی غلطی کا نتیجہ ماننا ہوگا، جیسے حدود کو جانتے بوجھتے جاری نہ کرنا، حضرت امام حسین سے خلافت کے متعلق عہد کرکے اس کو توڑ دینا، حضرت علی کو گالیاں دینا، اور دوسروں کے ذریعہ انہیں گالیاں دلوانا اور لوگوں کو اس کی تاکید کرنا کہ حضرتین حسنین کو آنحضرت صلعم کے نواسے نہ کہیں، انصار کے ساتھ برا سلوک کرنا، شہدائے احد پر نہر جاری کرنا، آنحضرت صلعم کے منبر مبارک کو ملک شام لے جانے کی کوشش کرنا، حجر بن عدی کو قتل کرانا، اپنے ناخلف لڑکے کو اپنا جانشین بنانا، اور مدینہ منورہ پر مسلم بن عقبہ مری جیسے ظالم کو مسلط کرنا وغیرہ

بحرالعلوم کی ایک دلیل یہ بھی تھی کہ اگر حضرت معاویہ کو مجتہد نہیں مانا جائے تو ان کو فاسق ماننا پڑیگا کیونکہ انہوں نے جان بوجھ کر حضرت علی کے خلاف جنگ کی اور

نہ پے ملک و مال جنگ نمود　　اجتہادش رہ خطا پیمود

هر کہ در اجتہاد کرد خطا　　اجر واحد کند خداش عطا

اجتہاد علی چو بود صواب　　حصہ او دو اجر شد دریاب

هر خطائے کز اجتہاد شود　　حمل منکر برو روا نہ بود

لفظ منکر بہ بیت مولانا　　از پے قافیہ است اے دانا

ایں بود اصل قول آں فاضل　　بعد ازاں چند جاهل غافل

کردہ منضم بآں حواشی چند　　کش نباشد بعقل و دیں پیوند

هر یکے زاں گروہ از خامی　　طعنہ زن شد بحضرت جامی

آں کہ باشد مدیحش از ذم کم　　چوں بود گر بر آرد از ذم دم

نیست شایستہ هفوۃ جہلا　　کہ کند رد آں کسے املا

بنویسم جواب آں فاضل　　غور کن دروے از دل بے غل

اس کے بعد نظم میں بحرالعلوم کی تاویل کی تردید کی ہے اور لکھا ہے کہ صدر اول سے لیکر تمام ایمہ کرام حضرت معاویہ کو باغی مانتے آئے ہیں ' تمام صوفیاے کرام کا بھی یہی عقیدہ ہے ' صرف شیخ احمد مجدد سرهندی اس عقیدہ کے مخالف هیں ' بحرالعلوم کے شیخ احمد سے استشہاد کرنے پر آگاہ ایک طعن کرتے هیں اور کہتے هیں

عجب دیگر آنکہ آں فاضل　　منکر شیخ احمد است بدل

اندریں حرف راہ او پیمود　　چشم پوشیدہ اقتداش نمود

بحرالعلوم نے یہ جو کہا کہ شاید جامی منکر کے لفظ کو قافیہ کی غرض سے لائے هوں آگاہ لکھتے هیں

آنچہ گفتہ کہ لفظ منکر را　　از پے قافیہ نمود املا

سخنے بس عجیب کرد ادا　　کہ نباشد نہایتش پیدا

لفظ کی تشریح مجتہد سے نہیں کی ہے ، آنحضرت صلعم کی وفات کے دوسو سال بعد یہ اصطلاح وجود میں آئی ہے ' صدر اول میں اس کے یہ معنے ہرگز نہیں سمجھے جاتے تھے ' نیز آگاہ نے یہ لکھا ہے کہ اصولیوں کے نزدیک بھی اس لفظ کے ہمیشہ یہی معنے مراد نہیں لئے جاتے کیونکہ ایسے فقیہ کو بھی جو مجتہد کے درجہ تک نہیں پہنچا ہے ' فقیہ ہی کہا جاتا ہے '

علماے سلف میں اکثر اسی کے قایل ہیں کہ حضرت معاویہ باغی تھے ، مگر بعض علماے متاخرین جیسے امام غزالی ' امام شمس الدین ذہبی ، عمادالدین ابن کثیر ، شیخ ابن حجر مکی اور شیخ ابن الہمام وغیرہ نے ان کو مجتہد مانا ہے ' آگاہ نے لکھا ہے کہ علماے سلف کی ایک کثیر جماعت کی راے کے سامنے ان کی راے قابل قبول نہیں ہوسکتی"

آگاہ نے اپنی کتابوں میں حضرت جامی کے اشعار سے بھی استشہاد کیا تھا جس میں وہ فرماتے ہیں '

آں خلافے کہ داشت با حیدر ۔۔۔ در خلافت صحابی دیگر
حق در انجا بدست حیدر بود ۔۔۔ جنگ با او خطاے منکر بود
آں خلاف از مخالفاں مپسند ۔۔۔ لیکن از طعن و لعن لب در بند

بحرالعلوم اس کو نہیں مانتے تھے ' بلکہ لفظ منکر کی تاویل کرتے تھے ' چنانچہ آگاہ لکھتے ہیں '

یکے از عالمان ہندوستاں ۔۔۔ کہ درینجا بود شہیر زماں
اعتراضے بلفظ منکر کرد ۔۔۔ شکل آں را چنیں مصور کرد
کہ معاویہ مجتہد بودہ است ۔۔۔ بہر ادراک حق بجد بودہ است
یعنی از قاتلان ذوالنورین ۔۔۔ طالب اقتصاص شد بے مین

خدا صلی اللہ علیہ وسلم کے برگزیدہ اصحاب سے مقابلہ اور مناظرہ کرے وہ (یعنی عبادہ بن صامت) تجھ پر حاکم ہیں اور تو ان کا محکوم ہے ' اگر بار دیگر ان کے ساتھ مناظرہ کریگا تو مجھ سے وہ چیز دیکھیگا جو تجھ کو بہت برا لگیگا "

آگاہ کا عقیدہ یہ تھا کہ حضرت معاویہ باغی تھے ' اور چونکہ وہ صحابی ہیں اس لئے ان پر لعنت نہیں بھیجنی چاہئے ' مختلف رسایل میں آگاہ نے اس مسئلہ پر کافی بحث کی ہے ' اور اس پر بہت سی دلیلیں دی ہیں ' بحرالعلوم اس مسئلہ میں آگاہ سے شدت کا اختلاف رکھتے تھے ' ان کا خیال تھا کہ حضرت علی کے خلاف حضرت معاویہ کی لڑائی در حقیقت ایک اجتہادی غلطی کا نتیجہ تھی ' اور صحیح حدیث کے مطابق اگر مجتہد غلطی کرے تو بھی اس کو ایک اجر ملتا ہے ' اور اگر اس کا اجتہاد ٹھیک ہو تو اس کو دو اجر ملتا ہے '

بحرالعلوم اس مسئلہ میں بخاری کی ایک حدیث سے استدلال لیتے تھے ' ایک شخص نے حضرت ابن عباس سے پوچھا کہ حضرت معاویہ وتر کی نماز ایک رکعت ادا کرتے ہیں ' ان کے متعلق آپ کی کیا رائے ہے ؟ حضرت ابن عباس نے جواب دیا دعہ فانہ فقیہ ' ان کو چھوڑ دو کیونکہ وہ بے شک فقیہ ہیں ' اور فقیہ اصولیوں کی اصطلاح میں مجتہد کو کہتے ہیں ' پس ابن عباس کے قول کے مطابق حضرت معاویہ کا اجتہاد ثابت ہو گیا

آگاہ نے ان تمام حدیثوں پر تنقید کی ہے جو معاویہ کے بارے میں وارد ہوی ہیں اور لکھا ہے کہ فقیہ کے یہ اصطلاحی معنے امام بخاری نے مراد نہیں لئے تھے ' کسی شارح نے اس

ایک دوسری مرتبہ نواب صاحب نے پوچھا کہ حضرت معاویہ نے حضرت علیؓ سے کیوں لڑائی کی اور کس واسطے خلافت کو ان کے حوالے نہیں کردیا، بحرالعلوم نے فوراً جواب دیا کہ حضرت علی نے کیوں خلافت کو حضرت معاویہ کے حوالے نہیں کردیا، جیسا کہ حضرت امام حسن نے اپنے زمانہ خلافت میں کیا تھا، اس پر آگاہ بہت ہی بر افروختہ ہوکر لکھتے ہیں،

" استغفراللہ من اجراء ھذا النقل علی اللسان فانہ فی غایۃ الوھن و الخسران، ہر نہرواتی ازیں حکایت تر آید تا بمبغضان دیگر چہ رسد چنیں کلمات باردہ است کہ سنیاں را متہم می سازد و دل اہل حق را می گدازد "

آگاہ کا یہ دعوی تھا کہ حضرت علی نے حضرت معاویہ پر کبھی لعنت نہیں بھیجی بلکہ جب صفین میں اپنے ساتھیوں کو اہل شام پر لعنت بھیجتے اور انہیں گالیاں دیتے سنا تو فرمایا تمہارا دوسروں کو گالیاں دینا مجھے سخت نا پسند ہے، اگر صرف ان کے اعمال بد کو بیان کرو تو یہ ٹھیک ہے؟ بلکہ اس کی جگہ پر یہ دعا کرو تو بہتر ہے اللھم احقن دمائنا و دماءھم و اصلح ذات بیننا و بینھم

آگاہ نے بڑی تفصیل کے ساتھ اس بات کو ثابت کیا ہے کہ حضرت معاویہ حضرت علی کے برابر نہیں ہوسکتے، وہ ان کے برابر تو کیا ایک معمولی صحابی حضرت عبادہ بن صامت کے بھی برابر نہیں ہوسکتے جن کی مخالفت کی بناء پر حضرت عمر نے حضرت معاویہ کو بہت ہی سخت سست کہا اور فرمایا کہ " اے طلیق بن طلیق تجھے اتنی جرات ہوگئی ہے کہ رسول

تھا محمد حسین فخر زمن | عالم بے نظیر ملک دکن
جو ہے مشہور امام صاحب سے | کیا لکھے اوس کے کوئی مناقب سے
یوں ولائے حسین سے دمساز | تھا بہت اوس کے تیں یہ سوز و گداز
جب محرم کا ماہ آتا تھا | وہ نہ سوتا تھا اور نہ کھاتا تھا
بلکہ رہتا تھا گریہ میں دن رات | کہے اوس سے کہ کچھ تو کھاکر بات
بولا کیوں کھاؤں میں کہ چرخ اوپر | حور و املاک غم میں ہیں یکسر
آخر وہ باصفا بوجہ سدید | شہر بیدر منے ہوا ہے شہید
قدس اللہ سرہ الصافی | و ہدانا لقسطہ الوافی

بحرالعلوم نے کہا کہ اس قسم کے صوفیوں کے احوال کا کیا اعتبار ، ان کا قبول نہ کرنا ہی بہتر ہے - اس پر آگاہ لکھتے ہیں

"گفتم ایں معنی از قبیل احوال است و انکار احوال موجب استنکار ، عجب از مشارالیہ کہ با آنکہ دم از تصوف می زنند بر حال انکار می کنند۔"

اسی قبیل کے دوسرے مسئلے تھے جن میں بحرالعلوم کو آگاہ سے بہت اختلاف تھا ، مثلاً بحرالعلوم حضرت معاویہ کو خلافت کا مستحق سمجھتے تھے ، ان کا حضرت علی سے لڑائی کرنا ان کے نزدیک اتنا سخت جرم نہیں تھا ، چنانچہ ایک مرتبہ نواب محمد علی والاجاہ نے بحرالعلوم سے دریافت کیا سنا جاتا ہے کہ حضرت علی نے حضرت معاویہ پر لعنت بھیجی اور انہیں گالیاں دیں ، بحرالعلوم نے جواب دیا ، کیا مضایقہ آخر حضرت معاویہ نے بھی تو حضرت علی پر لعنت بھیجی ہے اور انہیں گالیاں دی ہیں ،

جاتی ہیں وہ تمام کی تمام موضوع ہیں ' نیز یہ بھی لکھا کہ غنیۃ الطالبین کو عبدالقادر جیلانی کی تصنیف سمجھنا غلط ہے ' قطع نظر اس سے کہ ان کی تصنیف ہونے کے ثبوت پر کوئی معتبر شہادت موجود نہیں ہے ' یہ تصنیف خود اس درجہ گری ہوی ہے کہ حضرت عبدالقادر جیلانی رحمۃ اللہ علیہ کی طرف اس کو منسوب کرنا ان کی شان کو گھٹانا ہے ' بحرالعلوم یہ پڑھکر خاموش ہورہے '

چند دن کے بعد کسی نے بحرالعلوم کے سامنے پھر یہ مسئلہ چھیڑا تو بیان کیا کہ محدثین کے نزدیک ان حدیثوں کا کوئی ثبوت نہیں ہے' اس پر کسی درباری امیر نے کہا یہ تو آپ کا قول نہیں تھا ' آپ نے یہ مسئلہ فلاں (یعنی آگاہ) سے لیا ہے '

آگاہ نے ریاض الجنان کے آخر میں لکھا تھا کہ اگر محرم کے ابتدائی دس دنوں میں کسی پر غم طاری ہوجائے اور وہ تمام لذات دنیوی کو ترک کردے تو اس کا یہ فعل مذموم نہیں ہوگا بلکہ اس کو اچھا ہی سمجھا جائیگا ' چنانچہ انھوں نے اس زمانہ کے ایک بزرگ صوفی کے احوال کو پیش کیا تھا ' آگاہ کے اشعار یہ ہیں '

اور یہ نکتہ بوجھ اے باہوش — کہ کرے گر کسی پہ یہ غم جوش
اور وہ سب لذتوں کو ترک کرے — نا کچھ آرام پر من اپنا دھرے
بلکہ دن رات غم ستے رووے — کچھ نہ کھاوے نہ پیوے نا سووے
ہور وہ اس امر میں اچھے صادق — ہے وہ بے شک حسین کا عاشق
ہیگا یہ امر بے گمان محمود — دیوینگا اس کو دوجہاں میں سود

آگاہ نواب امیرالامرا کے دربار میں رہتے تھے ، نواب محمد علی والاجاہ اور عمدۃالامرا بہادر کے دربار سے ان کا اتنا زیادہ تعلق نہیں تھا ، امیرالامرا کی وفات سنہ ۱۲۰۲ ھجری کے بعد تو یہ تعلق اور زیادہ منقطع ہوگیا تھا ، مگر چونکہ ان کے دربار میں آگاہ کے عقیدتمند موجود تھے اس لئے وہاں کے مذاکروں کی خبر آگاہ کو پہنچتی رہتی تھی ،

آگاہ نے سنہ ۱۲۰۶ ھجری میں اہل بیت کے مناقب میں ریاض الجنان لکھی ، اس کے خاتمہ میں اہل سنت کی بدعات محرم کا تذکرہ کیا ہے ، اس زمانہ میں بعض علماء کا یہ خیال تھا کہ دسویں محرم کو دس چیزوں کا ادا کرنا سنت ہے ، اس کو خصال عشرۂ محرم کہا جاتا تھا ، وہ یہ ہیں (۱) روزہ رکھنا (۲) نماز پڑھنا (۳) سرمہ لگانا (۴) غسل کرنا (۵) دو لڑنے والوں کے درمیان صلح کرانا (۶) عالموں کو روپیہ پیسہ دینا (۷) نیا لباس پہننا (۸) یتیموں کو کپڑا دینا (۹) توسعہ یعنی اہل و عیال اور دوست اور اقارب کو اچھا کھانا کھلانا (۱۰) بیمار کی عیادت کرنا ، آگاہ نے اپنی کتاب میں لکھا کہ روزہ اور توسعہ کے سوا باقی تمام باتیں بدعت اور بے اصل ہیں ، جب کسی نے بحرالعلوم کو یہ حصہ پڑھکر سنایا تو انہوں نے باصرار کہا کہ یہ بدعت نہیں ہیں ، اور ان کے سنت ہونے پر غنیۃ الطالبین کی ، جو حضرت سید عبدالقادر جیلانی کی تصنیف کہی جاتی ہے ، روایات پیش کیں ، آگاہ نے بحرالعلوم کو ایک چٹھی لکھی اور اس میں تفصیلی طور پر یہ ثابت کیا کہ روزہ اور توسعہ کے علاوہ باقی باتوں کے متعلق جتنی روایات نقل کی

کرنا مقصود نہیں ہے ، وہ اگر کچھ لکھنا چاہیں تو اپنے عقیدتمندوں کے افادہ کے واسطے لکھیں ، آگاہ کو سمجھانے کی کوئی ضرورت نہیں ،

" خلاصہ مقصود آن کہ ایں جانب مطالبہ مشار الیہ در تحریر ایں دلایل هم نمی کند اگر خواهند برای افادۂ معتقدان خود بنویسند یا ننویسند ، لکن دیگر ذکر ایں جانب نکنند و ایں عاصی را اگرچہ من کل الوجوہ پر معاصی است مصرف امر معروف خود نسازند کہ تقوی و دیانت ایشاں را مصارف دیگر وسیع تر از من بهم رسند "

جب یہ رسالہ بحرالعلوم کی خدمت میں روانہ کرنا چاہا تو ایک رئیس مانع ہوے اور قسمیں دلاکر کہا کہ ایسے نازک وقت میں جبکہ هر طرف رفض کا بلوی ہے اس قسم کا تیز و تند رسالہ بھیجنا اچھا نہیں ہے ، دشمن هنسی اڑائینگے اور بغلیں بجائینگے کہ دو سنی عالموں میں چل گئی ،

دوسری طرف اس رئیس نے بحرالعلوم کو کہلا بھیجا کہ اپنی مجلسوں میں آگاہ کی تنقیص کرنا اور ان پر چوٹ چلانا کسی طرح مناسب نہیں ہے ، آئندہ سے بالکلیہ اس سے پرهیز کریں ، بحرالعلوم نے بھی وعدہ کیا کہ آئندہ آگاہ کے متعلق کسی قسم کا بھی کوئی تذکرہ نہیں ہوگا ،

آگاہ نے محض ان ایرادات کے رفع کرنے اور لوگوں کی غلط فهمیوں کو دور کرنے کے لئے کمال الانصاف ، عین الانصاف اور نظم الفراید فی بعض ابیات العقاید جیسے رسایل لکھے ، اب هم ان چاروں رسایل کی مدد سے ذیل میں بحرالعلوم اور آگاہ کے اختلافات کو واضح کرنے کی کوشش کرتے ہیں ،

آگاہ کے رسایل کے پڑھنے سے اندازہ ہوتا ہے کہ بحرالعلوم کچھ تو عمدۃالامرا اور دربار والاجاہی کے مختلف شیعہ حضرات کی دلجوئی کی خاطر اور کچھ اس خیال سے کہ اس کشمکش میں پڑنے سے کوئی مفید نتیجہ برآمد نہ ہوگا حتی الامکان اس بحث میں دخل دینے سے گریز کرتے تھے ' چنانچہ ایک مرتبہ کسی شیعہ نے آگاہ کے خلاف غسالہ کے نام سے ایک رسالہ لکھا اور کسی نے بحرالعلوم کو لاکر دکھایا تو کہا دیکھو میں نہیں کہتا تھا کہ اہل باطل کی تردید نہ کریں ' اس کے متعلق تحریر کرتے ہوے آگاہ لکھتے ہیں '

" ازانجملہ آں کہ اگر کسے از رفضہ یا از نواصب منخفضہ در جواب بعض رسایل ایں جانب غسالہ نویسد اظہار بشاشت می کنند و شماتت ایں جانب نمایند و با اقران خود بطور نیکو خواہی وا نمایند کہ ما فلاں را می گفتیم کہ تحریر رسایل دررد اہل باطل خوب نیست نصیحت ما را نشنیدند آخر دیدند آنچہ دیدند و از جہل مرکب نمی دانند کہ دریں مصانعت و مداہنت مرتکب مفاسد پر شناعت می شوند " (نفثۃ المصدور)

سنہ ۱۲۱۵ ھجری میں جب کہ آگاہ کی شیعوں کے ساتھ لڑائی ٹھنی ہوی تھی اور وہ ان کے قتل کے درپے ہوگئے تھے ' بحرالعلوم کی اس قسم کی تنقیدیں ان کو بہت ہی بری معلوم ہوئیں ' اور انھوں نے بہت تیز ہوکر معذرت نامہ آگاہی کے نام سے ایک رسالہ لکھا ' اس میں بحرالعلوم کے تمام اعتراضات اور شبہات کا ایک ایک کرکے جواب دیا ہے اور آخر میں لکھا ہے کہ اس معذرت کے پیش کرنے سے بحرالعلوم سے دلایل کا مطالبہ

ایک استدراک اور ایراد کا پورا پورا جواب دیا ہے ' آگاہ کا کہنا یہ ہے کہ اس زمانہ میں جب کہ ہر طرف رفض کا شور و غوغا ہے اس قسم کے غیر مفید حواشی کے لکھنے کی کیا ضرورت تھی ' خواجہ رحمت اللہ علیہ کے شاگرد خواجہ کمال الدین نے بحرالعلوم کی خدمت میں چند سوالات لکھ بھیجے تھے ' مگر بحرالعلوم نے ان کے جواب سے پہلوتہی کی تھی ' چنانچہ آگاہ لکھتے ہیں '

" سبحان اللہ بوالعجبی معزی الیہ دیدنی دارد کہ دقاوۃ علماء زماں خواجہ کمال الدین خاں بمشارالیہ سوالی چند نوشتند ' چنانچہ ایں جانب نیز آں فرد را دیدہ بود ؛ مشار الیہ از تحریر جوابش پہلوتہی کردند و حال آنکہ اجابت سایل ہر کہ باشد لازم وقت بود ذکیف وقتے کہ سایل عالم باشد و بے جہت بر رسالہ من مخلص حواشی نوشتند "

بحرالعلوم نے اپنے شاگردوں اور دوستوں کے سامنے آگاہ کی رنگینی عبارت پر تنقید کی اور کہا کہ ان کی عبارت منشیانہ ہے اور رنگینی کی وجہ سے اغلاق پیدا ہوگیا ہے ' اس کو ذکر کرتے ہوے لکھتے ہیں '

" و ایضا بحضور این و آں حرف می زنند کہ عبارت رسایل ایں جانب منشیانہ واقع شدہ و بسبب رنگینی اغلاق بہم رساندہ ' سبحان اللہ فصاحت و بلاغت اسلوب نیز نزد مشارالیہ معیوب شد

و لکن عین السخط تبدی المساویا "

از خشونت ایشاں انواع شکوہ ها می کردند معذرتها وا می‌نمود و در تفصیل آں منافیات اضاعت اوقات بیش نبود و دماغ هم مساعدت نمی کند -

ایں زماں بگذار بر وقت دگر "

ایک دن بحرالعلوم آگاہ کے مکان پر تشریف لائے اور ان کے رسالہ دفع الوسواس کی بڑی تعریف کی اور کہا کہ اس کو زیادہ سے زیادہ پھیلانے کی کوشش کرنی چاهئے ' اس کے بعد اس کے نقل کرنے کی اجازت چاهی آگاہ نے اس کا ایک نسخہ هدیۃ بحرالعلوم کی خدمت میں پیش کیا ' پھر چند دن بعد اپنا رسالہ مقامع الحدید سید عبدالقادر خوشنویس کی معرفت روانہ کیا ' ان کے سامنے بحرالعلوم نے اس رسالہ کی بڑی تعریف کی اور کہا کہ اس کے بہت سے مضامین ان کے ذهن سے ذهول کرچکے تھے ' اس کے مطالعہ سے وہ سب تازہ هوگئے اور بعض بالکل نئے نظر آئے هیں ' ان کی حوصلہ افزائی سے متاثر هوکر آگاہ نے کتاب الرسایل کے ابتدائی چھ رسالے بھی روانہ کئے ' بحرالعلوم نے ان کا مطالعہ کیا اور پھر پانچویں رسالہ التحقیق الانیق فی بیان افضلیۃ الصدیق میں چار پانچ جگہ اور چھٹے رسالہ لب اللباب فی بیان فضایل الاصحاب میں دو جگہ استدراک لکھا ' جس سے آگاہ کے دل کو ایک چوٹ لگی ' چنانچہ وہ خود لکھتے هیں '

" حیران شدم کہ آں گرم جوشی چہ بود و ایں سرد مہری چیست "

آگاہ نے ان استدراکات پر عین الانصاف کے نام سے ایک رسالہ لکھا هے جو ان کے کتاب الرسایل میں شامل هے ' اس میں هر

عمدۃ الامرا نے ان کو ملک العلماء کا خطاب دیا ' اور اپنے عہد حکومت میں ان کی بڑی عزت اور تکریم کی ' اور ہمیشہ ان کو اپنے ساتھ رکھا ' ہر مذہبی مجلس میں ان کا ہونا ضروری تھا ' مرتے وقت عمدۃ الامرا نے بحرالعلوم کے سامنے اپنے سنی عقاید کا اعتراف کیا '

بحرالعلوم کی مختلف مشہور تصنیفات ہیں ' جن میں زیادہ تر منطق اور اصول کی مشہور کتابوں کی شروح ہیں ' فقہ میں ارکان الاسلام کے نام سے ایک کتاب لکھی ہے ' فن تصوف سے بھی ذوق تھا ' انہوں نے فارسی میں مثنوی مولانا روم کی ایک شرح لکھی ہے جو نولکشور کے مطبع میں چھپ چکی ہے '

بحرالعلوم نے سنہ ۱۲۲۵ ہجری میں انتقال کیا اور مسجد والاجاهی مدراس کے احاطہ میں مدفون ہوے ' ان کا مزار آج بھی عقیدت مندی کا مرکز بنا ہوا ہے '

آگاہ بحرالعلوم سے چھہ سال چھوٹے تھے اور پانچ برس پہلے وفات پائی ' ابتدا میں دونوں کے تعلقات بہت اچھے تھے ' مگر جب بعض مسائل میں دونوں کا ایک دوسرے سے اختلاف ہوگیا تو ایک قسم کی منافرت پیدا ہوگئی ' خود آگاہ لکھتے ہیں '

" بر ضمایر صفا مظاہر منصفانہ ہویدا و ظاہر باد کہ معزی الیہ ازبعد ورود خود تا مدتے نسبت بایں جانب کمال توجہ و التفات داشتند و ایں جانب را نیز با ایشاں اخلاص و ارتباط متحقق بود ' اگرچہ منافیات محبت ازیشاں بکرات معاینہ نمود لکن گاہے لب بشکایت ایشاں نکشود و با مردمے کہ

اگاہ اور بحرالعلوم کی باہمی چشمک ملا بحرالعلوم ابو العیاش عبدالعلی ملا نظام الدین لکھنوی کے فرزند تھے ، سنہ ۱۱۵۲ ھجری میں فرنگی محل لکھنو میں پیدا ہوے اور اپنے والد ماجد سے عربی اور فارسی علوم کی تحصیل کی ، سترہ سال کی عمر میں تعلیم سے فراغت حاصل کرلی ، منطق ، فلسفہ ، کلام اور اصول میں بڑا درک پیدا کرلیا تھا ، سب سے پہلے رھیلوں کے سردار حافظ الملک حافظ رحمت خان نے اپنے مدرسہ میں ان کو استاد مقرر کیا ، اور جب وہ سنہ ۱۱۸۸ ھجری کی جنگ میں مارے گئے تو ملا عبدالعلی رامپور چلے گئے ، چند دن کے بعد منشی صدرالدین نے ان کو اپنے مدرسہ میں آنے کی دعوت دی اور چار سو روپیہ ماھوار ان کی تنخواہ مقرر کی ، جب نواب محمد علی والاجاہ نے ان کی قابلیت کا شہرہ سنا تو روپیہ بھیجکر ان کو مدراس آنے کی دعوت دی ، اور اپنے اعزہ و اقربا اور درباری امرا اور روسا کے ساتھ ان کا شاندار استقبال کیا ، ان کیلئے مدراس میں ایک مدرسہ قایم کیا جو اس زمانہ میں مدرسہ کلاں کہا جاتا تھا ، نواب صاحب نے ان کو بحرالعلوم کا شاھی خطاب بخشا ، علماء دربار والاجاھی میں ان کا مرتبہ سب سے اونچا تھا ، وہ نواب صاحب کے نزدیک بہت بڑا رسوخ رکھتے تھے ، ان کی مجلس میں اکثر دینی مسائل پر مذاکرے ھوتے تھے ، محرم اور میلاد کی مجلسوں میں وھی فاتحہ خوانی کے رسوم انجام دیتے تھے ، نواب محمد علی والاجاہ کے انتقال کے بعد جب عمدۃ الامرا ان کے جانشین ھوے تو بحرالعلوم ھی نے ان کا ھاتھ پکڑ کر تخت پر بٹھایا ،

باقر آگاہ

(قسط دوم)

محمد یوسف کوکن - ایم - اے
جونیر لکچرار اردو
مدراس یونیورسٹی

(سلسلے کے لئے دیکھو جلد ۱۱ سنہ ۵۲ - ۱۹۵۳ حصہ اول و دوم)